

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana praksē

Rokasgrāmata

Šajā publikācijā pausti autores uzskati un tie var nesakrist ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Attīstības programmas Valdes dalībvalstu vai ANO sistēmas organizāciju viedokli.

Šo materiālu drīkst izmantot, drukāt un pavairot (gan pilnībā, gan daļēji) bez īpašas ANO Attīstības programmas un tās partneru atļaujas. Tomēr atsauce uz izmantoto avotu ir obligāta.

Rokasgrāmatu pasūtījusi ANO Attīstības programmas Eiropas un NVS reģionālā biroja Reģionālā dzimumu līdztiesības programma.

Autortiesības © 2002 ANO Attīstības programmas Eiropas un NVS reģionālais birojs.
1 UN Plaza, New York, 10017, USA

Tulkojuma autortiesības © 2003 ANO Attīstības programmas pārstāvniecība Latvijā.
Pils iela 21, Rīga, LV-1167, Latvija

Vāka attēla autortiesības: ???

Autore: Astrīda Neimanis
Tulkojusi: Elizabete Pičukāne
Redaktore: Daiga Oliņa

Tulkojuma izstrādē piedalījušies:
Kristaps Petermanis, Ilze Jēkabsone

Pateicība tulkojuma sagatavošanā:
Ausmai Cimdiņai, Pārslai Eglītei, Agnesei Gailei, Marijai Golubevai, Elitai Kresei, Inesei Ķīkulei,
Jānim Vējam.

PATEICĪBA

Šī rokasgrāmata ir tapusi ar daudzu cilvēku atbalstu. Par palīdzību rokasgrāmatas tapšanā no idejas līdz publikācijai autore vēlētos īpaši pateikties Šahrbanu Tadžbahšai, Miroslavai Stricovai, Zuzannai Hlavacovai, Donai Abdurazakovai un Gaļinai Kaļinajevai. Autore izsaka pateicību visiem ANO Attīstības programmas dzimumu līdztiesības politikas veidošanā iesaistītajiem darbiniekiem Eiropas un NVS reģionā par vērtīgu komentāru sniegšanu grāmatas pirmajam variantam un visiem interesentiem, kas piedalījās Eiropas un NVS reģionālā biroja subreģionālajos semināros par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu (2001.gada jūnijs – augusts). Viņu izteiktie būtiskie komentāri un ierosinājumi ņemti vērā šajā rokasgrāmatā.

Astrīda Neimanis
2001.gada augusts

SATURS

IEVADS

I NODAĻA

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA: 10 SOĻI DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAI RĪCĪBPOLITIKAS VEIDOŠANAS PROCESĀ

I NODAĻAS IEVADS

1. SOLIS: Dzimumu līdztiesības principa integrēšana un iesaistītās puses: kas ir lēmumu pieņēmēji?
2. SOLIS: Dzimumu līdztiesības principa integrēšana: kur ir problēma?
3. SOLIS: Virzoties uz dzimumu līdztiesību: kāds ir mērķis?
4. SOLIS: Situācijas izpēte: kāda informācija ir pieejama?
5. SOLIS: Problēmas iztirzājums: pētījumi un analīze.
6. SOLIS: Rīcībpolitikas vai projekta pasākumu plānošana no abu dzimumu perspektīvas.
7. SOLIS: Argumenti problēmas pamatošanai: dzimums ir svarīgs!
8. SOLIS: Monitorings: dzimumu līdztiesības principa ievērošana visos pasākumos.
9. SOLIS: Novērtējums: kas ir sasniegts?
10. SOLIS: Dzimuma aspekta ievērošana komunikācijā.

II NODAĻA

PĀRSKATI PAR DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PROBLĒMĀM: DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA DAŽĀDĀS NOZARĒS

II NODAĻAS IEVADS

MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA

Makroekonomikas politikas mērķi un pamatojums

Mājas aprūpes darbs

Budžeti

Tirdzniecības liberalizācija

PĀRVALDĪBA UN LĪDZDALĪBA

Pārvaldība un līdzdalība nacionālajā līmenī

Vietējā pārvaldība: decentralizācija, plānošana un pakalpojumu sniegšana vietējā līmenī

Pārvaldība un mājsaimniecība/ģimene

Līdzdalība un pārvaldība privātajā sektorā

DARBS

Ekonomiskā aktivitāte un laika patēriņš: algotais un mājas aprūpes darbs

Bezdarbs, darba meklēšana un pārkvalificēšanās

Profesiju segregācija

Vienlīdzīgas iespējas un diskriminācija

Darba apstākļi un ģimenei labvēlīga rīcībpolitika

IZGLĪTĪBA

Līdztiesība izglītības uzsākšanas un izglītības iegūšanas statistikā

Strukturālā nevienlīdzība pasniedzēja profesijā

Dzimumsociālās lomas un stereotipi: skolas programma un pedagogu apmācība

Vecāku iesaistīšanās izglītībā

VESELĪBA

Paredzamais mūža ilgums
Slimību un citu veselības problēmu biežums
Reproduktīvā un seksuālā veselība
Veselības sektora reforma
Veselības aprūpes pieejamība
Ar dzimumpiederību saistīta vardarbība

NABADZĪBA

Nabadzības un dzimuma definēšana un izpratne
Nabadzības novērtēšana
Nabadzības novēršanas pasākumi

TAISNĪGUMS UN CILVĒKTIESĪBAS

Valsts likumdošana un juridiskās tiesības
Tiesu sistēma
Starptautisko cilvēktiesību saistības – monitorings un pārskati
Aizstāvēšanās iespējas un sūdzību process

ZINĀTNE, PĒTĪJUMI, INFORMĀCIJAS UN KOMUNIKĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS (IKT)

Dzimums kā zinātniska kategorija
Statistika
Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas
Karjera zinātnē un tehnoloģijā

PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻI

Dzimumsociālo lomu un stereotipu attēlojums
Plašsaziņas līdzekļu kontrole, pieejamība un līdzdalība tajos

VIDE UN ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA

Ilgtspējīga globālā vide un pieejas attīstībai
Dzimumsociālās lomas un vides aizsardzība
Vides problēmu un tās atjaunošanas ietekme uz dzimumu

AIZSARDZĪBA, BRUŅOTS KONFLIKTS UN MIERA VEICINĀŠANA

Militārās un aizsardzības institūcijas
Dzimumsociālās lomas bruņota konflikta un kara laikā
Bruņota konflikta risināšana, miera veicināšana un situācija pēc konflikta

ATSAUCES

Ievads.

KAS IR DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA?

Dzimumu līdztiesības integrēšana, pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas definīcijas, ir “...process, kura gaitā tiek izvērtēta plānoto pasākumu (ieskaitot likumdošanu), rīcībpolitikas vai programmas ietekme uz sievietēm un vīriešiem visās sfērās un nozarēs. Tā ir stratēģija, kas iekļauj gan sieviešu, gan vīriešu intereses un pieredzi kā neatņemamu rīcībpolitikas un programmu veidošanas, īstenošanas, monitoringa un vērtēšanas sastāvdaļu visās politikas, ekonomikas un sociālajās jomās, lai sieviešu un vīriešu stāvoklis uzlabotos un netiktu veicināta nelīdztiesība.”¹

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana saistās ne tikai ar sociālā taisnīguma principa īstenošanu – tā ir nepieciešama, lai nodrošinātu godīgu un ilgtspējīgu tautas attīstību, izmantojot visiedarbīgākos un visproduktīvākos līdzekļus.

Kāpēc dzimumu līdztiesības principa integrēšana ir jaunums?

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana pievērš uzmanību dzimuma* aspektam visās rīcībpolitikas nozarēs. Dzimumu līdztiesība vairs netiek aplūkota kā atsevišķs jautājums, bet tā kļūst par visu rīcībpolitikas stratēģiju un programmu sastāvdaļu. Turklāt dzimumu līdztiesības principa integrēšana nepievēršas tikai un vienīgi sievietēm, bet vienlaikus gan sievietēm, gan vīriešiem – kā attīstības procesa aktīviem dalībniekiem un tā rezultātu ieguvējiem.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana būtiski atšķiras no līdzšinējās vienkāršotās pieejas “sievietes attīstībā” (*women in development, WID*) ar to, ka sāk ar pamatīgu un rūpīgu attīstības situācijas analīzi, nevis balstās uz tradicionālajiem pieņēmumiem par sieviešu uzdevumiem un problēmām. Ir pierādījies, ka dzimumu līdztiesības problēmas atšķiras atkarībā no valsts, reģiona un konkrētās situācijas. Tāpat ir pierādījies, ka precīza analīze, kas ņem vērā dzimuma aspektu, vienmēr atklāj vajadzības un prioritātes, kas dažādiem dzimumiem ir atšķirīgas, kā arī dzimumu nelīdztiesību iespēju un rezultātu ziņā. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana cenšas risināt šīs problēmas.

Iepriekš teiktais nenozīmē, ka dzimumu līdztiesības principa integrēšana noraidītu dzimumu līdztiesību veicinošas rīcībpolitikas, programmu un projektu nepieciešamību. Iejaukšanās līmenis (sākot ar dzimumu līdztiesības principa integrēšanu visaptverošās, uz noteiktām grupām vērstās programmās) būs atkarīgs no konkrētajām vajadzībām un prioritātēm, ko uzrādīs situācijas vērtējums no dzimumu perspektīvas.

Visbeidzot – kā visaptverošai stratēģijai dzimumu līdztiesības principa integrēšanai būtu jāpievēršas tai videi (korporatīvajai, biroja un tml.), kurā tiek attīstīta un īstenota rīcībpolitika vai programma. Tādējādi stratēģija, kas vērsta uz dzimuma jautājumu integrēšanu programmās, ir jāpapildina ar stratēģiju, kas nodrošinātu dzimuma aspekta ievērošanu darba vidē, garantējot vienlīdzīgas iespējas sievietēm un vīriešiem, kā arī vienlīdzīgu attieksmi pret abiem. Lai veiksmīgi īstenotu dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, jānodrošina pietiekamas tehniskās iespējas un cilvēkresursi.

¹ The Report of Economic and Social Council for 1997. United Nations, 1997.

* Šajā rokasgrāmatā jēdzieni dzimums un dzimumpiederība tiek saprasti gan kā bioloģisks, gan arī kā sociāls jeb sabiedrības noteikts uzskatu, attieksmju un uzvedības kopums. “Dzimums”, “sociālais dzimums”, “dzimumsocialitāte”, “dzimte” vai angļu valodā “gender” – visi šie jēdzieni tiek izmantoti Latvijā pieejamajās publikācijās, lai norādītu uz dzimuma sociālajiem aspektiem. Aplūkojot dzimumu un daudzas atšķirības starp dzimumiem kā sociāli radušās, tiek uzsvērtas sieviešu un vīriešu nelīdztiesības sociālā izcelsme – tas nozīmē, ka nelīdztiesība sakņojas pieņēmumos, stereotipos un atšķirīgās sociālajās prasībās, kuras ir iespējams mainīt. (Tulk. piezīme.)

KAM NEPIECIEŠAMA ŠĪ ROKASGRĀMATA?

Šī rokasgrāmata ir paredzēta rīcībpolitikas veidotājiem, kas nav eksperti dzimumu līdztiesības jautājumos, bet kuriem saskaņā ar organizācijas norādījumiem ir uzticēts pienākums integrēt dzimumu līdztiesības principu organizācijā. Rokasgrāmata ir domāta, lai iezīmētu vadlīnijas minētajiem šī darba profesionāļiem.

Taču rokasgrāmata būs noderīga arī citām personām un grupām, kas izmanto dzimumu līdztiesības principa integrēšanu kā metodi:

- ANO Attīstības programmas darbinieki var izmantot rokasgrāmatu kā palīgu dzimumu līdztiesības principa integrēšanai projektu un programmu administrēšanā;
- nevalstiskās organizācijas un interešu grupas var to izmantot, lai uzraudzītu un atbalstītu valdības un starptautisko organizāciju darbību;
- studenti var iegūt izpratni par dzimumu līdztiesības principa praktisko integrēšanu;
- rīcībpolitikas veidotāji un projektu vadītāji var labāk izprast, kā dzimumu līdztiesības principa integrēšana ietekmēs viņu darbinieku plānus, un integrēt dzimumu līdztiesības principu darba novērtēšanas sistēmā, piešķirot tam pietiekamus budžeta līdzekļus;
- ekspertiem un atbildīgajiem par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu rokasgrāmata noderēs kā īss un koncentrēts uzziņu materiāls gan pašu darbā, gan apmācot citus.

KĀ IZMANTOT ROKASGRĀMATU?

Rokasgrāmata ir sadalīta divās daļās:

I nodaļa – dzimumu līdztiesības principa integrēšana: 10 soļi dzimumu līdztiesības integrēšanai rīcībpolitikas veidošanas procesā.

Rokasgrāmatas I nodaļa sniedz praktiskus padomus dzimumu līdztiesības principa integrēšanai rīcībpolitikas jomā vai nozarē. Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas process ir sadalīts 10 posmos, katrā no tiem tiek piedāvāti dažādi tā īstenošanas paņēmieni, kā arī kontroles jautājumi.

Kaut arī 10 soļi tiek aplūkoti kā vienots veselums, vajadzētu sākt ar to pakāpi, kas ir vispiemērotākā konkrētajā brīdī risināmajam uzdevumam.

II nodaļa – Dzimumu līdztiesības problēmu pārskati: dzimumu līdztiesības principa integrēšana dažādās nozarēs..

II nodaļa ir sadalīta dzimumu līdztiesības problēmu pārskatos, kas sakārtoti atbilstoši nozares vai rīcībpolitikas jomai. Šie pārskati norāda uz svarīgākajiem “dzimuma jautājumiem” katrā sfērā, sniedz galvenos argumentus par labu dzimumu līdztiesības principa integrēšanai šajā sfērā, kā arī norāda iespējamus progresa indikatorus un darbības sākšanas veidus.

Soļu pieeju, kas izklāstīta rokasgrāmatas I nodaļā, var izmantot par modeli, darbojoties konkrētos aspektos, kas aplūkoti II daļas dzimumu līdztiesības problēmu pārskatos.

Problēmu pārskatos sniegtā informācija nespēj aptvert visas iespējas, jo konkrētās situācijas neapšaubāmi atšķirsies atkarībā no vietas (valsts vai reģiona) un laika. Tomēr problēmu pārskati var kalpot par noderīgu jautājuma risināšanas sākumpunktu.

II nodaļa sākas ar detalizētāku ievadu dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu izmantošanai.

I NODAĻA

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA: 10 SOĻI DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAI RĪCĪBPOLITIKAS VEIDOŠANAS PROCESĀ

I NODAĻAS IEVADS

10 soļi dzimumu līdztiesības principa integrēšanai rīcībpolitikas procesā

Saskaņā ar definīciju dzimumu līdztiesības integrēšana nozīmē dzimumu līdztiesības analīzes veikšanu un abu dzimumu viedokļu ievērošanu projektu, rīcībpolitikas un programmu veidošanas, īstenošanas un vērtēšanas **visos** posmos.

Šīs rokasgrāmatas **I nodaļa** sniedz praktiskus norādījumus un padomus, kā dzimumu līdztiesības principu integrēt praksē. Lai sasniegtu šo mērķi, **I nodaļā** tiek aplūkoti 10 dažādi, taču savstarpēji saistīti posmi projekta vai rīcībpolitikas plānošanas un īstenošanas gaitā. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana nav vis atsevišķs pasākums, bet gan projekta vai rīcībpolitikas visu posmu neatņemama sastāvdaļa.

I nodaļu faktiski var izmantot gan kā kontroles jautājumus, lai noskaidrotu, kuras no aktivitātēm jūs jau esat veikuši, gan kā vadlīnijas jūsu pieejas attīstīšanai dzimumu līdztiesības principa integrēšanas procesā.

10 soļi dzimumu līdztiesības principa integrēšanai ir šādi:

1. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana un tajā iesaistītās puses: kas ir lēmumu pieņēmēji?
2. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana: kur ir problēma?
3. Virzoties uz dzimumu līdztiesību: kāds ir mērķis?
4. Situācijas izpēte: kāda ir pieejamā informācija?
5. Problēmas iztirzājums: pētījumi un analīze.
6. Rīcībpolitikas vai projekta pasākumu plānošana, ņemot vērā abu dzimumu viedokļus.
7. Argumenti problēmas pamatošanai: dzimums ir svarīgs!
8. Monitorings: dzimuma aspekta ievērošana visos pasākumos.
9. Novērtējums: kas ir sasniegts?
10. Dzimuma aspekta ievērošana komunikācijā.

VAI DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA TIEŠĀM IR TIK SAREŽĢĪTA?

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana nav nepaveicams uzdevums. Taču dziļākas un pamatīgākas uz dzimumu balstītas analīzes veikšanai tik tiešām ir nepieciešams augsts kompetences līmenis, nepieciešamības gadījumā šādu analīzi var uzticēt ekspertiem.

Tomēr lielākoties dzimumu līdztiesības principa integrēšana var notikt, izskatot **kontroles jautājumus**, lai pārliecinātos, vai neesat kaut ko izlaiduši. Tas nozīmē uzdot **īstos jautājumus**, lai noskaidrotu, kurp vislabāk varētu novirzīt ierobežotos resursus. dzimumu līdztiesības principa integrēšana ir process, kas nepieciešams, lai **visefektīvāk un visproduktīvāk** sasniegtu dzimumu līdztiesību.

1. SOLIS

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana un iesaistītās puses: kas ir lēmumu pieņēmēji?

1. solis attiecas uz rīcībpolitikas un projektu plānošanu. Šajā procesā iesaistītie dalībnieki, pamatojoties uz savu vērtību sistēmu un dzimuma jautājumu izpratni, lielā mērā noteiks jūsu rīcībpolitikas vai projekta rezultātus.

1. soļa gaitā jums jāatbild uz trim būtiskiem jautājumiem:

- Kas ir iesaistītās puses? Vai dzimumu līdztiesības principa ievērošana saistās ar atsevišķa indivīda vai grupas darbību?

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana nozīmē, ka jānoskaidro atbildīgie par dzimumu problēmām un jāiesaista viņi rīcībpolitikas vai projekta visos posmos. Lielāks skaits iesaistīto pušu padara rīcībpolitikas veidošanas procesu atbildīgāku un var sniegt plašāku iespēju klāstu šī procesa īstenošanai. Šeit tiek piedāvāti kontroles jautājumi atšķirīgiem skatījumiem. Dažādo viedokļu apspriešana veicinās labāku rīcībpolitikas izstrādi.

- Vai visās iesaistītajās iestādēs un organizācijās pastāv dzimumu līdzsvars?

Ja iesaistīto pušu vai rīcībpolitikas izstrādes pamatgrupā nepastāv dzimumu līdzsvars, iesaistiet vairāk cilvēku no skaitliski mazāk pārstāvētās dzimuma grupas – neatkarīgi no tā, vai tie ir vīrieši vai sievietes. Tas liecinās par rīcībpolitikas īstenošanu atbildību un konsekvenci.

- Kur var atrast kompetentus dzimumu līdztiesības analīzes speciālistus?

Dalībnieki, kas ir kompetenti dzimumu līdztiesības jomā, palīdzēs jums noteikt, ar ko jāsāk dzimumu līdztiesības principa integrēšana, un īstenot principa integrēšanu visa projekta vai rīcībpolitikas procesa gaitā. Eksperti ir nozīmīgi sadarbības partneri. Šādus speciālistus var atrast rīcībpolitikas veidotāju – kolēģu vidū, kā arī mācību spēku, konsultantu, nevalstisko organizāciju vai sabiedrisko grupu pārstāvju vidū. Speciālistu pieaicināšana ir dzimumu līdztiesības principa īstenošanas pamatlīmenis.

KONTROLJAUTĀJUMI DARBINIEKAM, KAS IEVĒRO DZIMUMA ASPEKTU

Vai rīcībpolitikā vai projektā ir iesaistīti šādi cilvēki un grupas?

- Atbildīgie par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu citās ministrijās vai nodaļās?
- Attīstības partneri, kas vadās pēc dzimumu līdztiesības principa?
- Valdību pārstāvošs vai neatkarīgs ekonomists, kas ir kompetents dzimumu līdztiesības jautājumos?
- Privātā sektora intereses pārstāvošs vīrietis un sieviete?
- Sieviešu vai dzimumu līdztiesības jautājumus risinošu nevalstisko organizāciju (NVO) jumta organizācija?
- NVO vai sabiedriskas grupas, ka pārstāv vīriešu intereses?
- Atbilstošu nozaru vai nevalstisko organizāciju pārstāvji, kuriem ir interese vai pieredze dzimumsociālo jautājumu risināšanā?
- Cilvēktiesību grupas vai aizstāvji?
- NVO vai lobēšanas grupas par labu integrācijai Eiropas Savienībā?
- Zinātnieku grupa vai rīcībpolitikas analītiķi ar pieredzi un kompetenci dzimumu līdztiesības jomā?
- Zinātnieki vai pētnieki no dzimuma (vai sieviešu) studiju centriem universitātēs?

2. SOLIS

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana: kur ir problēma?

2. soļa gaitā jums vispirms jānosaka šā brīža stratēģiskās attīstības galvenā problēma vai jautājums. To var izdarīt, atbildot uz šādu pamatjautājumu:

- *Uz ko ir vērsta jūsu projekta vai rīcībpolitikas iniciatīva?*

Tēmas iztirzājumā ir jāņem vērā abu dzimumu viedoklis un intereses, lai varētu noteikt, kur un kādā veidā vajadzētu pielietot dzimumu līdztiesības principa integrēšanas konkrētas iniciatīvas. Noteikt, kur ir “dzimuma problēma”, jums palīdzēs šis jautājums:

- *Vai šī problēma atšķirīgi ietekmē vīriešus un sievietes?*

Visticamāk, ka atbilde būs “jā”. Tas nozīmē, ka nepieciešams tuvāk aplūkot atšķirīgās ietekmes konkrētās izpausmes (skat. **dzimumu līdztiesības 4. un 5. soli**). Dzimumu līdztiesības analīze ir būtiska, lai precīzi noskaidrotu problēmas dzimuma aspekta nozīmi (skat. pielikumu – **Dzimumu līdztiesības analīze: īsa rokasgrāmata**). Dzimumu līdztiesības problēmu pārskati II daļā palīdzēs noteikt dažādu attīstības problēmu “dzimuma aspektus”.

Tādējādi 2. solī jūs īstenosiet pirmo skatījumu no abu dzimumu viedokļa. Šajā pakāpē jūs vēl nenoteiksiet konkrētas dzimumsociālās problēmas, kam nepieciešami rīcībpolitikas risinājumi – 2. solis drīzāk ir domāts, lai iegūtu pamatizpratni par tiem dzimuma aspektiem, ko slēpj šķietami dzimumneitrālas problēmas.

3. SOLIS

Virzoties uz dzimumu līdztiesību: kāds ir mērķis?

Kad esat noteikuši projekta vai rīcībpolitikas iniciatīvas *objektu*, jānosaka mērķis. Tas ir izdarāms, atbildot uz jautājumu:

- *Ko jūs vēlaties sasniegt?*

2. solī jūs esat noteikuši dzimuma aspektus, ko ietver rīcībpolitikas problēma. Tikpat svarīgi ir akcentēt dzimuma aspektu rīcībpolitikas mērķa formulējumā. To var izdarīt divos dažādos veidos, uzdodot divus atšķirīgus jautājumus:

- *Vai, formulējot mērķi, tiek ņemts vērā dzimums?*

Formulējot projekta vai rīcībpolitikas mērķi, jāpievērš uzmanība jebkādam atšķirībām starp sievietēm un vīriešiem un jāmēģina tās novērst. Ja vīriešiem un sievietēm ir atšķirīgas vajadzības, tad mērķī būtu jāiekļauj **gan** sievietes, **gan** vīriešu vajadzības. Ja vīrieši vai sievietes konkrētajos apstākļos ir neizdevīgākā situācijā, tad rīcībpolitikai vajadzētu mēģināt panākt līdzsvaru. Tādējādi šie mērķi ir *koriģējoši* – tie attiecas uz sievietes un vīriešu **praktisko vajadzību** apmierināšanu.

- *Vai mērķis ietver plašāku apņemšanos veicināt dzimumu līdztiesību?*

Rīcībpolitikas vai projekta mērķis ir jāanalizē arī no dzimumu līdztiesības viedokļa plašākā nozīmē. Iespējams, ka struktūru, iestāžu vai pamatprincipu elementi, kas paredz konkrētu problēmu risināšanu, būtībā kavē vīriešu un sievietes līdztiesību *de facto*. Ja tas ir tā, tad mērķis ir jāpaplašina, lai tiktu ņemti vērā arī šie elementi. Tādējādi šie mērķi ir *pārveidojoši* – tie attiecas uz **iestāžu un**

visdažādāko struktūru (sociālo, politisko, ekonomikas, kultūras utt.) **pārveidošanu**, lai veiksmīgāk sasniegtu dzimumu līdztiesību plašākā mērogā.

Šie plašākie mērķi tiks konkretizēti tuvākos mērķos un uzdevumos (skat. **6. soli**), līdzko jautājums būs izanalizēts dziļāk (skat. **5. soli** un pielikumu – **Dzimumu līdztiesības analīze: īsa rokasgrāmata**) un jūs būsiet gatavi attīstīt konkrētas rīcībpolitikas stratēģijas.

4. SOLIS

Situācijas izpēte: kāda informācija ir pieejama?

2. solī jūs noskaidrojāt rīcībpolitikas problēmas būtību un noteicāt šīs problēmas potenciālos dzimuma aspektus. **3. solī** jūs pārlūkojāt rīcībpolitikas vai projekta vispārējos mērķus un nodrošinājāt to, ka tajos tiek ņemts vērā dzimums.

4. solī – “Situācijas izpēte” – jums jāsāk domāt par sava jautājuma un potenciālo rīcībpolitikas stratēģiju sīkāku analīzi. Lai to izdarītu, nepieciešams apkopot informāciju par šādiem jautājumiem:

- ko jūs zināt,
- ko jūs nezināt,
- kādi projekti vai rīcībpolitikas pasākumi jau tikuši veikti,
- kas notiek šobrīd,
- kādi citi līdzīgi pasākumi tiek plānoti?

Atbilžu meklēšana uz šiem jautājumiem palīdzēs jums aizpildīt *robus*, pasūtot speciālistiem vai pašiem veicot nepieciešamos pētījumus un plānojot papildu pasākumus, nevis tērējot laiku atkārtotai *velosipēda izgudrošanai*. Situācijas izpēte ir būtiska pakāpe, kad dzimumu līdztiesības principa integrēšanas procesā notiek pievēršanās **produktivitātei**.

Piedāvājam trīs paņēmienus, kas palīdzēs jums atbildēt uz minētajiem jautājumiem:

- Situācijas izpēte;
- Rīcībpolitikas analīze no abu dzimumu perspektīvas;
- Likumdošanas izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi.

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA: PAŅĒMIENS NR. 1

Situācijas izpēte

Aplūkojot nozares vai rīcībpolitikas problēmu, kuru jūs risināt, viens no noderīgiem paņēmieniem ir situācijas izpēte, lai sistemātiski apkopotu un pārskatītu informāciju par to, ko jūs zināt un ko jūs nezināt, kā arī par iepriekš veiktajiem, pašlaik īstenotajiem un plānotajiem pasākumiem. Lai veiktu šādu izpēti, jums nav nepieciešami papildu finansu līdzekļi.

Nepieciešamais laiks: zemāk publicētās tabulas aizpildīšanai nepieciešams minimāls laiks. Tomēr, tā kā jums, iespējams, būs jāgaida informācija no partneriem un kolēģiem, varat ieplānot izpētei vienu līdz divas nedēļas.

Noderīgi informācijas avoti:

- valdības likumdošanas datu bāze;
- valdības dokumentu datu bāze;
- valdības pasūtīto pētījumu datu bāze;

- ar citu organizāciju finansiālu atbalstu veiktās izpētes datu bāze;
- nevalstisko organizāciju aktivitāšu datu bāze.

Metodoloģija: pamatojoties uz informāciju, kas ir jūsu rīcībā un kas jums ir pieejama, konsultējoties ar kolēģiem un citām iesaistītajām pusēm, aizpildiet pēc kārtas visas tabulas rindas:

- 1. Pirmā rinda (nozares vai rīcībpolitikas problēmas).** Norādiet galvenās jums aktuālās rīcībpolitikas problēmas (tās var būt gan apakšnozares, gan pakārtotas problēmas). Izmantojiet tik daudz ailu, cik nepieciešams.
- 2. Otrā rinda (dzimuma aspekti).** Uzdodiet jautājumus par pakārtoto problēmu potenciālajiem dzimuma aspektiem (šos jautājumus var aplūkot dzimumu līdztiesības principa integrēšanas 2. solī, atbildot uz jautājumu, *vai šī problēma vienādi skar vīriešus un sievietes*).
- 3. Pārējās rindas.** Aizpildiet pārējās rindas ar jums zināmo informāciju par problēmu atbilstoši tabulas kreisajā ailē norādītajiem kritērijiem (*kursīvā* sniegtā informācija ir domāta, lai palīdzētu jums aizpildīt tabulu). Atzīmējiet arī to, ka jums nav informācijas par kādu no jautājumiem.

Rezultātu izmantošana. Kad pēc iespējas pilnīgāk esat aizpildījuši tabulu, tukšās vietas norādīs, kur ir nepieciešami papildu pētījumi, rīcībpolitikas izstrāde utt. Tabulas papildināšana laika gaitā var kalpot par **monitoringa līdzekli**, lai noteiktu jūsu panākumus dzimumu līdztiesības principa integrēšanā.

DZIMUMA ASPEKTA IZPĒTE²			
1. Nozares vai rīcībpolitikas problēmas	<i>1. problēma</i>	<i>2. problēma</i>	<i>3. problēma utt.</i>
2. Dzimuma aspekti	<i>Kādi jautājumi būtu jāuzdod, lai noteiktu problēmas "dzimuma aspektus"? Ko jūs vēlaties uzzināt no dzimumu līdztiesības viedokļa?</i>	<i>Kādi ir 2. problēmas "dzimuma aspekti"? utt.</i>	<i>Kādi ir 3. problēmas "dzimuma aspekti"? utt.</i>
<i>Ko jūs zināt?</i>			
3. Indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie)	<i>Vai ir tādi indikatori, kas tiek regulāri monitorēti un kas ņem vērā dzimuma aspektu? Kas tie ir? Kādas sekas tie izraisa?</i>		
4. Pieejamie pētījumu rezultāti	<i>Vai ir tādi pētījumi, kas pievērš uzmanību dzimuma aspektam? Varbūt ar to nodarbojas kāds no jūsu kolēģiem?</i>		

² Adaptēts no S. Tadjbakhsh, Prezentācija ANAP Latvijā, 2000. g. aprīlis.

5. Valdības programma	<i>Vai ir kāda valdības programma, kas risina 1. problēmu? Vai tajā skaidri norādīts uz dzimuma aspektu?</i>		
6. Valdības rīcībpolitika/likumdošana	<i>Kāda rīcībpolitika un likumdošana risina 1. problēmu? Vai tiek ņemts vērā arī dzimuma aspekts?</i>		
7. NVO projekti	<i>Vai jūs zināt tādu NVO projektus, kuru ietvaros tiek risināta 1. problēma? Vai tie iekļauj dzimuma aspektu?</i>		
8. Finansējošo organizāciju aktivitātes	<i>Kādas finansējošo organizāciju aktivitātes sekmē 1. problēmas risināšanu? Vai tās pievēršas arī dzimuma aspektam?</i>		
PIEZĪME: Šāda situācijas izpēte nav ANALĪZES shēma. Tā nepiedāvā iespējamus rīcībpolitikas risinājumus vai pasākumus. Drīzāk tā palīdzēs jums saprast, ar kādiem rīkiem – esošo rīcībpolitiku, programmām vai datiem – jums jāstrādā, lai dzimumu līdztiesības principu integrētu praksē.			

SITUĀCIJAS IZPĒTES PIEMĒRS

Nākamajā lappusē ir parādīts īss piemērs, kā šo paņēmieni var izmantot, lai izpētītu stāvokli informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) nozarē valstī X.

Kad tabula ir aizpildīta, kļūst redzams, kurās jomās nepieciešama tālāka analīze un pētījumi, ņemot vērā dzimuma aspektu.

SITUĀCIJAS IZPĒTES PIEMĒRS

INFORMĀCIJAS UN KOMUNIKĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS (IKT) VALSTĪ X			
Nozares vai rīcībpolitikas problēmas	<i>Pieeja internetam</i>	<i>E-komercijas attīstība mazos un vidējos uzņēmumos (MVU)</i>	<i>Darbs informācijas tehnoloģiju (IT) nozarē</i>
Dzimuma aspekti	<i>Vai vīriešiem un sievietēm ir vienādas iespējas izmantot internetu? Kādas sekas ir tam, ka nav ievērots dzimumu līdzsvars? Vai vīrieši un sievietes izmanto internetu dažādiem nolūkiem?</i>	<i>Vai sievietes un vīrieši ir vienlīdz iesaistīti e-komercijas attīstībā? Vai e-komercija sievietes un vīriešus ietekmēs atšķirīgi?</i>	<i>Vai vīriešiem un sievietēm ir vienādas darba iespējas IT nozarē? Kādi ir šķēršļi? Kādas sekas ir tam, ka nav ievērots dzimumu līdzsvars?</i>

<i>Ko jūs zināt?</i>			
Indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie)	<i>Statistikas dati par interneta lietotājiem nav sadalīti pēc dzimuma.</i>	<i>74 % MVU vadītāju ir vīrieši. Nav datu par e-komercijā iesaistīto MVU vadītājiem.</i>	<i>Darba tirgus statistikas pētījumu dati:</i> <ul style="list-style-type: none"> - 73 % IT nozares darbinieku ir vīrieši; - 91 % vadītāju IT nozarē ir vīrieši; - 71 % IT studentu ir vīrieši.
Pieejamie pētījumu rezultāti	<i>Ministrija, kas atbildīga par komunikāciju, nesēn veiktajā IT pārskatā neparāda dzimuma aspektu.</i>	<i>Ietekme uz dzimumu tikusi novērtēta attiecībā uz MVU vispār. Jāpieaicina eksperts, lai iegūtu secinājumus par konkrēto situāciju e-komercijas jomā.</i>	<i>Nav ticis pasūtīts neviens pētījums par šīs situācijas ietekmi uz abu dzimumu grupām.</i>
Valdības programma	<i>Šobrīd nav programmu.</i>	<i>Neliels pilotprojekts rajonā P, lai palielinātu MVU nozarē iesaistīto sieviešu skaitu. Nav programmu, kas vērstas uz e-komercijas attīstību.</i>	<i>Šobrīd nav programmu.</i>
Valdības rīcībpolitika/likumdošana	<i>Ir izstrādāts projekts jaunai koncepcijai, kuras mērķis ir veicināt vispārēju pieeju internetam. Dzimums nav minēts. Pieminētās mērķa grupas:</i> <ul style="list-style-type: none"> - skolēni, - bezdarbnieki. 	<i>Ir izstrādāts projekts jaunai rīcībpolitikai, kas vērsta uz e-komercijas attīstīšanu. Dzimuma aspekti nav iekļauti. Darba likums aizliedz diskrimināciju pēc dzimuma.</i>	<i>Darba likums aizliedz diskrimināciju pēc dzimuma. Rīcībpolitikas stratēģijā "Izglītību visiem" kā viens no mērķiem minēta zēnu un meiteņu vienlīdzīga uzņemšana visās programmās. (Kāda ir situācija inženieru un IT specialitāšu programmās?)</i>
NVO projekti	<i>Lauku sieviešu NVO "Z" pašlaik nodrošina datorapmācības kursus sievietēm.</i> <ul style="list-style-type: none"> - Citi projekti? 	<ul style="list-style-type: none"> - NVO izveidots biznesa atbalsta centrs rajonā R. - NVO "Q" piecās pilsētās veic sieviešu apmācību darbam MVU. 	<i>NVO "Sievietes zinātnē" – nav zināms, ar ko tieši tā nodarbojas.</i>

Finansējošo organizāciju aktivitātes	<i>Organizācija "Y" pašlaik finansē brīvu pieeju internetam bibliotēkās. Šajā projektā dzimuma aspekts netiek minēts.</i>	<i>Sadarbībā ar valdības programmu finansētājs "Z" atbalsta e-komercijas attīstīšanu rajona P laboratorijā.</i>	<i>Nav zināmas.</i>
---	---	---	---------------------

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA: PAŅĒMIENS NR. 2

Rīcībpolitikas izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi

Kad esat noskaidrojuši situāciju, dziļāka rīcībpolitikas izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi, palīdzēs novērtēt, cik lielā mērā sabiedriskajā politikā un programmās pašlaik tiek ņemti vērā dzimuma aspekti (iespējams, jūs pieaicināsi ekspertu šajos jautājumos, kurš jums palīdzēs veikt šo uzdevumu).

Analīzes process sastāv no šādu rīcībpolitikas elementu izskatīšanas:

(a) Dzimumu līdztiesība kā rīcībpolitikas prioritāte.

Vai pastāv rīkojums vai oficiāls paziņojums, kas parāda politisko gribu veicināt dzimumu līdztiesību nacionālā (reģionālā vai vietējā) līmenī?

Rīcībpolitikas dokumentam (piemēram, nacionālais, reģionālais vai vietēja līmeņa plāns dzimumu līdztiesības īstenošanai), kas atklāti formulē valdības apņemšanos veicināt dzimumu līdztiesību, ir būtiska nozīme, jo tas sniedz norādījumus nozaru rīcībpolitikas attīstīšanai, ievērojot abu dzimumu viedokli par to (t.i., dzimumu līdztiesības principa integrēšanu).

Rīcībpolitikas izskatīšanu vajadzētu sākt, pirmkārt, nosakot dzimumu nelīdztiesības problēmas svarīgos rīcībpolitikas apņemšanās dokumentos vai solījumos. Otrkārt, vajadzētu pārbaudīt, vai šajos dokumentos tiek formulēts, **kurš un kā** īsteno dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, jo tādā veidā tiek akcentēta pārskata un atbildības nepieciešamība. Jebkuram konsekventam rīcībpolitikas dokumentam jānorāda arī konkrēti mērķi, uzdevumi un veiksmīgu rezultātu indikatori.

(b) Dzimumu līdztiesības principa integrēšana nozaru rīcībpolitikā.

Vai ministrijām un departamentiem ir īpaša rīcībpolitika dzimumu līdztiesības principa integrēšanai?

Arī šajā gadījumā rīcībpolitikas dokumentā vajadzētu būt norādījumiem īstenot dzimumu līdztiesības principa integrēšanu (ministrijas vai nozares plāns dzimumu līdztiesības veicināšanai). Arī šādās stratēģijās būtu jānorāda, **kurš un kā** veiks dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, kā arī to, kādi ir konkrētie mērķi, uzdevumi un veiksmīgu rezultātu indikatori.

(c) Dzimuma aspekta ievērošana nozaru rīcībpolitikā un programmās.

Vai visu nozaru un rīcībpolitikas stratēģijās ņemts vērā dzimuma aspekts?

Lai pamatīgāk izpētītu, vai tiek ņemts vērā dzimuma aspekts, konkrētā nozarē vai rīcībpolitikas sfērā nepieciešams veikt visu stratēģiju un programmu analīzi. Analīzes gaitā jāuzdod šādi jautājumi un jāmēģina rast atbildes uz tiem:

- Vai programmu un stratēģiju plānošanas procesā dzimumu līdztiesības analīze tika veikta, apkopojot informāciju un saņemot konsultācijas?
- Vai, nosakot problēmu loku, rīcībpolitikā tiek pievērsta uzmanība dzimuma aspektam?
- Vai rīcībpolitikas pasākumi un risinājumi ņem vērā, ka tie var atšķirīgi ietekmēt vīriešus un sievietes? Vai atbilstoši tiek izvēlētas mērķa grupas?

Rīcībpolitikas dzimuma aspektu analīze norādīs arī uz problēmām, kuru risināšanai, iespējams, būs nepieciešamas jaunas stratēģijas, kas vērstas uz konkrētiem dzimumu nelīdztiesības jautājumiem (piemēram, uz dzimumu balstītas vardarbības novēršana vai diskriminācijas novēršana darbinieku atlasē).

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA: PAŅĒMIENS NR. 3

Likumdošanas izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi.

Līdzīgā veidā var izvērtēt pastāvošo likumdošanu, analizējot, cik lielā mērā tā apmierina abu dzimumu intereses un vajadzības. Tas būtu jāveic kādam, kas ir kompetents gan likumdošanas, gan dzimuma jautājumos.

Pētot likumdošanu, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi, jāuzdod šādi jautājumi un jāatbild uz tiem:

- Vai pastāv likumdošanas pamatdokumenti, kas aizliedz diskrimināciju pēc dzimuma (konstitūcija, īpašs likums, kas aizliedz šādu diskrimināciju)?
- Vai kādā no likumiem ir novērojama atklāti formulēta sieviešu vai vīriešu diskriminācija?
- Vai ir informācija, kas liecina, ka likuma izpildīšanas rezultātā tiks netieši diskriminētas sievietes vai vīrieši?
- Vai likuma izstrādāšanas gaitā, apkopojot informāciju un saņemot konsultācijas, tika ņemts vērā dzimuma aspekts?

_ Skat. arī dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu "**TAISNĪGUMS UN CILVĒKTIESĪBAS: Likumdošana**"

5. SOLIS

Problēmas iztirzājums: pētījumi un analīze

Situācijas izpētes gaitā (**4. solis**) jūs noteicāt, kur tieši ir nepieciešama dzimumu līdztiesības principa integrēšana: iespējams, ir jāpapildina esošās stratēģijas, iekļaujot tajās dzimuma aspektu, vai jāattīsta jaunas stratēģijas. Veicot 4. soli, jūs noskaidrojāt arī, kuros jautājumos jums trūkst informācijas.

5. solis ir paredzēts, lai veiktu vai pasūtītu pētījumus, kas sniegs trūkstošo informāciju. Tas ir ārkārtīgi būtiski, lai nodrošinātu jebkura jūsu veidota projekta vai rīcībpolitikas **ticamību, produktivitāti un efektivitāti.**

Šis solis sastāv no šādām daļām:

- pētāmā jautājuma noskaidrošana;
- nepieciešamā ieguldījuma noteikšana;
- pētījuma plānošana un/vai pasūtīšana.

1) PĒTĀMĀ JAUTĀJUMA NOSKAIDROŠANA.

Lai pētījuma rezultāti būtu noderīgi rīcībpolitikas veidošanai vai projekta attīstīšanai, pētījuma jautājumam jābūt konkrēti un precīzi formulētam. Svarīgākais ir saprast, kāds **rezultāts** tiek sagaidīts no pētījuma. Tas ir nepieciešams, lai pētniekiem sagatavotu precīzu **darba aprakstu**.

KĀDS IR PĒTĪJUMA VĒLAMAIS REZULTĀTS?

Situācijas analīze. Ja jums nav pilnīgi nekādu datu par attiecīgo jautājumu, var būt nepieciešama situācijas analīze. Taču atcerieties, ka situācijas analīze nenorādīs uz konkrētas rīcībpolitikas iespējām un nesniegs ieteikumus.

Rīcībpolitikas iespējas un ieteikumi. Ja jūsu mērķis ir attīstīt konkrētu rīcībpolitiku, tās pētnieki un analītiķi var sniegt jums īsu pārskatu par rīcībpolitiku, kurā aplūkotas vairākas iespējas un norādīts uz šo iespēju priekšrocībām un trūkumiem. Šim vērtējumam būtu jāņem vērā:

- **produktivitāte** (ieguvumu un zaudējumu analīze),
- **efektivitāte** (apjoms, mērogs, ilgtspēja),
- cik lielā mērā tiek aplūkoti **dzimuma aspekti**: vai tiek apmierinātas gan vīriešu, gan sieviešu vajadzības? Vai priekšstati par dzimumsociālajām lomām un vīriešu un sieviešu attiecībām tiek pārskatīti?

2) NEPIECIEŠAMĀ IEGULDĪJUMA NOTEIKŠANA.

Pētījumu ir iespējams veikt:

- **pašu spēkiem** vai
- **piesaistot citus** (ekspertus, pilsoniskās sabiedrības grupas, zinātnieku darba grupas vai komerciālas organizācijas, kas nodarbojas ar pētījumiem).

Jums atvēlētais budžets, tehniskās iespējas un jūsu kompetence, kā arī pētījuma mērogs ir tie faktori, kas noteiks, kuru ceļu jūs izvēlēsieties. Abos gadījumos projekta veicējiem nepieciešams sekojošais:

- **augsta kompetence** attiecīgās nozares vai rīcībpolitikas jautājumos;
- **kompetence jautājumos, kas saistīti ar dzimuma aspektiem** (t.i., profesionālas un/vai akadēmiskas izglītības ceļā iegūta izpratne par teorijām, kas aplūko dzimuma aspektus sabiedriskās politikas kontekstā);
- īpašas **tehniskās prasmes**, kas nepieciešamas, lai sniegtu atbildi uz konkrēto pētījuma jautājumu (t.i., ekonomiskā modelēšana, iedzīvotāju aptaujas plānošana utt.)

Šo trīs elementu līdzsvars ir ārkārtīgi svarīgs, lai jūsu piedāvātās stratēģijas būtu dzīvotspējīgas. Lai panāktu visu trīs elementu klātbūtni, jums, iespējams, būs jāpiesaista pētnieku **grupa**.

3) PĒTĪJUMA PASŪTĪŠANA.

Neatkarīgi no tā, vai pētījums tiek veikts pašu spēkiem vai piesaistot citus, šie jautājumi būs noderīgi piedāvāto pētījumu izvērtēšanā:

KONTROLJAUTĀJUMI PĒTĪJUMA PIETEIKUMA IZVĒRTĒŠANAI

- **Pētījuma veicēji.** Kas piedalīsies datu vākšanā un analīzē? Vai tiek nodrošināts dzimumu līdzsvars un vai abu dzimumu viedoklis tiks ņemts vērā pētījuma sagatavošanā?
- **Pētījuma objekti.** Vai tiks pētīta abu dzimumu situācija? Vai dati tiks sadalīti pēc dzimuma?
- **Metodoloģija.** Kāda metodoloģija tiks izmantota? Vai tā ņem vērā sieviešu un vīriešu īpašās vajadzības (piem., konfidencialitāte, jūtīgums pret dažiem jautājumiem)?
- **Analīzes aspekti un teorētiskā pieeja.** Vai pētījums iekļauj dzimumu kā būtisku mainīgo lielumu, analizējot sociālos procesus? Vai tiek ņemti vērā citi svarīgi analīzes aspekti (etniskā piederība, sociālekonomiskais statuss, dzīvesvieta utt.)?
- **Teorētiskā pieeja.** Vai tiek parādītas zināšanas par dzimumu līdztiesības analīzes metodēm? Vai šīs metodes tiks izmantotas datu analīzē?
- **Ticamība.** Vai tiek darīts viss nepieciešamais, lai nodrošinātu rezultātu ticamību no visu dalībnieku viedokļa? Vai iespēja sniegt savu ieguldījumu un komentēt rezultātus tiks nodrošināta gan sievietēm, gan vīriešiem?

_ Skat. arī I PIELIKUMU: “**DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS ANALĪZE: ĪSA ROKASGRĀMATA**”

_ Skat. arī II. nodaļu “Zinātne, pētījumi un informācijas un komunikācijas tehnoloģijas”

6. SOLIS

Rīcībpolitikas vai projekta pasākumu plānošana no abu dzimumu perspektīvas.

Kad esat ieguvuši un izanalizējuši nepieciešamos datus un informāciju, jums būs jāizlemj, kādi pasākumi ir nepieciešami, lai sasniegtu **3. solī** norādītos mērķus.

Rīcībpolitikas vai projekta pasākumu gaitas “pareizā” ceļa izvēle reti ir vienkārša. Te nepieciešams sabalansēt vairākus ļoti svarīgus apsvērumus.

BŪTISKĀKIE APSVĒRUMI RĪCĪBPOLITIKAS IESPĒJU IZSTRĀDĒ:

- **produktivitāte** – ieguvumu un zaudējumu analīze;
- **efektivitāte** – cik lielā mērā tiks sasniegti jūsu mērķis;
- **sociālais taisnīgums**, iekļaujot **dzimumu līdztiesību** – kādā mērā tiks izvērtēts un kompensēts dažādu grupu sociāli un vēsturiski radies neizdevīgs stāvoklis sabiedrībā.

Jāņem vērā katras rīcībpolitikas iespējas ekonomiskā un sociālā ietekme, kā arī tās ietekme uz līdztiesību, vidi un citām jomām. Lai nodrošinātu abu dzimumu viedokļa ievērošanu, jāveic “ietekmes uz dzimumu novērtējums” katrai no rīcībpolitikas iespējām. Tajā jāņem vērā šādi pamatjautājumi³:

KONTROLJAUTĀJUMI “IETEKMES UZ DZIMUMU NOVĒRTĒŠANAI”:

- Kādi ieguvumi (finansiāli, cilvēciski) no konkrētās rīcībpolitikas būs vīriešiem un sievietēm?
- Kādus zaudējumus (finansiālus, cilvēciskus) konkrētā rīcībpolitika radīs vīriešiem un sievietēm?
- Kā abu dzimumu iesaistītās personas vērtē šo rīcībpolitikas iespēju no tās radīto ieguvumu un zaudējumu, pieņemamības un praktiskuma viedokļa?

Šī novērtējuma rezultāti jāņem vērā, izvērtējot rīcībpolitikas iespējas. Turklāt jums vajadzētu ņemt vērā arī:

³ Izmantoti jautājumi no “Gender-Based Analysis: A Guide for Policy-Making”, ko sagatavoja organizācija *Status of Women Canada* (1998).

- Kādas varētu būt sekas, ja rīcībpolitikas izvēlē tiks ignorēta dzimuma nozīme?

Kad esat rūpīgi izsvēruši šos faktorus, jūs esat gatavi pasākumu plānošanai. Tam būs nepieciešama konkrēta rīcībpolitikas vai projekta dokumenta sagatavošana.

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAS KONTROLJAUTĀJUMI PROJEKTA VAI RĪCĪBPOLITIKAS DOKUMENTU IZVĒRTĒŠANAI

- **Pamatinformācija un pamatojums.** Vai dzimuma aspekts tiek uzsvērts pamatinformācijā par pasākumu? Vai pamatojumā ir iekļauti pārliecinoši argumenti par labu dzimumu līdztiesības principa integrēšanai un dzimumu līdztiesībai? (Skat. **7. soli**)
- **Mērķi.** Vai piedāvātais pasākums atspoguļo gan vīriešu, gan sieviešu intereses? Vai mērķis ir vērsts uz dzimumu līdzsvara ieviešanu, pievēršoties gan vīriešu, gan sieviešu praktiskajām vajadzībām? Vai mērķis ir vērsts uz to pastāvošo institūciju (sociālo un citu) pārveidi, kas neievēro dzimumu līdztiesību? (Skat. **2. soli**)
- **Mērķa grupa.** Vai dzimumu līdzsvars ir mērķa grupā, kas būs ieguvēja rīcībpolitikas īstenošanas rezultātā (izņemot gadījumus, kad pasākumi ir vērsti īpaši uz sievietēm vai vīriešiem, lai veicinātu dzimumu līdztiesību)?
- **Mērķi.** Vai pasākumu mērķi ņem vērā sieviešu un vīriešu vajadzības?
- **Aktivitātes.** Vai plānotajās aktivitātēs iesaistīsies gan vīrieši, gan sievietes? Vai ir nepieciešami papildpasākumi, lai nodrošinātu abu dzimumu viedokļa ievērošanu (piemēram, izglītošana par šiem jautājumiem, papildu pētījumi utt.)?
- **Indikatori.** Vai ir izstrādāti indikatori, ar kuru palīdzību novērtēt katra mērķa sasniegšanas pakāpi? Vai ar šo indikatoru palīdzību var novērtēt dzimuma aspektu katrā no mērķiem? Vai indikatori ir sadalīti pēc dzimuma? Vai ir izvirzīts mērķis garantēt noteiktas pakāpes dzimumu līdzsvaru aktivitātēs (piemēram, sieviešu un vīriešu līdzdalības kvotas)? (Skat. **8. soli.**)
- **Īstenošana.** Kurš īsteno plānoto pasākumu? Vai šie partneri ir apmācīti, kā integrēt dzimumu līdztiesības principu tā, lai visā pasākuma īstenošanas gaitā pastāvīgi tiktu ievērotas abu dzimumu intereses? Vai pasākuma īstenošanā piedalīsies gan vīrieši, gan sievietes?
- **Monitorings un vērtēšana.** Vai monitoringa un vērtēšanas stratēģija ņem vērā abu dzimumu viedokli? Vai tā pievēršas gan pasākuma centrālajiem (saturiskajiem), gan administratīvajiem (procesa) aspektiem? (Skat. **8. un 9. soli.**)
- **Riski.** Vai dzimuma lomu un attiecību plašāks konteksts ir aplūkots kā iespējams risks (t.i., stereotipi vai strukturāli šķēršļi, kas var kavēt viena vai otra dzimuma pārstāvja līdzdalību)? Vai tikusi ņemta vērā pasākuma iespējamā negatīvā ietekme (piemēram, iespējamā sloga palielināšanās sievietēm vai vīriešu sociālā izolācija)?
- **Budžets.** Vai finansu ieguldījumi ir izvērtēti no dzimuma viedokļa, lai ieguvumus no plānotā pasākuma nodrošinātu gan vīriešiem, gan sievietēm? Vai budžetā tikusi ņemta vērā nepieciešamība veikt izglītojošus pasākumus par dzimuma aspekta izpratni vai īslaicīgi piesaistīt šīs jomas ekspertu?
- **Pielikumi.** Vai šai tēmai veltīti pētījumi (vai to fragmenti) ir pievienoti pielikumā (īpaši tādi, kas sniedz ticamu pamatojumu dzimuma aspekta ievērošanai)?
- **Komunikācijas stratēģija.** Vai komunikācijas stratēģija ir attīstīta tā, lai informētu visdažādāko auditoriju par projekta esamību, gaitu un rezultātiem no dzimumu līdztiesības principa aspekta? (Skat. **10. soli.**)

7. SOLIS

Argumenti problēmas pamatošanai: dzimums ir svarīgs!

Īstenojot dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, viens no būtiskiem aspektiem ir prasme argumentēti aizstāvēt šo principu. Tā kā ir pierādījies, ka lēmumu pieņēmēji dažkārt vilcinās

piešķirt dzimumu līdztiesības aktivitātēm vienmēr trūkstošos resursus, viņi (īpaši tie lēmumu pieņēmēji, kuru kontrolē atrodas budžets) ir jāpārliecina par to, ka investīcijas dzimumu līdztiesībā atmaksāsies.

Lēmumu pieņēmēji jāiepazīstina ar argumentiem, kas **konkrēti un precīzi** paskaidro, kādēļ dzimums ir svarīgs. Citiem vārdiem sakot, jāpierāda viņiem, kādas attīstības problēmas palīdz risināt dzimumu līdztiesība un kādus konkrētus ieguvumus dzimuma aspekta pareiza izpratne sniegs valdībai, indivīdiem (gan sievietēm, gan vīriešiem) un nācijai kopumā. Labi argumenti palielinās jūsu iespējas saņemt finansiālu un morālu atbalstu jebkādiem plānotajiem pasākumiem.

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAS *PIEVIENTĀ VĒRTĪBA*

Argumenti par labu abu dzimumu perspektīvas izmantošanai un dzimumu līdztiesības veicināšanai visos projektos un rīcībpolitikas stratēģijās iekļaujas vienā no sešām kategorijām:

- taisnīgums un līdztiesība;
- ticamība un pārskats;
- produktivitāte un ilgtspēja (“makro” dimensija);
- dzīves kvalitāte (“mikro” dimensija);
- starptautiskās saites;
- ķēdes reakcija.

Taisnīguma un līdztiesības argumenti. Šādi argumenti uzsver demokrātisko principu un cilvēka pamattiesību (kas pieprasa arī dzimumu līdztiesību) vērtību. Taisnīguma argumentus var izmantot, lai atbalstītu abu dzimumu vienlīdzīgu pārstāvību un līdzdalību dažādos kontekstos, pamatojoties uz izpratni par vienādām cilvēktiesībām.

Vairākums valstu ir ratificējušas dažādus normatīvos dokumentus (piemēram, Konvencija par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu un pasaules mēroga konferenču dokumenti, kas pieņemti Pekinā, Kopenhāgenā un Kairā), kuri pasludina dzimumu līdztiesību par pamatprincipu. Valstu pienākums ir īstenot šīs apņemšanās – īpaši tādēļ, ka daudzi no šajos dokumentos formulētajiem demokrātijas pamatprincipiem atspoguļo šo valstu konstitūcijās ierakstītās pamatvērtības.

Kaut gan praksē diemžēl ir pierādījies, ka taisnīguma arguments pats par sevi bieži vien ir nepietiekams, lai pārliecinātu valdības piešķirt pietiekamus resursus, tomēr atsaucies uz konkrētiem dzimumu līdztiesības aizstāvju mandātiem un starptautiskajām saistībām noder, lai atgādinātu valdībām, ka tās ir daļa no starptautiskas (vai reģionālas) kopienas, kas atbalsta vienotas vērtības.

Ticamības un pārskata argumenti. Ticamības argumenti iesaka lēmumu pieņēmējiem ņemt vērā elementāru aplēsi: gan vīrieši, gan sievietes, atsevišķi ņemti, veido pusi no iedzīvotājiem, tāpēc jebkuri dati, rīcībpolitika vai rekomendācijas, kas neatzīst un nepievērš vienlīdz lielu uzmanību abiem dzimumiem, galu galā būs nepietiekamas un tādējādi tām nebūs ticamības. Šie argumenti noder, lai pamatotu nepieciešamību novērtēt ietekmi uz dzimumu (pētījumi, kas analizē, kā pasākumi vai noteikta situācija atšķirīgi ietekmēs sievietes un vīriešus) vai lai rosinātu panākt lielāku dzimumu līdzsvaru lēmumu pieņemšanas procesā.

Pārskata argumenti īpaši noder, lai atgādinātu valdībām, ka tās uzņēmušās atbildību par sociālā taisnīguma un tautas ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanu. Demokrātiskās valstīs valdībām regulāri jāsniedz pārskats iedzīvotājiem un jāņem vērā visu iedzīvotāju – gan sieviešu, gan vīriešu – intereses. Sociālā taisnīguma vai dzimumu līdztiesības jautājumu ignorēšana nozīmē, ka pārskats netiek sniegts visiem pilsoņiem. Daudzi pasākumi, kas ņem vērā dzimuma aspektu, pievēršas tam galvenokārt citu iemeslu dēļ – tie ir saistīti ar valdības atbildību par sabiedrisko naudas līdzekļu

izmantojumu un politisko solījumu turēšanu. dzimumu līdztiesības principa integrēšana piedāvā konkrētus mehānismus, kā nodrošināt lielāku atbildības pakāpi valdības darbā.

Produktivitātes un ilgtspējas argumenti.⁴ Šie argumenti norāda uz neapstrīdamu faktu: sieviešu un vīriešu vienlīdzīga iesaistīšana visās attīstības un sabiedrisko norišu jomās ir ieguvums valstij kopumā. Nācijas nevar atļauties ignorēt vīriešu un sieviešu devumu un spējas visās ekonomiskās un sociālās dzīves sfērās. Ja kāda valsts to atļaujas, tās attīstība neglābjami cietīs gan tuvā, gan tālā nākotnē. Šis arguments attiecas uz attīstības “makro” aspektiem – t.i., visas nācijas labklājību un uzplaukumu.

Šie argumenti ir īpaši efektīvi, tādēļ ka pievēršas visbūtiskākajam – naudai. Tie pierāda, ka investēšana dzimumu līdztiesībā nākotnē atmaksāsies valstij kopumā. Ir veikti pasaules mēroga pētījumi, kas pamato produktivitātes argumentus,⁵ – gan tos, gan nacionālā līmeņa pētījumus var izmantot, lai pilnveidotu jūsu argumentus un pamatotu konkrētus gadījumus.

Produktivitātes argumenti ir cieši saistīti ar ilgtspējas argumentiem. Tā kā dzimumu līdztiesības principa integrēšana ir saistīta ar jēdzienu “tautas attīstība”, kuras vidēja ilguma un ilgtermiņa mērķis ir sociāli taisnīgas un ilgtspējīgas sabiedrības izveidošana, dzimumu līdztiesības principa integrēšana ir cieši saistīta arī ar ilgtspēju. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana nozīmē holistisku (visus aspektus iekļaujošu) pieeju rīcībspolitikas veidošanai, kur būtiska ir koordinēšana un sadarbība (gan vertikālā, gan horizontālā), tāpēc pasākumu rezultāti, visticamāk, būs ilgtspējīgi.

Dzīves kvalitātes argumenti. Pastiprinātas uzmanības pievēršana dzimumu līdztiesības jautājumiem uzlabos katras sievietes un katra vīrieša dzīvi. Demokrātiskā sabiedrībā, kas balstās uz sociālā taisnīguma principiem, ikvienam tās loceklim ir tiesības uz iespējami augstu dzīves kvalitāti. Pasākumi, kas vērsti uz dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, sekmē šī mērķa sasniegšanu.

Lai gan vispārpieņemts ir šāds apgalvojums: ja dzimumu līdztiesībai tiek pievērsta lielāka uzmanība, galvenās ieguvējas ir sievietes, tomēr dzīves kvalitātes argumenti norāda uz ieguvumiem arī vīriešiem un ģimenēm. Tie uzsver sociālo attiecību un sabiedrības locekļu savstarpēju atkarību, piemēram, apgalvojot, ka no sieviešu situācijas uzlabošanās ieguvēji būs arī ar viņām saistītie cilvēki. No otras puses, viena dzimuma nelīdztiesība attiecībā pret otru vai vienam dzimumam uzkrautas pārmērīgas grūtības negatīvi ietekmēs arī citus sabiedrības locekļus. Tā, piemēram, vīriešu depresija vai nodarbinātības iespēju trūkums sievietēm negatīvi ietekmē arī bērnus, dzīvesbiedrus un citus ģimenes locekļus.

Dzīves kvalitātes argumenti noder, lai veicinātu dzimumu līdztiesības analīzes ieviešanu programmās, kas vērstas uz sociālo patoloģiju ierobežošanu. Tā, piemēram, tādas problēmas kā vardarbība, alkoholisms un citas atkarības, hronisks stress ir cieši saistītas ar dzimumu mainīgajām sociālajām lomām, attiecībām starp dzimumiem un cilvēku nespēju tikt ar tām galā un tām pielāgoties. Tādēļ dzīves kvalitātes arguments akcentē to, ka abu dzimumu sevišķo vajadzību apmierināšana var ierobežot šīs patoloģijas un uzlabot sabiedrības locekļu dzīves kvalitāti.

Šie argumenti pievēršas attīstības un dzimuma “mikro” aspektiem, t.i., skaidro, kā attīstības gaitā tiek ietekmēti indivīdi. Šim argumentam ir tieša saistība ar produktivitātes argumentu: ja indivīdi ir

⁴ Tomēr, izmantojot produktivitātes argumentus, jācenšas izvairīties no skatījuma uz sievietēm kā uz “neizmantotu resursu”. Kā atzīmējusi Diāna Elsona, daudzu sieviešu problēma ir tā, ka viņas faktiski ir “pārlietu izmantotas” (citēts OECD: 1998). Galvenā uzmanība jāpievērš abu dzimumu ieguldījuma atzīšanai un atbilstoši novērtēšanai. Mērķis nav sagādāt sievietēm papildu pienākumus, bet censties pārvērtēt sieviešu un vīriešu esošās lomas sabiedrībā, jo rezultātā galu galā celsies attīstības un labklājības līmenis.

⁵ Skat. īpaši World Bank Policy Research Report Working Paper Series on Gender and Development.

laimīgāki un veselīgāki, viņi būs arī ražīgāki, tādējādi dodot ieguldījumu produktīvākas un plaukstošas sabiedrības veidošanā.

Partnerattiecību argumenti. Partnerattiecību argumenti uzsver, ka dzimumu līdztiesība ir priekšnosacījums formālu saišu vai partnerattiecību veidošanai ar citām nācijām. Austrumeiropas un Centrāleiropas kontekstā nozīmīgākais piemērs ir integrēšanās Eiropas Savienībā: lai izpildītu priekšnosacījumus iestājam ES, tās kandidātvalstīm ir jāīsteno dažādi dzimumu līdztiesības veicināšanas pasākumi.

Kaut gan pašlaik šis arguments ir ļoti efektīvs valdības pārliecināšanai, tomēr, ja to neapvieno ar konkrētiem pārliecināšajiem argumentiem (kā produktivitāte un dzīves kvalitāte), tas nav pietiekams, lai pamatotu nepieciešamību pievērsties dzimumu līdztiesības jautājumiem. Bez minētajiem pārliecināšajiem argumentiem partnerattiecību argumenti var izraisīt nevēlamu efektu, [jo valdība var uzsvērt valsts suverenitāti tās prioritāšu izstrādē vai atteikties no dzimumu līdztiesības principa īstenošanas, līdzko zūd spiediens no partneriem].

Ķēdes reakcijas arguments. Visbeidzot, visi minētie argumenti iegūst lielāku spēku, ja tiek akcentētas to savstarpējās saiknes. Dzimumu līdztiesība faktiski var radīt ieguvumu ķēdes reakciju, tieši tāpat kā dzimumu nelīdztiesības sekas līdz ar atsevišķiem indivīdiem var ietekmēt ģimenes un plašākas sabiedrības grupas. Ķēdes reakcijas arguments uzsver, cik pamatota ir investēšana dzimumu līdztiesības veicināšanā: tās rezultāts būs ne tikai īslaicīgi un vietēja mēroga ieguvumi, bet vidēja ilguma un ilgtermiņa ieguvumi, kas ietekmēs visu sabiedrību, spēcinošā nāciju kopumā.

Tajā pašā laikā dzimumu līdztiesības integrēšanas gaitā jāapzinās ķēdes reakcijas, kas no dzimumu līdztiesības viedokļa var radīt negatīvas sekas, ja tās netiek laikus paredzētas un risinātas, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi visās jomās. Tā, piemēram, *no augšas* dots rīkojums par lielāku atbalstu ģimenēm darbavietās var izraisīt negatīvu reakciju un pat lielāku sieviešu diskrimināciju darbavietās. Savukārt sieviešu situācijas uzlabošanās var izraisīt lielāku depresiju un patoloģisku uzvedību vīriešu vidū. Šie riski izgaismo kompleksu stratēģiju nepieciešamību dzimumu līdztiesības principa integrēšanai, kuras gaitā vairāki pasākumi papildina cits citu. Līdz ar to negatīvās ķēdes reakcijas argumentu var izmantot, lai pārliecinātu lēmumu pieņēmējus, ka principa integrēšanai jānotiek **stratēģiski un holistiski** (ņemot vērā norišu savstarpējo saistību).

KĀ PĀRDOT DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANU

Visbeidzot jums jāapzinās, ka dzimumu līdztiesības principa integrēšana var izraisīt pretestību. Pretestības iemesli mēdz būt atšķirīgi: sākot ar dezinformāciju vai informācijas trūkumu par dzimuma jautājumiem līdz ierobežotiem resursiem un kultūras vai tradīcijas noteiktai dzimumsociālo lomu izpratnei.

Lai pārvarētu šo pretestību, ir lietderīgi nodrošināties ar iespējamām stratēģijām. Šeit piedāvāti vairāki ieteikumi⁶.

- Kad mēģināt apstiprināt programmu vai rīcībpolitiku, piedāvājiet lēmumu pieņēmējiem konkrētus priekšlikumus, vislabāk – rakstiski. Ja jums ir programma un budžeta piedāvājums, var būt lietderīgi piedāvāt vispirms programmu un, tiklīdz ir iegūts vispārējs pozitīvs novērtējums, var piedāvāt budžetu. Lai pamatotu savus argumentus, izmantojiet konkrētus (vislabāk jūsu valsts vai reģiona) datus un pētījumus.

⁶ Šie ieteikumi ir izveidoti, balstoties uz pieredzes apmaiņu trijos subreģionālos semināros par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, ko organizēja UNDP RBEC 2001.gada jūnijā un augustā. Paldies viņiem par idejām un ierosinājumiem!

- Atbilde uz tādiem jautājumiem, kā, piemēram, “Kādēļ dzimumu līdztiesībai jābūt prioritātei ekonomisko grūtību apstākļos?”, ir īpaši sarežģīta. Argumentācijas centrā jābūt atgādinājumam lēmumu pieņēmējiem, ka dzimumu līdztiesības principa integrēšana un dzimumu līdztiesība uzlabo produktivitāti (skat. iepriekš).
- Uzsveriet, ka dzimumu līdztiesības principa integrēšana neattiecas tikai uz sievietēm; tā attiecas arī uz vīriešiem un sabiedrību kopumā. Tas ļauj vīriešiem justies ērtāk, iesaistoties dzimumu līdztiesības principa integrēšanas procesā, un atgādina, ka arī viņiem ir pienākumi un loma dzimumu līdztiesības nodrošināšanā.
- Iepazīstinot ar savu priekšlikumu, svarīgi izmantot politiski izdevīgu situāciju. Te nozīmīga ir piemērota laika izvēle, tāpat ieteicams vispirms iepazīstināt ar tādiem jautājumiem, par kuriem jau ir izveidojusies sabiedriskā doma un kas var kalpot par *atspēriena punktu* jūsu lūgumam vai priekšlikumam.
- Atgādiniet lēmumu pieņēmējiem, kādi būs viņu tiešie ieguvumi no jūsu priekšlikuma – viņu tēla uzlabošana un uzticamības pieaugums (t.i., viņu politiskā kapitāla palielināšana). Tāpat ir svarīgi izturēties pretimnākoši, nevis uzbrūkoši, izprotot un ņemot vērā ierobežojumus un šķēršļus, ar ko sastopas lēmumu pieņēmēji. Jums jācenšas vienmēr piedāvāt situācijas, kur ieguvējas ir abas puses.
- Mēģiniet piedāvāt vairākas iespējas, ļaujot lēmumu pieņēmējiem izvēlēties vispiemērotāko. Piekāpība un atvērtība kompromisiem palīdzēs jums. Ar pilotprogrammu palīdzību var labi un bez lielām izmaksām parādīt pievienoto vērtību, ko varēs atkārtoti iegūt nākotnē.
- Diemžēl seksuālo jūtu aizskaršana un neprofesionāla attieksme pret cilvēkiem, kas iesaistīti dzimuma sociālo jautājumu risināšanā, ir nopietni šķēršļi, kurus nevar tik vienkārši pārvarēt ar labu argumentācijas stratēģiju palīdzību. Šis ir viens no iemesliem, kādēļ dzimuma aspektu izpratne un centieni mainīt attieksmi organizāciju struktūrās ir ļoti nozīmīgi elementi dzimumu līdztiesības principa integrēšanas procesā.

8. SOLIS

Monitorings: dzimumu līdztiesības principa ievērošana visos pasākumos

Monitorings ir dzimuma aspekta integrēšanas neatņemama sastāvdaļa. Monitoringa trīs aspekti ir šādi:

I. MONITORINGA LĪMEŅI;

II. MONITORINGA PLĀNI, KUROS IEVĒROTS DZIMUMA ASPEKTS;

III. KONKRĒTI MĒRĶI UN INDIKATORI, KUROS IEVĒROTS DZIMUMA ASPEKTS.

I. MONITORINGA LĪMEŅI

Monitorings jāveic divos atšķirīgos līmeņos:

- pamatmērķu un uzdevumu **sasniegšanas** uzraudzīšana;
- īstenošanas **procesa** uzraudzīšana.

Abos gadījumos nepieciešams izvirzīt konkrētus mērķus un noteikt indikatorus šo mērķu sasniegšanas pakāpes novērtēšanai.

Kad tiek **uzraudzīta pamatmērķu un uzdevumu sasniegšanas pakāpe**, nepieciešami indikatori, lai būtu iespējams izsekot rezultātu sasniegšanas gaitu (aktivitātes) un pašus rezultātus (ietekmi).

Kad tiek **uzraudzīts īstenošanas process**, jānosaka konkrēti mērķi un indikatori, lai varētu izsekot, cik lielā mērā pašā procesā tiek ievērots dzimuma aspekts. Procesa monitorings:

- ļaus noteikt šķēršļus un *robustus* procesā, kurus var tūlīt pat novērst;
- ļaus uzlabot turpmāko iniciatīvu plānošanu;
- dokumentēs dzimuma aspekta integrēšanas šķēršļus, ko vēlāk var novērst plašākā institucionālā kontekstā.

Jautājumi, kas jāaplūko procesa uzraudzīšanas gaitā.

- Vai sievietes un vīrieši vienlīdzīgi piedalās projekta lēmumu pieņemšanā?
- Vai sievietes un vīrieši kā lēmumu pieņēmēji, īstenotāji un dalībnieki tiek uztverti vienlīdz nopietni?
- Vai projekta īstenošanā iesaistītās personas tiek pastāvīgi motivētas pilnveidot dzimumu līdztiesības analīzes prasmes (izmantot iespēju papildināt savas zināšanas par dzimumsociālajiem aspektiem un apspriest ar dzimumu līdztiesību saistītus jautājumus labvēlīgā atmosfērā)?

II. MONITORINGA PLĀNI, KUROS IEVĒROTS DZIMUMA ASPEKTS

Oficiālā dokumentā, kas sniedz pārskatu par jūsu pasākumu, nepieciešams iekļaut izstrādātos **plānus**, kas paredz **uzraudzīt** gan reālus sasniegumus, gan īstenošanas procesu. Šādiem plāniem būtu jāprecizē:

- kas ir atbildīgs par monitoringa uzdevumiem;
- kā citas iesaistītās puses piedalīsies monitoringa procesā;
- kad notiks monitorings;
- kādi paņēmieni un līdzekļi tiks izmantoti, lai reģistrētu novērojumus;
- ar kādām metodēm varēs sniegt pārskatu par sasniegto (regulāras novērtēšanas un pārskata sanāksmes).

III. KONKRĒTI MĒRĶI UN INDIKATORI, KUROS IEVĒROTS DZIMUMA ASPEKTS

Konkrēti mērķi

Mēs izvīrām konkrētus mērķus, lai *neaizmirstu par balvu* – tā tiek konkretizēti plašāki mērķi un palielināta iespējamība tos sasniegt. Konkrēti mērķi palielina varbūtību, ka šo mērķu sasniegšanai tiks novirzīti konkrēti resursi (cilvēciskie un finansiālie).

Efektīvi mērķi ir:

- progresīvi, bet reālistiski,
- ar norādītu sasniegšanas laiku,
- izmērāmi.

Dzimumu līdztiesības integrēšana nozīmē to, ka efektīvi mērķi ievēro arī dzimuma aspektu: tie ņem vērā gan vīriešu, gan sieviešu stāvokli un vajadzības.

Indikatori

Panākumi mērķu sasniegšanā jākonstatē ar konkrētu indikatoru palīdzību.

Efektīvi indikatori ir tādi, kas ir:

- salīdzināmi laika gaitā – *indikatoru, kas tiek mērīti tikai vienreiz, nevar uzrādīt progresu vai regresu;*

- salīdzināmi ar citām valstīm, reģioniem vai mērķa grupām;
- izmērāmi – *jums jāspēj rezultātus izskaitļot vai sadalīt kategorijās;*
- precīzi – *izvēlieties tādus indikatorus, kuros tiek samazināta ārēju un vides faktoru ietekme (to, ko jūs nevēlaties mērīt);*
- selektīvi un reprezentatīvi – *pārāk lielam indikatoru skaitam ir grūti izsekot.*

Programmās un rīcībpolitikā, kur ir integrēts dzimumu līdztiesības princips, visiem indikatoriem, cik vien tas ir iespējams, ir jātiek sadalītiem pēc dzimuma. Tas palīdz noteikt veikto pasākumu ietekmi uz katra dzimuma pārstāvjiem.

KĀ IZVĒLĒTIES INDIKATORUS?

Indikatoriem, kurus izvēlamies, jāsniedz atbildes uz jautājumiem par reāli sasniegto vai īstenošanas procesa norisi. Piemērotu indikatoru izvēle tādējādi nozīmē:

- Uzdot pareizo jautājumu – uz ko indikatoram jānorāda?

Piemērs. Vai sociālie pakalpojumi ir vienādi pieejami vīriešiem un sievietēm?

- Noteikt, kāda informācija nepieciešama, lai atbildētu uz jautājumu – kas man ir jāmēra vai jāsalīdzina?

Piemērs. Cik lielā mērā tiek apmierināta sociālo pakalpojumu vajadzība sievietēm salīdzinājumā ar vīriešiem?

- Šādas informācijas avotu noteikšana.

Piemērs. Iedzīvotāju aptaujas par sociālo pakalpojumu izmantošanu, kas sadala datus pēc dzimuma un salīdzina vīriešu un sieviešu atbildes.

Kvantitatīvie un kvalitatīvie indikatori un datu avoti

Kvantitatīvos indikatorus var definēt kā kvantitātes (skaits, procenti utt.) mēru. Tie ir noderīgi, lai parādītu vidējo rezultātu vai pakāpi, līdz kurai ir sasniegts mērķis vai uzdevums.

Parasti izmantotie avoti:

- tautas skaitīšanas dati,
- darbaspēka apsekojumi,
- administratīvie pārskati,
- iedzīvotāju socioloģiskās aptaujas, kas orientētas uz noteiktām mērķa grupām.

Kvalitatīvos indikatorus var definēt kā cilvēku spriedumus un uzskatus par attiecīgo jautājumu. Tie ir noderīgi, lai izprastu norises, taču bieži vien tie neuzrāda, cik tipiski vai izplatīti ir izteiktie viedokļi.

Parasti izmantotie avoti:

- sabiedriskā apspriešana,
- fokusa grupas,
- aptaujas par attieksmēm un intervijas,
- situācijas novērtējumi, iesaistot cilvēkus, kurus ietekmē attiecīgā problēma vai pasākums;
- ietvertā novērošana;
- socioloģiskie un antropoloģiskie pētījumi.

Izmantots: Progress of World's Women. Unifem, 2000, kurā savukārt izmantots Kanādas Starptautiskās attīstības aģentūras izdevums (1996).

DAŽI INDIKATORU TIPI. Pastāv daudz dažādu indikatoru klasificēšanas veidu. Šī tabula palīdzēs jums izvēlēties, kuri indikatori derēs vislabāk, atbildot uz jūsu formulētajiem “monitoringa jautājumiem”.

TIPS	APRAKSTS	IEGUVUMI	TRŪKUMI	PIEMĒRI
Indikatori, kas balstīti uz kontroljautājumiem	Tiek uzdots jautājums, vai kaut kas pastāv, vai ne. Par mēru kalpo jautājums, uz kuru var atbildēt ar “jā” vai “nē”.	Labi der, lai monitorētu procesus, politiskās gribas formulējumu, apņemšanos. Vienkārša un lēta datu iegūšana.	Trūkst kvalitatīvā aspekta. Dažkārt interpretācijas jautājums.	<ul style="list-style-type: none"> - Vai pastāv dzimumu līdztiesības principa integrēšanas rīcībpolitika? - Vai ziņojuma veidošanas gaitā notika konsultācijas ar ekspertu dzimumu līdztiesības jautājumos?
Indikatori, kas balstīti uz statistiku	<i>Tradicionālie</i> indikatori, kas mēra izmaiņas, izmantojot pieejamos statistikas datus.	Informācija ir viegli pieejama.	Reti sniedz kvalitatīvu pārskatu. Bieži vien jāpapildina ar abiem pārējiem tipiem.	<ul style="list-style-type: none"> - Attiecība starp HIV inficēto vīriešu un sieviešu skaitu. - Attiecība starp vīriešu un sieviešu bezdarba līmeni.
Indikatori, kuriem nepieciešami īpaši datu iegūšanas veidi	Nepieciešami īpaši datu iegūšanas veidi (socioloģiskās aptaujas, fokusa grupas, intervijas utt.). Nepieciešama konkrēta, atkārtojama metodoloģija, lai datus varētu salīdzināt laika gaitā.	Dati bieži ir ārkārtīgi noderīgi un konkrēti. Labs veids, kā iegūt kvalitatīvus datus.	Bieži vien nepieciešams liels resursu patēriņš (laiks, nauda, cilvēkresursi).	<ul style="list-style-type: none"> - Iedzīvotāju skaits (%), kas uzskata, ka rūpes par bērniem ir sieviešu uzdevums. - Laikrakstos publicēto darba sludinājumu skaits (%), kuri satur dzimumaizspriedumus.

9. SOLIS

Novērtējums: kas ir sasniegts?

Monitoringa procesa kulminācija ir 9. solis “Novērtējums”. Šī pakāpe ir ārkārtīgi nozīmīga, lai apkopotu veiksmīgo pieredzi un noskaidrotu pasākuma laikā apgūto, paverot iespēju uzlabot iniciatīvas nākotnē. Novērtējums ietver arī **pārskatu** par izmantotajiem resursiem.

Trīs novērtējuma līmeņi:

1. **Konkrētu rezultātu** novērtējums. (Vai ir sasniegti konkrēti mērķi?)
2. **Plašāku rezultātu** novērtējums. (Cik lielā mērā ir sasniegts attīstības mērķis?)
3. **Procesa** novērtējums. (**Kā** tika veikti pasākumi un sasniegti rezultāti?)

Lai ievērotu abu dzimumu vajadzības un intereses, visos novērtējuma līmeņos jāaplūko šādi jautājumi.

Novērtējuma kritēriji

- Kurš nosaka novērtējuma kritērijus?
- Kāda prioritātes jeb svarīguma pakāpe tiek piešķirta apsvērumiem, kas saistīti ar dzimumu līdztiesību?

Vērtētāji

- Vai vērtētāju darba apraksts norāda uz nepieciešamo kompetenci dzimumu līdztiesības jautājumos?
- Vai vērtēšanas procesā piedalās visas iesaistītās puses?
- Kurš piedalīsies novērtējuma datu vākšanā?
- Vai tiks ņemti vērā gan sieviešu, gan vīriešu viedokļi?
- Kurš būs atbildīgs par rezultātu apkopošanu, par atšķirīgo viedokļu, kā arī par novērojumu pamatotības un prioritātes noteikšanu?

Vērtēšanas process

- Vai tiks izmantotas kopīga darba metodes?
- Kā un kam tiks izplatīti novērtēšanas rezultāti?
- Vai abu dzimumu iesaistītajām personām tiks dota iespēja komentēt un izteikt savus iebildumus par novērtējuma rezultātiem?

ATBALSTIET DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANU POLITISKAJĀ DIENASKĀRTĪBĀ!

Pārāk bieži notiek tā: tiklīdz ir pabeigtas svarīgas ar dzimumu līdztiesību saistītas aktivitātes, dzimumu līdztiesības jautājumi pazūd no rīcībpolitikas dienaskārtības. Kamēr šie apsvērumi paliek ārpus rīcībpolitikas aktuālo jautājumu loka, tikmēr dzimumu lomu un attiecību pārveide – kuras rezultāts ir lielāka dzimumu līdztiesība un pozitīvi rezultāti nācijai kopumā – paliks nesasniedzama.

Lai nodrošinātu dzimumu līdztiesības principa integrēšanas ilgtspēju, ņemiet vērā sekojošus apsvērumus.

- Kā jūsu iniciatīva iekļaujas **plašākā kopainā**, t.i., valdības vispārējās programmās un rīcībpolitikas stratēģijās? Kādas iespējas šī pieeja piedāvā turpinājumam un papildu aktivitātēm?
- Vai novērtējumā ir iekļauti konkrēti **ieteikumi** turpmākām iniciatīvām? Kādi citi pasākumi nepieciešami, lai nodrošinātu turpmākas iniciatīvas?
- Vai novērtējums norāda uz plašāku **ietekmi** – uz citām ministrijām vai iesaistītajām pusēm? Kā jūs informēsiet par šo ietekmi? Vai varat piedāvāt konkrētas iniciatīvas, lai uzlabotu situāciju dzimumu līdztiesības jomā?
- Vai jūs dokumentējat savu iniciatīvu procesu un rezultātus tādā veidā, kas nodrošina **institucionālo atmiņu**?
- Kā un ko jūs **informēsiet** par jūsu iniciatīvu rezultātiem? (Skat. 10. soli.)

10. SOLIS

Dzimuma aspekta ievērošana komunikācijā

Lai gan “komunikācija” šajā rokasgrāmatā minēta kā pēdējais solis, ar to saistītie apsvērumi jāintegrē visos projekta vai programmas posmos. Komunikācija ar citām iesaistītajām pusēm – sākot ar pilsonisko sabiedrību un beidzot ar jūsu priekšniekiem – ir nepieciešama visās pakāpēs un līmeņos. Jebkurā gadījumā – jūsu izmantotais komunikācijas veids (gan aktīvais, gan neaktīvais) ietekmēs jūsu projekta vai rīcībpolitikas panākumus.

Skat. II NODAĻU, Dzimumu līdztiesības problēmas pārskatu par PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻIEM, kur sniegta detalizētāka analīze darbam ar medijiem, lai veicinātu dzimumu līdztiesību.

Viens no **šķēršļiem** efektīvai dzimumu līdztiesības principa integrēšanai ir **informācijas trūkums** dažādos līmeņos, ieskaitot informāciju:

- par abu dzimumu viedokļiem un vajadzībām,
- par valdības vai organizācijas rīkojumiem dzimumu līdztiesības veicināšanai,
- par rīcībpolitiku un programmām, kas domātas dzimumu līdztiesības veicināšanai,
- par iesaistītajām personām un citu procesa dalībnieku pūļiem dzimumu līdztiesības veicināšanā.

Daļa no jūsu uzdevuma ir izplānot un īstenot efektīvas komunikācijas stratēģijas, lai novērstu informācijas trūkumu dažādās auditorijas daļās. Šī auditorija ir:

- rīcībpolitikas augstākā līmeņa veidotāji;
- citi rīcībpolitikas veidotāji;
- dažādas pilsoniskās sabiedrības grupas (vīrieši, sievietes, aktīvisti, mācību spēki utt.);
- finansētāji un attīstības partneri.

AUDITORIJAI IR DZIMUMS!

Integrējot dzimumu līdztiesības principu komunikācijas stratēģijas plānošanā, atklāsies, cik atšķirīgi vienu un to pašu informāciju uztver sievietes un vīrieši. Analizējot komunikācijas stratēģijas no dzimumu līdztiesības aspekta, jūs varat uzdot šādus būtiskus jautājumus.⁷

- Vai vīrieši un sievietes lasa atšķirīgas publikācijas?
- Vai vīrieši un sievietes skatās vai klausās atšķirīgus elektroniskos medijus?
- Vai plašsaziņas līdzekļu izmantošanas modeļi (biežums, laiks) sievietēm un vīriešiem atšķiras?
- Vai sievietēm un vīriešiem ir atšķirīgi uzticības kritēriji (attiecībā uz autoritātēm, izmantotajiem argumentiem utt.)?
- Vai vīriešiem un sievietēm ir dažāda vērtību orientācija, kas liek viņiem atšķirīgos veidos reaģēt uz noteiktu informāciju?

IESPĒJAMIE PASĀKUMI, LAI INFORMĒTU PAR SASNIEGUMIEM DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANĀ

- **Ikgadēja ziņojuma par dzimumu līdztiesību sagatavošana.** Šāda ziņojuma sagatavošana no valdības puses var kļūt par nozīmīgu statistiskās informācijas avotu un līdzekli panākumu novērtēšanai un informācijas izplatīšanai plašākai auditorijai. Šādu ziņojumu var sagatavot

⁷ Jautājumus veidojot, izmantota rokasgrāmata “Gender-Based Analysis: A Guide for Policy-Making”, kuru sagatavoja organizācija *Status of Women Canada* (1998).

valsts līmeņa dzimumu līdztiesību veicinošas organizācijas vai arī to var pasūtīt pētījumu institūtam vai NVO.

- **Elektronisko mediju izmantošana.** Interneta un e-pasta izmantošana (e-pasta diskusiju tīkli, interneta lapu resursi un *virtuālās diskusijas*) var būt produktīvs un efektīvs komunikācijas *plaisas* aizpildītājs.

Dzimumu līdztiesības rīcībpolitikas resursu centra izveidošana. Izveidojot informācijas centru, kur atrastos ziņojumi, periodiskie izdevumi, grāmatas un cita informācija par dzimumu līdztiesības rīcībpolitiku, dzimumu līdztiesības principa integrēšana varētu kļūt produktīvāka un varētu veicināt dzimumu līdztiesības jautājumu statusa nostiprināšanu valsts pārvaldē.

II NODAĻA

PĀRSKATI PAR DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PROBLĒMĀM: DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA DAŽĀDĀS NOZARĒS

II nodaļas ievads

Šī ievada mērķis ir aplūkot II nodaļas saturu un struktūru, kā arī sniegt padomus par to, kā izmantot II nodaļu – nozaru pārskatus par dzimumu līdztiesības problēmām.

KURI PĀRSKATI PAR DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PROBLĒMĀM MAN BŪTU JĀIZPĒTA?

- Izskatiet pārskatus, kas aplūko to rīcībpolitikas nozari vai sfēru, kura ir jūsu profesionālās uzmanības lokā.
- Citus pārskatus var izmantot, lai saskatītu saiknes starp nozarēm – tādējādi norādot iespējamās sadarbības veidus ar citiem profesionāļiem dažādās nozarēs, lai veicinātu dzimumu līdztiesību. Tas palielina arī rīcībpolitikas veidošanas produktivitāti.
- Daudzos pārskatos aplūkoti dzimumu līdztiesības jautājumi, kas ir būtiski visiem rīcībpolitikas veidotājiem neatkarīgi no nozares, kurā viņi strādā. Minēšu vairākus piemērus.
 - **Izglītība.** Profesionālā izglītība bieži vien ir sākumpunkts segregācijai darba tirgū daudzās un dažādās nozarēs.
 - **Vide.** Vide, tāpat kā dzimums, ir *caurviju motīvs*, kas jāintegrē visās rīcībpolitikas sfērās.
 - **Pārvaldība un līdzdalība.** Dzimumu līdzsvara un lēmumu pieņemšanas jautājumi ir būtiski visās nozarēs.
 - **Taisnīgums un cilvēktiesības.** Likumdošana ir nozīmīgs jautājums visās rīcībpolitikas nozarēs. Dzimumu līdztiesība kā cilvēktiesību aspekts ir jāintegrē visās sfērās.
 - **Darbs.** Vienlīdzīgu darba iespēju nodrošināšana abu dzimumu pārstāvjiem un segregācijas samazināšana darba tirgū attiecas uz visiem darba veidiem un profesijām visās nozarēs.
 - **Makroekonomika un tirdzniecība.** Jebkura nozare zināmā mērā ir atkarīga no makroekonomikas politikas. Visos līmeņos un visās nozarēs jāizstrādā tādi budžeti, kas ņem vērā dzimumu līdztiesības principu.
 - **Plašsaziņas līdzekļi.** Rīcībpolitikas veidotājiem visās nozarēs būs jāinformē par savu politiku ar masu komunikācijas līdzekļu palīdzību. Mediji ir ietekmīgs līdzeklis, kas atbalsta (vai tieši otrādi – apšaubā) dzimumstereotipus, kuri ir pamatā visiem ar dzimumu līdztiesību saistītiem jautājumiem visās nozarēs.
 - **Zinātne, pētījumi, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT).** Izstrādājot rīcībpolitiku, visi tās veidotāji pamatojas uz pētījumiem un analīzi. Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju loma pieaug visās nozarēs.

KĀDA IR PĀRSKATU ĢEOGRĀFIJA?

Pārskati par dzimumu līdztiesības problēmām dažos gadījumos satur piemērus, kas ir raksturīgi Centrālās un Austrumu Eiropas, kā arī NVS valstīm (piemēram, pēcpadomju mantojums vai dažu valstu pievienošanās ES). Tajā pašā laikā šeit sniegtā informācija aplūko globāla mēroga problēmas, līdz ar to pārskati par dzimumu līdztiesības problēmām interesēs arī plašāku lasītāju loku.

KĀ TIEK STRUKTURĒTI PĀRSKATI PAR DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PROBLĒMĀM?

Visi pārskati ir sadalīti apakštēmās. Tas tiek darīts tādēļ, ka lielākajā daļā nozaru jāsaskaras ar ļoti dažādiem jautājumiem, kuriem var būt līdzīga, taču ne vienāda ietekme uz dzimuma aspektu.

KĀDA IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Problēmas. Šajā pārskata daļā tiek aprakstītas konkrētās rīcībpolitikas jomas galvenās tendences un parādīts, kādā veidā un kādēļ šīs tendences un jautājumi ir *dzimumu līdztiesības jautājumi*.

Mērķi. Šo sadaļu parasti pabeidz īss pārskats par galveno mērķi vai mērķiem. Lai gan mērķus var formulēt dažādos līmeņos, šeit uzmanība tiek pievērsta rīcībpolitikas mērķim, t.i., tam, ko būtu jāmēģina sasniegt rīcībpolitikas veidotājiem.

ARGUMENTI

Pārskatā par dzimumu līdztiesības problēmām šī daļa satur argumentus, **kādēļ**, risinot konkrēto problēmu, rīcībpolitikas veidotājiem jāizmanto *dzimumu līdztiesības principa integrēšana*. Argumentu veidu sīkāks apraksts, kā arī ieteikumi, kā un kad tos izmantot, atrodami šīs rokasgrāmatas I NODAĻĀ: *Argumenti problēmas pamatošanai: dzimums ir svarīgs!*

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA

Pārskatā par dzimumu līdztiesības problēmām šajā daļā tiek piedāvāti iespējamie indikatori, lai novērtētu sasniegto ceļā uz jūsu rīcībpolitikas mērķiem. Kopumā šeit tiek piedāvāti trīs indikatoru tipi:

- **Kontroljautājumu indikatori.** Tiek uzdoti jautājumi par to, vai konkrēts mehānisms, rīcībpolitika, viedoklis pastāv vai nepastāv. *Mērinstrumenti* šajā gadījumā ir jautājums, uz kuru var atbildēt ar "jā" vai "nē".
- **Indikatori, kas balstīti uz statistiku.** Šie ir tradicionālie indikatori, kas novērtē izmaiņas, izmantojot statistikas datus. Informācija, kas nepieciešama, lai izsekotu šiem indikatoriem, ir viegli pieejama, taču tie reti sniedz pietiekami kvalitatīvu pārskatu, kas ir nepieciešams, izvērtējot dzimumu līdztiesības principa integrēšanas progresu. Tādēļ šie indikatori bieži vien jāpapildina ar abiem pārējiem tipiem.
- **Indikatori, kuriem nepieciešami īpaši datu iegūšanas veidi.** Pretstatā kvantitatīvajiem indikatoriem kvalitatīvo indikatoru noskaidrošanai nepieciešamas īpašas socioloģiskās aptaujas vai citi datu iegūšanas veidi. Šo indikatoru sniegtā informācija bieži ir ārkārtīgi noderīga un konkrēta. Tomēr, lai izmantotu šos datus monitoringam un vērtēšanai, ir ļoti svarīgi izveidot konkrētu, atkārtoti izmantojamu metodoloģiju, lai iegūtos datus varētu salīdzināt laika gaitā.

Šajā daļā mēģināts uzsvērt katra indikatora noderību un ierobežojumus ("Ko tas mēra?", "Ko tas nemēra?").

Skat. šīs rokasgrāmatas **I nodaļu: 8. SOLIS: Monitorings: dzimumu līdztiesības principa ievērošana visos pasākumos**, lai iegūtu papildu informāciju par indikatoru tipiem, kvalitatīvu un kvantitatīvu datu avotiem, kā arī par indikatoru izstrādāšanas gaitu.

IETEICAMIE PASĀKUMI

Katra situācija ir unikāla – tas nozīmē, ka aktivitātes un pasākumus ne vienmēr var tieši pārņemt no citas valsts vai pat no citas sabiedrības grupas. Priekšlikumi, kas izklāstīti šajā pārskata daļā, palīdzēs attīstīt jūsu idejas. Tiek akcentēti valdībai veicamie pasākumi, taču nepieciešamības gadījumā ieteicama sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām un citiem dalībniekiem.

PIEZĪMES UN ATSAUCES

Jūs ievērosiet, ka pārskatos par dzimumu līdztiesības problēmām tiek sniegtas īsas atsauces zemsvītras piezīmēs. Pilnas atsauces atrodamas II nodaļas beigās.

Makroekonomika un tirdzniecība

Šajā pārskatā aplūkots, kā veikt dzimumu līdztiesības analīzi makroekonomikas un tirdzniecības rīcībpolitikā. Tā kā makroekonomikas politika būtiski ietekmē sabiedriskās politikas toni, prioritātes un vispārējo virzību, sasniegumi šajā līmenī ļoti atvieglos dzimumu līdztiesības principa integrēšanu galvenajās ministrijās un konkrētās nozarēs.

I. MAKROEKONOMIKAS POLITIKAS MĒRĶI UN PAMATOJUMS

KĀDA IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Makroekonomikas analīzes mērķis parasti ir norādīt, kas kavē ekonomisko izaugsmi; makroekonomikas politikas mērķis ir piedāvāt risinājumus, lai novērstu negatīvās tendences un iegūtu pozitīvu pieaugumu. Makroekonomisti, sadarbojoties ar valdībām, mēģina sasniegt šos

mērķus, attīstot konceptuālu pieeju tam, kā tiek veidoti un mijiedarbojas tirgi, izstrādājot

hipotētiskus modeļus, testējot tos un galu galā, balstoties uz šiem secinājumiem, attīstot un īstenojot rīcībpolitiku.

Vēl pavisam nesen sociālo taisnīgumu neuzskatīja par makroekonomikas analīzes vai rīcībpolitikas interešu sfēru. Kopš par nācīgas rīcībpolitikas mērķi arvien plašāk tiek atzīta tautas attīstība, makroekonomikā vērojami centieni ieviest sociālā taisnīguma aspektu, ieskaitot nabadzības samazināšanu un dzimumu līdztiesību.

Ir atzīts, ka makroekonomikas politika ir tikai šķietami neitrāla pret dzimumu. Pat ja makroekonomikas politika nepievēršas dzimumu līdztiesības jautājumiem tieši, tad tās rezultāti atšķirīgi ietekmē katru dzimumu gan makro, gan mikrolīmenī. Taču dzimuma aspekta un citu sociālā taisnīguma jautājumu integrēšanai nepieciešams rīcībpolitikas veidotāju ilgtermiņa ieguldījums un apņemšanās, kā arī – lielākoties – būtiskas izmaiņas skatījumā uz makroekonomiku.

Kā to parāda daži integrēšanas piemēri, sociālo taisnīgumu nevar vienkārši *pievienot* ekonomiskajām interesēm kā papildu *labumu*, izpildot tehnisku uzdevumu formulas.⁸ Tā vietā jāmaina makroekonomikas politikas mērķis, vērtējot to ne vien pēc tirgus kritērijiem, bet noskaidrojot, vai tā veicina arī sociālo taisnīgumu, ieskaitot dzimumu līdztiesību.

Formulējot makroekonomikas politiku, konkrētam **mērķim** jābūt divējādam:

- pirmkārt, sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības jautājumi jāintegrē makroekonomikas politikas **saturā**;
- otrkārt, jānosaka jauni makroekonomikas **konkrētie mērķi**, saskaņā ar kuriem tās panākumus izvērtēs pēc sociālā taisnīguma kritērijiem.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Ekonomiskās un sociālās tiesības ir daudzu svarīgāko cilvēktiesību dokumentu neatņemama sastāvdaļa.⁹ Starptautiski noteiktie pienākumi valstī uzskatāmi par izpildītiem, ja makroekonomikas politika atklāti atzīst par savu mērķi ekonomisko un sociālo līdztiesību, ieskaitot dzimuma aspektu.

Produktivitāte. Pētījumi liecina, ka lielāka dzimumu līdztiesība bieži vien ir saistīta ar lielāku ekonomisko pieaugumu. Turpretī nevienlīdzīgas sociālās attiecības kavē ilgspējīgu un augstāku pieauguma līmeni.¹⁰ Līdz ar to var secināt, ka, investējot dzimumu līdztiesības un sociālā taisnīguma problēmu risināšanā makroekonomikas līmenī, tiks veicināts stabils ekonomikas pieaugums, kas būs ieguvums nācijai kopumā.

Ilgspēja un dzīves kvalitāte. Pētījumi parāda, ka par spīti ekonomiskajam progresam valstī var ilgstoši saglabāties nozīmīgas atšķirības un nelīdztiesība starp dzimumiem. Tas notiek tādēļ, ka pieaugums automātiski *neizplatās* vienādi visās iedzīvotāju grupās. Ja makroekonomikas politika iekļautu sociālo taisnīgumu un līdztiesību kā neatņemamu tās satura daļu (nevis kā pievienotu *labumu*), nelīdztiesības problēmas varētu risināt jau pašā saknē. Tā rezultātā uzlabotos visu, nevis tikai dažu privileģēto iedzīvotāju dzīves kvalitāte.

⁸ Skat. Diane Elson and Nilufer Catagay (2000).

⁹ Skat., piemēram, Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, Konvenciju par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu, Eiropas sociālo hartu, Amsterdamas līgumu.

¹⁰ Elson and Catagay (2000), p. 10.

Turklāt makroekonomikas politika, kas tradicionāli koncentrējas uz budžeta deficīta un inflācijas samazināšanu, bieži vien kā pieņēmumu satur mītu, ka liels pieaugums laika gaitā automātiski samazinās nabadzību un ienākumu nevienlīdzību. Tomēr sociālas aizsardzības trūkums krīzes laikā neaizsargātās grupas padara vēl neaizsargātākas. Lai izvairītos no katastrofālām sekām ekonomisko krīžu laikā, makroekonomikas politikā jāiekļauj pasākumi, kas garantētu noteiktu drošības līmeni neaizsargātajām grupām,

*1999. gada Austrumāzijas finansu krīze. Pēc šīs krīzes, šķiet, valda lielāka vienprātība, ka pastiprināta uzmanība ir jāpievērš makroekonomikas politikas sociālajai ietekmei, ka valstīm ir jāievieš aizsardzības mehānisms neaizsargātajām grupām, ka ir nepieciešams lielāks elastīgums attiecībā uz fiskālā mērķa indikatoriem, ka jāizvairās no pārmērīgiem fiskāliem ierobežojumiem un ka krīzes laikā valsts izdevumi sociālajiem pamatpakalpojumiem nabadzīgiem cilvēkiem jā saglabā agrākajā līmenī vai pat jā palielina.*¹¹

Partnerattiecības. Daudzas valstis ir sākušas attīstīt partnerattiecības ar starptautiskām organizācijām, kuras pieprasa makroekonomikas politikas stratēģijās pievērst īpašu uzmanību sociālajam taisnīgumam un dzimumu līdztiesībai.

Tā, piemēram, kompleksās attīstības pieeja, ko piedāvāja Pasaules Bankas prezidents 1999. gada janvārī, skaidri norāda, ka “strukturāliem, sociāliem un cilvēciskiem aspektiem” jābūt līdzsvarā ar šaurām attīstības interesēm un ka cilvēciskajai dimensijai “jāpievēršas fundamentāliem ilgtermiņa sabiedrības attīstības struktūras, mēroga un satura jautājumiem.”¹² Argumentējot par labu dzimumu līdztiesības integrēšanas pieejai makroekonomikas politikā, īpaši saistībā ar Pasaules Bankas resursiem un ieguldījumiem, ir jācitē šī prasība un jāatsaucas uz to.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

¹¹ Catagay et al. (2000), p. 9.

¹² James Wolfensohn (1999), citēts: Elson and Catagay (2000).

Sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības <i>satura</i> esamība makroekonomikas rīcībpolitikas stratēģijās un darbībā (piemēram, nabadzības mazināšanas stratēģijas, nacionālā dzimumu līdztiesības plāna integrēšana).	Nacionāls.	Cik liela ir politiskā griba integrēt sociālo taisnīgumu un dzimumu līdztiesību makroekonomikas politikā.	Apņemšanās īstenot attiecīgo rīcībpolitiku.	Pārskats par situāciju*
Vai ziņojumos par makroekonomikas sasniegumiem atspoguļoti sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības indikatori (piemēram, <i>nabadzības līmenis, GDI, GEM</i> ¹³).	Nacionāls.	Cik lielā mērā sociālais taisnīgums un dzimumu līdztiesība tiek izmantoti par kritērijiem, lai vērtētu ekonomikas rīcībpolitikas stratēģiju pamatotību.	Faktiskā uzmanība, kas pievērsta dzimumu līdztiesībai un sociālajam taisnīgumam rīcībpolitikas formulēšanā un īstenošanā.	Pārskats par situāciju.
* Šī indikatora kvalitatīvās dabas dēļ jāizstrādā īpaša metodoloģija, lai sekotu šim indikatoram un izdarītu secinājumus, ņemot vērā laika aspektu.				

Ķēdes reakcija. Makroekonomikas politika nosaka toni un piedāvā vispārēju modeli visām attīstības stratēģijām valstī. Ja dzimumu līdztiesībai un sociālajam taisnīgumam netiek pievērsta uzmanība makroekonomikas līmenī, tas veicina nevērību pret šiem aspektiem "makro" un "mikro" līmenī.

IETEICAMIE PASĀKUMI

Lai pilnībā integrētu sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības jautājumus makroekonomikas politikā, nepieciešama rīcībpolitikas mērķu pārorientēšana. Katrs rīcībpolitikas veidotājs individuāli, iespējams, uzskatīs, ka tas ir nepaveicams uzdevums vai arī ka viņš personiski var izdarīt ļoti maz, lai ietekmētu šo procesu. Lai gan šī procesa veiksmīga rezultāta sasniegšanai nepieciešama ilgtermiņa darbība, katra indivīda veiktais var ietekmēt pārmaiņas pozitīvā virzienā.

- **Pasūtīt pētījumus un veikt tos.** Veidojiet pētījumu datu bāzi, kur būtu gan jūsu, gan citu valstu pētījumi, kas analizē makroekonomikas politikas ietekmi uz sociālo taisnīgumu un dzimumu

¹³ GDI – uz dzimumu līdztiesību balstīts attīstības indekss (*Gender-based Development Index*), GEM – tiek mērīta iespēju palielināšanās dažāda dzimuma pārstāvjiem (*Gender Empowerment Measure*). Skat. UNDP Human Development Report, 1995.

līdztiesību, izmantojot kvalitatīvo un kvantitatīvo metodi. Ja jūsu valstī tamlīdzīgu pētījumu nav, to pasūtiet vai ierosiniet veikt citiem (attīstības partneri, iespējams, spēs palīdzēt ar finansējumu). Atsauce uz šādiem pētījumiem ļaus padarīt spēcīgākus jūsu argumentus par labu dzimumu līdztiesības principa integrēšanai makroekonomikas analizē un rīcībpolitikā.

- **Sekot indikatoriem.** Jāseko pārmaiņām ekonomikas attīstībā un jānovērtē šo izmaiņu ietekme uz konkrētām iepriekš noteiktām grupām: sievietēm un vīriešiem, lielām ģimenēm, nabadzīgajiem, minoritāšu grupām un šo grupu daļām (piemēram, mājsaimniecības, kuru *vada* sieviete). Tas palīdzēs jums izdarīt secinājumus par to, *kā labā* tiek īstenota makroekonomikas politika, un formulēt argumentus par labu dzimumu līdztiesības un tautas attīstības principu integrēšanai makroekonomiskās politikas stratēģijās.
- **Izstrādāt indikatorus.** Ja makroekonomikas politikas ziņojumi neiekļauj sociālā taisnīguma un makroekonomikas indikatorus (piemēram, nabadzības indikatoru, kas sadalīts pēc dzimuma), izstrādājiet tos un piedāvājiet iekļaut tos makroekonomikas ziņojumos un pārskatos par makroekonomikas tendencēm un attīstības gaitu.
- **Uzsvērt sociālā taisnīguma un dzimuma aspektus.** Atrodiet iespēju pievērst uzmanību jebkādam atšķirīgai makroekonomikas politikas ietekmei uz sievietēm vai nabadzīgajiem nacionālajos attīstības plānos vai stratēģijās (piemēram, valsts attīstības plāns ES kandidātvalstīm). Nodrošiniet rakstiskus komentārus, kas piedāvā konkrētus pasākumus dzimumu līdztiesības jautājumu integrēšanai. Tas palīdzēs izstrādāt oficiālu rīkojumu, uz kuru pēc tam varēsiet atsaukties.
- **Strukturālo pārmaiņu dzimumu līdztiesības analīze.** Pirms strukturālu pārmaiņu programmas (SPP) īstenošanas ekonomikas un dzimumu līdztiesības jautājumu ekspertiem jāizvērtē tā iespējamais SPP rezultāts, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi. Tas atklās šādas programmas iespējamās negatīvās sekas. Lai noteiktu pareizo darbības virzienu, šīs sekas var samērot ar potenciālajiem ieguvumiem. Ja SPP jau ir īstenota, jānovērtē tās rezultātu ietekme uz dzimuma aspektu, lai *mācītos no kļūdām*.
- **Dialogs ar attīstības partneriem.** Tādiem attīstības partneriem kā ANO organizācijām vai ES valstīm ikvienā sanāksmē, kur piedalās augsta ranga rīcībpolitikas veidotāji, tautas attīstība un sociālais taisnīgums jāakcentē kā viens no centrālajiem darba plāna aspektiem. Gatavojoties šīm sanāksmēm, vidēja ranga rīcībpolitikas veidotājiem jāveido dialogs ar šiem partneriem un jānodrošina dati un argumenti, ko partneri var izmantot augstākos līmeņos. Konkrēti darbības sākšanas pasākumi var būt ANO Attīstība programmas un Valdības vienošanās par sadarbību (CCF) vai Pasaules Bankas piedāvātā kompleksās attīstības pieeja.

Papildu aktivitātes skat. *Makroekonomikas* citos aspektos turpmāk.

II. MĀJAS APRŪPES DARBS

KĀDA IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Ekonomisko vērtību kontekstā vērtība tiek skatīta kā tirgus vērtība. Līdz ar to ir izveidojies dalījums starp **algoto** (apmaksāto) un **mājas aprūpes** (neapmaksāto) darbu. Mājas aprūpes darbs jeb darbība, kurai pašai par sevi nepiemīt tirgus vērtība, t.i., lielākā daļa mājas darbu un sociālās palīdzības aktivitāšu, nacionālajos pārskatos joprojām netiek novērtēta. Rezultātā kopējais sabiedrības *produkts* netiek novērtēts pilnībā un par mājas aprūpes darbu atbildīgo cilvēku ieguldījums netiek atzīts un atalgots.

Lielākajā daļā sabiedrību sievietes ir atbildīgas par mājas aprūpes darbu, kas saistās ar bērnu, vecu un nevarīgu cilvēku kopšanu, telpu uzkopšanas un citus pienākumus mājās un sociālās palīdzības grupās (brīvprātīgo darbs). Līdz ar to mājas aprūpes darbs kļūst par *dzimumu līdztiesības jautājumu*, tādēļ ka liela daļa sieviešu ieguldījuma netiek uzrādīta **nacionālajā ienākumu uzskaitē**, radot nepareizu priekšstatu, ka sievietes nav ekonomiski aktīvas (kaut gan patiesībā viņas ir) vai ka

vīriešu un sieviešu ekonomiskā aktivitāte ir līdzīga (kaut gan faktiski viņas veic pusi no algotā darba un vēl mājas aprūpes darba lielāko daļu).

Mājas aprūpes darbs ir makroekonomikas politikas un analīzes svarīga daļa ne tikai nacionālajā ienākumu uzskaitē, bet arī strukturālo pārmaiņu vai citā liela mēroga rīcībpolitikā, kas mēģina veicināt ekonomisko izaugsmi. Ja neapmaksātais darbs mājaisaimniecībā netiek atzīts, netiek ņemts vērā lielais slogs, kas ir uzlikts mājas aprūpes sektoram makroekonomikas politikas pārorientēšanas dēļ. Tas savukārt var palielināt grūtības mikrolīmenī. Tā, piemēram, atbalsta samazināšana sociālo pakalpojumu sfērā vai maksas ieviešana par sociālajiem pakalpojumiem nozīmē, ka slimo un veco cilvēku aprūpes slogs pārvietosies uz mājas aprūpes sfēru. Tas palielina mājas aprūpes darbinieku ieguldījumu, taču nenovērtē un neatalgo to. Tiem, kas uzņemas veikt šo darbu, līdz ar to samazinās iespējas un potenciāls aktivitātei un peļņai algotajā sektorā. Rezultātā galu galā samazinās vispārējā produktivitāte.

Taču mēģinājumi piešķirt **vērtību** mājas aprūpes darbam rada problēmas, jo lielu daļu tā vērtības nevar izmērīt no tirgus vērtību viedokļa.¹⁴ Lai gan ir iespējams piešķirt tirgus vērtību mājas aprūpes darba blakusproduktiem (sagatavotais ēdiens, izmazgātie trauki, nomainītās autiņbiksītes), sociālo attiecību un ģimenes rūpēm veltītā laika cilvēciskajai vērtībai nav cenas zīmes. Tajā pašā laikā šo vērtību ir nepieciešams atzīt.

Līdz ar to rīcībpolitikas veidotāju **mērķim** jābūt divējādam:

- gan **jāatzīst** neapmaksātā mājas aprūpes darba lielā vērtība – gan ekonomiskā, gan citā ziņā;
- gan **jāatspoguļo** tas rīcībpolitikas analīzē un attīstībā.

ARGUMENTI

Taisnīgums un dzīves kvalitāte. “Aizspriedums par vīrieti – ģimenes apgādnieku”¹⁵, kas pieņem par normu darba vecuma vīriešu pilna laika piedalīšanos pēc tirgus principiem veidotā darbaspēkā visas dzīves garumā, neņem vērā mājas aprūpes sektorā iesaistīto cilvēku ieguldījumu. Rezultātā likumdošana un rīcībpolitika, kas attiecas uz ienākumiem un sociālo nodrošināšanu, mājas aprūpes sektorā strādājošos bieži vien vērtē kā *atkarīgus* no algotajā sektorā strādājošajiem. Tas bieži negatīvi ietekmē sieviešu situāciju un ierobežo viņu tiesības uz vienādu atalgojumu vienāda ieguldījuma gadījumā. Turklāt tas var veicināt nelīdztiesību starp sievietēm un vīriešiem mikrolīmenī un īpaši – nabadzības pieaugumu mājaisaimniecībās, kurās *galva* ir sieviete. Ja mājas aprūpes darbu vērtētu un atalgoju adekvāti, uzlabotos mājas aprūpes darba veicēju un viņu bērnu dzīves kvalitāte.

Ticamība. Vienkārši izsakoties, darbs ir darbs. Gan algotajam, gan mājas aprūpes darbam nepieciešams strādājošā laiks un enerģija; abiem darba veidiem ir ārkārtīgi svarīga sociālekonomiskā funkcija. Ignorējot mājas aprūpes darbu makroekonomikas politikas stratēģijās, pieļauj kļūdu, jo nacionālajā ienākumu uzskaitē tiek ignorēts būtisks ieguldījums.

Produktivitāte. mājas aprūpes darba ignorēšana var nozīmēt arī to, ka netiek aplūkota neproduktivitāte plašākā mērogā.¹⁶ Ja netiek izveidots mehānisms, kas mājas aprūpes darbu var padarīt *redzamu* un noteiktā pakāpē to izmērīt skaitliski (piemēram, patērēto stundu ziņā), nevar izvērtēt makroekonomikas politikas ietekmi uz mājas aprūpes darba slogu. Bez šāda novērtējuma rīcībpolitikas izvēle būs neefektīva.

¹⁴ UNDP Human Development Report, 1995.

¹⁵ Skat. Elson and Catagay (2000), p. 16.

¹⁶ N. Catagay. “Engendering Macroeconomics and Macroeconomic Policies.” UNDP, 1998, p. 9.

Kas maksā par veselību? Diāna Elsonē (1995) norāda, ka, mēģinot modernizēt veselības aprūpes sistēmu, dažkārt tiek ieviesti maksas pakalpojumi. Šādā veidā, ignorējot dzimumu līdztiesības principu, tiek pieņemts, ka samazināsies slimnīcā pavadītais laiks un līdz ar to tiks ietaupīti valsts finanšu līdzekļi. Taču maksas pakalpojumi nozīmē, ka slimi cilvēki veseļojoties pavadīs ilgāku laiku mājās, bet viņu aprūpētāji (parasti sievietes) būs spiesti rūpēties par viņiem tā vietā, lai strādātu apmaksātā darba tirgū. Gala rezultāts ekonomikā kopumā būs nelabvēlīgāks.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Attiecība starp stundu skaitu, ko vīrieši un sievietes pavada, strādājot algoto un mājas aprūpes darbu.	Nacionāls.	Vīriešu un sieviešu ieguldījums (laika ziņā) nacionālā kopprodukta radīšanā.	Neapmaksātā mājas aprūpes darba cilvēciskā vērtība.	Laika izmantojuma un darba tirgus pētījumi.
Vīriešu un sieviešu darba ekonomisko rezultātu attiecība saskaņā ar tirgus vērtības aplēsēm gan algotajam, gan mājas aprūpes darbam.	Nacionāls.	Vīriešu un sieviešu ieguldījums (naudas izteiksmē) nacionālā produkta radīšanā.	Neapmaksātā mājas aprūpes darba cilvēciskā vērtība.	Nacionālā ienākumu uzskaites sistēma un papildu sistēmu aplēses (skat. ieteicamos pasākumus tālāk tekstā).

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Laika izmantojuma un darbaspēka pētījumi.** Lai izveidotu pilnīgu priekšstatu par vīriešu un sieviešu ieguldījumu tautas attīstībā, darbaspēka pētījumiem jāiekļauj vīriešu un sieviešu visa veida darba laika izmantojums, ieskaitot nealgotu, mājas aprūpes darbu. Pētījumiem jāaplūko jautājumi par vairāku darbu darīšanu vienlaikus un par darba intensitāti. Šis pirmais solis ir būtisks, lai padarītu mājas aprūpes darbu *redzamu*. Pēc tam jāveido valdības koncepcijas, kas aplūko un izskaidro mājas aprūpē nodarbināto nozīmīgo ieguldījumu. Kad šis ieguldījums ir kļuvis redzams un saprotams, to ir iespējams ņemt vērā citu politikas stratēģiju plānošanā.
- **Papildu uzskaites sistēmu veidošana.** Lai atzītu mājas aprūpes darba ieguldījumu, dažās valstīs tiek noteikta šī darba tirgus vērtība (ja to uzskatītu par tirgus darījumu ar izplatītāko atalgojumu) un atspoguļota papildu uzskaites sistēmā, kas pievienota nacionālajai uzskaites sistēmai. Kaut gan uzskaitē nav iespējams ņemt vērā šāda darba cilvēcisko vērtību, tomēr šī darba skaitliska mērīšana var padarīt to *redzamu*, īpaši ja cilvēciskais aspekts vēl nav integrēts makroekonomikas politikas veidošanā un analizē.
- **Likumdošanas un rīcībpolitikas pārskats par ienākumiem un tiesībām uz labklājību.** Jāizvērtē jebkura rīcībpolitika vai likumi, kas nosaka ienākumu iegūšanas kārtību (piemēram, likumi īpašuma vai mantojuma tiesībām; likumi, kas nosaka kredīta ņemšanas nosacījumus; likumi, kas nosaka sociālo garantiju saņemšanas kārtību, nodokļu atvieglojumus par bērnu aprūpi un laulību šķiršanas kārtību). Naudas izteiksmē neizteiktais mājas aprūpes darba ieguldījums jāatzīst un pienācīgi jāatalgo.
- **Pasākumi un ieguldījums mājas aprūpes darba dalīšanas veicināšanai.** Rīcībpolitika, kas sekmē mājas aprūpes darba vienlīdzīgāku sadali (bērna kopšanas atvaļinājums tēvam, valsts apmaksāta bērnu aprūpe, nodokļu atvieglojumi bērnu aprūpei, darbavietas, kas ņem vērā

ģimenes vajadzības) ne tikai pievērš uzmanību mājas aprūpes darba nepieciešamībai un nozīmei, bet arī parāda vīriešu iesaistīšanās nepieciešamību mājas aprūpes darbā (skat. arī dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**DARBS**”).

III. BUDŽETI

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Veids, kādā valdības veido fondus un piešķir resursus, galu galā ietekmē gan katru iedzīvotāju atsevišķi, gan visas nācijas attīstību kopumā. **Budžeti pilda vairākas ekonomiskas un sociālas funkcijas:** tie sadala resursus, nosaka sociālos pamatpakalpojumus, līdzsvaro ienākumu un labklājības atšķirības, stabilizē cenas, sekmē ekonomisko pieaugumu un nodarbinātību. Tie atspoguļo valdības prioritātes un vērtības, kā arī pie varas esošo cilvēku izvēles, lai realizētu savu sociālo un ekonomisko plānu.

Rūpīgi izpētot valsts resursu iegūšanu un izmantošanu – nacionālā, rajonu un vietējā līmenī, paveras iespēja novērtēt valdības apņemšanos un prioritātes attiecībā uz sociālajiem mērķiem, ieskaitot dzimumu līdztiesību. *Budžetam, kas ņem vērā sociālās nevienlīdzības aspektus, ir ārkārtīgi svarīga nozīme sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības veicināšanā.*

Taču budžeta plānošana bieži vien ir necaurskatāma un tajā nepiedalās lielākā daļa pilsoņu (ieskaitot sievietes) – budžeta veidošanas procesā viņiem nav lemlēmšanas iespēju; arī daudzi viņu ievēlētjie pārstāvji ļoti maz var ietekmēt šo procesu. Tas notiek tādēļ, ka budžeti tiek uzskatīti par tehniski sarežģītu jautājumu, ko “eksperti atrisinās labāk”, taču viņi bieži vien ignorē budžetu ārkārtīgi būtisko sociālo dimensiju. Aplami uzskatīt, ka nācijas sociālās attīstības izvēles ir tikai ekspertu kompetencē.¹⁷

Saistībā ar budžeta veidošanu *dzimumu līdztiesības principa integrēšana* ietver divkāršu **mērķi:**

- pirmkārt, **ievērot līdzdalības un demokratizācijas dzimuma aspektu** budžeta veidošanas procesā, lai tajā piedalītos gan vīrieši, gan sievietes;
- otrkārt, nodrošināt, lai **budžeta saturs atspoguļotu dzimumu līdztiesības un sociālā taisnīguma mērķus**, piešķirot līdzekļus un paverot iespējas gūt ienākumus visiem sabiedrības locekļiem neatkarīgi no viņu sociālā stāvokļa un dzimuma.

Tuvoties abiem šiem mērķiem ir iespējams, īstenojot budžeta iniciatīvas. Lai gan pastāv daudzi budžeta iniciatīvu tipi, to vispārējais mērķis ir **atklāt un pārveidot** valsts līdzekļu iegūšanas un tērēšanas veidu (skat. *Ieteicamos pasākumus*, kur tas aprakstīts sīkāk).

ARGUMENTI

Taisnīgums. Budžets ietver valsts līdzekļus. Tādēļ valsts izdevumu un ienākumu iegūšanas prioritātes jānosaka, ņemot vērā sociālo un dzimumu līdztiesību. Pilsoņiem ir tiesības zināt, kā tiek iegūti un tērēti valsts līdzekļi, kā arī tiesības prasīt, lai budžeta plānošanas procesā tiktu ievērotas viņu vajadzības.

Pārskats. Slēgts un nepieejams budžeta sadales process bieži vien kavē saprātīgu tautas attīstības rīcībpolitikas veidošanu un īstenošanu. Budžeta iniciatīvas var ieviest caurskatāmību un pārskatu praksi makroekonomikā, jo valdības solījumus piešķirt līdzekļus un nodrošināt pakalpojumus var analizēt, izvērtējot faktiskos izdevumus.

¹⁷ Rakstot šo materiālu, izmantots Catagay, Keklik, Lal and Lang (2000), p. 12.

Ticamība. Budžeti, kas ir neitrāli pret dzimumu, parasti neievēro dzimumu līdztiesību. Citiem vārdiem sakot, tie neņem vērā atšķirīgo ietekmi uz vīriešiem un sievietēm (nacionālā budžeta auditā, kas ņem vērā dzimuma aspektu, ir parādījuši, ka budžeti patiešām atšķirīgi ietekmē vīriešus un sievietes). Nacionālais budžets, kas neatzīst dzimuma aspektu, ir kļūdainš, jo neievēro iedzīvotāju patiesās vajadzības, kurām tam jākalpo. Lai budžets būtu uzticams, tajā jāpievērš uzmanība dzimuma aspektam.

Produktivitāte. Budžets, kas ņem vērā dzimuma aspektu, ir produktīvāks, jo šajā gadījumā valsts izdevumiem ir precīzāka mērķauditorija.

Ilgspēja. Budžeta veidošanas procesa un valsts līdzekļu izmantojuma lielāks *caurspīdīgums* rosina nodokļu maksātājus labprātīgāk palielināt savus ieguldījumus, un tas nozīmē valsts apmaksātu pakalpojumu ilgspējas palielināšanos.

Dzīves kvalitāte. Visiem budžetiem ir ietekme mikrolīmenī. Budžeti, kas ievēro dzimuma aspektu un sociālo līdztiesību, nozīmē labāku dzīves kvalitāti visiem iedzīvotājiem.

Partnerattiecības. Ārzemju partneri labprātāk sniedz finansiālu atbalstu valdībām, kuras ar valsts līdzekļiem rīkojas caurskatāmi un sniedz pārskatu par to izlietojumu.

Ķēdes reakcija. Budžeti – kā makroekonomikas politikas daļa – atspoguļo to veidotāju vērtības un prioritātes. Tiem ir svarīga ietekme uz veselību, izglītību, sociālajiem pakalpojumiem un sociālajām garantijām, darba vietu radīšanu un ekonomisko pieaugumu.

Lai gan visus dzimumu līdztiesības jautājumus nevar atrisināt ar finansiālajiem resursiem vien, tie ir risinājuma neatņemama daļa. Globālā mērogā ir atzīts, ka adekvātu budžetu un skaidri norādītu mērķu trūkums sociālajām programmām kopumā, kā arī nepietiekama tehnisko un finansiālo resursu piešķiršana konkrēti dzimumu līdztiesības principa integrēšanai, ir svarīgi faktori, kas kavē globālu darbības plānu īstenošanu sociāla taisnīguma un dzimumu līdztiesības veicināšanai.¹⁸

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA

Budžeta iniciatīvas¹⁹ satur lielu datu daudzumu, kas var palīdzēt izsekot budžeta sociālā taisnīguma un dzimuma aspektiem. Šeit norādīti daži no pamata indikatoriem:

INDIKATORS	Mērišanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Valsts izdevumu līmenis, kas mērķēts tieši uz dzimumu līdztiesības veicināšanu.	Nacionāls (var noteikt arī reģionālā un vietējā līmenī).	Valsts līdzekļu daudzums (%), kas ir paredzēts dzimumu līdztiesības veicināšanai.	<i>Integrēti</i> izdevumi netiks mērīti, lai gan to mērķis arī var būt dzimumu līdztiesība.	Budžeta iniciatīva.
Vispārējo izdevumu sadalījums pēc dzimuma.	Nacionāls (var noteikt arī reģionālā un vietējā līmenī).	Kas ir ieguvēji no valsts līdzekļiem (sadalīts pēc dzimuma).		Budžeta iniciatīva.

¹⁸ Catagay et al. (2000), p. 5.

¹⁹ Skat. ieteicamos pasākumus tālāk.

Budžeta plānošanā iesaistīto grupu un atsevišķo personu skaits un uzvārdi.	Nacionāls (var noteikt arī reģionālā un vietējā līmenī).	Līdzdalības pakāpe budžeta veidošanas procesā.	Cik lielā mērā šo ieguldījumu ņem vērā budžeta komisija.	Budžeta komisijas sanāksmju protokoli.
--	--	--	--	--

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Budžeta analīzes iniciatīvas.**²⁰ Budžeta analīzes iniciatīvas, kas, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi, caurskata nacionālā un zemāku līmeņu budžetu izdevumus. Izšķir divu veidu analīzes iniciatīvas:

Ex-post – pastāvošo budžetu izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi. Šīs budžeta iniciatīvas mēģina **atklāt** vienu dzimumu diskriminējošus izdevumus;

Ex-ante – dzimumu līdztiesības analīzes izmantošana budžeta plānošanas procesā. Šīs iniciatīvas mēģina **ietekmēt** budžeta izdevumus, lai veicinātu dzimumu līdztiesību.

Budžeta analīzes iniciatīvas var atšķirties pēc vairākiem elementiem:

- **Vadošais princips.** Vai iniciatīvas pamatā ir dzimumu līdztiesības princips, nabadzības samazināšanas princips, abi vai kāds cits?
- **Uzmanības loks.** Vai iniciatīva pievēršas izdevumiem, ieņēmumiem vai abiem?
- **Rezultāti.** Vai iniciatīvas rezultātā tiks analizēta ietekme, radīts alternatīvs budžets, ierosinājumi un rekomendācijas, citi rezultāti?
- **Mērogs.** Vai iniciatīva kritiski pievēršas budžetam, valdības pieejai vai makroekonomiskajai politikai plašākā mērogā?
- **Process.** Cik lielā mērā process veicina līdzdalību?
- **Dalībnieki un organizācijas.** Vai iniciatīvu vada valsts institūcijas, nevalstiskās organizācijas vai abu pārstāvji kopā? Kuras grupas ir iesaistītas? Vai ir partneri ārpus šīm grupām?
- **Metodes un līdzekļi.** Vai tie ir tehniski sarežģīti? Vai tie veicina līdzdalību un sociālo dialogu?

Iespējami dažāda līmeņa budžeti.

Nacionālie budžeti. Iniciatīvas šajā līmenī ir ārkārtīgi svarīgas, lai demokratizētu makroekonomikas politiku un analizētu nacionālo prioritāšu sociālo dimensiju. Nacionāla līmeņa iniciatīvas bieži vien ir sarežģītākās, tādēļ ka budžeta plānošanas process dažos gadījumos ir necaurskatāms.

Ministriju vai nodaļu budžeti. Austrālijā un Dienvidāfrikā, piemēram, ir īstenotas budžeta iniciatīvas, kuru gaitā ministrijas tika lūgtas ziņot par resursu sadalījumu un ienākumiem (programmas un izdevumi, kas mērķēti konkrēti uz dzimumu līdztiesības jautājumiem, vienlīdzīgām darba iespējām, vispārējo izdevumu ietekme uz dzimumu līdztiesību, nodokļi). *Šis ir būtisks aktivitāšu sākumpunkts nozaru līmenī.*

Rajona vai vietējie budžeti. Budžeta iniciatīvas ir īpaši noderīgas decentralizācijas kontekstā, ieviešot caurskatāmību un pārskatu praksi izdevumu un ienākumu iegūšanas decentralizētajos procesos.

²⁰ Izmantots: Catagay et al. (2000). Detalizētāka informācija par budžeta analīzes iniciatīvu praktisku īstenošanu atrodama arī Adelstal (1998) un Budlender et al. (1998).

Jau veiktās budžeta iniciatīvas ir veiksmīgi sasniegušas šādus mērķus:

- sabiedrības **izpratnes palielināšana** par dzimumu līdztiesību, aizsākot dialogu par šo jautājumu;
- iedzīvotāju līdzdalības veicināšana **palielinājusi** pilsoņu **aktivitāti** un zināšanas par budžeta jautājumiem;
- tiek parādīts, kā valsts budžeti var ņemt vērā abu dzimumu pārstāvju vajadzības, **iekļaujot viņu intereses un viedokļus** budžeta plānošanas lēmumu pieņemšanā;
- palielinot *caurspīdīgumu* un uzlabojot pārskatu sistēmu par valsts finansējuma sadali, dažkārt padara **efektīvāku ienākumu ieguvī un līdzekļu izmantošanu**, kā arī samazina **korupciju**.

Dzimumu līdztiesība un budžeta metodes. Diāna Elsona ir izveidojusi sešus atšķirīgus mehānismus dzimumu līdztiesības jautājumu integrēšanai valsts izdevumu novērtēšanā:

1. **Pēc dzimuma sadalīts pakalpojumu un budžeta prioritāšu novērtējums no saņēmēju puses:** apkopo vīriešu un sieviešu kā valsts izdevumu potenciālu saņēmēju viedokļus.
2. **Pēc dzimuma sadalīta valsts izdevumu ieguvēju un izplatības analīze:** analizē, cik daudz no valsts izdevumiem vai valsts finansētiem pakalpojumiem iegūst vīrieši un sievietes, zēni un meitenes.
3. **Valsts izdevumu politikas novērtējums katrā nozarē, ņemot vērā dzimuma aspektu:** novērtē, kā sievietes un vīriešus varētu ietekmēt rīcībpolitikas stratēģijas, kas ir pamatā budžeta piešķiršanai.
4. **Budžeta (izdevumu) vērtējums no dzimuma aspekta:** izdevumu aplēšu sagaidāmie rezultāti attiecībā uz dzimumu līdztiesību kopumā un katrā ministrijā.
5. **Budžeta ietekmes uz laika izmantojumu analīze, kas ievēro dzimuma aspektu:** parāda nacionālā budžeta ietekmi uz mājāsaimniecību laika budžetu, līdz ar to atklājot neapmaksātā darba nozīmi makroekonomikas līmenī.
6. **Vidēji ilgas makroekonomikas politikas modelis, kas ņem vērā dzimuma aspektu:** izmanto makroekonomisko modelēšanu, lai izveidotu vidēji ilgas makroekonomikas politikas modeli.

Detalizētāka metodoloģija atrodama 3. pielikumā izdevumam “Integrating Gender Issues into Public Expenditures: Six Tools” of *Workshop on Mainstreaming a Gender Equality Perspective into Government Budgets*, ko sastādījusi Charlotta Adelstal, SIDA, 1998.

IV. TIRDZNICĪBAS LIBERALIZĀCIJA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Vispirms ir jāatzīst, ka tirdzniecības liberalizācija vēl nenozīmē neizbēgamu sociālu un ekonomisku attīstību: citiem vārdiem sakot, tirdzniecības politika var atbalstīt vai arī neatbalstīt tautas attīstību; tirdzniecības politika var saasināt vai samazināt dzimumu nelīdztiesību.

Tāpēc dzimumu līdztiesības princips ir jāintegrē tirdzniecības politikā.

Sociālās reprodukcijas sloga pārvietošana.²¹ Brīvās tirdzniecības politika parasti nozīmē, ka licenču cena un tarifi tiek vai nu samazināti, vai atcelti, un tas nozīmē, ka rezultātā samazināsies valdības ienākumi. Tādēļ valdības cenšas atrast veidus, kā kompensēt zaudētos ienākumus – parasti palielinot nodokļus vai tērējot mazāk. Diemžēl parasti vispirms samazina līdzekļus sociālajai sfērai. Tas nozīmē, ka šādas līdzekļu samazināšanas gadījumā sociālais slogs visbiežāk tiek pārliekts uz

²¹ WIDE Resources on Gender and Trade.

sievietēm (bērnu aprūpe, slimu un vecu cilvēku aprūpe – vai nu papildus apmaksātam darbam, vai tā vietā). Tas var kļūt par būtisku kavēkli dzimumu līdztiesībai.

Iekšējā darbaspēka aizsardzība. Starptautiskie tirdzniecības līgumi var nesaskanēt ar nacionālo likumdošanu un rīcībpolitiku, kas aizsargā iekšējā darbaspēka sociālās un ekonomiskās tiesības. Kad šāda likumdošana tiek apieta (vai pat ignorēta) eksporta ražošanas zonās vai kad valdības vājina likumdošanu, lai saskaņotu to ar starptautiskajiem tirdzniecības līgumiem, situācija atšķirīgi ietekmē vīriešus un sievietes. Tas notiek tādēļ, ka darbaspēka rindās bieži vien ir augsts dzimumu segregācijas līmenis un eksporta ražošanas zonās pamatā tiek izmantots lētais sieviešu darbaspēks.

Godīgā tirdzniecība jeb valstu sociālā atbildība par tirdzniecības attiecību veidošanu ar citām valstīm. Dažu tirdzniecības procesu pamatā ir lēta darbaspēka izmantošana no mazattīstītām valstīm. Šo darbu bieži vien veic sievietes. Šādu tirdzniecības paņēmieni izmantošanas rezultātā sievietes tiek ieslodzītas eksporta ražošanas zonās un ekspluatētas smagā roku darbā, kur tiek ierobežotas viņu iespējas attīstīt prasmes un iegūt augstākas kvalifikācijas darbu. Turklāt tirdzniecības liberalizācija var vājināt strādnieku spēju ietekmēt savas algas lielumu un sociālās garantijas.

Ieguvumi no ārvalstu tiešajām investīcijām. Tirdzniecības liberalizācija saistās ar ārvalstu tiešo investīciju (ĀTI) pieaugumu un līdz ar to var veicināt darba apstākļu modernizāciju un jaunu tehnoloģiju ieviešanu. Tomēr netiek garantēti nedz šie ieguvumi, nedz to vienlīdzīga sadale starp vīriešiem un sievietēm. Šāda attīstība un uzlabojumi var faktiski palielināt dzimumu nelīdztiesību.

Tomēr tirdzniecības liberalizācija var nodrošināt arī lielus ieguvumus gan ekonomiskā pieauguma, gan dzimumu līdztiesības ziņā. Jāsaprot, ka tirdzniecības politika, tāpat kā makroekonomikas politika, ir līdzeklis, ko pareizi izmantojot, var iegūt tādus rezultātus, kas pozitīvi ietekmētu katru valsts iedzīvotāju.

Tādēļ **mērķis** tirdzniecības politikas un dzimumu līdztiesības principa integrēšanas ziņā ir šāds:

- Nodrošināt, lai tirdzniecības politikas plānošanas un īstenošanas gaitā tiktu aplūkota **dzimuma aspekta ietekme** (a) uz darbaspēku, (b) uz mājas aprūpes darba veicējiem.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Ekonomiskā pieauguma un tehnoloģiju attīstības ieguvumu vienlīdzīga sadale ir cilvēktiesību prasība, līdz ar to valstu pienākums ir nodrošināt dzimumu līdztiesības ievērošanu tirdzniecības politikā un praksē.

Uzticība. Valstis, kas tirgojas ar attīstības valstīm, bieži vien skaļi noliedz cilvēktiesību pārkāpumus (uz kuriem viņi norāda attīstības valstīs). Tomēr, ja šīs valstis nenodrošina dzimumu līdztiesību savā tirdzniecības praksē, tās nopietni riskē zaudēt uzticību sev kā cilvēktiesību veicinātājām.

Produktivitāte. Kaut gan tirdzniecības politika var veicināt ekonomisko pieaugumu un radīt īstermiņa ieguvumus, tomēr pieaugums var izraisīt pretēju efektu, ja šie īstermiņa ieguvumi netiek ierobežoti, lai izvairītos no zaudējumiem ilgākā laika posmā (īpaši sociālie un dzimumu līdztiesības zaudējumi). Tā kā ilgspējīga sociālā un ekonomiskā attīstība ir cieši saistīta ar dzimumu līdztiesību, tirdzniecības politikas īstenošanai ir jābūt rūpīgai, lai mājas aprūpes darba slogs no valsts rūpju loka netiktu pārlikts lielākoties uz sievietēm un netiktu palielināta nelīdztiesība darbaspēkā, tādēļ ka par īstermiņa ieguvumiem būs jāmaksā ar ilgtermiņa zaudējumiem.

Dzīves kvalitāte. Slikti izplānota tirdzniecības politika, kas neizmanto dzimumu līdztiesības analīzi, var nopietni pasliktināt to strādnieku dzīves kvalitāti, kas ir nodarbināti eksporta nozarēs un eksporta ražošanas zonās. Tas var turpmāk negatīvi ietekmēt produktivitāti (skat. iepriekš).

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu attiecība augstākā ranga lēmumpieņēmēju vidū makroekonomika s un tirdzniecības nozarē.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars lēmumu pieņēmēju vidū tirdzniecības nozarē.	Izpratne par tirdzniecības politikas dzimuma aspektiem gan no šajos amatos esošo vīriešu, gan no sieviešu puses vai apņemšanās uzlabot situāciju.	Aptauja.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Tirgus liberalizācijas politikas ietekmes uz dzimumu līdztiesību monitorings, vācot statistikas datus.** Jāpasūta vai pašu spēkiem jāveic pētījumi, lai noteiktu un monitorētu jebkuru saikni starp tirdzniecības politiku un dzimumu nelīdztiesības pieaugumu. Pētījumi varētu koncentrēties uz darba apstākļiem nozarēs, kas orientētas uz tirdzniecību, kā arī uz pieaugošu sociālo slogu (laiks un citi resursi, kas izmantoti mājas aprūpes darba veikšanai). Tie sniegs nepieciešamo informāciju, lai novērtētu tirdzniecības politikas ietekmi uz sociālo taisnīgumu un dzimumu līdztiesību.
- **Uzraudzīt dzimumu līdztiesību veicinošas likumdošanas īstenošanu.** Rīcībpolitikas veidotājiem būtu jāmēģina nodrošināt vienlīdzīgu iespēju un diskriminācijas aizlieguma nacionālo likumu ievērošanu tirdzniecības politikā un tirdzniecības līgumos. Ja valstī nav tādu likumu, valdībai jānodrošina, lai starptautiskās korporācijas šajā jomā izmanto starptautiski atzītus standartus (vai labākus).²²
- **Izmantot dzimumu līdztiesības analīzi tehniskās palīdzības jomā.** Valdībai un organizācijām, kas sniedz tehnisko palīdzību citām valstīm, jānodrošina dzimumu līdztiesības principa integrēšana šajā palīdzībā un jāpanāk, lai tehnoloģijas attīstība un atbilstošās prasmes tiek veicinātas gan vīriešu, gan sieviešu vidū.²³

Veicināt dzimumu līdztiesības analīzes izmantošanu ārvalstu tiešajās investīcijās (ĀTI). Tieši tāpat valdībām jāiedrošina investētāji ieguldīt līdzekļus gan vīriešu, gan sieviešu prasmju attīstībā un iespēju paplašināšanā. Valdības, iespējams, nevarēs to regulēt, taču parādītais piemērs un investoru informēšana par valsts apņemšanos veicināt sociālo taisnīgumu ir būtisks politiskās gribas parādīšanas veids.

Pārvaldība un līdzdalība

²² WIDE Resources on Gender and Trade.

²³ WIDE Resources on Gender and Trade.

Pārvaldību var definēt kā “ekonomiskās, politiskās un administratīvās autoritātes izmantošanu, lai vadītu valsts dzīvi visos līmeņos”.²⁴ Tā izpaužas līdzekļos un metodēs, ar kuru palīdzību tiek apspriesti un īstenoti lēmumi. Līdzdalība pārvaldības procesos, kurā ir dzimumu līdzsvars, attiecas ne tikai uz vīriešu un sieviešu fizisku klātbūtni pie lēmumu pieņemšanas galda, bet arī uz līdzdalības kvalitāti, t.i., nozīmīgu iesaistīšanos, kas izriet no cieņas pret dažādiem uzskatiem.

Kā uzsver šis pārskats, pārvaldība neattiecas tikai uz formālām valsts lēmumu pieņemšanas struktūrām un procesiem (t.i., nacionālo un vietējo pārvaldību), bet ietver lēmumu pieņemšanu ģimenē, grupā un arī privātajā sektorā. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana pārvaldībā līdz ar to nozīmē nepieciešamību aplūkot veidus, kādos abu dzimumu pārstāvji piedalās dažādās pārvaldības sistēmās un ir to ietekmēti, kā arī mijiedarbību starp šīm dažādajām sistēmām.

_ Viens no rīcībpolitikas pamatinstrumentiem ir valsts budžeti; gan budžeti, gan pārvaldība saistās ar pārskatiem. Tādēļ budžeta plānošanas procesi un rīcībpolitika jāanalizē no dzimumu līdztiesības un pārvaldības viedokļa. Sīkāka informācija atrodama dzimumu līdztiesības problēmu pārskatā “MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA”, īpaši III. sadaļā “BUDŽETI”.

I. PĀRVALDĪBA UN LĪDZDALĪBA NACIONĀLAJĀ LĪMENĪ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Pārvaldības izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi, uzreiz atklāj **līdzdalības un pārstāvniecības nepilnības**. Pieņemtā vīriešu un sieviešu *interesu kopība*, kā arī viņu *kopīgās vajadzības un viedokļi* bieži vien izmantoti, lai attaisnotu vīriešu milzīgo pārsvaru nacionāla līmeņa oficiālajās pārvaldības struktūrās – t.i., parlamentā un valdībā (vai Ministru Kabinētā).

Tomēr politikas procesu un rīcībpolitikas izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi, atklāj, ka vīriešiem un sievietēm ne vienmēr ir vienas un tās pašas vajadzības un viedokļi un ka tādēļ ir svarīgi, lai arī sievietes tiktu pārstāvētas un viņu (kā puses no iedzīvotāju skaita) intereses attiecīgi tiktu ņemtas vērā. Tādējādi, tiklīdz šī *interesu kopība* tiek apšaubīta, rodas nepieciešamība sabalansēt vīriešu un sieviešu pārstāvniecību, lai nodrošinātu abu dzimumu piedalīšanos lēmumu pieņemšanā un viņu dzīvi ietekmējošu pasākumu apspriešanā.

Tajā pašā laikā ir jāsaprot, ka, tikai izvirzot formālas dzimumu līdztiesības prasības vai uzaicinot sievietes vairāk iesaistīties politikas veidošanas procesā vien, nebūs iespējams garantēt līdzsvarotāku līdzdalību. Bieži sieviešu piedalīšanos valsts pārvaldībā kavē nopietni strukturāla rakstura šķēršļi, un to novēršana ir būtisks priekšnoteikums dzimumu līdztiesības veicināšanai.

Kā jau iepriekš minēts, sabalansētāka līdzdalība nav mērķis pats par sevi, bet drīzāk līdzeklis, lai **uzlabotu pārvaldības kvalitāti**; sieviešu līdzdalības pieaugums veicinās dzimumu līdztiesības jautājumu vērā ņemšanu politikas procesos un rīcībpolitikas praksē. Tajā pašā laikā jāatceras, ka dzimumu līdztiesības jautājumu kritiska izpratne neveidojas dabiski – neatkarīgi no tā, vai politikā iesaistīti vīriešu vai sieviešu dzimuma profesionāļi.²⁵ Tādēļ, lai dzimumu līdztiesības principu veiksmīgi integrētu pārvaldībā, nepieciešams pievērst uzmanību trim apsvērumiem:

(a) kritiskā masa. Lai grupa ar kopīgām interesēm (šajā gadījumā sievietes) tiktu *pamanīta* un ņemta vērā, ir pierādīts, ka tās pārstāvniecība pārvaldības orgānos nedrīkst būt mazāka par 30 procentiem.

²⁴ UNDP, “Women’s Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenge”, p. iii.

²⁵ J. Beall, p. 4.

- (b) **rīcībspējas attīstība.** Tā kā dzimumu līdztiesības kompetence plānošanā nerodas dabiskā veidā, gan vīriešiem, gan sievietēm ļoti svarīga ir izglītība un rīcībspējas attīstība (skat. *ieteicamos pasākumus* tālāk).
- (c) **nacionālie līdzekļi un metodes.** Lai garantētu efektīvu plānošanu un tās īstenošanu, ir nepieciešamas dažādas nacionālā līmeņa institūcijas un iestādes, kas atbalsta dzimumu līdztiesības principa integrēšanu. Nacionālie darbības plāni vai rīcībpolitikas stratēģijas nodrošina oficiālas pilnvaras darbībai un ir izmantojami panākumu un rezultātu novērtēšanai. (Skat. *ieteicamos pasākumus* tālāk.)

ŠĶĒRŠLI SIEVIEŠU LĪDZDALĪBAI PĀRVALDĪBAS STRUKTŪRĀS*

1. Vispārēja attieksme sabiedrībā, saskaņā ar kuru vīrieši ir vienīgie *īstie* politikas dalībnieki, uzrāda tendenci leģitimēt vīriešus un viņu darbību politikā. Turpretī sievietes netiek atzītas par politikas dalībniecēm un viņām tiek pievērsta kritiskāka uzmanība nekā vīriešiem.
2. Pieņemums par vīriešu un sieviešu interešu kopību bieži vien noliedz nepieciešamību pārstāvēt sievietes kā sociālu grupu. Kaut arī sievietes nekādā ziņā nav viendabīga grupa ar vienotu identitāti, viņām tomēr ir dažas kopējas vajadzības un intereses, kuras nepieciešams pārstāvēt.
3. Rakstiski formulētas un citējamas politiskās apņemšanās trūkums attiecībā uz sociālo un dzimumu līdztiesību (t.i., nacionālais darbības plāns vai citi rīcībpolitikas dokumenti) sarežģī atbildības pieprasīšanu no valdības struktūrām par sieviešu zemo līdzdalības līmeni.
4. Sievietes var atrunāt un iebiedēt, izmantojot politikā un pārvaldībā *maskulinizētu* terminoloģiju, pamatojoties uz kļūdainiem pieņēmumiem, ka vīrieši ir vienīgie likumīgie politikas dalībnieki vai ka *vīrišķīgā* terminoloģija var pārstāvēt arī sievietes, kas tomēr tā nenotiek.
5. Ja mediji pienācīgi neatspoguļo sieviešu politiskos uzskatus, prasības un līderpozīcijas, viņām nav modeļa, ar kuru identificēties un saskaņā ar kuru leģitimēt savus uzskatus.
6. Politikas *vīrišķīgā* kultūra, ieskaitot *veco zēnu* aizbildniecības un sakaru attiecības, kā arī pastāvīgās tikšanās pēc darba (piemēram, basketbola zālē, pirtī), kur notiek vienošanās par politikas jautājumiem, izslēdz sievietes no daudziem neformāliem, taču būtiskiem lēmumu pieņemšanas pasākumiem.
7. Ģimenes pienākumu nevienlīdzīga sadale, ieskaitot mājsaimniecības vadīšanu un bērnu aprūpi, nostāda sievietes neizdevīgākā situācijā laika ziņā, kas ir nepieciešams, lai aktīvi darbotos politikā. Līdzīgā veidā arī ierobežoti sociālie pakalpojumi neļauj sievietēm iegūt viņu rīcībā esošu brīvo laiku.
8. Zemākas algas sievietēm un ierobežotas sociālās garantijas apvienojumā ar izplatītajām sociālajām gaidām, ka sievietes tērēs savus ienākumus ģimenei, kavē šo līdzekļu izmantošanu visai nedrošajai politiskajai karjerai.
9. Publiskas un privātas vardarbības formas, ko pret sievietēm izmanto vīrieši, ierobežo un kontrolē sieviešu pašnoteikšanos un uzvedību brīžos, kad jāuzņemas risks.

*Šo sarakstu veidojot, izmantots saraksts no izdevuma Ashworth, G. Gendered Governance: An Agenda for Social Change, p. 11.

Integrējot dzimumu līdztiesības principu pārvaldības un līdzdalības jautājumos nacionālā līmenī, tiek sasniegti divi mērķi:

- nodrošināt vīriešu un sieviešu **sabalansētu līdzdalību** nacionālajā pārvaldībā, kas ietver **strukturālu un sistēmas radītu šķēršļu novēršanu** sieviešu līdzdalībai;
- nodrošināt **dzimumu līdztiesības jautājumu integrēšanu** nacionālās pārvaldības iniciatīvu lēmumu pieņemšanā, īstenošanā, monitoringā un novērtēšanā.

_ Skat. **I. NODAĻU: 10 SOĻI DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAI**, kur atrodama detalizētāka procesa analīze, kā integrēt dzimumu līdztiesības principu politikas veidošanas procesā.

ARGUMENTI

“...[K]amēr pārvaldībā nav realizēts dzimumu līdzsvars, sievietes nevar sasniegt pilnīgu dzimumu līdztiesību ar vīriešiem nevienā sfērā. Sieviešu balsu trūkums, izvēloties politikas pamatmetodes un līdzekļus, ... ir uzturējis dzimumu nelīdzsvarību pat tādās jomās kā sieviešu veselība un drošība pašu mājās.”²⁶

Taisnīgums. Gadījumā, kad viena dzimuma pārstāvji (visbiežāk sievietes) tiek atturēti no valsts amatiem vai nu tiešas diskriminācijas, vai sistēmas šķēršļu dēļ, līdzdalība saistās ar taisnīguma principu. Tā kā visiem sabiedrības pilsoņiem ir politiskās līdzdalības tiesības, valsts pienākums ir nodrošināt, lai šīs tiesības varētu baudīt un izmantot gan vīrieši, gan sievietes.

Uzticība un pārskati. Pārstāvība, kas sabalansēta pēc dzimuma, ir arī valdības struktūru uzticamības un leģitimitātes jautājums. Tā kā sievietes veido vismaz pusi no iedzīvotājiem, viņu klātbūtne pārvaldības struktūrās nodrošina to leģitimitāti: “Kad dominē demokrātiski procesi, sievietes valsts amatos piešķir nozīmi demokrātijas principam, kas ietver atbilstošu pārstāvību, kā arī institucionalizē un leģitimē sieviešu balsis varas pozīcijās.”²⁷ Turklāt iedzīvotāji vairāk uzticas valdībām, kuru darbība ir caurskatāma un pārstāv visu iedzīvotāju intereses.

Pasaules Bankas nesenu publiskotie dati parāda, ka lielāks sieviešu skaits valdībā varētu veicināt godīgāku pārvaldību: atšķirīga attieksme pret korupciju atkarībā no dzimuma acīmredzot ir pasaulē izplatīts fenomens.²⁸

Produktivitāte. Apvienoto Nāciju Organizācijas veiktais pētījums²⁹ par pārvaldības jautājumiem liecina, ka vīrieši, kas ir ievēlēti valdības izpildvaras un likumdošanas amatos, lielākoties neapzinās mājsaimniecības vajadzības un to, kā tās saistītas ar sociālekonomisko attīstību individuālā, vietējā, rajona un nacionālajā līmenī. Šādas izpratnes trūkums nozīmē, ka rīcībpolitikas stratēģijas nav tik produktīvas un efektīvas, kā tās varētu būt (skat. **Argumenti** dzimumu līdztiesības problēmu pārskatā “**MAKROEKONOMIKA**”, lai iegūtu detalizētāku informāciju).

Turklāt, ja talantīgi un kvalificēti iedzīvotāju pārstāvji (šajā gadījumā – sievietes) saskata nepārvaramus un neobjektīvus šķēršļus karjeras mērķiem politikā, viņas visticamāk aizbrauks no valsts, lai meklētu iespējas citur, piemēram, Eiropā vai Ziemeļamerikā. Šāda *smadzeņu aizplūšana* samazina valsts ekonomiskās un sociālās attīstības potenciālu.

Kēdes reakcija. Ir svarīgi saprast, ka sieviešu līdzdalība lēmumu pieņemšanas amatos vienlaikus ir arī lom modeļi, kas iedvesmos citas sievietes strādāt valsts amatā.³⁰

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

²⁶ UNDP, “Women’s Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenge”, p. 2.

²⁷ J. Beall, p. 9.

²⁸ World Bank. “Engendering Development.” 2001.

²⁹ Skat. UN Research Institute on Social Development “Technical Cooperation and Women’s Lives: Integrating Gender into Development Policy” www.unrisd.org

³⁰ J. Beall, p. 9.

Vīriešu un sieviešu skaita attiecība parlamenta deputātu vidū.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars nacionālas valdības likumdošanas sektorā.	Vai sievietēm parlamentā ir iespēja un vēlme pārstāvēt sieviešu intereses un vajadzības.	Parlaments.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība politiskajās partijās, ieskaitot: - partijas līderus, - partijas biedrus kopumā.	Nacionāls	Dzimumu līdzsvars politiskajās partijās. Tas var liecināt par to, cik <i>pievilcīga</i> politika ir sievietēm. Atšķirības starp partijām, iespējams, atspoguļo, cik lielā mērā partijas veicina sieviešu iesaistīšanos.	Faktiskā uzmanība, kas pievērsta dzimumu līdztiesības jautājumiem partijas politiskajā platformā.	Politiskās partijas.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība valdības (Ministru kabineta) locekļu vidū.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars politiski deleģētā valdības izpildvaras daļā.	Vai sievietēm parlamentā ir iespēja un vēlme pārstāvēt sieviešu intereses un vajadzības.	Valdība.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība civildienestā, ieskaitot: - vadošos amatus; - citus amatus.	Nacionāls, ministriju. Ir lietderīgi salīdzināt atšķirības dzimumu līdzsvara ziņā šajos līmeņos.	Dzimumu līdzsvars civildienestā.	Vīriešu un sieviešu spējas integrēt dzimumu līdztiesības jautājumus.	Civildienesta birojs.
Oficiāla rīcībpolitikas dokumenta esamība attiecībā uz dzimumu līdztiesību, ieskaitot norādījumus veicināt vienlīdzīgu pārstāvību un līdzdalību.	Nacionāls.	Politiskās gribas vēlmi uzskatīt dzimumu līdztiesību pārvaldībā un līdzdalībā par būtisku rīcībpolitikas jautājumu.	Cik labi un kādā mērā attiecīgā rīcībpolitika tiek īstenota.	Pārskats par rīcībpolitiku.

Nacionālās valdības izdevumi (%), kas paredzēti dzimuma aspekta integrēšanas un dzimumu līdztiesības iniciatīvām.	Nacionāls.	Finansiālos centienus sasniegt dzimumu līdztiesības rīcībpolitikas mērķus.	Svarīgi pieminēt, ka dažiem būtiskiem apņemšanās apliecinājumiem (piemēram, valdības pārstāvji publiski atzīst dzimuma svarīgumu) nav nepieciešami lieli izdevumi.	Pārskats par budžetu.
---	------------	--	--	-----------------------

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Pētījumu izmantošana, lai definētu un precizētu problēmu.** Tā kā pastāv ļoti dažādi faktori, kas var kavēt sieviešu pilnīgu līdzdalību nacionālās pārvaldības struktūrās, ir svarīgi rūpīgi izanalizēt iespējamās šķēršļus konkrētajā nacionālajā kontekstā. Socioloģiskās aptaujas par attieksmi pret sievietēm politikām (gan elektorāta, gan pašu politiķu vidū), kā arī politikas struktūru un procesu detalizēta analīze (t.i., kā tiek iecelti ministri, kādi neformāli lēmumu pieņemšanas ceļi pastāv, kā politikas paaugstina savā partijā utt.) ir nenovērtējami resursi, lai atklātu problēmas sakni. Tiklīdz problēma tiek precīzi noteikta, var veikt konkrētus pasākumus, lai to risinātu.
- **Civildienesta reforma.** Lai uzlabotu situāciju dzimumu līdztiesības jomā, būtisks solis ir civildienesta reforma, kas pašlaik notiek ļoti daudzās pasaules valstīs. Civildienesta kodeksi var saturēt skaidri formulētus antidiskriminācijas un/vai *pozitīvās diskriminācijas* principus, bet civildienesta apmācība var ietvert dzimumu līdztiesības jautājumus un problēmas.
- **Konkrētu mērķu izvēršana līdzdalības veicināšanai, kurā ir dzimumu līdzsvars.** Kā liecina pieredze, bez konkrētiem, termiņu ziņā skaidriem mērķiem nevar pieprasīt atbildību no valdības, un šādā situācijā attīstības ilgspēja ir mazāk iespējama. Tādēļ prioritāšu vai darbības stratēģiju oficiālajā paziņojumā valdībām būtu jāiekļauj termiņa ziņā noteikts mērķis (piemēram, vīriešiem vai sievietēm līdz 2010. gadam jāaizņem ne vairāk kā 60 % valdības amatu un parlamenta krēslu).
- **Ar likumu noteikta *islaicīga pozitīvās diskriminācijas* nodrošināšana jeb kvotas.** Tā kā daudzi un dažādi šķēršļi traucē sievietēm iekļūt pārvaldības struktūrās, varētu būt nepieciešamas kvotas, lai atbalstītu sieviešu līdzdalību. To sauc arī par *pozitīvo diskrimināciju*. Bieži pret šādiem pasākumiem ir negatīva reakcija, tāpēc ir svarīgi, lai kvotu ieviešanu papildinātu sabiedrības izpratnes līmeņa celšanas kampaņas, kas skaidrotu, kādēļ tas ir nepieciešams.
- **Attīstīt dzimumneitrālu un pret sievietēm labvēlīgu pārvaldības vidi.** Te ietilpst bērnu aprūpes iestāžu un vecāku atbalsta attīstīšana, lai ļautu sievietēm (un vīriešiem) sabalansēt vecāku un politiķu lomu. Zviedrijas pieredze rāda, ka šādi pasākumi var būt īpaši noderīgi, lai iesaistītu valsts pārvaldības amatos vairāk sieviešu.³¹
- **Sieviešu *sapulces* dibināšana.** Daudzās pasaules valstīs ir nodibinātas starppartiju sieviešu sapulces jeb koalīcijas, kur parlamentārietes var tikties un apspriest viņām būtiskas problēmas, kā arī paust savu nostāju dažādos jautājumos. *Apvienotā fronte* bieži vien ir veicinājusi izmaiņas rīcībpolitikā dzimumu līdztiesības ziņā, kas nebūtu iespējamās bez koalīcijas izveidošanas.³²
- **Nacionālo dzimumu līdztiesības veicināšanas institūciju veidošana un stiprināšana.** Tā var būt dzimumu līdztiesības vai sieviešu jautājumu ministrija (vai nodaļa), nacionāla dzimumu līdztiesības jautājumu pārvaldība, dzimumu līdztiesības birojs, kas piesaistīts premjerministra

³¹ J. Beall, p. 10.

³² Skat., piemēram, Mukiibi, "Alliances for Gender and Politics: The Uganda Woman's Caucus".

vai prezidenta birojam, vai īpašs ministra portfelis dzimumu līdztiesības jautājumos. Šī mehānisma un tā funkciju tips jāprecizē atkarībā no nacionālajām vajadzībām un konteksta.

- **Starpministriju darba grupas dibināšana par dzimumu līdztiesības jautājumiem.** Tā kā dzimumu līdztiesība ir starpnozarju jautājums, ko nepieciešams integrēt visās rīcībpolitikas sfērās, starpministriju darba grupa var veicināt rīcībpolitikas dokumentu praktisku īstenošanu. Šādas grupas izveidošana palīdz izvairīties no dzimumu līdztiesības kā *īpaša jautājuma* nostumšanas perifērijā, atstājot to tikai ekspertu (vai sieviešu) ziņā. Darba grupas veicina arī informācijas apmaiņu un rīcībspējas attīstību.
- **Konsultatīvās komitejas par dzimumu līdztiesības jautājumiem izveidošana.** Tā kā valdības struktūrās bieži vien pietrūkst nepieciešamās kompetences dzimumu līdztiesības jautājumos, lai pieņemtu svarīgus rīcībpolitikas un likumdošanas lēmumus, lietderīga ir konsultatīvas grupas vai komitejas sasaukšana, kas var sniegt padomus politiķiem un rīcībpolitikas veidotājiem. To locekļi var būt nevalstisko organizāciju aktīvisti un eksperti, tomēr galvenajam kritērijam vajadzētu būt viņu kompetencei dzimumu līdztiesības jautājumos. Sanāksmes var notikt regulāri vai arī tās var sasaukt, reaģējot uz konkrētu attiecīgā brīža rīcībpolitikas jautājumu. Šāda komiteja arī veicina tādas pārvaldības veidošanos, kuras pamatā ir caurredzamības, pārskatu un līdzdalības princips.
- **Ikgadējā pārskata sagatavošana par dzimumu līdztiesības jautājumiem.** Šāda ziņojuma sagatavošana no valdības puses var būt svarīgs statistikas informācijas avots, sasniegtā konstatēšanas metode un informācijas izplatīšanas veids plašākai auditorijai. Šo ziņojumu var vai nu sagatavot pašu spēkiem, vai arī pasūtīt pētniecības iestādei vai nevalstiskai organizācijai.
- **Dzimumu līdztiesības rīcībpolitikas resursu centra dibināšana.** Izveidojot informācijas centru, kur atrastos ziņojumi, periodiskie izdevumi, grāmatas un cita informācija par dzimumu līdztiesības rīcībpolitiku, dzimumu līdztiesības principa integrēšana varētu kļūt produktīvāka un veicināt dzimumu līdztiesības jautājumu statusa nostiprināšanu valsts pārvaldībā.
- **Piemēru demonstrēšana.** Sievietēm, kas jau kļuvušas par veiksmīgām politiķēm, var būt ļoti liela nozīme starptautiskā vai valsts līmenī, iedrošinot citas sievietes iesaistīties politikā. Jāmēģina rast iespējas organizēt šo sieviešu tikšanos – formālu vai neformālu – ar citām sievietēm un meitenēm medijos, skolās un citur.
- **Stratēģiju attīstīšana, lai palielinātu sieviešu politisko līdzdalību.** Zema sieviešu līdzdalība valsts līmeņa politikā biežāk ir sistēmas radītu šķēršļu, nevis sieviešu nespējas jautājums. Tomēr, tā kā sievietēm lielākoties nav tādu pašu iespēju būt politiķēm kā vīriešiem, sieviešu neizdevīgāko stāvokli var kompensēt, piedāvājot izglītojošus pasākumus (deputātu kandidātēm vai sievietēm vispār) šādās jomās:³³
 - kā attīstīt spēju sadarbīties;
 - pārrunu un diskusiju prasme;
 - vadība;
 - budžeta analīze;
 - vēlēšanu apgabalu veidošana un masu mobilizācija;
 - dzimumu līdztiesības principa integrēšana politikā un stratēģijās;
 - kā izmantot plašsaziņas līdzekļus;
 - politiskā un vēlēšanu izglītība;
 - kā izveidot ilgtermiņa stratēģiju jaunākās paaudzes iesaistīšanai.

Tajā pašā laikā būtu jāatzīst nepieciešamība apmācīt šajās jomās arī vīriešu dzimuma politiķus – īpaši attiecībā uz sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības principa integrēšanu politikā. Potenciālo un esošo politiķu iesaistīšana šādā apmācībā ne tikai uzlabos viņu prasmes, bet arī radīs labvēlīgāku un draudzīgāku vidi sievietēm pārvaldībā. Vīriešu iesaistīšana veicinās arī plašākas diskusijas par viņiem aktuālām problēmām.

³³ Šo sarakstu veidojot, izmantots L. Hamadeh-Banerjee, 2000, p. 12.

DZIMUMS UN KORUPCIJA

Labas pārvaldības ēnā atrodas korupcija – visā pasaulē izplatīta parādība, kad valsts amatpersonas izmanto savu stāvokli vai nu personiski savā labā, vai lai iegūtu plašāku ietekmi, nekā paredzēts mandātā. Korupcija, kas lielākā vai mazākā mērā ir izplatīta visu pasaules valstu valdībās, var būt postoša nācijas attīstībai.

Korupcija saistās ar pārskaņiem; tāpat korupcija ir arī dzimumu līdztiesības jautājums. Nesen veikts Pasaules Bankas pētījums³⁴ parādīja, ka lielāka sieviešu līdzdalība valdībā varētu būt “īpaši efektīva, lai sekmētu godīgas valdības veidošanu”, jo tikusi atklāta nozīmīga saikne starp lielāku sieviešu skaitu parlamentā un zemāku korupcijas līmeni.

Lai gan būtu negodīgi pieļaut, ka sievietes ir dabiski godīgākas vai mazāk korumpētas nekā vīrieši, augošs sieviešu skaits valdībā pēdējo gadu desmitu gaitā daudzās valstīs neapšaubāmi veicināja uzmanības pievēršanu atbildībai un sociālajam taisnīgumam. Tomēr jāpiezīmē, ka reālas pārmaiņas spēj radīt tikai sieviešu skaita kritiskā masa (t.i., 30 %).

II VIETĒJĀ PĀRVALDĪBA: DECENTRALIZĀCIJA, PLĀNOŠANA UN PAKALPOJUMU SNIEGŠANA VIETĒJĀ LĪMENĪ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Daudzu vietējo pašvaldību problēmas ir līdzīgas tām, kas tika aplūkotas iepriekšējā daļā attiecībā uz pārvaldību valsts līmenī. Tomēr dzimumu līdztiesības principa integrēšanas ziņā daži aspekti un jautājumi ir raksturīgi tikai vietējām pašvaldībām.

Viens no šiem aspektiem saistās ar **decentralizāciju**. Ideālā gadījumā decentralizācijas procesā tiek pārvietoti resursi un vietējās varas pārstāvjiem deleģē tiesības pieņemt lēmumus par jautājumiem, kas ir tuvāki vietējām pašvaldībām un ko tās varētu labāk risināt. Tas nozīmē, ka vietējām pašvaldībām jābūt īpaši **atsaucīgām** pret sabiedrības faktiskajām vajadzībām – tāpēc vietējā līmenī jāpievērš uzmanība arī vīriešu un sieviešu atšķirīgajām interesēm.

No vienas puses, tas nozīmē, kas vietējās pārvaldības oficiālajā struktūrās būtiska ir **pārstāvība, kurā ievērots dzimumu līdzsvars**. Pasaules tendences vietējās pašvaldībās uzrāda sieviešu pārstāvības lielāku procentu nekā nacionālā līmeņa valdībā; dažās vietās faktiski ir ticis sasniegts dzimumu līdzsvars.

No otras puses, tas liecina par **līdzdalības mehānismu** nepieciešamību, lai iesaistītu vīriešus un sievietes no dažādām sabiedrības grupām lēmumu pieņemšanas un rīcībpolitikas veidošanas procesā, lai šos lēmumus un rīcībpolitiku ietekmētu gan vīriešu, gan sieviešu zināšanas.

Vietējo pakalpojumu un resursu pārvaldība ir īpaši svarīga.

- **Sociālie, veselības un izglītības pakalpojumi.** Tā kā sievietes bieži vien ir atbildīgas par bērnu, slimu un vecu cilvēku aprūpi, viņām ir unikālas zināšanas par efektīvākajiem un produktīvākajiem veidiem, kā nodrošināt sociālos un veselības pakalpojumus. Šīs zināšanas jāizmanto un jāņem vērā rīcībpolitikas veidošanas procesā. Tajā pašā laikā, tā kā veselība un

³⁴ Dollar, Fisman and Gatto, 1999.

izglītība bieži tiek uzskatīti par *sieviešu jautājumiem*, rīcībpolitikas veidotāji, iespējams, nepietiekami ņem vērā vīriešu vajadzības un skatījumu. Piesaistot vīriešus šo lēmumu pieņemšanai vietējā līmenī un izprotot viņu vajadzības un viedokļus, iespējams, tiks veicināta vīriešu iesaistīšanās tajās dzīves sfērās, kas saistītas ar sociālo reprodukciju.

- **Plānošana, nodrošināšana ar mājokli un transports.** Šiem pakalpojumiem ir izteikts dzimuma aspekts. Sieviešu vadīto mājsaimniecību skaita palielināšanās gan t.s. industrializētajās, gan attīstības valstīs un fakts, ka sievietes kopumā ir aktīvākas, vadot neformālas vietējās aktivitātes, nozīmē, ka, pieņemot lēmumus par māju dizainu un dzīvojamās telpas plānošanu, ir jāņem vērā sieviešu vajadzības un zināšanas.³⁵ Tā kā sievietes bieži ir atbildīgas par mājsaimniecību vadīšanu, viņām ir īpašas vajadzības un zināšanas par atkritumu izvešanu, enerģijas un ūdens piegādi, citiem komunālajiem pakalpojumiem. Vīriešiem un sievietēm bieži ir atšķirīgas transporta vajadzības: vīrieši vairāk izmanto ģimenes auto, bet sievietes – sabiedrisko transportu. Turklāt sievietēm bieži vien nepieciešams transports ne tikai tā kursēšanas aktīvākajā laikā (kad cilvēki dodas uz darbu un no darba), bet arī pildot uzdevumus, kas saistīti ar bērniem un mājsaimniecību. Šie jautājumi jāņem vērā, plānojot transporta kustību.

Tādēļ **mērķis** ir šāds:

- nodrošināt **līdzsvarotu** abu dzimumu pārstāvju **līdzdalību** vietējās pašvaldībās, kas ietver **struktūras un sistēmas šķēršļu novēršanu** sieviešu līdzdalībai;
- nodrošināt **dzimumu līdztiesības jautājumu integrēšanu** vietējas pašvaldības lēmumu pieņemšanā, īstenošanā, monitoringā un novērtēšanā.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Vienlīdzīga pieeja politisku lēmumu pieņemšanai un resursu vadīšanai vietējā līmenī ir cilvēktiesību jautājums. No dzimuma atkarīgi šķēršļi, kas liedz vienlīdzīgu līdzdalību, ir jānovērš, tādēļ ka tie pārkāpj cilvēktiesību prasību veicināt visiem vienlīdzīgas iespējas.

Pārskaits. Vietējās pašvaldības sniedz pārskatus divos līmeņos. Pašvaldības ir tieši atbildīgas vietējo vēlēšanu priekšā, taču tām jāsniedz pārskats arī valdībai par tām novirzīto resursu izlietojumu. Tā kā pārskats paredz caurredzamību un iedzīvotāju faktisko vajadzību ievērošanu, vietējo pašvaldību pārskatu nozīmes palielināšana var veicināt arī dzimumu līdztiesību. To var paveikt ar budžeta iniciatīvu, sabiedrisko apspriešanu, konsultatīvo un līdzdalības mehānismu palīdzību (skat. *ieteicamos pasākumus* tālāk).

Tā, piemēram, Starptautiskā vietējo pašvaldību asociācija ir izvirzījusi mērķi, lai vietējās sapulcēs piedalītos ne vairāk kā 60 % katra dzimuma pārstāvju. Vietējo pašvaldību vadītājiem, kas nevēlas iedzīvināt šo mērķi, jāpaskaidro saviem vēlētajiem - kādēļ viņi negrib to darīt?

Produktivitāte. Sievietēm bieži vien rodas idejas, kā uzlabot dzīvojamo rajonu plānojumu un izvairīties no iespējamiem zaudējumiem šo rajonu iemītniekiem nākotnē. Tā, piemēram, kaut arī mājokļu paralēls novietojums ir vienkāršāk plānojams, sievietes var dot priekšroku māju izkārtošanai aplī, kas piedāvā iespēju kolektīvi pieskatīt bērnus, lielāku saziņas iespēju un drošības garantijas, kā arī mazina sociālo izolāciju.³⁶ Lai gan šo zināšanu pamatā ir sieviešu pieredze, šāds izkārtojums varētu palielināt arī vīriešu atbildību par neapmaksātajiem mājsaimniecības darbiem.

Dzīves kvalitāte. Vietējo pašvaldību darbība sabiedrības locekļu dzīvi ietekmē ļoti dažādi. Ja tiktu atzītas un ņemtas vērā vīriešu un sieviešu īpašās zināšanas par vietēja līmeņa plānošanu, uzlabotos visu vietējo iedzīvotāju dzīves kvalitāte un samazinātos sieviešu mājas aprūpes darba nasta.

³⁵ J. Beall, p. 19.

³⁶ J. Beall, pp. 19-20.

Ķēdes reakcija. Vietējām pašvaldībām, kurās ir augsta abu dzimumu līdzdalības pakāpe un kur tiek ņemts vērā dzimuma aspekts, parasti ir labi sakari ar citām vietējām organizācijām, no kurām daudzas vada sievietes. Šādā veidā sievietes iegūst prasmes, kas nepieciešamas, strādājot valsts institūcijās, - darbs vietējā līmenī veicina sieviešu iesaistīšanos politikā. Tieša saskare ar problēmām vietējā līmenī un pieredze, strādājot ar tām, ir papildu ieguvums darbiniekam valsts līmenī.

DECENTRALIZĀCIJA: DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAS ĪSTENOŠANA UN PĀRSKATS PAR TO

Varas pieaugošās decentralizācijas apstākļos pārskatam ir liela nozīme.

Lai decentralizācija noritētu veiksmīgi, ir jāizpilda pieci nosacījumi.

- Vietējām finansējošām autoritātēm jābūt saistītām ar vietējo pašvaldību nodrošinājumiem;
- Lai varētu pieņemt pareizus lēmumus, vietējā sabiedrība jāinformē par pakalpojumu izmaksām un to nodrošināšanas iespējām;
- Vietējai sabiedrībai jābūt iespējām ietekmēt rīcībpolitikas veidotājus, izsakot savu viedokli;
- Jāievieš pārskatu sistēma, kas balstās uz atklātu un caurskatāmu informāciju, lai vietējā sabiedrība varētu uzraudzīt pašvaldību darba efektivitāti un lai rīcībpolitikā tiktu ņemtas vērā iedzīvotāju vajadzības;
- Jāievieš pārskatu sistēma, ar kuras palīdzību valsts amatpersonas var uzraudzīt augstākā līmenī pieņemtu lēmumu vai apņemšanos īstenošanas efektivitāti pašvaldībās vai vietējo amatpersonu tālākas aktivitātes saistībā ar tiem.

Vietējām amatpersonām jāspēj sniegt pārskats, ja tāds tiek pieprasīts, gan valsts amatpersonām, gan vietējai sabiedrībai – tātad gan tiem, kam pašvaldības pakļaujas, gan arī tiem, kas tām pakļauti.

Šī iemesla dēļ jāizveido attiecīgi pārskata nodrošināšanas mehānismi. Vietējām amatpersonām jādarbojas *caurspīdīgi*, arī īstenojot dzimumu līdztiesības principa integrēšanas uzdevumus – gan tad, ja tie ir noteikti valsts līmenī, gan tad, ja tos pieprasa vietējā sabiedrība.

* Izmantots: S. Tadjbakhsh, "Accountability for Good Decision Making: Budgets-Making Processes." UNDP, 2000

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērišanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība reģionālajās padomēs vai vietējo pašvaldību padomēs.	Reģionāls, pašvaldību.	Dzimumu līdzsvars vietējo pašvaldību līmenī.	Vai sievietēm un vīriešiem vietējā pārvaldībā ir iespējas un vēlme pārstāvēt sieviešu intereses un vajadzības.	Vietējo pašvaldību asociācija.
Pašvaldību skaits (%), kuras ir apņēmušās veicināt dzimumu līdztiesības rīcībpolitiku.	Nacionāls, reģionāls.	Cik lielā mērā vietējās pašvaldības ir izteikušas politisko gribu veicināt dzimumu līdztiesību.	Šādas rīcībpolitikas efektivitāte; cik lielā mērā tā tiek ievērota.	Vietējo pašvaldību asociācija vai pašvaldību aptauja.

Vietējās pašvaldības izdevumi (%), kas paredzēti dzimumu līdztiesības principa integrēšanas pasākumiem un dzimumu līdztiesības iniciatīvām.	Vietējs.	Finansiāla apņemšanās sasniegt dzimumu līdztiesības mērķus rīcībpolitikā.	Svarīgi pieminēt, ka dažiem būtiskiem apņemšanās apliecinājumiem (piemēram, valdības pārstāvji publiski atzīst dzimuma svarīgumu) nav nepieciešami lieli izdevumi.	Pārskati par vietējo budžetu.
---	----------	---	--	-------------------------------

IETEICAMIE PASĀKUMI

Daudzas stratēģijas, kas tiek izmantotas dzimumu līdzsvara veicināšanai nacionālās pārvaldības struktūrās, var pārņemt un izmantot arī vietējā un reģionālajā pārvaldības līmenī. Šeit piedāvātas vēl dažas idejas:

- **Pienākumu deleģēšana vietējām organizācijām, kas ņem vērā dzimuma aspektu.** Sadarbība ar vietējām organizācijām bieži nodrošina efektīvāku pakalpojumu nodrošināšanu vietējai sabiedrībai (piemēram, psiholoģiskās palīdzības centru pakalpojumi, vietējā līmeņa izglītības iniciatīvas utt.). Šādas organizācijas bieži vien spēj labāk norādīt uz vietējo grupu vajadzībām. Dzimumu līdztiesības principa integrēšanu šādu pakalpojumu piedāvājumā īpaši veicinās sadarbība ar organizācijām, kas pievērš uzmanību dzimuma aspektam.

Decentralizācijai ir vislabākie rezultāti, ja tā notiek aktīvā pilsoniskā sabiedrībā... Ja sociālās grupas apzinās savus politiskos mērķus, spēj tos izteikt un ir labi organizētas, ievēlētie pārstāvji visticamāk būs labi informēti par iedzīvotāju problēmām, no deputātiem tiks pieprasīti pārskati, kā arī efektīva un godīga pārvaldība.³⁷

- **Sadarbība ar vietējo pašvaldību asociāciju.** Nacionālā vietējo pašvaldību asociācija (vai līdzīga organizācija) var būt noderīga, lai nodrošinātu izglītojošus pasākumus par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu un izpratnes līmeņa paaugstināšanu dzimumu līdztiesības jautājumos.
- **Veiksmīgo piemēru apzināšana un izplatīšana.** Daudzas pašvaldības ir īstenojušas vietējos projektus, kas kalpo par lieliskiem dzimumu līdztiesības principa integrēšanas piemēriem. Šos projektus bieži vien atbalsta finansējošo valstu pašvaldības, taču to divpusējā rakstura dēļ citas pašvaldības ne vienmēr uzzina par veiksmīgo projektu piemēriem. Veiksmīgo piemēru analīze vai citi pētījumi (kuru noslēgumā tiek organizēts seminārs vai citi pasākumi, kuru gaitā var izplatīt un apspriest iegūto informāciju) var palielināt informētību par šīm iniciatīvām un radīt pamatu to atkārtotai citur.
- **Datu iegūšana.** Vēl viena izplatīta problēma ir statistikas datu un analīzes nepilnība³⁸, tādēļ monitoringa un panākumu vērtēšanas procesā ārkārtīgi liela nozīme ir sistemātiskas datu iegūšanas nodrošināšanai (ko veiktu vietējo pašvaldību asociācija vai cita iestāde) par dzimumu līdzsvaru un citiem dzimumu līdztiesības integrēšanas jautājumiem vietējas pārvaldības līmenī.
- **Pārskatu mehānisma uzlabošana.** Lielākas uzmanības pievēršana pārskatam var veicināt dzimumu līdztiesību. Tas ietver šādus paņēmienus:

³⁷ J. Beall, p. 11.

³⁸ UNDP, "Women's Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenges", p. 3.

- **budžeta izpētes iniciatīvu** uzsākšana, kurās izdevumi un/vai ienākumi tiek analizēti no dzimuma aspekta. Sadarbība ar vietējām grupām šādu iniciatīvu īstenošanā var sekmēt vietējās sabiedrības līdzdalību un uzticību vietējai pašvaldībai (skat. detalizētāku informāciju pārskatā “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA**”);
- **sabiedriskās apspriešanas** organizēšana par jautājumiem, kas ir ļoti svarīgi vietējai sabiedrībai un kas var atšķirīgi ietekmēt sievietes un vīriešus— piemēram, vietēja līmeņa attīstības projekti, jauna bērnu aprūpes sistēma utt.

III. PĀRVALDĪBA UN MĀJSAIMNIECĪBA/ĢIMENE

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Dzimumu līdztiesības veicināšanas pasākumi saistībā ar pārvaldi un līdzdalību bieži tiek mērķēti uz ievēlētām sabiedriskām institūcijām. Dažkārt dzimumu līdztiesības veicināšana sabiedriskajā sfērā var palielināt dzimumu līdztiesību privātajā sfērā, taču tai var būt arī negatīvas sekas. Jebkurā gadījumā dzimumu līdztiesība *mājās* ir jāveicina ar speciāli tam paredzētiem līdzekļiem un pasākumiem, jo nav pamata pieņemt, ka dzimumu līdztiesības stāvokļa uzlabošanās citās jomās ietekmēs privāto sfēru.

Mājās un ģimenē ir vairākas pārvaldības un lēmumu pieņemšanas sfēras:

- **Laika izmantojums un mājas aprūpes darbs.** Pat tad, ja abi ģimenes pieaugušie strādā ārpus mājas, mājas aprūpes darba lielākā daļa parasti tiek atstāta sieviešu ziņā. Tā, piemēram, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (ESAO) valstu lielākajā daļā sieviešu darba daudzums ir par 7-28 % lielāks nekā vīriešiem. Tas visticamāk ir rezultāts tam, ka ģimenes pārvaldības vidē “laiks” netiek aplūkots kā būtisks resurss. Tāpat kā citu resursu gadījumā vienlīdzīgā un demokrātiskā mājsaimniecībā ir kopīgi jāizlemj, kur un kā tiks izlietots laiks, kā arī kurš to izmantos – lai ieguvēji pēc iespējas būtu visi. Ja laiku neuzskata par būtisku resursu, vērojama tendence, ka sieviešu ieguldījums mājas aprūpes darbā mājsaimniecībā netiks novērtēts, kas netaisnīgi samazinās viņu lēmumu pieņemšanas iespējas.

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskata “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA**” II sadaļu “Mājas aprūpes darbs”.

- **Mājsaimniecības resursi un to izmantošana.** Pētījumi, kas veikti attīstītajās un attīstības valstīs, liecina, ka mājsaimniecībās ēdiena sadale parasti notiek par labu vīriešiem – gan jauniem, gan veciem. Līdzīga vīriešu privilēģēšana parādās izdevumos par veselību, izglītību, darbarīkiem un personiskajos tēriņos.³⁹ Arī tad, ja valsts nodrošina pabalstus, subsīdijas vai citos veidos atbalsta ģimenes (piemēram, bērnu pabalsti vai pabalsti trūcīgiem cilvēkiem), tas vēl automātiski negarantē, ka šos līdzekļus ģimenē sadalīs visiem saņēmējiem vienādi. Tas notiek tādēļ, ka lēmumu pieņemšanas process mājsaimniecībās, iespējams, ir nevienlīdzīgs un nenotiek visu mājsaimniecības locekļu labā.
- **Ģimenes plānošana un vecāku pienākumi.** Mājsaimniecībās, kurās ir bērni, jāpieņem svarīgi lēmumi par bērnu audzināšanu, skološanu, par attiecīgajā vecumā atļauto un citām problēmām.
- **Seksuālās attiecības.** Seksualitāte ir būtisks personiskās dzīves aspekts. Daudzās mājsaimniecībās sievietes gandrīz nemaz nekontrolē savu seksuālo dzīvi un viņām ir maz lemtības iespēju, kad un kā viņas vēlētos iesaistīties seksuālajās attiecībās. Citos gadījumos seksualitāte var būt viens no nedaudziem sievietēm pieejamiem *varas* veidiem, līdz ar to tā kļūst

³⁹ Kate Young, “Household Resource Management”, p. 137.

par strīdu un konfliktu sfēru starp vīriešiem un sievietēm. Ir jāatzīst, ka vīriešiem un sievietēm ir tiesības uz seksuālo dzīvi, kas ir brīva no piespiešanas un vardarbības.

_ Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskata “VESELĪBA” VI sadaļu “Vardarbība”, kur detalizētāk izklāstīts jautājums par vardarbību tuvās attiecībās.

Cik dažādi ir ģimeņu modeļi, tik atšķirīgi ir lēmumu pieņemšanas modeļi tajās – daži no tiem ir īpaši patriarhāli (vīrieši ir galvenie lēmumu pieņēmēji), taču citi ir pilnīgi pretēji. Dažos gadījumos sievietēm var būt liels svars lēmumu pieņemšanā mājās (īpaši attiecībā uz bērnu kopšanu, audzināšanu un mājsaimniecības ekonomiskajiem jautājumiem) un lēmumu līdztiesīgāku pieņemšanu viņas var uztvert kā draudus – īpaši tad, ja viņām ārpus mājas ir ļoti maz ietekmes iespēju.

Dažos gadījumos abi partneri var apspriest lēmumu pieņemšanu, taču svarīgi atcerēties, ka lēmumu pieņemšanas iespēju ietekmē sabiedrības un grupu normas, kas nosaka, kam jākontrolē finanses, ģimenes lietas, seksuālās attiecības utt.

Ģimenes / mājsaimniecības vadīšanas **mērķis** ir šāds:

- **veicināt dzimumu līdzsvaru lēmumu pieņemšanā** visos jautājumos, kas attiecas uz ģimeni un mājsaimniecību.

ARGUMENTI

Ķēdes reakcija un pārskats. Lai gan ģimenes dzīve bieži vien tiek uzskatīta par *privātu* (t.i., tādu, par ko valstij nebūtu jāinteresējas), ģimenes dzīves aspekti bez šaubām ietekmē visas dzīves sfēras: attiecības ģimenē ietekmē vīriešu un sieviešu ekonomiskās iespējas, spēju iesaistīties politiskajā dzīvē, garīgo un fizisko veselību, kā arī bērnu un vecu ģimenes locekļu labklājību. Tas kalpo par labu pamatojumu centieniem ģimenē veidot vienlīdzīgas, drošas un veselīgas attiecības.

Nevar palikt nepamanīts, ka valsts jau šobrīd ietekmē daudzas iepriekš ģimenes kompetencē bijušas jomas: tā nodrošina bērnu un citus ģimenes pabalstus; tā ar likumu nosaka pieeju ģimenes plānošanas metodēm un abortam; tā nosaka, kādā vecumā un cik ilgu laiku bērniem jāiet skolā; tā nosaka nodokļu politiku, kas skar ģimenes locekļu attiecības utt. Tā kā valsts būtiski *iejaucas* ģimenes dzīvē, patiesi atbildīgai valdībai jānodrošina, lai visi pasākumi veicina, nevis kavē dzimumu līdztiesību mājsaimniecībā.

Produktivitāte. Mājsaimniecības vadīšanā jāizmanto dzimumu līdztiesības analīze, jo šādā veidā tūlīt izvirzās mājas aprūpes (neapmaksātā) darba problēma. Kamēr mājas aprūpes darba ieguldījums netiek atzīts kā valsts makroekonomisko procesu daļa, nevar pastāvēt patiesi efektīva rīcībpolitika, kas palielina visu iedzīvotāju potenciālu (skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “MAKROEKONOMIKA UN TIRDZniecība”, lai iegūtu sīkāku informāciju).

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

Vīriešu un sieviešu laika patēriņa attiecība: - mājas darbos, - veicot vecāku pienākumus / rūpējoties par bērniem.	Nacionāls. Jānodala mājsaimniecības, kur abi vecāki strādā ārpus mājas, no tām, kur abi nestrādā.	Dzimumu līdzsvars mājas aprūpes darbā. Ja ir vienlīdzīgāka darba dalīšana, iespējams, pastāv vienlīdzīgāka lēmumu pieņemšana.	Vienāds darba apjoms ne vienmēr liecina par vienlīdzīgu lēmumu pieņemšanu. Ir jāveic precīzāks socioloģisks pētījums, lai to droši konstatētu.	Laika izmantojuma pētījums.*
Svarīgu lēmumu skaits (%) mājsaimniecībās (abu dzimumu pieaugušajiem), kas tiek pieņemti kopīgi attiecībā uz: - ģimenes plānošanu, - vecāku lomu, - mājas darbiem, - mājsaimniecības budžetu, - seksuālajām attiecībām.	Nacionāls.	Cik liels ir dzimumu līdzsvars dažādos mājsaimniecības un ģimenes lēmumu pieņemšanas modeļos.	Tā kā aptaujā tiks iegūti sieviešu un vīriešu subjektīvi viedokļi, šie dati vairāk atklās tendences un situācijas uztveri nekā faktus.	Aptauja par lēmumu pieņemšanu.*
Vīriešu un sieviešu reģistrētā īpašuma attiecība: - mājas vai dzīvokļi, - automašīnas, - ģimenes biznesi. (Jāuzskaita arī oficiālais kopīpašums.)	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars <i>de jure</i> piederošo materiālo īpašumu sadalē. Tas ir būtiski, ņemot vērā šķiršanās iespēju.		Oficiāla uzskaitē, aptauja.
* Jāizstrādā īpaša metodoloģija, lai aptaujas varētu atkārtot un salīdzināt pēc laika. Skat. ieteicamos pasākumus tālāk tekstā.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Pāreja no mājsaimniecībām uz indivīdu kā analīzes vienību.** Tā kā mājsaimniecībā vīriešiem un sievietēm resursu pieejamība un iespējas pieņemt lēmumus nereti atšķiras, pētījumiem, kas mēra ienākumus, resursus un citus indikatorus, jānodala mājsaimniecības locekļi, jo nav garantiju, ka visi ir vienādi ieguvēji no mājsaimniecības resursiem.
- **Laika izmantojuma pētījumi.** Pasūtot īpašu pētījumu par laika izmantojumu ģimenēs, jūs iegūsiet datus, kas palīdzēs analizēt un uzraudzīt mājas aprūpes darba sadali starp vīriešiem un sievietēm. Tas liecina arī par dzimumu līdzsvaru mājsaimniecībā un ģimenes vadīšanā.
- **Aptauja par lēmumu pieņemšanu.** Pasūtot aptauju par lēmumu pieņemšanu, tiks iegūti precīzāki dati par to, kā notiek lēmumu pieņemšana mājsaimniecībās. Jāizstrādā īpaša

metodoloģija, lai aptauju varētu atkārtot un veikt longitudinālu analīzi. Metodoloģijā jāietver atbilstoša sieviešu un vīriešu (kas dzīvo mājsaimniecībās, kur ir pieaudzis vīrietis un sievietē) izlases veida intervēšana. Šādas aptaujas pamatā ir jautājums:

Vai būtiskākos lēmumus par vecāku lomu / mājsaimniecības budžetu / mājas aprūpes darbu pieņemat jūs, jūsu partneris/-e vai abi kopā – nekad / dažreiz / lielākoties / vienmēr?

- **Ģimenes un vecāku izglītība.** Valdības (īpaši vietējās pašvaldības) var atbalstīt pakalpojumus, kas piedāvā vecāku atbalsta un ģimenes izglītības grupas. Šajās aktivitātēs jāintegrē dzimuma aspekti, kas saistīti ar lēmumu pieņemšanu. Jautājumus par kopīgu lēmumu pieņemšanu ģimenē var iekļaut arī pirmsdzemdību kursos vecākiem.
- **Nodokļu politikas analīze.** Jāizskata nodokļu politika, ņemot vērā apsvērumus par nevienlīdzīgu resursu sadali mājsaimniecībās. Tā, piemēram, pāreja no tiešās aplikšanas ar nodokļiem uz netiešo var kaitēt tiem mājsaimniecības locekļiem, kas nestrādā algotu darbu, ja zemāku tiešo nodokļu radītos papildlīdzekļus nesadalīs vienlīdzīgi starp pelnošajiem un citiem ģimenes locekļiem.⁴⁰

IV. LĪDZDALĪBA UN PĀRVALDĪBA PRIVĀTAJĀ SEKTORĀ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Nacionālās attīstības procesos arvien pieaug privātā sektora nozīme. Tomēr, privātajam sektoram pārejas valstīs attīstoties un stabilizējoties, netiek pievērsta pietiekama uzmanība sieviešu un vīriešu lomām šajā attīstībā un kā tas var ietekmēt sabiedrību plašākā mērogā. Šajā gadījumā nepietiekami statistikas dati un dzimumu līdztiesības analīze attiecībā uz sievietēm lēmumu pieņemējam privātajā sektorā traucē labāk izprast šo jautājumu, kā arī rast problēmu risinājumus.⁴¹

Pieeja ekonomiskajiem resursiem un iespējām. Privātajā sektorā pats būtiskākais parasti ir peļņa, šo mērķi var sasniegt dažādos veidos. Taču ne visi no šiem ceļiem vienlīdz veicina dzimumu līdztiesību – gan pašā privātajā sektorā, gan citās dzīves jomās, ko tas ietekmē. Visas pasaules reģionu dati liecina, ka privātajā sektorā lielākā daļa uzņēmēju, biznesa īpašnieku un augstākā ranga vadītāju ir vīrieši. Rezultātā lielākoties tieši vīrieši izvirza prioritātes un pieņem lēmumus (piemēram, par pabalstiem darbiniekiem, par bērnu aprūpes politiku, nepilna laika darbu un bērna kopšanas atvaļinājumu).

Pārvaldības sistēma, kur dominē vīrieši, var kļūt par *apburto loku* – tā kā privātā sektora politikas stratēģijas ir nelabvēlīgas sievietēm, viņām tiek atņemtas iespējas *augt* līdz augstākajiem lēmumu pieņemšanas amatiem privātajā sektorā un ietekmēt biznesa politiku.

Ietekme ar ekonomiskās varas palīdzību un pieeja tai. Vai nu tas ir vēlams, vai ne, brīvā tirgus sabiedrībām raksturīgi, ka tie, kam ir ekonomiskā vara, zināmā mērā var ietekmēt privātā sektora attīstību un citas valdības rīcībpolitikas stratēģijas. Tā kā privātā sektora administrēšanā pārsvarā dominē vīrieši, arī politiskā ietekme lielākoties ir vīriešu rokās. Rezultātā var tikt veidota rīcībpolitika, kas ne vienmēr būs atbilstoša sieviešu interesēm..

Tādējādi privātā sektora pārvaldības **mērķis** ir:

⁴⁰ Kate Young, "Household Resource Management", p. 144.

⁴¹ UNDP, "Women's Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenges." p. 3.

- mudināt privātā sektora lēmumu pieņēmējus **uzsākt dzimumu līdztiesības principa integrēšanas plānu**, kas paredz **šķēršļu novēršanu** attiecībā uz vīriešu un sieviešu vienlīdzīgu līdzdalību privātā sektora administrēšanā.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Sieviešu stāvokļa uzlabošana privātajā sektorā visticamāk veicinās ekonomisko resursu un varas godīgu sadalījumu. Tas savukārt nozīmē sieviešu lielāku skaitu privātā sektora lobēšanas grupās valdībā, tālāk veicinot dzimumu līdztiesības un sociālā taisnīguma principu ievērošanu attiecīgajās valsts institūcijās.

Ticamība un pārskats. Nesen veiktā pētījumā ir konstatēts, ka sievietēm biznesā ir mazāka tendence uzpirkt valdības amatpersonas, kam iemesls varētu būt augstāki ētiskās uzvedības standarti vai izvairīšanās no riska. Tas nozīmē, ka lielāka sieviešu loma privātā sektora administrēšanā var radīt lielāku uzticību un leģitimitāti privātā sektora un valdības attiecībās.

Produktivitāte. *dzimumu līdztiesības principa integrēšana* var radīt noteiktas ekonomiskās priekšrocības privātajā sektorā. Jo vairāk sieviešu kļūst par lēmumu pieņēmējām, jo lielāka būs prasmju, jauninājumu un uzskatu dažādība, kas padarīs biznesu efektīvāku un produktīvāku.

Dzīves kvalitāte. Ja sieviešu situācijas uzlabošana privātajā sektorā nozīmē, ka tiks izveidota ģimenei labvēlīga rīcībpolitika, tas nākotnē uzlabos gan sieviešu, gan vīriešu, gan ģimeņu dzīves kvalitāti.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība augstākā ranga vadītāju vidū privātajā sektorā.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars privātā sektora vadībā.	Vadītāja vai vadītājas apņemšanās īstenot rīcības stratēģijas, kurās ievērota dzimumu līdztiesība.	Aptauja.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība biznesa (maza, vidēja, liela) īpašnieku vidū.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars privāto uzņēmumu īpašnieku vidū.	Precīzi noteikti šķēršļi, kas traucē sievietēm vai vīriešiem iegādāties uzņēmumu. Faktiskā atbildība (t.i., uzņēmums var būt reģistrēts uz vīra vārda, bet par ikdienas darbiem tajā var rūpēties sieva).	Aptauja.

Vīriešu un sieviešu attiecība lielāko uzņēmumu valdes priekšsēdētāju vidū.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars privātā sektora lēmumu pieņemšanas augstākajās pozīcijās.	Valdes vadītāja vai vadītājas apņemšanās veicināt lēmumu pieņemšanas procesu, kurā ievērota dzimumu līdztiesība.	Aptauja.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība lielāko uzņēmumu valdes locekļu vidū.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars privātā sektora lēmumu pieņēmēju vidū.	Valdes locekļa vai locekles apņemšanās veicināt lēmumu pieņemšanas procesu, kurā ievērota dzimumu līdztiesība.	Aptauja.
Vidējā sieviešu alga privātajā sektorā attiecībā pret vīriešu algu (%).	Nacionāls.	Sieviešu ekonomiskās iespējas, salīdzinot ar vīriešu iespējām.	Šis indikators neņem vērā atšķirīgus nepersoniskus izdevumus, par kuriem var būt atbildīgi vīrieši vai sievietes.	Darbspēka apsekojums.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Valdības atbalsts dzimumu līdztiesībai labvēlīgām privātā sektora rīcībpolitikas stratēģijām.** Valdības un rīcībpolitikas veidotāji var iedrošināt privātā sektora lēmumu pieņēmējus izstrādāt rīcībpolitikas stratēģijas, kas veicina dzimumu līdztiesību privātajā sektorā. Tās var ietvert *pozitīvās diskriminācijas* rīcībpolitiku, bērnu aprūpes rīcībpolitiku un citas. Valdības var pieprasīt atbildību arī no uzņēmumiem par šādas rīcībpolitikas īstenošanu vai neīstenošanu.
- **Sadarbība ar biznesa un darba devēju asociācijām.** Valdības var strādāt kopā ar privātā sektora organizācijām, lai attīstītu ražošanas standartus un rīcībpolitiku, kas veicina dzimumu līdztiesību. Šīs organizācijas var būt starpnieki, ar kuru palīdzību aicināt privātā sektora pārstāvjus uz semināriem, darba grupām un citiem pasākumiem, kas veido saikni starp privātā sektora uzplaukumu un dzimumu līdztiesību.

Mikrofinansēšanas iniciatīvas. Valdības atbalstītas mikrofinansēšanas iniciatīvas, kuru mērķa grupa ir sievietes, var sniegt viņām *atspēriena punktu*, lai kļūtu par uzņēmējām un lēmumu pieņēmējām privātajā sektorā. Tomēr jāatzīst, ka tikai mikrofinansējuma iniciatīvas vien pašas par sevi nevar atrisināt problēmu, jo ne visas sievietes vēlas kļūt vai kļūs par uzņēmējām.

DARBS

Darba sfērā dzimumu līdztiesība ir svarīga visos līmeņos. Šis pārskats sniedz dažus no daudziem iespējamiem variantiem, kā integrēt dzimumu līdztiesības principu darba politikā un darbavietā.

DARBA TIRGUS PAMATINDIKATORI

Šo indikatoru kopu valsts mērogam izstrādāja Starptautiskā Darba organizācija (ILO), cerot monitorēt jaunās darba tirgus tendences. Lai gan tika mēģināts uzsvērt katra indikatora dzimuma aspektu⁴², daudzi praktiķi atzīs, ka ne vienmēr pastāv vai ir pieejami pēc dzimuma sadalīti dati. Šo problēmu jā mēģina risināt, izmantojot dzimumu līdztiesības principa integrēšanu.

1. Darbspējīgo iedzīvotāju reālā nodarbinātība.
2. Nodarbināto skaita attiecība pret iedzīvotāju skaitu.
3. Nodarbinātības statuss.
4. Nodarbinātība atsevišķās nozarēs.
5. Nepilnu laiku strādājošie.
6. Darba stundas.
7. „Ēnu ekonomikā” pilsētās nodarbinātie.
8. Bezdarbs.
9. Jauniešu bezdarbs.
10. Ilgstošs bezdarbs.
11. Bezdarbs izglītības dēļ.
12. Ar sezonas darbu saistīta nepietiekama nodarbinātība.
13. Nestrādājošo skaits.
14. Izglītības līmenis un analfabētisms.
15. Reālo darba algu rādītāji.
16. Stundas izpeļņa.
17. Darba produktivitāte un nodarbināšanas izmaksas.
18. Nabadzība un ienākumu sadalījums.

I. EKONOMISKĀ AKTIVITĀTE UN LAIKA PATĒRIŅŠ: ALGOTAIS UN MĀJAS APRŪPES DARBS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA**”: “**II. Mājas aprūpes darbs**”.

Ikvienā sabiedrībā ekonomiskās aktivitātes līmeņu atšķirības pēc dzimuma bieži tiek izmantotas kā dzimumu nevienlīdzības indikators. Tā, piemēram, sieviešu procents ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū ir viens no trim galvenajiem indikatoriem, ko izmanto ANO Attīstības programma, lai noteiktu ar dzimumu līdztiesību saistītās attīstības indeksu (GDI).

Vīriešu iesaistīšanās darbaspēkā visā pasaulē ir vienlīdz augsta, taču pastāv lielas atšķirības starp sieviešu ekonomiskās aktivitātes līmeņiem. Visbiežāk zems sieviešu nodarbinātības līmenis norāda uz spēcīgiem kultūras noteiktiem stereotipiem par dzimumsociālajām lomām, kas neļauj sievietēm būt par darba ņēmējām. Tā, piemēram, dati par to, ka sieviešu ekonomiskās aktivitātes īpatsvars valstī ir 30 %, varētu norādīt, ka šī ir kultūra, kurā izplatītākais lomu modelis ir sieviete mājāsaimniece un vīrietis algas pelnītājs.

Ir vērts pieminēt iespējamību kļūdaini izmantot šo indikatoru, jo sieviešu ekonomiskās aktivitātes zemāks līmenis nekādā gadījumā nenozīmē, ka sievietes ir slinks un neizmantojams resurss. Šajos gadījumos sievietēm ir tendence strādāt mājas aprūpes, neapmaksātu darbu, kam nepieciešams tāds pats vai lielāks ieguldījums. Mēģinot palielināt sieviešu iesaistīšanās līmeni darba tirgū, jāņem vērā

⁴² S. Elder and L. Johnson (1999), p. 448.

plaisa starp dzimumiem laika izmantojumā kopumā un vienlaikus jāmēģina sabalansēt stundu skaitu, ko patērē vīrieši un sievietes, veicot mājas aprūpes darbu.

Attiecībā uz neapmaksātu jeb mājas aprūpes darbu jāatzīmē, ka neapmaksāta mājas aprūpes darba veicēji sastopas ar vairākiem šķēršļiem:

- **laiks**, ko viņi var veltīt līdzdalībai apmaksāta darba tirgū, ir ierobežots;
- viņu **personiskie ienākumi** ir ierobežoti;
- **izvēle** (piemēram, piedalīties politikā, izglītoties vai atpūsties) ir ierobežota, jo ir mazāk laika un naudas.

Tādējādi rīcībpolitikas veidošanā un analīzē mājas aprūpes darbs jāuzlūko kā būtisks apsvērums, tā kā dzimumu līdztiesību darba tirgū var pilnībā sasniegt tikai tad, ja paralēla prioritāte ir izmaiņas mājas aprūpes darba sektorā. Darba politikā jāiekļauj rīcībpolitikas stratēģijas, kas atzīst neapmaksātā darba ieguldījumu un tā nepieciešamību, lai atbalstītu un uzturētu algotā darba tirgu.

Tajā pašā laikā dzimumu līdzsvars ekonomiskās aktivitātes ziņā ne vienmēr nozīmē, ka sievietes un vīrieši ir vienlīdzīgi darba tirgū. Dzimumu līdztiesības principa integrēšanai darba tirgū ir jābūt vairāk nekā kvantitatīvai (t.i., ekonomiskās aktivitātes līmenis) – ir jāizzina, kā, kur, kādos apstākļos un pie kā ir nodarbināti (vai nav nodarbināti) vīrieši un sievietes mājas aprūpes un algotajā darbā. Arī šajā gadījumā vīriešu un sieviešu vienlīdzīga piedalīšanās darba tirgū ir rīcībpolitikas mērķis, uz kuru virzīties.

Kopsummā **mērķi** ir šādi:

- vienlīdzīga sieviešu un vīriešu līdzdalība **algotajā darbaspēkā**;
- **mājas aprūpes darba** vienlīdzīga sadale starp vīriešiem un sievietēm.

Lai sasniegtu šos īstermiņa mērķus, vidējā laika posmā sasniedzamam **mērķim** jābūt:

- ar rīcībpolitikas palīdzību **palielināt** vīriešu un sieviešu **izvēles iespējas**, kas veicina algotā un mājas aprūpes darba vienlīdzīgu sadali.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Darbs ir vērtība. Daudzi cilvēki augstu vērtē tiesības strādāt izvēlētajā profesijā. Kaut arī daži cilvēki izvēlas un turpinās izvēlēties mājaisaimniecības darbu, bērnu audzināšanu vai citus neapmaksātus darbus, kultūrā pastāvošie stereotipi un citi šķēršļi, kas ierobežo viena dzimuma pārstāvju iespēju izvēlēties apmaksātu darbu, ir pašnoteikšanās un apmaksāta darba tiesību pārkāpums.

Produktivitāte. Produktivitātes argumentus var izmantot, lai uzsvērtu saikni starp dzimumu līdztiesības veicināšanu un ekonomisko pieaugumu. Pasaules Bankas pētījums⁴³ parāda, ka dzimumu līdztiesības palielināšana rada augstāku ekonomiskās attīstības līmeni, un viens no tās indikatoriem ir sieviešu ekonomiskā aktivitāte. Līdz ar to, novēršot šķēršļus sievietēm, kas ienāk darba tirgū, tiek novērsti šķēršļi arī ekonomiskajam pieaugumam. Šis arguments koncentrējas nevis uz *neizmantojama resursa izmantošanu* (sievietes nav slinkas – viņām ir mājas aprūpes darba slogs), bet gan uz šķēršļu novēršanu pilnīgai un vienlīdzīgai ekonomiskai līdzdalībai, kas var kalpot par katalizatoru attīstības veicināšanai.

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA**”, kur norādīti citi ar šiem saistīti argumenti.

⁴³ Skat. The World Bank Gender and Development Working Paper Series, <http://www.worldbank.org/gender/prr>.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu ekonomiskās aktivitātes līmeņu attiecība (algotā darba tirgus).	Nacionāls (arī reģionāls un vietējs).	<i>Plaisa</i> starp dzimumu nodarbinātības rādītājiem algotajā darbā. Zināmā mērā arī vispārēju šķēršļu pastāvēšanu (likumdošana, stereotipi), kas neļauj sievietēm ienākt darba tirgū.	Nodarbinātības kvalitatīvā nelīdztiesība. Dzimumu līdzsvars mājas aprūpes darbā.	Darba tirgus pētījumi.
Algotajā un mājas aprūpes darbā pavadītā laika attiecība vīriešiem un sievietēm.	Nacionāls (vai reģionāls, vietējs).	Sieviešu un vīriešu laika ieguldījums nacionālajā kopproduktā.	Neapmaksātā mājas aprūpes darba cilvēciskā vērtība.	Laika izmantojuma un darba tirgus pētījumi.
Vīriešu un sieviešu ekonomisko rezultātu attiecība algotajā un mājas aprūpes darbā saskaņā ar tirgus vērtības aplēsēm.	Nacionāls (vai reģionāls, vietējs).	Vīriešu un sieviešu ieguldījums nacionālajā kopproduktā naudas izteiksmē.	Neapmaksātā mājas aprūpes darba cilvēciskā vērtība.	Nacionālā ienākumu uzskaites sistēma un papildus uzskaites sistēmu aplēses.*
* Skat. pārskata "MAKROEKONOMIKA UN TIRDZniecība" II daļu "Mājas aprūpes darbs".				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Likumdošanas šķēršļu novēršana attiecībā uz sieviešu algoto nodarbinātību un vīriešu mājas aprūpes darbu.** Likumdošanas izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi (skat. **I nodaļu, 4. soli "Situācijas izpēte"**, kur aprakstīti analīzes paņēmieni) atklās likumdošanā pastāvošos šķēršļus tam, lai sievietes pilnībā iesaistītos algotā darba tirgū (piemēram, ierobežojumi sievietēm strādāt noteiktās profesijās vai veikt noteiktu darbu). Tiks atklāti arī likumi, kas kavē vīriešu iesaistīšanos mājas aprūpes darbā (piemēram, ja likumdošana neparedz bērna kopšanas atvaļinājumu izmantot tēvam).

Kad šķēršļi ir noteikti, tie ir jānovērš.

- **Valsts nodrošinātas bērnu aprūpes iespējas.** Valsts atbalsts mājas aprūpes darba jomā – piemēram, bērnu aprūpes nodrošināšana – var veicināt sieviešu iesaistīšanos algotā darba tirgū. Tā, piemēram, Pasaules Bankas citētā pētījumā ir minēts fakts, ka augstas kvalitātes lētas bērnu aprūpes iespējas Zviedrijā ir iedrošinājušas vairāk sieviešu iesaistīties darbaspēkā, pat ja dzīvesbiedram ir augsti ienākumi.⁴⁴ Zviedrijā bērnu aprūpes iespējas lielā mērā finansē vietējās pašvaldības.

⁴⁴ World Bank, "Engendering Development", 2001.

- **Detalizētāki pētījumi par dzimumu un nodarbinātību.** Rīcībpolitikas veidotāji bieži nenovērtē saiknes starp darba tirgus tendenču dzimuma aspektiem un mājas aprūpes darbu, tāpēc reti tās tiek precīzi izklāstītas rīcībpolitikas stratēģiju dokumentos. Jāpasūta detalizētāki pētījumi par valsts attieksmi un *dubultā sloga* sekām; par rezultātiem jāinformē pēc iespējas plašāks cilvēku loks.

_ Skat. arī “IV. Darba apstākļi un ģimenei labvēlīga rīcībpolitika” tālāk tekstā.

II. BEZDARBS, DARBA MEKLĒŠANA UN PĀRKVALIFICĒŠANĀS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Ar ekonomisko aktivitāti cieši saistās bezdarba problēma. Dati liecina, ka bezdarba rādītāji gandrīz vienmēr sievietēm ir augstāki nekā vīriešiem. Kā atzīst divi pētnieki, tam, iespējams, ir četri iemesli.⁴⁵

- Sievietēm ir lielāka tendence atstāt darbaspēku un atgriezties tajā personisku iemeslu dēļ. Aiziešanas un atgriešanās augstāku rādītāju dēļ salīdzinoši vairāk sieviešu meklēs darbu;
- Sievietēm karjeras iespēju loks ir šaurāks nekā vīriešiem, tāpēc uz darbavietām, kas pieejamas sievietēm, ir lielāka konkurence;
- Daudzās valstīs sievietēm trūkst darbam nepieciešamā izglītības un apmācības līmeņa un apjoma;
- Uzņēmumu pārstrukturēšanās procesā sievietes parasti tiek atlaistas pirmās.

Šie skaidrojumi izceļ vairākus svarīgus momentus: pirmkārt, sieviešu nodarbinātība ir cieši saistīta ar mājas aprūpes darbu atšķirībā no vīriešu nodarbinātības (vai vismaz ne tik lielā mērā). Otrkārt, sievietes sastopas ar tiešiem šķēršļiem – piemēram, darba trūkums vai prasmju trūkums. Visbeidzot, darbaspēka tirgū sievietes netiek pārāk augstu vērtētas un līdz ar to saskaras ar daudziem netiešiem šķēršļiem – piemēram, diskrimināciju un stereotipiem.

Kaut arī ir ļoti svarīgi aplūkot minētos izplatītos šķēršļus darba tirgū, tomēr nevar uzskatīt par pašsaprotamu, ka nelīdztiesība attiecas tikai uz sievietēm. Lielu sociālekonomisku pārmaiņu un pārejas situācijā rīcībpolitikas veidotājiem jāpievērš uzmanība arī augošam vīriešu bezdarba līmenim, kas plašas štatu samazināšanas rezultātā var palielināties nozarēs, kurās dominē vīrieši. Daudzi pētnieki ir norādījuši, ka straujas sociālās pārmaiņas īpaši postsociālistiskajās valstīs ļoti smagi ir skārušas vīriešus, un dažās valstīs bezdarbs vīriešu vidū ir audzis straujāk nekā bezdarbs sieviešu vidū (skat. “Atvadas no *tērauda vīriešiem*” turpmāk).

Bezdarbu sieviešu vidū un bezdarbu vīriešu vidū var izraisīt atšķirīgi faktori, un šāda bezdarba sekas vīriešus un sievietes ietekmēs visai atšķirīgi.

Līdz ar to rīcībpolitikas veidošanas gala **mērķis** šajā nozarē ir:

- **samazināt bezdarbu** gan vīriešu, gan sieviešu vidū.

Lai sasniegtu šo ilgtermiņa mērķi, vidējā laika posmā sasniedzamiem mērķiem jābūt šādiem:

- atzīt, ka pastāv **kultūras, sociālie un vēsturiskie faktori**, kas ietekmē bezdarbu vīriešu un sieviešu vidū;
- izstrādāt **darbavietu radīšanas un pārkvalificēšanās** plānus, kas ņem vērā vīriešu un sieviešu atšķirīgās vajadzības un intereses.

⁴⁵ Elder and Johnson (1999), p. 459.

ARGUMENTI

Pārskats. Arvien biežāk gan vietējās varas, gan valsts valdības vai parlamenta kandidātu vēlēšanu platformās kā viens no solījumiem tiek iekļauta "jaunu darbavietu radīšana". Tā kā iedzīvotāju vidū ir gan vīrieši, gan sievietes ekonomiski aktīvajā vecumā, darbavietu radīšanas, pārkvalificēšanās vai citu bezdarba samazināšanas pasākumu rezultātā ieguvējiem jābūt gan vīriešiem, gan sievietēm – valdībām un parlamentiem par to jāsniedz pārskats. Šajā procesā var palīdzēt vīriešu un sieviešu bezdarba līmeņa salīdzinājums.

Produktivitāte, dzīves kvalitāte un sociālā mijiedarbība. Darbavietu radīšanas plāni, kas neņem vērā dzimuma aspektu, riskē ar dzimumu *plaisas* palielināšanu starp sieviešu un vīriešu bezdarba līmeni. Liels bezdarbs vai nepietiekama nodarbinātība nozīmē mazāku produktivitāti (un lietderību) nācijai kopumā, taču tam ir liela ietekme arī mājsaimniecības un personiskajā līmenī.

Ķēdes reakcija. Bezdarba (vai nepietiekamas nodarbinātības) jautājums, protams, ir cieši saistīts ar dzīves līmeni un nabadzību. Nabadzības samazināšanas programmās noteikti jāaplūko sociālie, kultūras un vēsturiskie faktori, kas padara bezdarbu un dzīves apstākļus par jautājumiem, kuros būtisks ir dzimuma aspekts (skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu "NABADZĪBA").

Hronisks bezdarbs liela mēroga pārstrukturēšanās dēļ pārejas valstīs īpaši vīriešiem ir saistīts ar tādām patoloģijām kā alkoholisms, depresija un pašnāvība. Tas ir daļēji saistīts ar grūtībām, kas rodas cilvēkiem un sabiedrībām, adaptējoties strauji mainīgajām dzimumsociālajām lomām. Meklējot risinājumus, jāņem vērā dzimuma aspekta nozīme - gan mēģinot novērst vīriešu patoloģijas, gan samazinot viņu bezdarba līmeni.

Pārejas posms Centrāleiropā, Austrumeiropā un NVS – atvadas no tērauda vīriešiem.

Pārmaiņas darba tirgū, kas notikušas Centrāleiropā, Austrumeiropā un NVS, pārejot uz tirgus ekonomiku, īpaši smagi skārušas vīriešus, tā kā padomju rūpniecībā nepieciešamie *tērauda strādnieki*, kas lielākoties bija vīrieši, kļuvuši nevajadzīgi.

Lai gan sievietēm neapšaubāmi bija jāuzņemas pārejas posma radītā sociālekonomiskā sloga liela daļa, pētnieki norāda, ka sievietes bieži vien ir labāk adaptējušās situācijai, tādēļ ka visu padomju iekārtas laiku cīnījās ar līdzīgām grūtībām – algotā un mājas darba apvienošanu. Turpretī vīriešiem pārejas periods ir bijis liels šoks, kā rezultātā radusies *vīrišķības krīze*, jo tikusi apdraudēta tradicionālā vīrieša naudas pelnītāja loma. Šī šoka sekas diemžēl ir augsta vīriešu mirstība, liels pašnāvību skaits un alkoholisms.⁴⁶

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērišanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu bezdarba līmeņa attiecība.	Nacionāls (arī reģionāls).	<i>Plaisa</i> starp dzimumiem bezdarba līmeņa ziņā.	Bezdarba iemesli. Atšķirība starp vīriešiem un sievietēm veiksmīgas atgriešanās darba tirgū gadījumu skaita ziņā.	Statistikas birojs.

⁴⁶ Skat. True (2000).

Attiecība starp vīriešu un sieviešu ilgstoša bezdarba līmeni (darba meklētāju skaits %, kas nevar atrast darbu 6 mēnešu laikā).	Nacionāls (reģionāls).	<i>Plaisa</i> starp dzimumiem hroniskā bezdarba līmenī. Var norādīt uz diskriminācijas izplatību, pieņemot darbā, vai uz izglītošanas pasākumu nespēju vienlīdzīgi izglītot vīriešus un sievietes, kas mēģina atgriezties darba tirgū.	Precīzi iemesli, kādēļ nevar atrast darbu.	Darbaspēka apsekojums.
---	------------------------	--	--	------------------------

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Antidiskriminācijas pasākumu īstenošana.** Lai risinātu sieviešu bezdarba problēmu, nepieciešams aplūkot un novērst tādas problēmas kā diskriminācija, pieņemot darbā un samazinot štatus. Tas nozīmē izveidot nepieciešamo likumdošanu, rīcībpolitiku un mehānismus, lai varētu izskatīt sūdzības, kā arī nodrošināt informāciju darba meklētājiem un darba devējiem. Skat. “**IV. Vienlīdzīgas iespējas**” tālāk tekstā, lai iegūtu sīkāku informāciju.
- **Pētījumi.** Var būt nepieciešams veikt detalizētāku socioloģisko pētījumu, lai precizētu tendences, ko atklāj indikatori. Tā, piemēram, pētījums par darba devēju attieksmi un vajadzībām pirmām kārtām atklās, kādas darbinieku prasmes un zināšanas viņi sagaida – tas var palīdzēt pārkvalifikācijas plānu izstrādē. Šāds pētījums var atklāt arī diskriminējošu attieksmi vai stereotipus, kas ir darba devējiem, ja tiek uzdots jautājums, vai viņi labprātāk pieņemtu darbā vīrieti vai sievieti, un lūdzot pamatot savu izvēli. Tas var radīt bāzi apziņas celšanas kampaņām par šīm problēmām.
- **Pārkvalificēšanās plāni noteiktām mērķa grupām.** Pārejas valstīs var būt sevišķi nepieciešamas pārkvalificēšanās programmas, lai palīdzētu darba meklētājiem pārveidot un pielāgot savas prasmes un zināšanas pēcpadomju tirgus ekonomikai. Šīs programmas jāmērķē uz abiem dzimumiem un jānodrošina, lai abi dzimumi tās arī izmantotu. Turklāt jāpanāk, lai ar šādu plānu palīdzību **netiktu** nostiprināta profesiju segregācija (skat. “**III. Profesiju segregācija**” tālāk tekstā), kad, piemēram, vīrieši tiek pārkvalificēti informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jomā, bet sievietes tiek apmācītas par šuvējām. Pārkvalifikācijas plāni faktiski var kļūt par profesiju segregācijas sākumposmu vai korekcijas līdzekli.
- **Mikrokredīts.** Populārs un efektīvs dzīves apstākļu uzlabošanas veids sievietēm saistās ar mikrokredīta iespējām mazu uzņēmumu veidošanai noteiktām mērķa grupām. Tomēr jāpatur prātā, ka nereāls ir pieņēmums, ka visas sievietes bezdarbnieces kļūs par mazā biznesa uzņēmējām. Tāpat šiem plāniem bieži vien ir ierobežots mērogs un tie neapmierina visu pieprasījumu spektru. Šo iemeslu dēļ ir nepieciešams domāt par vēl citām atšķirīgām metodēm.

III. PROFESIJU SEGREGĀCIJA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

“Profesiju segregācija pēc dzimuma ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas veicina dzimumu nelīdztiesību darba tirgū”, un tā izpaužas divos veidos.⁴⁷

- **horizontālā segregācija** – vīriešu un sieviešu tendence būt nodarbinātiem dažādās profesijās (piemēram, skolotājas sievietes attiecībā pret celtniekiem vīriešiem).
- **vertikālā segregācija** – vīriešu un sieviešu tendence ieņemt atšķirīgus amatus tajā pašā profesijā vai profesiju grupā (piemēram, asistenti attiecībā pret vadītājiem).

Situācijas analīze daudzās valstīs parāda, ka tradicionālās *sieviešu* profesijās tiek maksāts mazāk un tām ir mazāks prestižs sabiedrībā.

Līdz ar to rīcībpolitikas veidošanas **mērķim** jābūt:

- sieviešu un vīriešu **vienlīdzīgai izplatībai** profesiju spektrā vertikāli un horizontāli.

ARGUMENTI

Produktivitāte. “Profesiju segregācija pēc dzimuma negatīvi ietekmē darba tirgus produktivitāti kopumā.”⁴⁸ Tas notiek tādēļ, ka segregācija rada **neelastīgumu** darba tirgū, kā rezultātā darba devēji nepieņem darbā visatbilstošāko kandidātu, pamatojoties uz pieņēmumiem par to, kura dzimuma pārstāvim būtu jāstrādā šajā darbā.

Turklāt tā saucamie **stikla griesti**, kas ir šķērslis daudzām sievietēm vertikālās segregācijas dēļ, liedz pilnībā izmantot sieviešu darbaspēka talantus un spējas ekonomikas labā.

Ilgspēja. Ekonomiskās krīzes laikā vai augsta bezdarba līmeņa situācijā darba tirgū var pastiprināties negatīvās sekas vai tendences neelastīguma dēļ, ko rada segregācija pēc dzimuma. Tā, piemēram, var augt vīriešu bezdarbs, tādēļ ka viņi nevēlas darīt vai *neder* zemāk apmaksājamiem, zemāka prestiža *sieviešu darbiem*.

Lielās pārmaiņas, kas notiek darba tirgū ekonomiskās pārorientēšanās dēļ (piemēram, intensīvas industrializācijas samazināšana, lielāks uzsvars uz pakalpojumiem un tūrismu vai strauji augošs darba piedāvājums medijos, komunikācijas un informācijas tehnoloģijās), var palielināt profesiju segregāciju un pastiprināt tās negatīvo ietekmi. Ja darba tirgus noteiktās daļās ir izteikta dzimumu segregācija, vienam dzimumam ir lielāks risks saskarties ar darba tirgus lielo pārmaiņu negatīvajām sekām.

Dzīves kvalitāte. Individīda līmenī profesiju segregācija pēc dzimuma negatīvi ietekmē vīriešu un sieviešu karjeras veidošanas iespējas, tā kā tās ir ierobežotas vai nu stereotipu dēļ, ko viņi ir mantojuši un saglabā joprojām (piemēram, “Vīrietis taču nevar strādāt par medmāsu!”), vai arī aizspriedumu dēļ, ar kuriem viņi saskarsies no darba devēju puses.

Ir noskaidrots, ka šāda segregācija negatīvi ietekmē sieviešu atalgojuma līmeni – darbaspēkā sievietes netiek vērtētas tik augstu kā vīrieši, tādēļ *sieviešu* darbos bieži vien ir zemāka alga. *Sieviešu darbu* zemā vērtība un prestižs arī uztur segregācijas *apburto loku*, tādēļ ka vīrieši acīm redzamu iemeslu dēļ lielākoties nevēlas strādāt šajos darbos.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērišanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

⁴⁷ H. Melkas and R. Anker, “Gender Equality and Occupational Segregation in Nordic Labour Markets”, ILO, 1998.

⁴⁸ H. Melkas and R. Anker, p. 5.

Vīriešu un sieviešu nodarbinātības attiecība atsevišķās profesijās.	Nacionāls.	Cik lielā mērā vērojama horizontālā segregācija pēc dzimuma visās profesijās.	Vertikālā segregācija pēc dzimuma visās profesijās.	Darba tirgus pētījumi.
Profesiju tabula, kur tās sakārtotas pēc vidējās peļņas stundā, un profesiju tabula, kur tās sakārtotas pēc sieviešu līdzdalības līmeņa.	Nacionāls.	Atalgojuma salīdzinošais līmenis profesijās kopā ar datiem par to, kurās profesijās strādā lielākoties sievietes.	Vertikālās algu atšķirības starp profesijām	Darba tirgus pētījumi.
Atšķirību indekss (ID) ⁴⁹ (arī salīdzinot laika gaitā).	Nacionāls.	Profesiju segregācijas līmenis pēc dzimuma darba tirgū.	Cik lielā mērā sievietes ir iesaistījušās darba tirgū.	Nepieciešama īpaša datu analīze.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Antidiskriminācijas rīcībpolitika plus tās īstenošanas mehānismi** (skat. arī “**IV. Vienlīdzīgas iespējas un diskriminācija**” tālāk tekstā). Antidiskriminācijas rīcībpolitikas ieviešana palīdzēs risināt horizontālās dzimumu segregācijas problēmu darba devēja aizspriedumu gadījumā, pieņemot darbā sievietes vai vīriešus *netradicionālās* profesijās. Šāda rīcībpolitika palīdzēs novērst arī diskrimināciju, kas rada vertikālo segregāciju darbinieku paaugstināšanas procesā. Atcerieties, ka šāda rīcībpolitika ir efektīva tikai tad, ja vienlaikus tiek ieviesti pieejami un produktīvi monitoringa un īstenošanas mehānismi, piemēram, vienlīdzīgu iespēju tiesībsarga (ombuda) institūcija vai Darba tiesa.
- **Programmas, kas vērstas uz pārmaiņām izglītības sistēmā.** Darba tirgus segregācijas *sēklas* tiek iesētas, apgūstot vidējo izglītību, šī parādība turpinās arī profesionālās izglītošanās laikā, kad zēni un meitenes bieži vien tiek sadalīti pa sfērām, kas nākotnē ļaus viņiem izdarīt “atbilstošu” profesijas izvēli. Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**Izglītība**”, kur aplūkotas idejas, kā novērst segregāciju izglītības sistēmā.
- **Pār kvalifikācijas programmas.** Lai sāktu risināt profesiju dzimumu segregācijas problēmu, liela nozīme ir apmācības programmām un darba meklētājiem organizētajiem kursiem. Ir jāveic speciāli pasākumi, lai uzņemtu vīriešus un sievietes pār kvalifikācijas programmu *netradicionālajās* profesijās.
- **Bērnu aprūpe un cita ģimenei labvēlīga rīcībpolitika.** Vertikālo segregāciju daļēji izraisa nemainīgais pieņēmums, ka sievietes ir atbildīgas par mājas aprūpes darbu. Vienmērīgāka mājas aprūpes darba sadale starp vīriešiem un sievietēm (bērnu, vecu cilvēku aprūpe, mājas darbs) palīdzēs pārvarēt šo *plaisu* (skat. “**V. Darba apstākļi un ģimenei labvēlīga rīcībpolitika**” tālāk tekstā, lai iegūtu papildu informāciju).

IV. VIENLĪDZĪGAS IESPĒJAS UN DISKRIMINĀCIJA

⁴⁹ Mēra statistisko saikni amplitūdā no 0 (nav segregācijas) līdz 1 (vispārēja segregācija). Vīriešu minimālais īpatsvars plus sieviešu minimālais īpatsvars, kuriem vajadzētu mainīt profesiju, lai sieviešu īpatsvars visās profesijās būtu vienāds. Skat. Melkas and Anker, p. 102, kur atrodama pilna matemātiska definīcija.

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Diskriminācija pēc dzimuma darba tirgū dažādās pakāpēs pastāv visā pasaulē. Šāda diskriminācija var būt:

- **tieša** – rīcībpolitikas stratēģiju vai prakses veidā, kas atklāti liedz iespējas vai privilēģijas cilvēkam, pamatojoties uz viņa dzimumu;
- **netieša** – prakse vai rīcībpolitika, kas izskatās *dzimumneitrāla*, taču tās rezultātā viena vai otra dzimuma pārstāvim sistemātiski un nesamērīgā pakāpē tiek liegtas iespējas vai privilēģijas.

Netiešā diskriminācija bieži vien izpaužas darba apstākļos (skat. “**V. Darba apstākļi un ģimenei labvēlīga rīcībpolitika**” turpmāk).

Tiešā diskriminācija izpaužas vairākos nodarbinātības aspektos:

Pieņemšana darbā. Darba devēji var diskriminēt vienu vai otru dzimumu, pieņemot darbā jaunus darbiniekus. Tas var notikt izplatītu dzimumsociālo stereotipu dēļ, kas balstās uz pieņēmumu, ka sievietes *neder* viena veida darbiem, bet vīrieši *neder* citiem darbiem. Tā ir tieša diskriminācija pēc dzimuma. Sievietes var tikt diskriminētas, jo viņas uzņemas lielāko daļu mājas aprūpes darba, tāpēc darba devēji var uzskatīt, ka visām sievietēm jā rūpējas par bērniem un ka viņas mazāk nodosies apmaksātam darbam. Pētījumi parāda, ka sievietes ir īpaši neaizsargātas pret diskrimināciju vecuma dēļ (t.i., viņas tiek uzskatītas par *pārāk vecām*) un diskrimināciju pēc izskata (t.i., viņas netiek uzskatītas par *pietiekami pievilcīgām*). Arī šīs ir tiešās diskriminācijas formas.

Karjeras izaugsme. Darba devēji var liegt karjeras iespējas vienam dzimumam (visbiežāk sievietēm) kļūdainu pieņēmumu dēļ par sieviešu un vīriešu līdera vai vadīšanas spēju atšķirībām vai arī tādēļ, ka pieņem, ka sievietēm ir pārāk daudz ģimenes pienākumu. Tā ir tieša dzimuma diskriminācija.

Alga un sociālās garantijas. Veicot līdzīgu darbu, sievietes un vīrieši var nesaņemt vienādu atalgojumu vai papildu sociālās garantijas. Dažkārt tas var izpausties kā dažāda veida līgumi (pilna laika darba līgums pretstatā nepilna laika vai ierobežotam darba līgumam) vienam vai otram dzimumam. Atšķirīga algu un sociālo garantiju piešķiršana atkarībā no dzimuma, ir tieša dzimuma diskriminācija.

Aizskaršana un vardarbība. Arī seksuāla aizskaršana darba vietā ir dzimuma diskriminācijas forma. Tā izpaužas dažādos veidos, ieskaitot nepieņemamu seksuālo uzvedību, nepiedienīgus piedāvājumus un komentārus, turklāt darbiniekam var ierobežot dažādas privilēģijas un tiesības, līdz kamēr uz šiem piedāvājumiem būs pozitīva atbilde. Šis diskriminācijas tips jāanalizē saistībā ar varas attiecībām un izkropļotu uzskatu par vīriešu un sieviešu attiecībām. Šie uzskati dažkārt tiek izmantoti, lai attaisnotu nepieņemamu un nelikumīgu uzvedību.

Dzimuma diskriminācijas iemesli ir dažādi, taču tie bieži ir cieši saistīti ar dzimumsociālajiem stereotipiem un pieņēmumiem par sieviešu un vīriešu lomu sabiedrībā. Tā kā attieksmi un vērtības nav viegli mainīt, jāveido tāda rīcībpolitika, kas aizsargātu pret diskrimināciju, un tā jāīsteno dzīvē.

Līdz ar to rīcībpolitikas veidošanas gala **mērķis** ir:

- dzimuma **diskriminācijas novēršana** darba tirgū.

Tā kā tas ir paveicams ilgākā laika posmā, tuvākā laika un vidēja termiņa **mērķis** ir:

- organizēt monitoringu, kas fiksētu dzimuma diskriminācijas darba tirgū, un **palielināt** šīs diskriminācijas novēršanas **līdzekļu un metožu efektivitāti, produktivitāti un pieejamību**.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Taisnīguma un godīguma arguments piedāvā acīm redzamāko pamatojumu vienlīdzīgu iespēju un attieksmes nodrošināšanai. Nav absolūti nekāda pamata liegt cilvēkam viņa dzimuma dēļ vienlīdzīgu attieksmi vai iespējas; diskriminācija uz šī pamata ir jāizskauž, pamatojoties uz daudziem līgumiem, konvencijām un normatīviem dokumentiem, kas pieprasa dzimumu līdztiesību – īpaši darba tirgū.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Likumdošanas esamība, kas aizliedz darbaspēka diskrimināciju pēc dzimuma.	Nacionāls.	Politisko gribu novērst dzimuma diskrimināciju darba tirgū.	Šādas likumdošanas efektivitāte.	Likumdošanas dokumenti.
Sūdzību skaits (attiecīgajā valsts iestādē) par darbaspēka diskrimināciju pēc dzimuma (salīdzinot laika gaitā).	Nacionāls.	Šis indikators nemēra faktisko diskriminācijas apmēru, bet gan cilvēku informētības pakāpi par savām tiesībām dzimuma diskriminācijas gadījumā.	Diskriminācijas patiesais apmērs.	Cilvēktiesību biroja, tiesībsarga (ombuda) vai tamlīdzīgas iestādes informācija.
Vīriešu un sieviešu attiecība privātā sektora vadītāju vidū.	Nacionāls	Cik lielā mērā sievietēm tiek likti šķēršļi karjeras izaugsmes ziņā.	Šķēršļu precīzs raksturojums.	Darbaspēka apsekojums.
Vīriešu vidējā alga mēnesī, salīdzinot ar sieviešu vidējo algu mēnesī.	Nacionāls.	Diskriminācijas (tiešās vai netiešās) uzrādīšana algu ziņā.	Algu diskriminācijas precīzi iemesli (tieša diskriminācija, struktūras šķēršļi, profesiju segregācija utt.).	Darbaspēka apsekojums.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Antidiskriminācijas likumdošana.** Pieņemot pretdiskriminācijas likumus, kas aizliedz diskrimināciju pēc dzimuma, darba devējiem tiek skaidri norādīts, ka šāda diskriminācija ir nelikumīga un sodāma saskaņā ar likumu. Kaut gan daudzās konstitūcijās ir juridiska norma par dzimumu līdztiesību, to var padarīt spēcīgāku un skaidrāku, ieviešot likumus, kas attiecas konkrēti uz darbaspēku.

- **Efektīvi un pieejami sūdzību mehānismi.** Lai ikviena likumdošana būtu iedarbīga, papildus jāievieš efektīvi un pieejami sūdzību mehānismi. Tas nozīmē, ka gan sievietēm, gan vīriešiem ir jāspēj piekļūt tiesām, tiesībsargam (ombudam), vienlīdzīgu iespēju sūdzību padomei vai citai līdzīgai iestādei, kas var laicīgi izskatīt sūdzību. Šādām iestādēm jāpiešķir likumīgas tiesības pieņemt saistošus lēmumus, nevis tikai izsniegt rekomendācijas.
- **Informācijas izplatīšana par tiesībām un to aizstāvības kārtību.** Lai likumdošana un tās īstenošanas mehānismi būtu efektīvi, vīriešiem un sievietēm jābūt informētiem par tiem. Bieži vien pilsoņi neorientējas pastāvošajā likumdošanā (īpaši pārejas laikā, kad likumi tiek pieņemti, papildināti un atcelti lielā steigā) un nav informēti par iespējām nodrošināt savas tiesības ar šo likumu palīdzību. Lai panāktu cilvēku informētību, nepieciešamas informācijas kampaņas un citas komunikācijas stratēģijas. Tām noteikti jāuzsver dzimuma aspekti un jābūt efektīvi mērķētām gan uz vīriešiem, gan sievietēm.
- **Diskrimināciju balstošu stereotipu novēršana.** Lai varētu veiksmīgi realizēt dzimuma diskriminācijas izskaušanas mēģinājumus, jāpievēršas tās pamatiemesliem. Tas nozīmē, ka jāpievēršas stereotipiem un attieksmēm, kas nevienlīdzīgi vērtē vīriešu un sieviešu ieguldījumu darba tirgū. Par nozīmīgu pirmo soli var kļūt sabiedrības izglītošanas un apziņas celšanas kampaņas, īpaši par uzmākšanos darbavietās.

V. DARBA APSTĀKĻI UN ĢIMENEI LABVĒLĪGA RĪCĪBPOLITIKA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Nodarbinātības kvalitāte ir tikpat svarīga kā pati nodarbinātība. Kvalitāti var daļēji novērtēt pēc apstākļiem, kuros cilvēks strādā. Galvenie nodarbinātības kvalitāti raksturojošie elementi ir algas (kas aplūkotas iepriekš sadaļā “**Vienlīdzīgas iespējas**”), darba stundas, darba vide (ieskaitot bērnu aprūpes iespējas), darba drošība un papildu labumu vai privilēģiju piešķiršana. Pēc šiem apstākļiem var redzēt, vai darba devējs atzīst un respektē savu darbinieku dzīves citus aspektus, respektīvi, mājas aprūpes darbu un laiku ģimenei. Šīs abas sfēras – darba un ģimenes dzīve – lielā mērā ietekmē viena otras kvalitāti.

Darba stundas. No vienas puses, *kvalitatīva* nodarbinātība nozīmē, ka darba stundas nav pārāk ilgas (uz citu dzīves sfēru rēķina), no otras puses, pārāk maz darba stundu var radīt nepietiekamu nodarbinātību.

Ir konstatēts, ka sievietes apmaksātā darbā pavadā mazāk laika nekā vīrieši. Tas var norādīt, ka vīrieši pārāk daudz stundu tērē algotam darbam, tāpēc viņiem pietrūkst laika ģimenes dzīvei. Tajā pašā laikā pieejamie dati liecina, ka sievietes biežāk nekā vīrieši vēlētos un spētu strādāt vairāk stundu nekā viņām pašreizējā darbā ir ļauts.⁵⁰

Šo atšķirību iemesli ir dažādi, to vidū var minēt šādus:

- sieviešu diskriminācija darbavietā,
- sieviešu pārsvars nepilna laika un gadījuma darbos (skat. tālāk),
- attieksme un rīcībpolitika darbavietā un ģimenē, kas nosaka atšķirīgas gaidas no sievietēm un vīriešiem, kā arī atšķirības viņiem izvirzītajās prasībās.

*Pētījumā, kas salīdzina vīriešu un sieviešu vadības stilus, tika noskaidrots, ka vīrieši tērēja maz laika aktivitātēm, kas nav saistītas ar darbu, turpretim vadītājas sievietes paredzēja laiku pienākumiem, kas nav saistīti ar darbu.*⁵¹ Šī atšķirība nav radusies kādas rīcībpolitikas tiešā

⁵⁰ Elder and Johnson (1999), p. 463.

⁵¹ Hegelsen, 1990, citēts M. Claes (1999), p. 441.

ietekmē, bet to vistīcamāk izraisa sieviešu dubultais slogs ārpus darba vietas (t.i., viņām nav izvēles – atstāt vai neatstāt laiku citiem pienākumiem).

Darba vide un bērnu aprūpe. Laba darba vide ļauj vīriešiem un sievietēm sabalansēt algoto un mājas aprūpes darbu. Šādas vides divi aspekti ir šādi:

- darba vides **atmosfēra** un tās **elastīgums** (rakstiski formulētu stratēģiju un vispārējas attieksmes ziņā) attiecībā uz vecāku vajadzībām (rūpēties par slimiem bērniem, apmeklēt skolas pasākumus utt.);
- darbavietas atbildība nodrošināt **konkrētu atbalstu ģimenēm**, piemēram, bērnu aprūpes iespēju (bērnudārzs), bērna kopšanas atvaļinājumu mātei un tēvam.

Darba drošība un atvieglojumi. Pāreja no vietējas ekonomikas uz globālu ekonomiku, kas prasa padziļinātas zināšanas, ir izraisījusi jūtamas pārmaiņas darba apstākļos, ieskaitot nepilna laika darbu un līgumdarbu skaita palielināšanos stabila, pilna laika darba vietā. Cilvēki arī biežāk maina darbu. Tā rezultātā strauji samazinās darba sociālās garantijas. Šīs pārmaiņas var nozīmēt arī atvieglojumu un papildu labumu zaudēšanu, kas saistās ar pilna laika darbu. Tā, piemēram, pētījumi parāda, ka sievietēm visā pasaulē ir lielāka tendence strādāt gadījuma darbus un darbu mājās un ka gandrīz visās valstīs daudz lielāks sieviešu nekā vīriešu skaits strādā nepilna laika darbu.⁵² Šādi algas darbu veidi piedāvā mazāku darba drošību un mazāk papildu labumu.

Kopsummā **mērķis** ir divējāds:

- ar rīcībpolitikas un citu pasākumu palīdzību nodrošināt sieviešu un vīriešu **līdztiesību nodarbinātības kvalitātes** ziņā;
- veicināt vīriešu un sieviešu spēju sabalansēt algoto un mājas aprūpes darbu, **veidojot ģimenei labvēlīgu darba vidi.**

ARGUMENTI

Produktivitāte. Tā, piemēram, Ziemeļvalstīs veikts pētījums norāda, ka valsts finansēta rīcībpolitika, kas darbu mājās un bērnu aprūpi vērtē naudas vienībās (līdz ar to atbrīvojot daudzas sievietes no aktivitātes darba tirgū), ir veicinājusi profesiju segregācijas samazināšanos pēc dzimuma.⁵³ Tas savukārt rada produktīvāku darba tirgu (skat. iepriekš “**Profesiju segregācija**”).

Darbavietās, kas ir atsaucīgas pret darbinieku vajadzībām, darbinieki ir lojāli un motivēti, kas savukārt pozitīvi ietekmē produktivitāti. Solis šajā virzienā ir respektēt un atbalstīt gan darbinieku, gan darbinieču vecāku un aprūpētāju lomu.

Dzīves kvalitāte un sociālā mijiedarbība. “Elastīgā darba sistēmā algotās un mājas aprūpes darbības centrā ir ģimene. Kad tā ir potenciāli stipra ... tā kalpo kā nodrošinājums pret risku bezdarba periodos un kā investīciju avots pieaugušo un bērnu izglītībā un apmācībā, sadarbībai darba meklēšanā un augšupejošai mobilitātei, personiskai drošībai un izaugsmei.”⁵⁴ Ņemot vērā pakāpi, līdz kurai var uzlabot dzīves kvalitāti un palielināt iespējas ar *ģimenes centra* palīdzību, šķiet ārkārtīgi būtiski, lai darba politika atbalstītu un veicinātu, nevis kavētu stipru ģimeņu veidošanos.

Ķēdes reakcija. Mazāka darba drošība nozīmē sliktākus dzīves apstākļus. Ja vienam dzimumam (bieži sievietēm) ir lielāka tendence tikt nodarbinātam nepilnu laiku, gadījuma vai līgumdarbos, tas

⁵² Elder and Johnson (1999), pp. 454-456.

⁵³ Melkas and Anker, p. 97.

⁵⁴ Carnoy (1999), p. 422.

nozīmē, ka šim dzimumam neregulāra darba dēļ ir lielāks nabadzības risks. Līdz ar to tas var palielināt citas *plaisas* starp dzimumiem, kas saistītas ar nabadzību.

Pētījumi ES valstīs liecina, ka dzimumu līdztiesību darba un ienākumu līmeņa ziņā nav iespējams sasniegt tikai ar vienlīdzīgu iespēju rīcībpolitikas palīdzību darba tirgū – jāveido papildu rīcībpolitika attiecībā uz neapmaksāto aprūpi.⁵⁵ Citiem vārdiem, nepievēršot uzmanību ģimenei labvēlīgām rīcībpolitikas stratēģijām, kas atzīst aprūpes nepieciešamību, līdztiesību darba tirgū paliks grūti sasniedzama.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Privātā sektora darbavietu skaits (%), kurās ir skaidri formulēta rīcībpolitika padarīt darba vietas labvēlīgas ģimenei.	Nacionāls.	Privātā sektora darba devēju pirmā līmeņa apņemšanās ieviest ģimenei labvēlīgu rīcībpolitiku.	Pastāvošās politikas efektivitāte un cik lielā mērā tā apšaubā vai atbalsta pastāvošās dzimumsociālās lomas.	Privātā sektora darba vietu pētījums.
Vīriešu un sieviešu attiecība stundu ziņā, kas pavadītas mājas aprūpes darbā ik nedēļu, kad abi partneri strādā pilna laika apmaksātu darbu.	Nacionāls.	Liela atšķirība mājas aprūpes darba stundās var norādīt uz ģimenei labvēlīgas rīcībpolitikas trūkumu darbavietā, jo pētījumi liecina, ka šādā gadījumā sievietes uzņemas lielāko sloga daļu.		Laika izmantojuma pētījums.
Valsts kompensēta bērna kopšanas atvaļinājuma iespēja tēviem.	Nacionāls.	Valsts apņemšanās veicināt dalītu atbildību par bērnu aprūpi.	Šīs iespējas izmantošana, šķēršļi tās efektīvai izmantošanai.	Rīcībpolitikas / likumdošanas pārskats.
Ja tāda iespēja ir, strādājošu tēvu skaits (%), kas izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu.	Nacionāls.	Zems procents norāda uz šķēršļiem rīcībpolitikas efektivitātei. Var būt nepieciešama darba devēju un plašākas sabiedrības informēšana.	Precīzi šķēršļi efektivitātei.	Aptauja.

⁵⁵ J. Plantenga and J. Hansen (1999), p. 378.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Izglītība ar darba devēju organizāciju starpniecību.** Dažkārt paši darba devēji neapzinās, kādus ieguvumus var radīt ģimenei labvēlīgāki darba apstākļi: uzmanības pievēršana darbinieku vajadzībām (darba drošības, bērnu aprūpes nepieciešamības vai atbilstošu darba stundu ziņā) uzlabos darbinieku apmierinātību, vienlaikus palielinot produktivitāti un lojalitāti, kā arī samazinot kadru mainību.
- **Darba apstākļu rīcībpolitika līguma, nepilna laika un gadījuma darbos.** Pilna laika stabilas nodarbinātības samazināšanās šķiet neizbēgama, tādēļ valdībām jābūt gatavām uz to reaģēt. Tas nozīmē nodrošināt, lai cilvēki, kas strādā šāda tipa darbos (bieži sievietes), netiek diskriminēti. Atsaucīgas rīcībpolitikas veidošanai var būt nepieciešams darba tirgus tendenču un darba devēju uzvedības detalizētāks pētījums.

Izglītība

Izglītība ir dzimumu līdztiesības principa integrēšanas stratēģijas nozīmīga sastāvdaļa. Šajā pārskatā tiek uzsvērts, ka dzimumu līdztiesība izglītības sektorā jāaplūko no dzimumu līdzsvara viedokļa gan skolēnu un studentu, gan izglītības profesionāļu vidū. Tikpat svarīgi ir skatīt izglītības jomu kā potenciālu sākumposmu dzimumu stereotipu izskaušanai, kuri lielā mērā uztur dzimumu nelīdztiesību sabiedrībā.

I. LĪDZTIESĪBA IZGLĪTĪBAS UZSĀKŠANAS UN IZGLĪTĪBAS IEGŪŠANAS STATISTIKĀ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Globālā mērogā dzimumu līdztiesības standarta mērvienība izglītības jomā ir skolā uzņemto meiteņu skaits vai skolu pabeigušo meiteņu skaits (visos līmeņos) salīdzinājumā ar zēnu skaitu.

Daudzās tā saucamajās attīstības valstīs meiteņu skaits skolās ir mazāks nekā zēnu skaits, tāpēc acīmredzams uzdevums ir sasniegt līdzsvaru starp zēnu un meiteņu skaitu. Taču Eiropas un citās valstīs *plaisa* vispārējā uzņemšanas statistikā ir šaura, un dažkārt zēnu skaits dažos līmeņos sāk samazināties, salīdzinot ar meiteņu skaitu.

Tomēr uzņemšanas rādītāji **kopumā** bieži slēpj izplatītu nelīdztiesību noteiktos izglītības veidos un studiju jomās. Tā, piemēram, meitenes joprojām skaita ziņā parasti atpaliek informācijas tehnoloģiju jomā, turpretim humanitārās zinātnes, pedagogiju, ar kultūru saistītas zinātnes un dažās valstīs – arī medicīnu un sociālo darbu apgūst mazāk zēnu nekā meiteņu.

Pat tad, ja skolu beigšanas rādītāji zēniem un meitenēm ir daudz maz vienādi, ir nepieciešama detalizēta analīze, lai noteiktu īpašas ar dzimuma aspektu saistītas problēmas: vai skolu atstāj un sāk strādāt vairāk zēnu vai meiteņu? Vai meitenes atstāj skolu pusaudžu vecuma grūtniecības dēļ?

Vai skolu vairāk kavē zēni vai meitenes no nabadzīgām ģimenēm? Veiksmīgām programmām un projektiem, kas pievēršas izglītības iestādi nepabeigušajiem, jāaplūko konkrēti iemesli, kādēļ zēni un meitenes atstāj skolu.

Attiecībā uz izglītības uzsākšanas un izglītības iegūšanas rādītājiem **mērķim** jābūt divējādam:

- **vienlīdzīgs izglītības procesu uzsākušo skaits** (45%-55%) zēnu un meiteņu vidū visās fakultātēs, studiju programmās un izglītības līmeņos;
- **vienlīdzīgs izglītību ieguvušo skaits** zēnu un meiteņu vidū visās fakultātēs, studiju programmās un izglītības līmeņos.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Daudzi starptautiskie un cilvēktiesību standarti uzliek par pienākumu iesaistītajām valstīm nodrošināt dzimumu līdzsvaru uzņemšanas rādītājos. Tā, piemēram, Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu 10. (a) pants paredz iesaistītajām valstīm nodrošināt vienlīdzīgu vīriešu un sieviešu līdzdalību izglītības visos līmeņos un jomās.

Ticamība un pārskats. Programmās un projektos, kuru mērķis ir palielināt skolu beidzēju skaitu, jāanalizē dažādie iemesli, kādēļ zēni un meitenes atstāj skolu – citādi programmām trūks ticamības un tās galu galā nespēs sasniegt savu mērķa grupu.

Produktivitāte. Pētījumi liecina, ka “dzimumu nelīdztiesība izglītībā nāk par sliktu ekonomiskajam pieaugumam”⁵⁶ – ja vīrieši vai sievietes nesaņem labu izglītību, valsts nespēj gūt labumu no tās iedzīvotāju pilnīga produktīvā un radošā potenciāla. Turklāt dzimumu segregācija noteiktās mācību jomās rada dzimumu segregāciju darbaspēkā (skat. tālāk tekstā).

Ķēdes reakcija. Starp dzimumu segregāciju skolas programmā un dzimumu segregāciju noteiktās darba tirgus jomās ir neapšaubāma saistība, un tas var radīt augstāku bezdarba un nepietiekamas nodarbinātības līmeni sievietēm.⁵⁷ Tā, piemēram, meitenes bieži vien tiek iedrošinātas izvēlēties mācību priekšmetus, kurus apgūstot iegūtā profesija ir mazāk prestiža un zemāk apmaksāta. Tam ir cieša saistība ar nabadzības risku mājsaimniecībās, kuru *galva* ir sieviete, kā arī ar zemo vērtību, kas sabiedrības acīs tiek piešķirta darba tirgus sektoriem, kuros dominē sievietes. Lai aizpildītu *plaisas* starp dzimumiem darba tirgū, jāsāk ar šo jautājumu risināšanu skolu sistēmā.

_ Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “DARBS”, lai iegūtu sīkāku informāciju.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

⁵⁶ Dollar and Gatti, (1999).

⁵⁷ Elder and Johnson (1999), p. 460.

Izglītību uzsākušo vīriešu un sieviešu skaita attiecība visos izglītības līmeņos (pamatskola, vidusskola, profesionālā izglītība, izglītība pēc vidusskolas).	Rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> uzņemšanas rādītājos; atšķirības, kas var būt atkarībā no reģiona, skolas rajona.	<i>Plaisas</i> starp dzimumiem cēloņi. Uzņemšanas tendences zēnu un meiteņu vidū no dažādām sociālekonomiskajām vai etniskajām grupām.	Izglītības procesa uzsākšanas statistika.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība visos priekšmetos vidusskolas, profesionālajā izglītībā un izglītībā pēc vidusskolas.	Rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> dažādās mācību jomās, t.i., sākotnējie cēloņi profesiju segregācijai pēc dzimuma.		Stundu apmeklējuma žurnāls. Fakultāšu uzņemšanas statistika.
Skolu beigšanas rādītāju attiecība vīriešiem un sievietēm visos līmeņos.	Rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> skolu beigšanas rādītājos.	Izglītības neiegūšanas iemesli (atšķirības starp zēniem un meitenēm).	Skolas arhīvi.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Izmaiņas mācību programmā.** Pirmkārt, jāveic pasākumi, lai izskaustu dzimumu segregāciju, ja tāda pastāv, tādos priekšmetos kā mājturība un darbmācība un tml., kas tradicionāli tiek uzskatīti par tikai zēniem vai meitenēm domātiem.
- **Papildu pētījumi.** Pētījumiem un analīzei, kas ņem vērā dzimuma aspektu, jākalpo par pamatu rīcībpolitikas veidošanai. Tā, piemēram, socioloģiskās aptaujas, kas pēta izglītības neiegūšanas iemeslus un kas uzsver cēloņu atšķirības zēniem un meitenēm, noder programmu veidošanā, kas risina stundu kavēšanas un skolas neabsolvēšanas problēmu.
- **Noteiktu grupu mērķtiecīga uzņemšana un iedrošināšana.** Ja konkrētās studiju programmās ir konstatēts augsts dzimumu segregācijas līmenis, jāveic īpaši pasākumi, lai veicinātu līdzsvarotāku uzņemšanu. Tā, piemēram, ja uzņemto sieviešu skaits informācijas tehnoloģiju programmās ir ļoti mazs, psihologiem, skolotājiem un skolu direktoriem personiski jāiedrošina vairāk jaunu sieviešu izvēlēties šos kursus. Bieži vien meitenes varētu nebūt pārliecinātas, ka tā ir viņu īstā profesija, vai piespiedu kārtā studēt kaut ko *tradicionālāku*. Te var palīdzēt arī padomdevēju programmas, kuru gaitā jaunas sievietes, kas jau ir uzņemtas šādās programmās, apmāca vai piedāvā citas atbalsta formas topošajām studentēm. Lomu modeļiem – veiksmīgām sievietēm, kas strādā šajā profesijā, būtu jāuzstājas karjeras dienās vai citos pasākumos. Līdzīgus pasākumus var veikt, lai iedrošinātu zēnus apgūt pedagoģiju, sociālo darbu vai arī citus *netradicionālus* priekšmetus.
- **Kampaņas un informācijas izplatīšana.** Tā kā dzimumu segregācija daudzās mācību jomās teorētiski ir studentu izdarīta izvēle, nepieciešams nodrošināt to, ka zēni un meitenes apzinās savas iespējas. Izvēļu paplašināšanu var veicināt informācijas un pašapziņas līmeņa celšanas kampaņas par iespējām, kas ir gan zēniem, gan meitenēm. Šādas kampaņas var izvērst ar dažādu iesaistīto personu palīdzību (skat. piezīmi par iesaistītajām personām tālāk tekstā).

IESAISTĪTĀS PERSONAS	
Integrējot dzimumu līdztiesības principu visos projekta vai rīcībpolitikas posmos, lieti noder iesaistīto personu, kas apzinās dzimumu līdztiesības nozīmi, ieguldījums izglītības politikā un programmās. Jebkurā gadījumā – mēģiniet nodrošināt dzimumu līdzsvaru visās rīcībpolitikā vai projektā iesaistīto personu grupās.	
Izglītībā iesaistītās personas...	...plus dzimums
<ul style="list-style-type: none"> - studenti, - studentu grupas un pašpārvalde, - skolotāji, - skolotāju apvienības, - vecāki un vecāku asociācijas, - Izglītības ministrija un tās departamenti un institūti, - vietējās pašvaldības, - skolas padomes, - izglītības politikas pētnieki, - izglītības nevalstiskās organizācijas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kāds ir dzimumu līdzsvars visās šajās grupās? - Vai pastāv dzimumu līdztiesību veicinošas nevalstiskās organizācijas, kas interesējas par izglītību (piemēram, sieviešu informācijas centrs, iespējams, ir veicis pētījumu par izglītību; var pastāvēt sieviešu biznesa NVO, kas apmāca jaunas sievietes vadības kursus, vai citas nevalstiskas organizācijas, kas īsteno apmācību par dzimuma aspektu skolās)? - Vai pastāv izglītības NVO, kas īpaši interesējas par dzimumu līdztiesības jautājumiem (piemēram, pieaugušo izglītības asociācija, kas rūpējas, lai sievietes apgūst IT prasmes, veselības izglītības NVO, kas vēlas integrēt izglītību par dzimumsociālajām lomām un attiecībām skolu programmās, vai sociālās izglītības grupas, kuras īpaši uztrauc lielais zēnu skaits, kas pamet skolu)? - Vai parlamentā vai Izglītības ministrijā ir augsta ranga ierēdņi, kam ir interese veicināt dzimumu līdztiesību izglītībā? - Vai dzimumu līdztiesība ir studentu pašpārvaldes, vecāku grupas vai citu iesaistīto pušu uzmanības lokā? - Vai jūsu katedrā, ANO Attīstības programmā vai citur valdībā ir eksperts, ar kuru jūs varat sazināties?

II. STRUKTURĀLĀ NEVIENLĪDZĪBA PEDAGOGA PROFESIJĀ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Daudzām valstīm ir raksturīgs modelis, kurā pamatskolas līmenī lielākā daļa skolotāju ir sievietes, turpretim jo augstāks ir mācību iestādes līmenis, jo lielāks ir vīriešu īpatsvars tajās. Īpaši bērnudārza un pirmsskolas skolotāji pārsvarā ir sievietes. Turpretī vadītāju vietās, piemēram, direktora amatā, bieži (taču ne vienmēr) ir nesamērīgi daudz vīriešu. Rezultātā izglītības sfērā skaitliski dominē sievietes, izņemot amatus ar lielākām algām un prestižu.

Strukturālā nevienlīdzība pedagoga profesijā tādēļ saistās gan ar vienlīdzīgām iespējām, gan arī profesiju segregāciju pēc dzimuma darba tirgū. Šeit norādītās problēmas jāsaista ar

nodarbinātības politiku un pasākumiem darba tirgū (skat. *Argumenti* tālāk, kā arī dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “DARBS”, lai iegūtu sīkāku informāciju)

No otras puses, šī problēma izriet arī no dzimumu stereotipiem un dzimumsociālajām lomām. Tā, piemēram, vīriešu dzimuma skolotāju trūkums pamatskolas līmenī nozīmē vīriešu lomu modeļu trūkumu šī vecuma bērniem. Tas var pastiprināt stereotipus par to, ka sievietes ir atbildīgas par pieskatīšanu, mācīšanu un rūpēšanos par bērniem personības veidošanās posmā.

Strukturālas līdztiesības mērķis izglītības jomā ir:

- veicināt vīriešu un sieviešu vienlīdzīgu līdzdalību pedagoga profesijas visos līmeņos un visās jomās.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Sieviešu trūkums augstākā līmeņa (ar lielāku algu un prestižu) izglītības darbā ir jautājums par vienlīdzīgām iespējām un nediskrimināciju, tāpēc tam nepieciešams pievērst uzmanību no šī viedokļa. Īpaši ņemot vērā sieviešu lielo pieredzi izglītības jomā, sieviešu mazais skaits augstākā ranga izglītības amatos atklāj iespējamu taisnīgas attieksmes trūkumu.

Produktivitāte. Profesiju segregācija izglītības jomā rada neproduktivitāti darba tirgū, tā kā sievietēm un vīriešiem paveras atšķirīgas mobilitātes un izvēles iespējas. Tā rezultātā darba tirgus kļūst mazāk elastīgs. Īpaši ekonomiskās krīzes un pārejas laikā šāds neelastīgums var palielināt *plaisu* starp dzimumiem arī bezdarba līmenī.

_ Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “DARBS”, kur atrodama sīkāka informācija par profesiju segregāciju.

Ķēdes reakcija. Daudzās valstīs skolotāji un pasniedzēji, salīdzinot ar privātajā sektorā nodarbinātajiem, saņem ārkārtīgi zemas algas. Turklāt skolotāji – īpaši pamatskolas līmenī – lielākoties ir sievietes. Šī kombinācija diemžēl padara skolotāja profesiju par zema prestiža darbu, kas savukārt samazina izglītības sektora kvalitāti un vērtību.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība skolotāju un pasniedzēju vidū.	Rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> skolotāju skaita ziņā.	<i>Plaisas</i> starp dzimumiem iemesli.	Darba tirgus pētījums.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība augsta līmeņa izglītības vadības amatos (skolu un iestāžu direktori, rektori, dekāni).	Rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> augstāk apmaksātās un prestižākās izglītības profesijās.	<i>Plaisas</i> starp dzimumiem iemesli.	Darba tirgus pētījums.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- Vienlīdzīgu iespēju un antidiskriminācijas rīcībpolitika. **Ja sistēmā pastāvošās dzimuma diskriminācijas dēļ sievietes netiek ielaistas augstākos vadības amatos, tas jārisina ar pretdiskriminācijas rīcībpolitikas un likumdošanas palīdzību apvienojumā ar konkrētiem īstenošanas mehānismiem. Iedarbīga var būt arī vienlīdzīgu iespēju rīcībpolitika, kas aktīvi palīdz sievietēm, iedrošinot viņas ieņemt vadītāju amatus (skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu "DARBS").**
- Algu pārskatīšana izglītības reformas gaitā. **Tā kā iemesls dzimumu segregācijai izglītības jomā daļēji ir zems atalgojums, valdībām vajadzētu apsvērt algu pārskatīšanas iespēju sektora reformas gaitā, lai palielinātu skolotāja un pasniedzēja profesijas prestižu.**
- Vīriešu mērķtiecīga iesaistīšana. **Vīriešus ir jāiedrošina aktīvi iesaistīties izglītības jomā. To var izdarīt ar kampaņu palīdzību, kas uzsvēr vīriešu lomju modeļu svarīgumu, šai nolūkā sadarbojoties ar skolotāju apvienībām.**

III. DZIMUMSOCIĀLĀS LOMAS UN STEREOTIPI: SKOLAS PROGRAMMA UN PEDAGOGU APMĀCĪBA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Tas, ko māca klasē un kā to dara, var stiprināt izplatītos stereotipus vai kalpot kā stereotipu apšaubīšanas un mainīšanas līdzeklis. Tomēr pašlaik šāda iespēja netiek pilnībā izmantota, un skolu sistēma, iespējams, vairāk atbalsta stereotipus nekā liek tos apšaubīt.

Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu komiteja nesēn konstatēja, ka pēc dzimuma segregētas skolas, programmas un mācību grāmatas veicina dzimumstereotipus daudzās pārejas valstīs Centrālajā un Austrumeiropā.⁵⁸

Lai pārveidotu šo šķērslī par iespēju, ir vērts aplūkot vairākus aspektus.

Pamatskolas un vidusskolas programma. Pamatskolā un vidusskolā ir dažādas iespējas formāli iekļaut apmācību par dzimumsociālajām lomām un stereotipiem. Sevišķi svarīgi pievērst uzmanību dzimumsociālajām lomām un attiecībām šādās sfērās:

- veselības un seksuālā izglītība - t.i., dzimumu līdztiesība starppersoniskajās attiecībās, ģimenē un mājās; seksuāla vardarbība;
- pilsoniskā apmācība - t.i., dzimumu līdztiesība politiskajā pārstāvniecībā un līdzdalībā; pilsoniskā sabiedrība un nevalstisko organizāciju aktivitātes, lai atbalstītu dzimumu līdztiesību;
- cilvēktiesību izglītība – t.i., taisnīguma un godīguma jautājumi; nediskriminācija pēc dzimuma un citām *atšķirībām*.

Vienlīdz svarīgi ir pasniegt visus priekšmetus, apzinoties dzimuma aspektu, - citādi pozitīvās pārmaiņas nodarbībās, kurās tiek ņemts vērā dzimums, tiks mazinātas, tā kā būs pretrunā citās nodarbībās dzirdēto.

Programmas pēc vidusskolas. Universitātes un citas augstskolas vidusskolu absolventiem arvien vairāk piedāvā dzimtes studiju programmas. Tās bieži vien ir starpdisciplināras un iekļauj tādus priekšmetus kā literatūra, socioloģija, psiholoģija, politoloģija, attīstības studijas, kultūras studijas un filozofija. Šādas programmas piedāvā iespēju studentiem, kuriem ir

⁵⁸ UNICEF (1999), p. 20.

padziļināta interese par dzimumu kā sociālu kategoriju, kļūt par dzimtes studiju speciālistiem. Tas ir nepieciešams, lai sagatavotu nākotnes ekspertus dzimumu līdztiesības jautājumos darbam valdībā, nevalstiskajās organizācijās un pētījumu institūtos.

Tajā pašā laikā dzimumu līdztiesības jautājumus var iekļaut citās studiju programmās tradicionālākās fakultātēs un nodaļās, piemēram, sabiedriskās politikas un sabiedrības administrācijas programmā un juridiskajā fakultātē.

Mācību materiāli un grāmatas. Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas gaitā jāizpēta šādi jautājumi: Vai dzimumu līdztiesības princips ir integrēts mācību grāmatās un citos mācību materiālos? Tā, piemēram, vai vīrieši un sievietes, meitenes un zēni vienmēr tiek attēloti stereotipiskās dzimumsociālajās lomās, vai bērniem tiek piedāvāti arī alternatīvi, vienlīdzīgi dzimumsociālo attiecību modeļi?

Skolotāju un pasniedzēju apmācība. Veids, kādā skolotāji un augstskolu mācību spēki pasniedz jebkuru materiālu – sākot ar matemātiku un veselības mācību līdz sociālajām zinātnēm – var vai nu mainīt, vai stiprināt stereotipiskas dzimumsociālās lomas. Tā, piemēram, socioloģiski pētījumi Ziemeļamerikā un Eiropā liecina, ka dzimumu stereotipus bieži vien mācību procesā izplata skolotāji. Šie aizspriedumi var izpausties dažādos veidos – sākot ar vīriešu dzimuma skolēnu un studentu privileģēšanu matemātikas un sociālo zinātņu nodarbībās līdz dzimumu stereotipu stiprināšanai ar uzdoto uzdevumu palīdzību (piemēram, lomu spēles, kurās māte paliek mājās, bet tēvs iet strādāt utt.).

Ar to saistīts ir jautājums par attieksmi pret audzēkņiem. Dažkārt ir izrādīties, ka skolotāji ir iecietīgāki pret zēniem attiecībā uz uzdevumu izpildi vai sliktu uzvedību klasē. Tas pastiprina iespaidu, ka pretstatā meitenēm zēniem ir atļauts uzvesties agresīvi vai izrādīt neapmierinātību. Nākotnē tas var izraisīt problēmas abu dzimumu sociālajā mijiedarbībā.

Skolēnu vai studentu padomes un ārpusmācību aktivitātes. Skolas vide ir ārkārtīgi svarīga socializācijas un jaunu cilvēku saskarsmes vieta. Uzvedības modeļi, kas tiek nostiprināti šajā līmenī, bieži vien tiks izmantoti vēlāk pieaugušo dzīvē. Līdz ar to jāizvērtē, vai dzimumu līdztiesības princips ir integrēts ārpusstundu darbā, interešu izglītībā un studentu padomēs. Vai zēniem un meitenēm tiek piedāvātas vienlīdzīgas iespējas iesaistīties aktivitātēs, kas ir gan *tradicionālas*, gan *netradicionālas* viņu dzimumam? Vai studentu padomes respektē vienlīdzīgas līdzdalības un dzimumu līdztiesības principu?

Kopumā ir vairāki mērķi:

- izskaust traucējošos dzimumu stereotipus no mācību materiāliem un programmas satura;
- izmantot iespējas, ko piedāvā izglītības sistēma, apšaubīt tradicionālās dzimumsociālās lomas un stereotipus un piedāvāt alternatīvus, vienlīdzīgākus modeļus;
- atklāt un izskaust aizspriedumus klasē, kas privileģē zēnus vai meitenes, vai kas atalgo vai soda viena dzimuma uzvedību.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Godīga un vienlīdzīga attieksme klasē pret visiem audzēkņiem iemāca bērniem līdztiesības principu ar piemēra palīdzību. Turpretī godīgas attieksmes trūkums stiprina pārliecību, ka līdztiesība ir teorētisks princips, kas nav piemērojams ikdienas dzīvē.

Pārskats. Tā kā izglītība lielākoties tiek finansēta no valsts līdzekļiem, skolotājiem, administratoriem un izglītības politikas veidotājiem jāsniedz pārskats gan vecākiem, gan sabiedrībai par iespējami augstas kvalitātes izglītības nodrošināšanu jauniem cilvēkiem.

Vecākiem un citiem sabiedrības locekļiem līdz ar to ir tiesības pieprasīt, lai pedagogi pievērstu uzmanību arī vienlīdzīgas attieksmes un dzimumu stereotipu izskaušanas jautājumiem un lai tiktu piešķirti nepieciešamie resursi tā nodrošināšanai.

Ķēdes reakcija. Dzimumu stereotipi un tradicionālās dzimumu lomas tiek mantotas no vienas paaudzes otrā, bet reti tiek analizēti ieguvumi un šķēršļi, ko tie var radīt taisnīgas un plaukstošas sabiedrības attīstībai. Šādi stereotipi var ļoti ierobežot cilvēcisko potenciālu – gan tādēļ ka vīrieši un sievietes ierobežo paši sevi, gan tādēļ ka viņus netaisnīgi ierobežo citi cilvēki un sabiedrība.

Tālejošo seku dēļ skolu sistēmā nepieciešams risināt dzimumu stereotipu problēmu – sākot agrīnā vecumā un pastāvīgi to turpinot, līdz ar to laužot paaudžu pārmantojamību šajā jautājumā.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Skolu valžu skaits (%), kas piedāvā dzimuma aspekta izpratnes (integrēšanas) apmācību skolotājiem.	Nacionāls, rajona.	Izglītības sektorā nodarbināto apņemšanās nodrošināt dzimumu līdztiesības veicināšanu klasē.	Šīs apmācības kvalitāte – kā šī apmācība pārtop par praksi klasē.	Skolu valžu pētījums.
Skolotāju skaits (%), kas ir izglītoti par dzimuma aspekta izpratni.	Nacionāls, rajona.	To izglītības pasākumu apjoms, kas vērsti uz dzimuma aspekta ievērošanu.	Šīs apmācības kvalitāte – kā šī apmācība pārtop par praksi klasē.	Apmācības pierakstu pētījums.
Dzimumu līdztiesības studiju programmas vai programmu esamība augstskolu izglītībā.	Nacionāls.	Augstskolu studentu specializācijas iespējas dzimumu līdztiesības jautājumos.	Programmu kvalitāte.	Augstskolu programmu analīze.
Vīriešu un sieviešu attiecība ārpusskolas aktivitāšu un klubu dalībnieku vidū, kas sadalīta pēc aktivitātes tipa (piemēram, komandu sports, mākslas klubi, literatūras klubi utt.).	Skolas, skolas rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> ārpusskolas aktivitāšu ziņā.		Ārpusskolas aktivitāšu dalībnieku reģistrācijas un apmeklējuma žurnāli.

Rīcībpolitikas dokumenta esamība (piemēram, obligātajās programmas vadlīnijās), kas paredz skolās veicināt dzimumu līdztiesību.	Nacionāls (vai rajona).	Politiskā griba veicināt dzimumu līdztiesību skolu programmu saturā.	Šīs apņemšanās faktiskā īstenošana.	Pārskats par izglītības politiku.
Budžeta piešķirums dzimuma stereotipu izskaušanai klasē (ja pastāv attiecīgs rīcībpolitikas dokuments).	Nacionāls (vai rajona).	Finansiāla apņemšanās īstenot rīcībpolitiku (parasti šāda rīcībpolitika tiek izstrādāta, taču tai netiek piešķirti nekādi līdzekļi).	Izmaksu efektivitāte.	Budžeta pārskats.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- Vadlīnijas un metodiskie materiāli. **Rīcībpolitikas veidotājiem jāsniedz norādījumi par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu pamatskolas un vidusskolas programmā. Tālāk jāizstrādā vadlīnijas un konkrēti metodiskie materiāli, kas palīdzēs skolotājiem to integrēt. Visbeidzot jāizstrādā vadlīnijas un metodiskie materiāli par dzimumu līdztiesības principa ievērošanu, lai tos varētu iekļaut pedagoģisko mācību iestāžu programmās.**
- Sadarbība ar vietējām pašvaldībām un skolu valdēm. **Valsts līmeņa rīcībpolitikas veidotāji bieži ir atbildīgi par izglītības programmu rīcībpolitikas un vadlīniju izstrādi, taču konkrēta to ieviešana visbiežāk notiek vietējā un skolas rajona līmenī. Tādēļ ir nepieciešams, lai skolu valdes un pašvaldību ierēdņi, kas atbildīgi par izglītību, tiktu apmācīti un lai viņiem tiktu piedāvāts atbalsts dzimumu līdztiesības principa integrēšanas iniciatīvās.**
- Mācību grāmatu analīze. **Jāanalizē mācību grāmatas un citi materiāli, ko izmanto mācību procesā (ideālā gadījumā to dara dzimumu līdztiesības eksperts vai pietiekami kvalificēta persona), lai konstatētu nevienlīdzīgu dzimumsociālo lomu un stereotipu klātbūtni. Šādai analīzei jāiekļauj rekomendācijas, kā šos piemērus varētu papildināt vai mainīt.**
- Semināri strādājošiem skolotājiem. **Lai gan ideālā gadījumā skolotājiem zināšanas par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu būtu jāiegūst jau profesionālās izglītošanās ietvaros, tomēr strādājošo skolotāju apmācība (semināri, konferences) varētu lētāk aizpildīt *robos* zināšanās.**

IV. VECĀKU IESAISTĪŠANĀS IZGLĪTĪBĀ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Bērnu izglītībā liela nozīme ir vecākiem (vai aizbildņiem). Viņu iesaistīšanās šajā procesā var izpausties dažādi: palīdzība mājas darbu un uzdevumu pildīšanā pēc skolas, palīdzība bērniem un jauniem cilvēkiem izvēlēties, kādās programmās viņiem mācīties, vai iesaistīšanās vecāku asociācijās un skolu valdēs. Tādēļ vecāki ir jāatbalsta un viņiem jāsniedz ierosinājumi, kā veicināt dzimumu līdztiesību izglītības jomā.

Svarīga loma, bērnu izglītības procesā iesaistot vecākus, ir skolotājiem. Tā, piemēram, der pievērst uzmanību informācijai, ko skolotāji nodod vecākiem un bērniem un kas negribot varētu stiprināt dzimumu stereotipus ģimenes dzīvē: ar kuru no vecākiem skolotājs kontaktējas, kad vēlas apspriest audzēkņa sekmes vai uzvedību? Kurš no vecākiem tiek aicināts uz vecāku sapulcēm? Ar kuru no vecākiem skolotājs sazinās, kad bērns ir slims vai savainojis sevi skolā? Bieži vien tiek pieņemts, ka bērnu izglītības un audzināšanas procesā iesaistās tikai mātes, un skolotāji var uzturēt šo pieņēmumu, izslēdzot tēvus no formāla vai neformāla vecāku un skolotāju dialoga.

Vecāku iesaistīšanās jomā **mērķis** ir šāds:

- veicināt abu vecāku **vienlīdzīgu iesaistīšanos** bērnu izglītības visos aspektos.

ARGUMENTI

Ķēdes reakcija. Vecāku atbildība par bērnu izglītību ir mājas aprūpes darba būtisks aspekts. Dažādu iemeslu dēļ – sākot ar lielāku sieviešu un vīriešu produktivitāti līdz uzlabotai dzīves kvalitātei un nabadzības samazināšanai – nepieciešams sasniegt lielāku līdzsvaru mājas aprūpes darba sadalē starp vīriešiem un sievietēm. Pedagoģi var veicināt šo procesu, iedrošinot tēvus aktīvāk līdzdarboties.

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatus “MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA” un “DARBS”, lai iegūtu vairāk informācijas par mājas aprūpes darba ietekmi.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība skolu valdes locekļu vidū, vecāku asociācijās.	Rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> vecāku iesaistīšanās rādītājos izglītības vadībā.	<i>Plaisa</i> starp dzimumiem neformāli iesaistīto vecāku vidū.	Skolu valžu dokumenti.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība vecāku sapulcēs.	Skolas, rajona, reģionāls, nacionāls.	Dzimumu līdzsvars / <i>plaisa</i> vecāku sapulču apmeklējuma rādītājos.	<i>Plaisas</i> starp dzimumiem iemesli; vecāku pienākumu sadalījums mājās.	Skolotāju pieraksti.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Vadlīnijas un apmācības skolotājiem.** Skolotājus var nodrošināt ar vadlīnijām, ko izstrādājušas skolu valdes vai Izglītības ministrija (iespējams, sadarbībā ar citām iesaistītajām personām), kas sniedz informāciju par tēvu iesaistīšanas nozīmi un padomus, kā to var izdarīt. Apmācot skolotājus savā darbā ievērot dzimuma aspektu, var iekļaut arī vecāku un skolotāju dialogu.

VESELĪBA

Tā kā vīriešu un sieviešu nedaudzās atšķirības visuzskatāmāk parādās bioloģijas un fizioloģijas aspektā, nav šaubu, ka dzimumu līdztiesības principa integrēšanas sākumposms saistās ar veselības politiku un programmām.

Mēs zinām, ka veselība ir ne tikai pretstats fiziskam savārgumam un ka to ietekmē ne tikai atsevišķas ķermeņa daļas un funkcijas. Patiesībā veselība ir visaptverošs labsajūtas stāvoklis, un tādēļ to dziļi ietekmē psiholoģiskie un sociālie faktori. Šī iemesla dēļ veselības analīzei jāaptver daudz vairāk nekā vīriešu un sieviešu organismi vien, t.i., jāpievēršas institūcijām, tradīcijām un attieksmēm, kam ir būtiska nozīme, vērtējot aprūpes kvalitāti un analizējot sliktas veselības pamatcēloņus. Tā kā daudzas no šīm institūcijām savā darbībā vadās no uzskata par vīriešu un sieviešu dažādajām lomām sabiedrībā, dzimumu līdztiesības principa integrēšanai šajā sfērā ir ārkārtīgi liela nozīme.

I. PAREDZAMAIS MŪŽA ILGUMS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Viens no nedaudziem statistikas rādītājiem, kas ir plaši pieejams un kas ir sadalīts pēc dzimuma, ir paredzamais mūža ilgums jaundzimušajiem. Dzimumam ir būtiska un neapšaubāma nozīme paredzamajā mūža ilgumā. Visā pasaulē sievietes parasti dzīvo ilgāk nekā vīrieši, bet Austrumeiropā pastāv vislielākā atšķirība pasaulē starp vīriešu un sieviešu paredzamo mūža ilgumu.

Vīriešu zemāks paredzamais mūža ilgums daļēji skaidrojams ar šādiem būtiskiem faktoriem:

- mirstība bruņotu konfliktu laikā un ielas vardarbības rezultātā;
- augsts mirstības rādītājs nelaimes gadījumos, īpaši transporta avārijās;
- profesionālais risks un nelaimes gadījumi darbā;
- augsti pašnāvību rādītāji;
- mirstība alkoholisma un tā izraisīto seku dēļ.

Kaut arī bioloģiskajām īpatnībām ir sava nozīme,⁵⁹ tomēr ir acīmredzams, ka vīriešu paredzamo mūža ilgumu var stipri ietekmēt atšķirīgā vide, kurā viņi darbojas, kā arī atšķirīga grūtību pārvarēšanas mehānismu izvēle. Abi šie faktori ir saistīti ar sociālajām un ekonomiskajām dzimumu lomām, ko savā dzīvē izvēlas vīrieši un sievietes.

Iemesls tam, kādēļ paredzamais mūža ilgums jāanalizē arī no dzimumu līdztiesības aspekta, ir nepieciešamība sniegt ieskatu par dzimumu atšķirībām un nevienlīdzību iedzīvotāju veselībā un labsajūtā. Saistībā ar paredzamo mūža ilgumu gala **mērķis** ir šāds:

- **samazināt atšķirības starp vīriešu un sieviešu paredzamo mūža ilgumu jaundzimušajiem,** cenšoties sasniegt maksimālo paredzamo mūža ilgumu, kura laikā vīrieši un sievietes varētu baudīt veselīgu un jēgpilnu dzīvi.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Cilvēka pamattiesības ir tiesības uz dzīvību. Tādēļ cilvēktiesību aizsardzības uzdevums ir pievērsties faktoriem, kas sistemātiski pārkāpj viena vai otra dzimuma tiesības baudīt pilnvērtīgu un veselīgu dzīvi.

⁵⁹ Pētījumi liecina, ka sievietēm ir nelielas bioloģiskas priekšrocības mūža garuma ziņā (World Bank "Engendering Development." 2001).

Produktivitāte. Veselīgām nācijām vīriešu un sieviešu attiecība ir apmēram līdzīga. Pārejas valstīs vīriešu zemu vidējo mūža ilgumu lielā mērā ietekmē mirstība nedabīgu cēloņu rezultātā vīriešiem darbības vecumā. Tam ir acīmredzama ietekme uz darbaspēka produktivitāti, tādēļ tas var ietekmēt nācijas ekonomisko pieaugumu kopumā.

Dzīves kvalitāte. Augsti mirstības rādītāji darbības vecuma vīriešu vidū ietekmē ne tikai vīriešus, bet arī sievietes un ģimenes. Tā, piemēram, nabadzības rādītāji visbiežāk ir ļoti augsti pensijas vecuma atrašanās, tādēļ ka viņas no vienas pensijas nespēj segt īres maksu un komunālos maksājumus. Dzīves apstākļi bieži pasliktinās arī ģimenēm ar bērniem – īpaši tad, ja vīrietis ir galvenais pelnītājs (viens no nelabvēlīgiem faktoriem ir arī sieviešu ierobežotās iespējas darba tirgū).

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Atšķirība starp vīriešu un sieviešu paredzamo mūža ilgumu piedzimstot.	Nacionāls.	Vīriešu un sieviešu paredzamā mūža ilguma atšķirība.	Atšķirības cēloņi. Paredzamā mūža ilguma atšķirības dažādās vīriešu grupās un sieviešu grupās (jauni un veci, laucinieki un pilsētnieki, etniskās grupas utt.). Šāds sadalījums jāievieš, lai iegūtu konkrētākus datus.	Demogrāfiskā statistika.

IETEICAMIE PASĀKUMI

Mirstības rādītāju ietekmēšana ir ilgtermiņa process, tāpēc jāapzinās, ka jebkuras rīcībpolitikas vai pasākuma rezultāti, t.i., vīriešu mirstības samazināšanās, nebūs redzami uzreiz. Minēšu dažus no rīcībpolitikas virzieniem, kas palīdzēs risināt šo problēmu: garīgās un fiziskās veselības kvalitatīva aprūpe vīriešiem, preventīvā aprūpe vīriešiem un ārēju risku samazināšana (t.i., profesionālā riska novēršana, transporta nelaimes gadījumu samazināšana).

II. SLIMĪBU UN CITU VESELĪBAS PROBLĒMU BIEŽUMS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Rādītājs “pēc nespējas standartizētie mūža gadi” (Disability-Adjusted Life Years) mēra dzīves gadu skaitu, ko cilvēks zaudē sliktas veselības vai invaliditātes dēļ. Lai gan desmit galvenie “pēc nespējas standartizēto mūža gadu” cēloņi zēniem un meitenēm vecumā līdz pieciem gadiem ir līdzīgi, pastāv būtiskas atšķirības “pēc nespējas standartizēto mūža gadu”

cēloņos vīriešiem un sievietēm 15-44 gadu vecumā.⁶⁰ Tas nozīmē, ka dzimumam ir svarīga

⁶⁰ World Bank, "Engendering Development." 2001.

nozīme sliktas veselības gadījumā. Analizējot slimību un savārguma cēloņus, dzimums pastāvīgi izrādās būtisks faktors.

Bioloģiskie un fizioloģiskie faktori. Ar dažām slimībām sirgst tikai vīrieši vai sievietes, piemēram, ar tām, kas saistītas ar reproduktīvajiem orgāniem un funkcijām – krūts vēzi vai sēklinieku vēzi. Ar citām slimībām – piemēram, sirds un asinsvadu slimībām, kā arī osteoporozi – bioloģisku un fizioloģisku faktoru dēļ gan vīrieši, gan sievietes saslimt neproporcionāli lielā daudzumā.⁶¹

Kultūrsociālie faktori. Citas dzimumsociālās atšķirības slimību un savārguma skaita ziņā sakņojas kultūras un sociālajos faktoros, kas padara vīriešus vai sievietes neaizsargātākus. Tā, piemēram, sociālo faktoru izraisītā vīriešu alkoholisma augstie rādītāji var izraisīt daudz lielāku aknu slimnieku skaitu. Vīriešu un sieviešu sociālo lomu maiņa ietekmē arī veselību. Tā, piemēram, smēķētāju skaita straujš pieaugums sieviešu – un īpaši jaunu sieviešu – vidū ir problēma, kam jānokļūst veselības politikas veidotāju uzmanības lokā.

Ekonomiskie faktori. Ekonomiskie faktori un nabadzības rādītāji var stipri ietekmēt slimību statistiku. Tā kā sievietēm ir lielāks nabadzības risks nekā vīriešiem, tam ir negatīva ietekme uz viņu veselību un tas var izraisīt slimību skaita pieaugumu.

Vides faktori. Sociālo lomu un pienākumu sadalījums pēc dzimuma bieži nozīmē, ka sievietes un vīrieši personisko un profesionālo dzīvi pavada atšķirīgā vidē – tas savukārt var nozīmēt, ka viņi ir pakļauti atšķirīgiem vides riskiem. Tā, piemēram, sievietes, kas pavada daudz laika virtuvē, kur ir nepietiekama ventilācija un kurā tiek izmantots gāzes vai malkas apkures enerģijas avots, var ciest elpošanas problēmu dēļ. Turpretī vīrieši darbavietās ir vairāk pakļauti kancerogēno vielu iedarbībai.

Sistemātiskie faktori. Pētījumi rāda, ka vīrieši daudz retāk nekā sievietes izmanto veselības profilakses pasākumus. Pieejamības problēmas (skat. šī pārskata IV daļu) var kļūt par šķērslī slimības laicīgai diagnosticēšanai un ārstēšanai, kas var radīt augstākus slimības vai savārguma rādītājus – šajā gadījumā vīriešu vidū.

Kompleksie faktori. Ļoti bieži slimību skaitu ietekmē minēto faktoru kombinācija. Tā, piemēram, HIV/AIDS rādītāju atšķirības starp dzimumiem var būt saistītas ar fizioloģiskiem, kultūrsociāliem un ekonomiskiem faktoriem.⁶² Līdzīgā veidā fizioloģisku un sociālu faktoru kombinācijas dēļ sievietes zaudē vairāk “pēc nespējas standartizēto mūža gadu” seksuāli transmisīvo infekciju dēļ nekā vīrieši⁶³.

Arī garīgās slimības un depresiju, kas ir ārkārtīgi nopietnas problēmas gan vīriešiem, gan sievietēm, var izraisīt dažādi cēloņi, ieskaitot ģenētiskus, vides un sociālos faktoros. Dominējošo stereotipu dēļ vīrieši var izvairīties no profesionālas palīdzības, lai risinātu tādas problēmas kā depresija vai trauksmes stāvoklis, tā vietā izvēloties antisociālus grūtību pārvarēšanas ceļus – alkoholismu vai pat pašnāvību. Arī garīgo slimnieku skaita palielināšanos veicina sociālie un ekonomiskie faktori – vardarbība, urbanizācija, tradicionālo aktivitāšu un ģimenes lomu izzušana.⁶⁴

⁶¹ Hormonālas izmaiņas pēc menopauzes divkārt vai trīskārt palielina sieviešu risku saslimt ar sirds un asinsvadu slimībām, kā arī veicina osteoporozi, ar ko saslimst apmēram 10 % sieviešu visā pasaulē. Reproductive Health Outlook, 2000.

⁶² Sieviešu reprodiktīvie orgāni ir uzņēmīgāki pret HIV seksuālu pārņemšanu nekā vīriešu, bet kultūrsociālie faktori bieži nosaka to, ka viņām nav kontroles pār partneru izvēli un aizsargāšanos pret HIV. Visbeidzot sieviešu iesaistīšanās prostitūcijā, kas var pakļaut viņas paaugstinātam HIV riskam, bieži vien ir saistīta ar ekonomiskiem faktoriem.

⁶³ Reproductive Health Outlook, 2000.

⁶⁴ Reproductive Health Outlook, 2000.

Saistībā ar slimību un citu veselības problēmu statistiskajiem rādītājiem mērķis ir šāds:

- visu datu par slimību un savārguma skaitu sadalīšana pēc dzimuma;
- ceļoņu izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi;
- dzimumu līdztiesības principa integrēšana profilakses un aprūpes programmu veidošanā, lai mēģinātu novērst šķēršļus, kas padara vienu dzimumu neaizsargātāku par otru.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Tiesības uz veselību un labklājību ir katra cilvēka pamattiesības. Dažas veselības problēmas ir neizbēgamas, taču ikvienas valsts uzdevums cilvēktiesību īstenošanas jomā ir novērst visus šķēršļus, kas traucē nodrošināt pēc iespējas kvalitatīvāku veselības aprūpi. Tā kā daudzus šķēršļus rada dzimumsociālās lomas vai atšķirības starp dzimumiem, valsts dzīves vadītāju pienākums ir risināt šo jautājumu.

Dzīves produktivitāte un kvalitāte. Gan vīrieši, gan sievietes zaudē lielu “pēc nespējas standartizēto mūža gadu” skaitu sakarā ar slimību vai savārgumu, kas saistīts ar dzimumu. Šos zaudējumus ir iespējams kontrolēt vai novērst, ja tiem tiek veltīta atbilstoša uzmanība.

Ja netiek ņemti vērā dzimuma faktori, veselības uzlabošanas rīcībpolitika nebūs tik produktīva vai efektīva, kāda tā varētu būt, ja šiem faktoriem tiktu pievērsta atbilstoša uzmanība.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Atšķirība starp slimību skaitu vīriešiem un sievietēm (uz 100 000 iedzīvotājiem), piemēram: <ul style="list-style-type: none">- sirds un asinsvadu slimības,- onkoloģiskās slimības,- HIV,- depresija utt.	Nacionāls.	Parāda atšķirību starp vīriešiem un sievietēm slimību un saslimšanas rādītājos.	Nenorāda faktorus (iemeslus), kas nosaka atšķirību starp dzimumiem.	Medicīnas statistikas birojs.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- Pētījumi un dati, kas ir sadalīti pēc dzimuma. Tā kā statistika visticamāk neatklās iemeslus atšķirībām starp dzimumiem slimību ziņā, ir būtiski veikt vairāk padziļinātu pētījumu, kas palīdzēs noteikt precīzus šo atšķirību cēloņus. Pētījumu par veselības problēmu cēloņiem netrūkst – šie dati ir jāsadala pēc dzimuma un jāanalizē dzimumu līdztiesības aspektā (nepieciešama kompetence šajos jautājumos).
- Mērķtiecīgas pārbaudes. Balstoties uz veikto pētījumu rezultātiem, veselības politikā jāiekļauj regulāras veselības pārbaudes sievietēm un vīriešiem. Īpaša uzmanība jāpievērš

garīgo slimību slimnieku pārbaudēm – piemēram, depresijai un trauksmes stāvoklim. Pārbaūžu rezultātā jāveic ārstēšana un jānosūta pie atbilstoša speciālista.

- Mērķtiecīga informācijas izplatīšana par veselības problēmām. Ja slimību var novērst, publiski jāizplata informācija par šo faktu gan vīriešiem, gan sievietēm, ņemot vērā, ka viņi var uzticēties atšķirīgām plašsaziņas līdzekļu autoritātēm, saņemt informāciju no dažādiem mediju avotiem un skatīties televīziju vai klausīties radio atšķirīgos dienas laikos.

III. REPRODUKTĪVĀ UN SEKSUĀLĀ VESELĪBA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Reproduktīvo veselību var definēt kā “pilnīgas fiziskās, garīgās un sociālās labklājības kopumu visos aspektos, kas attiecas uz reproduktīvo sistēmu, tās funkcijām un procesiem”.⁶⁵ Tas nozīmē tiesības lemt par ģimenes plānošanu un iekļauj arī seksuālo veselību un attiecības. Tā kā reproduktīvo un seksuālo veselību bieži uzskata par *sieviešu problēmu*, dzimumu līdztiesības princips reti tiek integrēts rīcībpolitikā un tās plānošanā. Reproductīvās veselības un seksualitātes neatņemams aspekts ir dzimumsociālās lomas un attiecības, ko var aplūkot un analizēt dažādos kontekstos.

Seksuālās un dzimumsociālās lomas. Sabiedrībā pieņemtās dzimumsociālās lomas bieži dod tiesības vīriešiem pieņemt lēmumus dzimumattiecību un reproduktīvās veselības jomā un var liegt sievietēm iespēju atteikties no seksuālajām attiecībām vai piedāvāt izmantot prezervatīvu. Rezultātā sievietes bieži vien nespēj adekvāti pasargāt sevi no nevēlamas grūtniecības, seksuāli transmisīvajām infekcijām (STI) un to nelabvēlīgās ietekmes uz veselību.⁶⁶ Savukārt izplatītās vīriešu dzimumsociālās lomas var atturēt vīriešus no prezervatīvu lietošanas un medīķu pakalpojumu izmantošanas profilaksei vai ārstēšanai. Tas ietekmē ne tikai viņu veselību, bet arī viņu partneru veselību.

Grūtnieces veselība un sieviešu veselība. Par veselības aprūpes prioritāti ir jāklūst rūpēm par topošās mātes veselību – grūtniecēm nepieciešama augstas kvalitātes aprūpe, ieskaitot konsultācijas par veselīgu dzīvesveidu un psiholoģisko palīdzību, dzemdību veida izvēli un vecmātes palīdzību komplikāciju gadījumā.

Taču pirmām kārtām sievietes jāuztver kā sievietes, nevis kā nākamās paaudzes iznēsātājas vai potenciālās iznēsātājas. Sievietēm, kuras nevar vai negrib dzemdēt bērnus, jāpiedāvā tāda pati aprūpes kvalitāte un seksuālās veselības pakalpojumi, kā arī jāļauj izdarīt brīvu izvēli par jautājumiem, kas saistīti ar viņu auglību. Sievietēm jāgarantē augsta aprūpes kvalitāte visas dzīves laikā, ne tikai reproduktīvās aktivitātes gados.

Vīriešu veselība. Reproductīvās veselības aprūpes sistēmā vīriešu seksuālā veselība un tēvu veselība bieži vien tiek atstāta novārtā. Tēvu veselībai bieži netiek pievērsta pietiekama uzmanība kā neauglības iespējamam cēlonim vai kā sieviešu sliktas reproduktīvās veselības cēlonim (vīrieši nelabprāt veic auglības vai seksuāli transmisīvo infekciju pārbaudes, kas var būt saistīts ar sabiedrībā dominējošo vīriešu dzimumidentitāti). Arī vīriešiem ir jāveltī uzmanība savai veselībai, un vīriešu veselības aprūpei visā mūža garumā arī jāklūst par veselības aprūpes prioritāti.

⁶⁵ International Conference on Population and Development 1994, Summary of the program of Action.

⁶⁶ Reproductive Health Outlook, 2000.

Jaunieši. Lielākais vairums vīriešu un sieviešu (precēti vai neprecēti) seksuāli aktīvi kļūst pusaudža gados.⁶⁷ Tāpat kā pieaugušajiem, jauniešiem ir tiesības uz informāciju par reproduktīvo un seksuālo veselību, uz augstas kvalitātes aprūpi un konsultācijām, ieskaitot – par kontracepciju. Diemžēl veselības aprūpes sistēmā jaunieši nereti tiek diskriminēti, ieskaitot konfidencialitātes tiesību pārkāpšanu un atbilstošas informācijas un pakalpojumu trūkumu. Jauniešu seksuālo veselību lielā mērā ietekmē dzimumsociālās lomas sabiedrībā, kas var radīt negribētus seksuālus kontaktus, vardarbību, nevēlamu grūtniecību un seksuāli transmisīvās infekcijas.

Reproduktīvās un seksuālās veselības jomā mērķis ir šāds:

- **nodrošināt, lai reproduktīvā veselība netiktu nostumta perifērijā kā *sieviešu problēma*, bet garantējot pilnvērtīgu informāciju un pakalpojumus visām sievietēm un vīriešiem visas dzīves laikā,**

lai sasniegtu šādu galamērķi:

- **panākt vīriešu un sieviešu reproduktīvās un seksuālās veselības augstāko kvalitāti un garantēt reproduktīvo un seksuālo tiesību pilnvērtīgu īstenošanu.**

ARGUMENTI

Taisnīgums. Vīriešiem un sievietēm, gan jauniem, gan veciem – seksuālās un reproduktīvās veselības jomā ir tiesības saņemt kvalitatīvu informāciju un pakalpojumus. Dzimumu līdztiesības neievērošana šajā informācijā un pakalpojumos nozīmē, ka tie būs neadekvāti un nekvalitatīvi.

Produktivitāte. Investējot atbilstošas informācijas sniegšanā, kā arī reproduktīvās un seksuālās veselības profilaktiskās aprūpes pakalpojumos vīriešiem un sievietēm, iespējams izvairīties no dārgas ārstēšanas un neatliekamās palīdzības sniegšanas nākotnē. Lielākā daļa pasākumu, kas veicina reproduktīvās un seksuālās veselības aprūpi un tiesības, nav dārgi un attaisno ieguldītos līdzekļus.⁶⁸

Dzīves kvalitāte. Pētījumi liecina, ka pusaudži, kas saņēmuši atbilstošu informāciju un medicīniskās aprūpes pakalpojumus, uzsāk seksuālās attiecības vēlāk un ar mazāku seksuālo partneru skaitu; viņi retāk demonstrē riskantu seksuālo uzvedību un inficējas ar seksuāli transmisīvajām infekcijām, viņiem retāk ir neplānota grūtniecība.⁶⁹ Lai palielinātu šo tendenci, nepieciešama dzimumu līdztiesības principa integrēšana informācijā un pakalpojumos.

Slikta grūtnieču veselība var postoši ietekmēt bērnus – ne tikai nedzimušus, bet arī zīdaiņus.

Drošs aborts. Ja aborta pakalpojumi ir nelegāli, ierobežoti vai nepieejami, nedrošs aborts rada augstu invaliditātes un nāves risku sievietēm.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

⁶⁷ Family Care International, Briefing Card on Adolescent Sexual and Reproductive Health, 2000.

⁶⁸ Family Care International, Briefing Card on the Life Cycle Approach, 2000.

⁶⁹ Family Care International, Briefing Card on Adolescent Sexual and Reproductive Health, 2000.

Konsekventas nacionālas rīcībpolitikas stratēģijas esamība reproduktīvās un seksuālās veselības jomā, kas ņem vērā vīriešu un sieviešu vajadzības.	Nacionāls.	Valdības apņemšanās iekļaut reproduktīvo un seksuālo veselību rīcībpolitikas dienaskārtībā un atzīt abu dzimumu lomu šajā jautājumā.	Šādas rīcībpolitikas kvalitāte un īstenošanas atbilstība.	Rīcībpolitikas pārskats.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība šādu saslimstību ziņā: - HIV, - sifiliss, - citas STI.	Nacionāls.	Atšķirības starp dzimumiem šo slimību un infekciju rādītājos. Lielas atšķirības norāda, ka profilakses programmās netiek veiksmīgi izmantota dzimumu līdztiesības analīze.		Medicīnas statistika.

IETEICAMIE PASĀKUMI.

- “Grūtnieces un bērna veselības” jēdziena paplašināšana. **Jāveic rīcībpolitikas analīze, lai nodrošinātu to, ka “grūtnieces un bērna veselības” rīcībpolitika netiek īstenota uz plašākas pieejas rēķina, kas iekļautu arī tēvu veselību. “Grūtnieces un bērna veselības” jēdziena paplašināšana līdz “reproduktīvajai veselībai” ņem vērā tēva veselību kā būtisku faktoru, tajā pašā laikā iedrošinot vīriešus būt aktīvākiem potenciālajiem tēviem un vēlāk – mazuļa aprūpētājiem. Šādai analīzei jānoskaidro, vai sabiedrības veselības politikā tiek pienācīgi ņemti vērā arī citi sieviešu veselības problēmu aspekti visas dzīves laikā un vai sieviešu veselība tiek vērtēta ne tikai grūtniecības kontekstā.**
- Likumdošanas un rīcībpolitikas šķēršļu novēršana reproduktīvo tiesību jomā. **Daudzās valstīs joprojām pastāv likuma ierobežojumi sieviešu tiesībām uz brīvu izvēli, kas balstītos uz pietiekamu informāciju par visām seksuālās un reproduktīvās dzīves jomām. Ar šķēršļiem reproduktīvo tiesību sfērā īpaši saskaras jaunieši. Jāveic pasākumi, kas garantētu pilnvērtīgas seksuālās un reproduktīvās tiesības. Šādi pasākumi ietver:**
 - rīcībpolitikas un likumdošanas analīzi, lai saskatītu šķēršļus pilnvērtīgu seksuālo un reproduktīvo tiesību baudīšanai;
 - jebkuru šķēršļu novēršanu attiecībā uz šīm tiesībām – vai nu papildinot likumdošanu, vai ieviešot nepieciešamās izmaiņas rīcībpolitikā.
- Praktisko iemaņu apmācība jauniešiem. **Tikai informācijas nodrošināšana vien nesniedz jauniešiem pilnvērtīgas reproduktīvās veselības iemaņas. Šīs iemaņas saistās ar lēmumu pieņemšanu, problēmu apspriešanu, konfliktu risināšanu, ar pietiekamu pašnovērtējumu**

– tas viss ir cieši saistīts ar dzimumsociālo lomu un attiecību apspriešanu. Praktisko iemaņu apguves programmās būtu jāliek spēcīgs uzsvars uz dzimuma sociālo aspektu.

- Pakalpojumu sniedzēju izglītošana. Izglītojoši pasākumi var palielināt pakalpojumu sniedzēju izpratni par dzimuma un seksuālajiem jautājumiem. Izglītojoši pasākumi apvienojumā ar mūsdienīgu klīnisko praksi var dot pakalpojumu sniedzējiem nepieciešamās zināšanas un iemaņas, lai viņi spētu piedāvāt plašāku pakalpojumu klāstu un bez aizspriedumiem apspriest klienta seksualitāti.

Pakalpojumu sniedzēji, kas izprot dzimuma un seksualitātes jautājumus:⁷⁰

- izturas pret klientēm un klientiem ar cieņu;
- noskaidro informāciju par klientu seksuālajiem partneriem, seksuālo uzvedību un problēmām, lai varētu palīdzēt noteikt viņu veselības un ģimenes plānošanas vajadzības;
- palīdz klientiem novērtēt saslimšanas risku ar STI;
- nosaka, cik lielā mērā klienti spēj kontrolēt savu seksuālo dzīvi; ja nepieciešams, piedāvā tādu kontracepcijas metodi, ko var izmantot, partnerim nezinot; piedāvā aprunāties ar klienta partneri vai iesaka klientam, kā apspriest ar seksualitāti saistītus jautājumus;
- izmeklēšanas laikā pamana STI pazīmes, fiziskās un seksuālās vardarbības pēdas.

Rīcībpolitikas veidotāji var atbalstīt pakalpojumu sniedzēju apmācību, sadarbojoties ar nevalstiskām un profesionālām organizācijām, kā arī izstrādājot un īstenojot noteikumus par aprūpes kvalitāti, ņemot vērā abu dzimumu viedokļus.

IV. VESELĪBAS SEKTORA REFORMA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Daudzās pārejas valstīs pašlaik notiek veselības sektora pārveidošana, bieži vien pārstrukturējot gan veselības aprūpes finansēšanas, gan pakalpojumu sniegšanas kārtību. Veselības sektora reformas gaitā jāmēģina veicināt līdztiesība gan veselības aprūpes pieejamības, gan arī kvalitātes ziņā. Tas nozīmē, ka rīcībpolitikas veidotājiem jārisina tādi jautājumi kā atsevišķu pamatpakalpojumu prioritāšu noteikšana, pakalpojumu sniegšana organizācijas darbības tālākai finansēšanai, cilvēkresursu pārstrukturēšana, decentralizācija un sabiedrības iesaistīšanās. Lai to panāktu, jāpievērš uzmanība dažādiem dzimuma aspektiem.

Uzsvars uz vispārēju aprūpi un profilaksi. Daudzu reformu gaitā notiek pāreja no specializētiem pakalpojumiem uz vispārēju primāro aprūpi (piemēram, regulāras konsultācijas ar ģimenes ārstu, kurš nepieciešamības gadījumā nosūtīs klientu pie speciālista).

Šī pāreja visticamāk vīriešus un sievietes ietekmēs atšķirīgi. Tā, piemēram, pētījumi daudzās valstīs parāda, ka vīrieši reti izmanto veselības profilakses pakalpojumus un rūpējas par savu veselību tikai tad, ja *kaut kas ir noticis*. Tādēļ vīriešiem pastāv risks neiesaistīties veselības sistēmā, kas orientēta uz profilaksi. Savukārt sievietes var nevēlēties, piemēram, vērsties pie ginekologa ar ģimenes ārsta starpniecību.

Cilvēkresursu pārstrukturēšana. Mediķa profesijā pārejas valstīs pārsvarā strādā sievietes, un viņu algas lielākoties ir zemas. Tam ir ietekme uz dzimuma aspekta integrēšanu un veselības sektora reformu:

⁷⁰ Izmantots Reproductive Health Outlook, 2000.

- Pāreja uz vispārējo primāro aprūpi var radīt speciālistu *pārpalikumu*, tādēļ reformas var veicināt piemērotāku ārstu un pacientu skaita attiecību. Nepieciešams aplūkot, kā šīs reformas ietekmēs nodarbinātības iespējas sievietēm, nodrošinot to, ka sievietes necieš no pārstrukturēšanas ekonomiskajām sekām.
- Lai nodrošinātu jaunās veselības aprūpes sistēmas administrēšanu, rodas jaunas vadītāju darba vietas. Nepieciešams parūpēties, lai, pieņemot darbā šos vadītājus, tiktu ņemta vērā dzimumu līdztiesība. Citādi pastāv liels risks, ka veselības aprūpi vadīs vīrieši, bet īstenos sievietes – tā radot profesiju vertikālo segregāciju. Līdzīgu iemeslu dēļ arī medmāsu loma jaunajā sistēmā jāvērtē, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi.

_ Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “DARBS” – “Profesiju segregācija”.

- Veselības aprūpes reformā jāietver centieni paaugstināt mediķu darba prestižu un algas, nevis vienkārši jānodod šīs profesijas kontrole vīriešu rokās.

Maksas pakalpojumu ieviešana un finansiālā reforma. Daudzu veselības aprūpes reformu gaitā notiek pāreja no valsts finansētas veselības aprūpes uz maksas pakalpojumu ieviešanu. Šī pāreja abus dzimumus ietekmēs atšķirīgi, tādēļ ka vīriešiem un sievietēm ir atšķirīgs viņu rīcībā esošais ienākumu apjoms un viņi atšķirīgi izmanto veselības pakalpojumus.

Tā, piemēram, pētījumi liecina, ka vīrieši tērē vairāk naudas dārgākiem speciālistiem nekā sievietes. Tas var būt tādēļ, ka viņi var atļauties šos pakalpojumus, bet sievietes nevar. Turklāt sievietes lielā mērā ir atbildīgas par bērnu un vecu cilvēku aprūpi, kas var nozīmēt, ka sievietes maksā arī par viņiem domātiem pakalpojumiem. Tas var stipri ietekmēt viņu finansiālos resursus. Ārstēšanas maksas ieviešana var nozīmēt arī “mājas aprūpes” palielināšanos, ko veic ģimenes locekļi, – tas visticamāk palielinās tieši sieviešu reproduktīvā darba slogu.

Integrējot dzimumu līdztiesības principu veselības reformā, jāsasniedz šāds mērķis:

- atzīt veselības reformas seku atšķirības pēc dzimuma, un ņemt tās vērā, plānojot, īstenojot un uzraugot reformas rīcībpolitiku.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Cilvēkresursu pārstrukturēšanas kontekstā svarīgi atcerēties, ka vienlīdzīga karjeras iespēju pieejamība ir cilvēktiesību principa ievērošana. Ne mazāk svarīgas ir arī tiesības uz veselības aprūpes pieejamību.

Uzticība. Viens no veselības aprūpes sistēmas reformas mērķiem ir aprūpes kvalitātes uzlabošana. Ja vīrieši un sievietes neuzskata, ka reforma atbilst viņu vajadzībām, var samazināties uzticība reformai.

Produktivitāte. Otrs svarīgs šīs reformas mērķis ir veselības aprūpes sistēmas lielāka produktivitāte. Taču, ja netiek ņemti vērā pakalpojumu izmantošanas dzimuma aspekti, sistēmas produktivitāte var samazināties. Ja sievietēm arvien vairāk jā rūpējas par slimiem ģimenes locekļiem, var samazināties darba tirgus produktivitāte kopumā.

Dzīves kvalitāte. Pārmaiņu rezultātā nepieciešamā štatu samazināšana var radīt negatīvas ekonomiskās sekas medicīnas darbiniekiem (un viņu ģimenēm).

INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība veselības aprūpes profesiju darbinieku vidū šādos līmeņos: - augstākā līmeņa vadītāji un administratori ; - cits administratīvais personāls; - ģimenes ārsti; - speciālisti; - medmāsas.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars veselības aprūpes profesijās dažādās sfērās. Pievērsiet uzmanību atšķirībām starp dzimumiem labi apmaksātos un augsta prestiža darbos attiecībā pret zemi apmaksātiem un zema prestiža darbiem.	Kā šo dalījumu ietekmē (vai ietekmēs) veselības aprūpes reforma. Tādēļ ir svarīgi monitorēt un konstatēt izmaiņas reformas gaitā un, ja iespējams, paredzēt gaidāmās pārmaiņas pirms reformas tiek īstenotas.	Nodarbinātības statistika.
Vidējais naudas daudzums, kas tiek tērēts veselības aprūpei gadā, vīriešu tēriņi attiecībā pret sieviešu tēriņiem.	Nacionāls. Jāmēra pirms un pēc reformām.	Reformu rezultātā radušās atšķirības starp vīriešiem un sievietēm izmaksu pieauguma ziņā par veselības aprūpi.		Mājsaimniecības budžeti.*
* Iespējams, jāizveido īpaša metodoloģija, lai noteiktu atšķirības starp vīriešiem un sievietēm pieejamajiem resursiem un to tēriņiem, tā kā mājsaimniecības budžetu pētījumi ne vienmēr ir pietiekamā mērā sadalīti pēc dzimuma. Skat. "Ieteicamos pasākumus" tālāk.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- Reformu monitorings. **Lielbritānijas nevalstiskās organizācijas veiktajā veselības sektora analizē norādīts, ka līdz šim nav bijis daudz konkrētu datu par to, kā šīs reformas atšķirīgi pievēršas vīriešiem un sievietēm un ietekmē viņus. Par iemeslu tam tiek minēts sistemātiska reformu monitoringa trūkums, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi.⁷¹ Nepieciešams izsekot jebkuru reformu ietekmei uz dzimumu līdztiesību – kāda ir to ietekme uz vīriešiem un sievietēm veselības un ekonomiskajā ziņā.**
- Mājsaimniecības budžetu izpēte, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi. **Konkrēta pētījuma iespējas paveras, analizējot mājsaimniecības izdevumus veselības aprūpei. Šeit svarīgi atzīmēt, ka nav daudz mājsaimniecību, kas iedzīvina kopējā katla principu, kad resursi ir vienādi pieejami visiem mājsaimniecības locekļiem, un tādēļ rūpīgi jāanalizē atšķirīgie resursi, kas pieejami vīriešiem un sievietēm, un viņu izdevumu atšķirīgās prioritātes.**

V. VESELĪBAS APRŪPES PIEEJAMĪBA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDI IR MĒRĶI?

Veselības pakalpojumu esamība vēl nenozīmē, ka tie būs pieejami tiem, kam tie nepieciešami. Pieejamības pētījumos atklājies, ka dzimumam ir būtiska loma.

⁷¹ H. Reeves (1998), p. 3.

Minēšu dažus pieejamības aspektus, kuros jāintegrē dzimumu līdztiesības princips.

Pakalpojumu pieejamība un atrašanās vieta. Laiks ir vērtīgs resurss, un tas var ietekmēt pakalpojumu pieejamību. Tā, piemēram, pakalpojumi, kas tiek piedāvāti tikai parastajā darba laikā, rada grūtības tiem, kas nevar izbrīvēt laiku algotajā darbā, vai vecākiem, kam dienas laikā jā rūpējas par maziem bērniem. Arī pakalpojumu atrašanās vieta var padarīt tos vairāk vai mazāk pieejamus dažādām iedzīvotāju daļām. Laukos dzīvojošiem cilvēkiem šajā ziņā ir īpaši lielas grūtības – laika un izmaksu dēļ, kas nepieciešamas braukšanai. Tā kā vīriešiem un sievietēm mājās un darbaspēkā ir atšķirīgas lomas, viņiem visticamāk būs atšķirīgas prasības attiecībā uz pakalpojumu pieejamību un atrašanās vietu.

Aprūpes kvalitāte un pakalpojumu sniedzēju attieksme. Pieejamību var ietekmēt arī klienta saņemto pakalpojumu kvalitāte – ja klienti uzskata, ka viņu vajadzības netiek atbilstoši vai pietiekami ievērotas, viņi šos pakalpojumus var turpmāk neizmantot. Starp būtiskiem faktoriem jāmin arī dzimuma aspekta ignorēšana no medicīnas darbinieku puses.

Ekonomiskie faktori. Nabadzība (kas vīriešus un sievietes ietekmē atšķirīgi) ir cieši saistīta ar sliktu veselību. No vienas puses, slikta veselība var padziļināt nabadzību, no otras puses, nabadzība ierobežo augstas kvalitātes un atbilstošu pakalpojumu pieejamību. Tas var notikt tādēļ, ka dažiem pakalpojumu izmantotājiem šo pakalpojumu vai ārstēšanas līdzekļu cena šķiet pārmērīgi augsta. Pat sievietēm, kuras nav trūcīgas šī vārda tiešā nozīmē, kopumā nav pieejami tie paši ekonomiskie resursi, kas vīriešiem, un tas var ietekmēt arī veselības aprūpes pieejamību.

_ Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “NABADZĪBA”, lai iegūtu vairāk informācijas.

Sociālie faktori. Pakalpojumu pieejamību ietekmē arī sieviešu un vīriešu dzimumsociālās lomas. Ja sievietes ir noslogotas, veicot gan algoto, gan mājas aprūpes darbu, viņas nevar atļauties veselības aprūpes *greznību* laika trūkuma dēļ. Savukārt vīriešiem, kas var būt izolēti no mājas aprūpes darba jomas un kurus ietekmē *stīprā vīrieša* stereotips, var būt psiholoģiskas grūtības meklēt nepieciešamo palīdzību veselības aprūpes ziņā, īpaši profilaktiskās aprūpes jomā.

Vecums un iespējas. Arī vecuma un dzimuma faktoru kombinācija var ietekmēt pakalpojumu pieejamību. Tā, piemēram, jaunām sievietēm var būt grūtības saņemt pakalpojumus (īpaši seksuālās veselības jomā) un var tikt pārkāptas viņu tiesības uz konfidencialitāti. Savukārt jauni vīrieši var būt nepietiekami informēti par veselības pakalpojumiem, un tas var radīt grūtības atrast piemērotus pakalpojumus, kas atbilst viņu vajadzībām. Arī gados vecāki cilvēki sastopas ar pieejamības grūtībām, īpaši ja vecumu papildina ierobežotas pārvietošanās iespējas.

Līdz ar to dzimumu līdztiesības principa integrēšanas mērķis veselības aprūpes pieejamības ziņā ir šāds:

- **nodrošināt, lai vīriešiem un sievietēm ir pilnībā un vienlīdzīgi pieejami visi veselības aprūpes un veselības sistēmas pakalpojumi.**

ARGUMENTI

Taisnīgums. Vienlīdzīga veselības pakalpojumu pieejamība vīriešiem un sievietēm ir cilvēktiesību jautājums; tāpēc valdībām ir pienākums to nodrošināt.

Pārskats. Tā ka veselības aprūpes sistēma tiek vismaz daļēji finansēta no sociālajiem nodokļiem, rīcībpolitikas veidotāji ir atbildīgi par to, lai vīriešiem un sievietēm būtu vienlīdz pieejami visi pakalpojumi.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu skaits (%) attiecībā pret sievietu skaitu (%), kas regulāri (gada laikā) veic medicīniskās pārbaudes.	Nacionāls.	Atšķirības starp dzimumiem profilakses pakalpojumu izmantojuma ziņā. Atšķirību samazināšanās var norādīt uz veikto pasākumu produktivitāti.	Neapmeklēšanas iemesli.	Aptaujas.
Laiks (stundas mēnesī), ko vīrieši attiecībā pret sievietēm pavada medicīniskajās pārbaudēs, ieskaitot klātbūtni bērna vai veca cilvēka pārbaudēs.	Nacionāls.	Atšķirības starp dzimumiem laika resursu patēriņā veselības aprūpei.	Patērēto laika resursu pieauguma vai samazinājuma iemesli.	Socioloģiska aptauja.
Aprūpes kvalitāte, ieskaitot pakalpojumu sniedzēju izpratni par dzimuma aspektiem.	Nacionāls.	Var norādīt uz pakalpojumu sniedzēju izpratni par dzimuma aspektiem kā pieejamības jautājumu.		Anonīmas aptaujas.*
* Skat. "Ieteicamos pasākumus", kur atrodams metodoloģijas apraksts.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- Pētījumi. Lai labāk izprastu pieejamības jautājuma dzimuma aspektus, jāveic īpaši pētījumi. Tie var būt:
 - socioloģiskas aptaujas, kas pēta vīriešu un sievietu attieksmi pret savu veselību, ar kādām grūtībām viņi sastopas veselības pakalpojumu pieejamības ziņā, viņu viedokļus par saņemtās aprūpes kvalitāti utt. Lai šādus datus varētu izmantot kā panākumu indikatorus, jāizstrādā īpaša un uzticama metodoloģija, lai aptauju būtu iespējams atkārtot un rezultātus laika gaitā varētu salīdzināt.
 - anonīmas aptaujas - šajās aptaujās brīvprātīgos aicina piedalīties intervijā (vai aizpildīt anketu) par tikko saņemtās aprūpes kvalitāti brīdī, kad viņi dodas projām no pakalpojumu sniegšanas vietas. Cita iespēja ir pētniekiem pašiem izmantot veselības aprūpes pakalpojumus kā klientiem un novērtēt aprūpes kvalitāti. Arī šajā gadījumā jāizstrādā īpaša metodoloģija, kas dos statistiski ticamus rezultātus.

- Veselības aprūpes darbinieku izglītošana dzimuma aspekta ievērošanā. **Lai nodrošinātu augstu aprūpes kvalitāti, nepieciešams atbalstīt medicīnas darbiniekus, lai palielinātu viņu spēju piedāvāt šādu aprūpi. Lai to sasniegtu, jāorganizē mācību semināri strādājošiem veselības aprūpes darbiniekiem vai jāintegrē “izpratnes par dzimumu” mācība medicīnas izglītības iestāžu programmās. Labs sākums standartu izstrādāšanai ir sadarbība ar mediķu profesionālajām asociācijām.**

VI. AR DZIMUMUPIEDERĪBU SAISTĪTA VARDARBĪBA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Ar dzimumpiederību saistīta vardarbība ietver (taču neaprobežojas tikai ar) izvarošanu, uzbrukumu, vardarbības draudus, aizskaršanu, pazemošanu, piespiedu sociālo izolāciju un citas formas. Seksuālā vardarbība ir jebkāda nevēlama seksuāla uzvedība vai darbība, vai personas seksualitātes vardarbīga izmantošana.

Cita izplatīta ar dzimumpiederību saistīta vardarbības forma, kas daļēji sakrīt ar iepriekš minēto, ir vardarbība mājās – gandrīz četrdesmit valstīs veiktie pētījumi liecina, ka no vīriešu partnera vardarbības cieš no vienas desmitās daļas līdz vairāk nekā pusei sieviešu.⁷²

Vardarbība mājās ietver izvarošanu un seksuālu uzbrukumu partneru seksuālajās attiecībās. Vardarbība ir sarežģīts, visas sfēras skarošs jautājums, kam nepieciešams pievērst uzmanību no dažādiem aspektiem. Pastāv cieša saikne arī starp vardarbību, kas saistīta ar dzimumpiederību, un veselību, tādēļ jāpievērš uzmanība vardarbībai kā būtiskam sabiedrības veselības riska faktoram.⁷³

Vardarbība, kas vērsta pret noteiktu dzimumu, ir cieši saistīta ar tradicionālajām dzimumsociālajām lomām, vīrieša un vīrišķības izpratni.⁷⁴ Tas patiešām tā ir, ja runājam par vīriešu vardarbību pret sievietēm, bet pastāv arī vīriešu vardarbība pret vīriešiem, kam var būt postošas sekas attiecībā uz veselību, sociālo un ekonomisko situāciju. Fakts, ka vardarbība (īpaši vardarbība mājās un vīriešu vardarbība pret vīriešiem) daudzviet pasaulē tiek *sociāli akceptēta*, norāda uz to, cik svarīgi ir mainīt pieņemtās dzimumsociālās lomas un stereotipus, lai izvairītos no šādas vardarbības.

Arī rūpes par vardarbībā cietušajiem ir svarīgi analizēt no dzimuma perspektīvas. Sievietes bieži vien nevēlas ziņot par vardarbības gadījumiem dažādu iemeslu dēļ:

- **sabiedrības attieksme pret vardarbību un pret sievietēm bieži liek sievietēm just kaunu vai pat vainu par vardarbību, no kuras viņas cietušas;**
- **ja sieviete izlemj ziņot par vardarbību, viņa var pamatoti baidīties no vardarbības veicēja atriebības;**
- **sievietes bieži vien atkārtoti kļūst par upuriem – tikai šoreiz veselības aprūpes un tiesu sistēmā, kuru pienākums būtu atbalstīt un aizsargāt cietušās sievietes;**
- **sievietes var neuzticēties veselības aprūpes vai tiesu sistēmai;**
- **tā kā sabiedrībā vardarbība tiek uzskatīta par pieņemamu parādību, sievietes var uztvert sāpes un pazemojumu kā *normālu dzīves sastāvdaļu*.**

Izplatīto stereotipu dēļ vīrieši reti runā par traumām vai vardarbību, no kuras viņi ir cietuši. No viņiem tiek gaidīta vīrišķība, un kautiņi ar citiem vīriešiem nereti tiek vērtēti kā *iniciācijas*

⁷² Reproductive Health Outlook, 2000.

⁷³ Tomēr jāpiezīmē, ka vardarbība ir ne tikai veselības jomas jautājums – vardarbības problēmai jāpievēršas no likumdošanas un taisnīguma, likumdošanas īstenošanas, izglītības, mediju un sociālo pakalpojumu viedokļa.

⁷⁴ Reproductive Health Outlook, 2000.

rituāli vai vīriešu blēņošanās, ignorējot faktu, ka vardarbība bieži ir negribēta un tai var būt nopietnas sekas. Diemžēl vardarbību reti vērtē kā antisociālu uzvedību vai sociālu problēmu.

Attiecībā uz vardarbību, kas saistīta ar dzimumpiederību un veselību, jāizvirza šādi mērķi:

- informētības līmeņa celšana par vardarbību, kas vērsta pret dzimumu, kā būtisku draudu sabiedrības veselībai;
- pasākumu veikšana vardarbības novēršanai un cietušo aprūpes veicināšanai.

Galamērķis ir novērst pret dzimumu vērstu vardarbību sabiedrībā.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Visu cilvēku pamattiesības ir tiesības būt brīvam no cietsirdīgas, pazemojošas vai kaitnieciskas izturēšanās – vienā vārdā sakot, no vardarbības.

Produktivitāte. Lai gan kaitējumam, kas vardarbības rezultātā nodarīts personai, jāpievērš galvenā uzmanība, risinot vardarbības profilakses un vardarbības problēmas, tomēr rīcībpolitikas veidotājiem jāatceras, ka vardarbības sekas sniedzas tālāk nekā fiziskais un psiholoģiskais kaitējums cietušajam – tās ietekmē visu sabiedrību.

Valdībām vardarbība izmaksā dārgi. Tā, piemēram, 1995. gadā Kanādā veiktā pētījumā tika konstatēts, ka vardarbība pret sievietēm valstij izmaksā 1,5 biljonus Kanādas dolāru gadā. Pat raugoties tikai no šī atklājuma vien, valdības nevar atļauties ignorēt pret dzimumu vērstu vardarbību, kas saistīta ar dzimumpiederību, kā būtisku rīcībpolitikas problēmu.

Dzīves kvalitāte. Sievietēm, kas cietušas no vardarbības, bez šaubām ir nodarīts pāri garīgās un fiziskās veselības ziņā. Pasaules Bankas pētījumi liecina, ka vardarbība mājās un izvarošana ir iemesls tam, ka reproduktīvā vecuma sievietes invaliditātes vai nāves dēļ zaudē 5 līdz 16 % no sava mūža gadiem. Sievietēm, kas ir cietušas no seksuālas un fiziskas vardarbības, ir palielināts risks ciest no ginekoloģiskām problēmām, nevēlamas grūtniecības, nedroša aborta, seksuāli transmisīvajām infekcijām, komplikācijām grūtniecības laikā, spontāna aborta; viņām biežāk dzimst bērni ar nepietiekamu svaru un viņas biežāk cieš no iegurņa iekaisuma slimībām. Vardarbība rada arī psiholoģiskas problēmas, piemēram, depresiju, trauksmes sajūtu, pēctraumas stresu un pašnāvības tieksmes.⁷⁵ Tāpēc nevar ignorēt vardarbību kā būtisku draudu sabiedrības veselībai.

Ķēdes reakcija. Vardarbības fiziskās un psiholoģiskās sekas ietekmē visas dzīves jomas – pakļaušana vardarbībai var izraisīt sociālu izolāciju un antisociālu uzvedību, ierobežotas ekonomiskās iespējas, nevēlēšanos iesaistīties politiskajās, sabiedriskajās vai izglītības aktivitātēs. Vardarbībai var būt spēcīga ietekme uz bērniem, kas tai ir liecinieki. Vardarbības akceptēšana un turpināšana ir ķēde, kuras saraušanai nepieciešama kopīga un mērķtiecīga darbība.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

⁷⁵ Reproductive Health Outlook (<http://www.rho.org>).

Fiziskās, psiholoģiskās un seksuālās vardarbības pret sievietēm un pret vīriešiem rādītāji.	Nacionāls. Aptauja jāatkārto, un dati jāsalīdzina laika gaitā.	Ja aptauja ir labi izstrādāta, tā var sniegt svarīgus detalizētus datus par vardarbības raksturu, vardarbības iespējamajiem veicējiem (ģimene, sveši cilvēki utt.), vardarbības emocionālajām un fiziskajām sekām utt.		Socioloģiskas aptaujas.*
Vīriešu un sieviešu skaits (%), kas ziņo par - seksuālu uzbrukumu, - fizisku uzbrukumu.	Nacionāls (var veikt citos līmeņos).	Vardarbības upuru vēlēšanās ziņot par noziegumiem var liecināt par uzticību tiesu procesam, par policijas un tiesu sistēmas spēju izprast situāciju, par tabu pakāpi, kas attiecas uz dažiem vardarbības veidiem.	Jāuzsver, ka noziegumi, par kuriem tiek ziņots, neatspoguļo vardarbības patiesos apmērus.	Noziegumu statistika.
Budžeta izdevumi: - vardarbības profilaksei, - vardarbības upuru aprūpei un rehabilitācijai.	Nacionāls (vai pašvaldību budžeta līmenis).	Finansiāla apņemšanās (un līdz ar to arī politiska apņemšanās) cīnīties ar vardarbību un tās sekām.		Budžeta pārskati.
* Jāizstrādā īpaša metodoloģija (vai jāadaptē citu valstu metodoloģija) un intervētājiem jābūt labi apmācītiem, lai iegūtu ticamus rezultātus.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- Padziļināti socioloģiskie pētījumi. **Daudzu pasaules valstu pieredze liecina par kopēju tendenci – cilvēki nelabprāt apspriēž savu vardarbības upura pieredzi, jo šis jautājums bieži saistīts ar kaunu, noklusēšanu un tabu. Šī iemesla dēļ rīcībpolitikas veidotājiem jāpiekrīt, ka oficiālā statistika par ziņotajiem noziegumiem vai vispārējas aptaujas neatklāj ticamu ainu par vardarbības, kas saistīta ar dzimumpiederību, patieso apmēru un raksturu. Lai iegūtu ticamus datus, labi apmācītiem un jūtīgiem profesionāļiem piemērotos apstākļos (t.i., garantējot pilnīgu anonimitāti, neizpaušanu un konfidencialitāti) jāveic padziļināti socioloģiskie pētījumi. Šādu pētījumu rezultāti ir ļoti noderīgi, izstrādājot un realizējot piemērotus plānus vardarbības novēršanai un atbalsta sniegšanai upuriem.**

- Veselības aprūpes darbinieku un citu profesionāļu izglītošana. **Veselības aprūpes darbinieki, kā arī tiesu un policijas darbinieki jāapmāca, kā izturēties pret vardarbībā cietušajiem, lai atkārtoti nepadarītu viņus par *upuriem*. Tas nozīmē ļaut cietušajiem brīvu izvēli, kas ir balstīta uz pilnīgu informāciju, attiecībā uz ziņošanu par noziegumu, pakļaušanos fiziskai pārbaudei un tiesas prāvu.**
- Informētības palielināšana par vīriešu vardarbību pret vīriešiem. **Lai izvairītos no vīriešu vardarbības pret citiem vīriešiem, jāpalielina informētības līmenis par tās negatīvajām sekām. Daudzās sabiedrībās vīriešu vardarbība pret vīriešiem ir tik dziļi iesakņojusies un pieņemta, ka tiek uzskatīts par normālu, ja divi vīrieši nodara nopietnu fizisku kaitējumu viens otram. Šādas vardarbības cēloņi neapšaubāmi ir saistīti ar vīriešu dzimumsociālajām lomām, un tas ir jāņem vērā, izstrādājot tās novēršanas programmas.**
- Starpdisciplināras pieejas ieviešana institūciju līmenī. **Tas var nozīmēt formālas vai neformālas starpministriju darba grupas izveidošanu, lai risinātu vardarbības problēmas. Tās locekļiem jābūt no tiesu, policijas, sabiedrības labklājības un veselības, izglītības un citām atbilstošām valdības darba sfērām.**
- **Valsts (vai pašvaldību) palīdzība, risinot krīzes situāciju un sniedzot atbalstu.** Tā kā vardarbība joprojām ir izplatīta, cietušajiem ir nepieciešams atbilstoša palīdzība un konsultācijas, lai palīdzētu vīriešiem un sievietēm tikt galā ar traumu. Parasti tas visefektīvāk ir izdarāms pašvaldību līmenī. Sadarbība ar sabiedriskajām vai nevalstiskajām organizācijām ir ekonomisks un efektīvs veids, kā sniegt šādus pakalpojumus.

Nabadzība

Pievēršanās nabadzības problēmai un tās izskaušana ir saistīta ar visām sfērām, tāpēc šis jautājums jāintegrē visās programmās un rīcībpolitikas stratēģijās. Tajā pašā laikā ir svarīgi analizēt nabadzību kā patstāvīgu parādību – īpaši attiecībā uz tām konceptuālajām un metodoloģijas pieejām, kas ir pamatā nabadzības samazināšanas stratēģiju izstrādei un īstenošanai.

I. NABADZĪBAS UN DZIMUMA DEFINĒŠANA UN IZPRATNE

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Nabadzībai ir dzimums. Citiem vārdiem, vīrieši un sievietes nabadzību izjūt atšķirīgi:

- vīriešu un sieviešu nabadzību bieži nosaka atšķirīgi faktori;
- nabadzības sekas vīriešiem un sievietēm bieži vien atšķiras;
- vīrieši un sievietes bieži izmanto dažādas stratēģijas, lai tiktu galā ar nabadzību.

Nabadzības definīcija un izpratne, kas pieņemta rīcībpolitikā vai programmā, lielā mērā noteiks, kāda ir dzimuma loma nabadzības mazināšanas programmās. Ļoti šaura nabadzības izpratne neatklās dzimumu nelīdztiesības dažādu faktoru sarežģītu mijiedarbību, tādēļ padarot grūtāku pievērsties nabadzības dzimuma aspektiem. Definējot nabadzību, jāaplūko vairāki jautājumi.

Nabadzība – kā trūkst?

Parasti nabadzība tikusi aplūkota kā ienākumu un patēriņa trūkums – t.i., būt nabadzīgam nozīmē, ka trūkst ienākumu un līdz ar to trūkst līdzekļu patērēt preces un pakalpojumus. Šī pieeja ierobežo nabadzības dzimuma aspektu analīzi, tādēļ ka pētījumi parāda: pat ja vīriešiem un sievietēm ir līdzīgi ienākumi, viņu nabadzības pieredze var ļoti atšķirties, īpaši ņemot vērā viņu atšķirīgos pienākumus un iespējas patērēšanas modeļu kontekstā.

Taču pēdējo gadu laikā nabadzības definīcija tikusi paplašināta un tā pārveidota par “vispārcilvēcisko nabadzību”, kas attiecas uz iespēju un izvēlu – jeb “iespējamības” – liegšanu dzīvot pieticīgu jeb *paciešamu* dzīvi.⁷⁶ Tādējādi šī pieeja var izgaismot ne tikai nabadzības simptomus, bet arī tās cēloņus. Tā arī veicina labāku izpratni par to, kā nabadzība ietekmē katru dzimumu, iekļaujot tādus jautājumus kā varas trūkums, laika trūkums, pašnoteikšanās līdzekļu trūkums – visas iespējas, kas atkarīgas no dzimuma.

Nabadzība – process vai rezultāts?

Izprotot nabadzību kā statistisku “rezultātu”, tiek ierobežotas izmantojamo iejaukšanās paņēmieni iespējas. Pretstatā tam nabadzība ir jāsaprot kā “process” un jāpēta faktoru spektrs, kas izraisa nabadzību. Pirmā pieeja tikai jautā “kas ir nabadzīgs?”, bet otrā uzdod būtiskāku jautājumu – “kāpēc viņi ir nabadzīgi?”

Tas ir īpaši svarīgi, lai izmantotu dzimumu līdztiesības analīzi, jo vienkārša vīriešu un sieviešu nabadzības līmeņa salīdzināšana nepievēršas sociālajām, ekonomiskajām un kultūras institūcijām, kas liek vīriešiem un sievietēm izjust nabadzību atšķirīgi. Šāda analīze ir būtiska, lai izstrādātu nabadzības mazināšanas efektīvas stratēģijas, kas pārveidotu šīs institūcijas, nevis vienkārši novērstu sekas.

⁷⁶ Catagay (1998), p. 7.

Mijiedarbība: dzimums un nabadzība

Nepieciešams aplūkot, kādā veidā nabadzība kļūst par “dzimuma jautājumu”, taču tāpat ir jāanalizē, kādā veidā dzimumu līdztiesība (un sieviešu pašapziņas un resursu palielināšana) saistās ar nabadzības jautājumu. Citiem vārdiem, jebkurai dzimumu līdztiesības veicināšanas stratēģijai jāņem vērā, kā dzimumu nelīdztiesību palielina arī nabadzība.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas **mērķim**, konceptualizējot un definējot nabadzību, īsumā būtu jāiekļauj šādi aspekti:

- nodrošināt **dzimumu līdztiesības principa** integrēšanu nabadzības izpratnē rīcībpolitikas kontekstā;
- nodrošināt, lai nabadzība tiktu definēta un izprasta kā **vispārcilvēciska nabadzība**, nevis vienkārši kā ienākumu nabadzība, un kā **sarežģīts process**, nevis rezultāts – abi šie aspekti labāk izgaismos sarežģītos nabadzības dzimuma aspektus.

ARGUMENTI

Produktivitāte. “Dzimumu nelīdztiesība ekonomiskajā dzīvē arī kļūst par cēloni ne tikai nabadzīgo mājsaimniecību sieviešu, bet visu mājsaimniecības locekļu hroniskai nabadzībai un nabadzības pārņemšanai no vienas paaudzes otrā.”⁷⁷ Citiem vārdiem, dzimumu līdztiesība ir cieši saistīta ar nabadzību un ne tikai sieviešu nabadzību. Dzimumu līdztiesības veicināšana samazina vīriešu, sieviešu un viņu apgādājamo nabadzību, tādējādi uzlabojot visas nācijas produktivitāti un produktivitātes spēju.

Dzīves kvalitāte un sociālā mijiedarbība. Vispārcilvēciskās nabadzības problēmas risināšana ir saistīta ne tikai ar nabadzīgo cilvēku ienākumu līmeni, bet arī ar viņu dzīves kvalitāti. Šī iemesla dēļ, definējot nabadzību, ir noteikti nepieciešams izmantot dzimumu līdztiesības analīzi – šāda analīze izgaismo tādus jautājumus kā vara un resursu pārdale mājsaimniecībā, kultūras un sabiedrības ietekmē radušies autonomijas šķēršļi, lēmumu pieņemšanas procesu pieejamība. Dzimumu līdztiesības analīze var konkretizēt nabadzības vispārcilvēcisko aspektu.

Ķēdes reakcija. Visās pasaules valstīs pastāv sistemātiska saikne starp dzimumu nelīdztiesību un vispārcilvēciskās nabadzības vispārējo līmeni.⁷⁸ Tādēļ dzimumu nelīdztiesība un nabadzība jāsaprot kā ķēdes reakcija vai pat kā *apburtais loks*. Ja dzimumu nelīdztiesības problēma netiek risināta, nav iespējams pilnībā atrisināt nabadzības jautājumu. Ja nabadzība netiek ietverta dzimumu līdztiesības problēmas dienaskārtībā, nav iespējams sasniegt pilnīgu dzimumu līdztiesību. Izprotot nabadzību un dzimumu kā savstarpēji un kompleksi saistītus jautājumus, tiks veicināta ne vien nabadzības mazināšana, bet arī dzimumu līdztiesības sasniegšana.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

⁷⁷ Catagay (1998), p. 11.

⁷⁸ Catagay (1998), p. 11.

Dzimuma aspekta ietveršana (t.i., vai ir īpaši minēts, kā nabadzība var atšķirīgi ietekmēt vīriešus un sievietes) valdības izmantotajā nabadzības definīcijā.	Nacionāls.	Valdības formulēta apņemšanās integrēt nabadzības un dzimumu līdztiesības jautājumus.	Cik lielā mērā teorētiskās atziņas pārtop par efektīviem risinājumiem.	Pārskats par valdības koncepcijām un stratēģijām attiecībā uz nabadzību.
---	------------	---	--	--

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Literatūras pārskats.** Ne dzimumu līdztiesība, ne nabadzība nav vienkārši risināmi rīcībpolitikas jautājumi. Par laimi tikuši veikti daudzi detalizēti pētījumi, kas analizē to mijiedarbību. Pirmais būtiskais solis, ar ko jāsāk rīcībpolitikas veidotājiem, varētu būt plašs literatūras pārskats. Lai gan šis dzimumu līdztiesības problēmu pārskats sniedz ievadu nabadzības un dzimumu līdztiesības jautājumos, iespējams, jūs gribēsiet sagatavot kolēģiem un citiem lēmumu pieņēmējiem detalizētāku pārskatu par dzimumu un nabadzību attiecībā tieši uz situāciju jūsu valstī. Tas veicinās politiskās gribas un apņēmības veidošanos risināt dzimumu līdztiesības jautājumus nabadzības kontekstā.
- **Informēšana un apmācība.** Nākamais solis ir organizēt apmācību vai informācijas seminārus par dzimuma un nabadzības mijiedarbību. Tie ne tikai sniegs papildu informāciju, bet pavērs iespēju diskusijām un debatēm. Zemāk redzamā tabula var noderēt, pievērsoties dažiem iebildumiem, kas var rasties šādu diskusiju gaitā.

PRETESTĪBA DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANAI⁷⁹	
<i>Iespējamās iebildes</i>	Apspriežamie jautājumi / Atbilde
“Bet problēma šeit ir nabadzība, nevis dzimumu līdztiesība.”	<p>Pieminiet pētījumus par dzimumu un nabadzību, kas parāda, ka:</p> <ul style="list-style-type: none"> - liela nabadzīgo cilvēku daļa ir sievietes; - diskriminācija pret sievietēm nozīmē, ka sievietēm ir atšķirīgas grūtības, mēģinot pārvarēt nabadzību; - vīriešiem un sievietēm ir atšķirīgas grūtību pārvarēšanas stratēģijas. Vai nabadzības jēdziena izmantošana, kas nepievērstu nekādu uzmanību dzimumam, šajā kontekstā ir pamatota?

⁷⁹ Daļēji izmantots: J. Schalkwyk (2000), p. 18.

<p>“Dzimums nav vienīgais aspekts, kas jāņem vērā.”</p>	<p>Ņemot vērā pieejamo informāciju, mēs zinām, ka dzimums ir svarīgs mainīgais lielums. Nabadzības jēdziens, kas ignorē dzimumu, visticamāk būtu nepietiekams un maldinošs. Atkarībā no konkrētas valsts citi faktori – piemēram, rase, etniskā un reliģiskā piederība, ģimenes stāvoklis vai vecums – arī var ietekmēt “kurš ko iegūst” iespējas. Arī šos faktorus var iekļaut nabadzības analīzē – tomēr neizslēdzot dzimumu!</p>
<p>“Vai mums ir nepieciešams šāds uzsvars uz dzimumu, definējot nabadzību, – vai tāpat jau nav saprotams, ka sievietēm un vīriešiem ir atšķirīgas lomas?”</p>	<p>Ja dzimums nav skaidri norādīts koncepcijās vai citos dokumentos, kāda garantija, ka tas tiks ņemts vērā konkrētās programmās un darbībās?</p>

II. NABADZĪBAS NOVĒRTĒŠANA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Nabadzības definīcija noteiks rīcībpolitikas virzību. Tieši tāpat nabadzības mērīšanas veids ietekmēs pasākumus un rezultātus, jo mērvienības nosaka indikatoru, mērķu un uzdevumu robežas.

Viena no lielākajām pamatproblēmām ir nabadzības dzimuma aspektu analīzei nepieciešamo datu trūkums. Akūti trūkst ekonomisko un sociālo datu, kuri aplūkotu nabadzības raksturu, īpaši salīdzinot to laika gaitā. Savukārt nabadzību veicinošo procesu un grūtību pārvarēšanas stratēģiju dzimumu līdztiesības analīzei nepieciešami ne tikai sociālie un ekonomikas indikatori, bet arī kvalitatīvi dati – kuru mums ir vēl mazāk.⁸⁰

Nabadzības dzimuma aspektu analīzes gaitā, apkopojot nepieciešamos datus, jāpievērš uzmanība šādiem jautājumiem.

Indikatora dimensija. Sacīt, ka kāds ir “nabadzīgāks” nekā cits, nav nedz precīzi, nedz arī īpaši lietderīgi. Tā, piemēram, bieži vien tiek izteikts apgalvojums, ka sievietes ir “nabadzīgākās no nabadzīgākajiem”⁸¹, taču tas var nozīmēt ļoti daudz ko. Tādēļ nabadzības indikatoriem jābūt konkrētiem un skaidri jānorāda, kura nabadzības dimensija tiek mērīta:

- **nabadzības biežums** – piemēram, zemāk par valdības noteikto nabadzības robežu atrodas vairāk mājsaimniecību, kur *galva* ir sieviete, nekā to, kur *galva* ir vīrietis;
- **nabadzības smagums** – piemēram, vidējais apjoms, par kādu sievietes vadītās mājsaimniecību skaits, kas atrodas zemāk par nabadzības robežu, ir lielāks nekā vīriešu vadītajām mājsaimniecībām;
- **nabadzības pieauguma rādītāji** – piemēram, sievietes vadīto mājsaimniecību skaits, kas atrodas zemāk par nabadzības robežu, pieaug lielākā ātrumā nekā vīriešu vadīto mājsaimniecību skaits.

Katrā no gadījumiem ir nepieciešama dzimumu līdztiesības analīze. Tajā pašā laikā ir jāuzmanās no plašu vispārinājumu izdarīšanas par “nabadzības feminizāciju”, tā kā pētījumi parāda lielu dažādību

⁸⁰ Razavi (1998).

⁸¹ Program for Action, International Conference on Population and Development (ICPD).

nabadzības dzimuma aspektos – ne tikai dažādās valstīs un reģionos, bet arī atkarībā no vīriešu un sieviešu sociālās stāvokļa un dzīves posma.⁸²

Mājsaimniecība kā analīzes vienība. Kopš 1970. gadiem, mērot nabadzību, visbiežāk kā analīzes vienību izmanto mājsaimniecību. Kaut gan tā ir izrādījusies lietderīga un stratēģiski svarīga mērvienība, lai pirmajā vērojumā izprastu dzimumsociālās attiecības, tomēr mājsaimniecību pieeja neņem vērā atšķirības mājsaimniecību iekšienē, turklāt izdarītajiem pieņēmumiem par attiecībām mājsaimniecībā ir liela ietekme uz secinājumiem par nabadzības raksturu.

Tā, piemēram, analīzes, kas pieņem, ka mājsaimniecību *galvas* ir “altruistiski” vīrieši, kas “palīdz sargāt mājsaimniecības no krīzēm un posta”, neņem vērā dzimumsociālās attiecības mājsaimniecībās, kurās sievietes, iespējams, nav vienlīdz lielas ieguvējas no resursiem un ienākumiem, neraugoties uz viņu vienlīdzīgu vai pat lielāku ieguldījumu mājas aprūpes darba jomā. Šādā skatījumā mājsaimniecības var izprast kā ražošanas un pārdales vietas.

Optimālā situācijā mājsaimniecības būtu jāanalizē kā vietas, kur pastāv gan saspīlējumi, gan sadarbība, un ģimene jāinterpretē kā “pretrunīga institūcija, kurā mikrolīmenī risinās varas un emocionālās attiecības, kā arī resursu pārdales.”⁸³ Jāņem vērā, ka indivīdu nabadzības līmeni nevar noteikt pēc mājsaimniecību pētījumiem, tāpēc jāmēģina rast alternatīvus risinājumus.

Metodoloģija. Lai radītu pilnīgu ainu par nabadzības dzimuma aspektiem, ir nepieciešamas gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās metodes. Nabadzības kvantitatīvās statistikas sadalījums pēc dzimuma sniedz ierobežotu ieskatu par to, kā nabadzība ietekmē sievietes (vai vīriešus), tā kā šādi statistikas dati visticamāk nepievēršas būtiskām, bet grūti izskaitļojamām dimensijām – stresam, zēmam pašvērtējumam un atkarībai.⁸⁴

Arī mājsaimniecību budžetu pārskati, kā minēts iepriekš, gan sniedz viegli izskaitļojamus un salīdzināmus nabadzības rādītājus (ienākumi, izdevumi, patērēšana), tomēr neizgaismo atšķirības starp vīriešiem un sievietēm mājsaimniecību iekšienē.⁸⁵ Tādēļ šāda metodoloģija jāpapildina ar gadījuma pētījumu materiālu un citiem kvalitatīviem pētījumiem.

Tādējādi, vērtējot nabadzību, ir jāpatur prātā vairāki **mērķi**:

- iegūstot datus un iepazīstinot ar tiem, nodrošināt **sadalījumu pēc dzimuma**;
- izmantot **papildu metodoloģiju**, lai atklātu nabadzības dzimuma aspektus gan mājsaimniecības, gan indivīda līmenī;
- datu **analīzē** izmantot **dzimumu līdztiesības analīzi**;
- iegūstot un analizējot datus, izmantot **citu iedalījuma tipu** (pēc vecuma, ģimenes stāvokļa, etniskās piederības, dzīvesvietas utt.), tādējādi parādot atšķirības vīriešu vidū un sieviešu vidū.

ARGUMENTI

Ticamība un pārskats. Ņemot vērā dokumentālo liecību lielo skaitu, kas parāda, ka vīrieši un sievietes atšķirīgi pieredz nabadzību un cīnās ar grūtībām, nabadzības indikatoriem, kas neņem vērā dzimuma aspektu, galu galā trūkst ticamības un pamatotības, kā arī tie visbiežāk ir nepilnīgi.

Produktivitāte. Sievietes un vīrieši nabadzību izjūt atšķirīgi. Ja šīs atšķirības netiek atklātas, jebkuras iniciatīvas, kas tiek izstrādātas uz šo datu bāzes, nebūs maksimāli efektīvas.

⁸² Razavi (1998), p. ii.

⁸³ Beneria and Bisnath (1996), p. 14.

⁸⁴ Beneria and Bisnath (1996), p. 15.

⁸⁵ Razavi (1998), p. 5.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Kvalitatīvu datu un indikatoru esamība nabadzības mērīšanai.	Nozaru.	Ja nav kvalitatīvu datu, visticamāk dzimuma aspekts netiks analizēts.	Cik labi kvalitatīvie dati aplūko un analizē dzimuma aspektu.	Datu avotu pārskats.
Nabadzības datu sadalījums mājsaimniecības līmenī.	Nozaru.	Mājsaimniecības līmenī nesadalīti dati nevar atklāt nelīdztiesību mājsaimniecību iekšienē, kur visticamāk dzimuma aspektam ir nozīme.		Datu avotu pārskats.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Vairāku metožu izmantošana.** Rīcībpolitikas veidotājiem jāveicina gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo metožu izmantošana, pētot un analizējot nabadzību īpaši dzimumu līdztiesības kontekstā. Metožu daudzveidība atklās aizspriedumus, ieskaitot dzimumsociālos aizspriedumus, kurus var saturēt kāda atsevišķa metode.
- **Nabadzības novērtējums ar līdzdalības palīdzību.** Līdzdalības pētījumā paši nabadzīgie cilvēki ierosina nabadzības analīzes kritērijus un definē, ko nozīmē būt nabadzīgam. Tā kā šādā pētījumā piedalās paši nabadzīgie cilvēki, tiks veikta kvalitatīvāka nabadzības analīze, ieskaitot dzimuma aspektus, kam ir tendence *pazust* no kvalitatīvajiem indikatoriem. Tomēr arī šāds vērtēšanas veids var saturēt dzimumsociālos aizspriedumus, nosakot, kurš var piedalīties un kurš piedalās pētījumā. Jānodrošina gan vīriešu, gan sieviešu viedokļu iekļaušana.⁸⁶

III. NABADZĪBAS NOVĒRŠANAS PASĀKUMI

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Ja nabadzības definīcija un indikatori iekļauj dzimuma aspektu, šķiet loģiski, ka šis aspekts tiek atspoguļots nabadzības novēršanas pasākumu plānošanā un īstenošanā. Diemžēl ne vienmēr tā notiek. Izstrādājot konkrētas stratēģijas un programmas, dažkārt tiek nozaudēti būtiski dati, kas izceļ dzimuma aspekta svarīgumu. Tomēr jāatzīst, ka dzimuma un nabadzības sarežģītās mijiedarbības dēļ dzimuma aspekta *pievienošana* nabadzības novēršanas programmām nav pietiekama – dzimumu līdztiesības principa integrēšanai ir jābūt neatņemamai jebkuras šādas programmas plānošanas sastāvdaļai no paša sākuma.

Daļēji problēmas saknes meklējamas sliktajā koordinācijā starp nabadzības novēršanas iniciatīvām un iniciatīvām, kas atbalsta dzimumu līdztiesību. Pat tad, ja abās jomās rit novatorisks un progresīvs darbs, ne vienmēr notiek *savstarpēja bagātināšanās*, atstājot nabadzības novēršanas iniciatīvas neziņā par dzimuma aspektiem.

⁸⁶ Catagay (1998), p. 9.

Nabadzības programmu lielākajā daļā [ANO Attīstības programmas Nabadzības ziņojums 2000] dzimumu nelīdztiesība netiek uzrādīta kā nabadzības avots (cēlonis). Tomēr vispārcilvēciskajā nabadzībā pastāv skaidri izteiktas dzimumu atšķirības, kuras steidzami jāņem vērā.

Nabadzības novēršanas iniciatīvu pārskats parāda: “dzimuma aspekts” gandrīz vienmēr tiek pievienots maza mēroga pasākumu veidā, kas mērķēti uz sievietēm vispār. Šādai pieejai ir vairākas negatīvas sekas:

- tās **nostumj perifērijā** dzimumu līdztiesības jautājumu kā atsevišķu problēmu tā vietā, lai ietveru to kā nabadzības problēmu un risinājumu neatņemamu sastāvdaļu;
- šādi maza mēroga pasākumi visbiežāk **var sasniegt** tikai mērķa grupas **daļu** (“nabadzīgās sievietes”);
- tās ir **ierobežotas mēroga ziņā**, visbiežāk – pievēršoties sieviešu praktiskajām vajadzībām un neņemot vērā, kā jāmaina sociālās un ekonomikas institūcijas, lai nodrošinātu sieviešu nabadzības ilgtspējīgus risinājumus. Tās neatzīst sieviešu mājas aprūpes darbu par šķērslī sieviešu pilnvērtīgai ekonomiskai līdzdalībai;
- netiek ņemts vērā, kā dzimumsociālās lomas un sociālās attiecības **konkrētos gadījumos** ietekmē vīriešu nabadzību (piemēram, atrautņu vidū).

Plānojot un īstenojot nabadzības programmas, **mērķis** dzimumu līdztiesības jomā ir divējāds:

- atzīt un ņemt vērā vīriešu un sieviešu **atšķirīgās vajadzības**;
- radīt risinājumus, kas **kritizē un pārveido** sociālās, ekonomikas, politikas un kultūras institūcijas, kas uztur gan dzimumu nelīdztiesību, gan nabadzību.

ARGUMENTI

Pārskats. “Pat ja valsts mēģina īstenot ekonomikas politiku, lai veicinātu nabadzības izskaušanu, un uzsāk mērķtiecīgas nabadzības samazināšanas programmas, to ietekmi var iznīcināt nemākulīgas un neatsaucīgas valdības institūcijas.” Nabadzības novēršanas programmas, kas iekļauj spēcīgus pārskata un izmantoto resursu pārbaudes mehānismus, veicina labas pārvaldības attīstību. Valdības pārskatos jāietver dzimumu līdztiesības veicināšana nabadzības novēršanas programmās, jo valdības ir atbildīgas par visu iedzīvotāju vispārcilvēciskā trūcīguma izskaušanu.

Ilgspēja. Lai gan atvieglojumu grūtā situācijā var sniegt mērķtiecīgi īslaicīgi pasākumi, kas palīdz sievietēm vai vīriešiem tikt galā ar nabadzību, tomēr ilgtspējīgu un ilgtermiņa risinājumu gadījumā jāpievērš uzmanība plašākam institucionālam kontekstam. Tā kā nabadzības augstāks rādītājs, piemēram, sieviešu vadītajās māsasaimniecībās ir neapšaubāmi saistīts ar sociālajām institūcijām un mājas aprūpes darba dalījumu pēc dzimuma, nabadzības novēršanas programmas, kas neņem vērā dzimuma aspektu, galu galā nebūs ilgtspējīgas.

Dzīves kvalitāte un sociālā mijiedarbība. Dzimumsociālo lomu un sociālo attiecību izpratne var palīdzēt nodrošināt, lai nabadzības novēršanas stratēģiju atvieglojumi māsasaimniecībās tiek *izklīdināti*, tādējādi kavējot nabadzības izplatīšanos no vienas paaudzes otrā. Konkrēts piemērs: tā kā sievietes dažkārt izmanto lielāku savu ienākumu daļu māsasaimniecības izdevumiem un bērnu vajadzībām nekā vīrieši, nabadzības novēršanas stratēģijas, kas īpaši pievēršas sieviešu vajadzībām, visticamāk pozitīvi ietekmēs visas ģimenes labklājību.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA

* Ievērojiet, ka “naudas daudzums (%), kas ieguldīts īpašos pasākumos, kas vērsti uz vīriešiem un sievietēm” neliecinās par to, kā dzimuma aspekts ir integrēts nabadzības programmās, jo šādas marginalizētas aktivitātes var nebūt pārāk efektīvas, risinot sarežģītas dzimuma aspektu problēmas (skat. iepriekš).

INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Indikatoru un pārbaudes līdzekļu daudzums (%), kas iekļauts nabadzības mazināšanas programmās un ir sadalīts pēc dzimuma.	Nozaru.	Var liecināt par rīcībpolitikas veidotāju apņemšanos mērīt rīcībpolitikas ietekmi uz dzimuma aspektiem.		Rīcībpolitikas/programmas pārskats.
Dzimumu līdztiesības jautājumu speciālista (-tu) piedalīšanās rīcībpolitikas plānošanā.	Nozaru.	Var liecināt par rīcībpolitikas veidotāju apņemšanos iekļaut dzimumu līdztiesības analīzi rīcībpolitikas plānošanas procesā.	Cik liela un kādas kvalitātes ietekme ir speciālistam; cik lielā mērā speciālista ieteikumi ir iekļauti rīcībpolitikā.	Procesa pārskats.
Atšķirība nabadzības samazināšanās ziņā starp mājsaimniecību skaitu (%), kur <i>galva</i> ir sieviete, un mājsaimniecību skaitu (%), kur <i>galva</i> ir vīrietis.	Nacionāls. Apkopo datus pēc īstenošanas un salīdzina tos ar datiem, kas iegūti pirms īstenošanas.	Vai programma vai rīcībpolitika adekvāti risināja dzimumu līdztiesības jautājumu.		Nabadzības pētījums.

Vīriešu un sieviešu skaita attiecība nabadzības mazināšanas programmu palīdzības saņēmēju vidū (ieskaitot mikrofinansēšanu, apmācību, darbavietu radīšanu utt.).	Projekta vai programmas līmenis.	Vai vīrieši un sievietes palīdzību saņēma vienlīdzīgi un vai mērķa grupas ir sasniegtas.		Programmas novērtējums.
--	----------------------------------	--	--	-------------------------

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Makroekonomiskās dimensijas iekļaušana.** Lai gan mērķtiecīgi mikrolīmeņa pasākumi ir ārkārtīgi būtiski, risinot vīriešu un sieviešu stratēģiskās vajadzības, šī pieeja ir pārlietu šaura, lai radītu lielākas pārmaiņas nabadzības tendencēs, īpaši nabadzības cēloņu ziņā. Makroekonomikas politika spēcīgi ietekmē nabadzību, tādēļ tai jābūt nabadzības mazināšanas risinājuma sastāvdaļai. Tikai tad, kad sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības jautājumi tiks integrēti makroekonomikas politikā, tiks iegūti ilgtspējīgi rezultāti dzimumu nelīdztiesības un nabadzības (un to mijiedarbības) novēršanai.

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA**”, lai iegūtu sīkāku informāciju.

- **Labas pārvaldības integrēšana.** Pilnīgas informācijas par programmu pieejamība un caurskatāmība (īpaši attiecībā uz izdevumiem un rezultātiem) un sabiedrībai pieejamu sanāksmju organizēšana, lai izplatītu informāciju par nabadzības mazināšanas programmām un veicinātu sociālo dialogu, ir divi veidi, kā tuvināt pārvaldības un nabadzības mazināšanas jautājumus. Ziņojumos un citā informācijā par nabadzības mazināšanas programmām vienmēr ir skaidri jāparāda veids, kādā notiek pievēršanās dzimuma aspektam – tad šie materiāli ne tikai sniegs pārskatu, bet vienlaikus palielinās informētības līmeni par būtiskām saiknēm starp dzimumu un nabadzību.
- **Dalībnieku iesaistīšana plānošanā, monitoringā un novērtēšanā.** Lai sekmētu dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, būtisks pirmais solis ir dzimumu līdzsvara nodrošināšana starp aktivitātēs iesaistītajiem cilvēkiem. Nabadzīgo vīriešu un sieviešu ieguldījums nabadzības novēršanas programmu plānošanā, monitoringā un vērtēšanā nodrošinās ne vien nabadzīgo cilvēku viedokļu uzklauššanu, bet arī to, ka tiek ņemtas vērā atšķirīgas vīriešu un sieviešu vajadzības un viedokļi.
- **Vajadzību analīze grupas un māsājniecības līmenī.** Lai novērtētu vīriešu un sieviešu praktiskās un stratēģiskās vajadzības un nodrošinātu datus, kas palīdzēs izsekot panākumiem, obligāti jānosaka grupas un māsājniecības vajadzības. Noderīgs paņēmiens to noteikšanai ir vajadzību ainas pētījums. Tā, piemēram, māsājniecību sociālekonomisko vajadzību novērtējums analizē vīriešu un sieviešu ieguldījumu māsājniecības līmenī, lai noteiktu viņu atšķirīgās vajadzības. (Atcerieties, ka pētījumi jāveic arī pēc notikušiem projektiem, lai tos novērtētu.)
- **Daudzveidīgi, papildinoši un pārveidojoši pasākumi.** Kā minēts iepriekš, maza mēroga pasākumi, kas mērķēti uz sievietēm kopumā, bieži nesasniedz pietiekamus un ilgtspējīgus rezultātus. Tas nenozīmē, ka jāatsakās no maza mēroga pasākumiem, bet gan to, ka:

- plānotājiem skaidri un reālistiski jāformulē sagaidāmie rezultāti un ietekme uz visiem nabadzīgajiem iedzīvotājiem;
 - lai nodrošinātu lielāku ietekmi, kur vien iespējams, jāplāno daudzveidīgas un papildinošas mērķtiecīgas aktivitātes (t.i., koncentrējoties uz vairākām atšķirīgām vīriešu un sieviešu mērķa grupām ar konkrētām vajadzībām);
 - uz noteiktām grupām vērstām aktivitātēm jāietver dzimuma aspekti, lai tās neuzturētu tādas dzimumsociālās lomas un sociālās attiecības, kas daļēji ir izraisījušas nabadzību, t.i., sievietes nevajadzētu pārslogot vai virzīt tikai *tradicionālos* sieviešu ienākumu iegūšanas veidos, kā arī vajadzētu radīt lielāku līdzsvaru mājas aprūpes darba ziņā.
- **Stratēģisku/praktisku uzdevumu dzimumu līdztiesības analīze.** Jāizskata un jāanalizē programmu projekti, lai noteiktu, cik lielā mērā plānotās aktivitātes ir “praktiskas” vai “stratēģiskas”. Pārāk maz stratēģisku pasākumu nozīmē, ka programma jāpārveido.

PRAKTISKI UZDEVUMI

Pievēršas akūtām nabadzīgo vīriešu un sieviešu pamatvajadzībām (piemēram, tīrs ūdens, pārtika, pajumte).

STRATĒĢISKI UZDEVUMI

Veicina to institūciju pārveidi, kas ir daļēji atbildīgas par dzimumu nelīdztiesību un nabadzību. Var iekļaut dzimumu stereotipu un tradicionālo dzimumsociālo lomu mainīšanu, jo to saglabāšana padara sievietes īpaši neaizsargātas pret nabadzību (piemēram, sieviešu atbildība par mājas aprūpes darbu).

Tomēr robeža starp “praktiskām” un “stratēģiskām” vajadzībām bieži vien nav nosakāma. Risinot praktiskās vajadzības – piemēram, palielinot iespējas gūt ienākumus – bieži tiek risinātas arī stratēģiskās vajadzības, jo šādas aktivitātes var celt sievietes pašvērtību, pārliecību, palielināt autonomiju un finansiālu neatkarību. Tie visi ir svarīgi katalizatori, lai novērstu sociālu un ekonomisku institūciju radītos šķēršļus dzimumu līdztiesībai. Līdzīgā veidā – uzlabojot veselības pakalpojumu pieejamību vīriešiem, var samazināties depresiju un alkoholisma rādītāji, kas savukārt veicina stratēģiskā mērķa sasniegšanu – iesaistīt vīriešus ģimenes dzīvē.

Taisnīgums un cilvēktiesības

Šis dzimumdiskriminācijas problēmu pārskats skaidro, kā dzimumu līdztiesības analīzi var integrēt tiesu sistēmā un cilvēktiesību monitoringa un aizsardzības mehānismos. Dzimumu līdztiesības analīzes izmantošana ne tikai stiprina valsts leģitimitāti, bet arī uzlabo valdības darba produktivitāti un iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

I. VALSTS LIKUMDOŠANA UN JURIDISKĀS TIESĪBAS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Likumdošana (konstitūcija, krimināllikums, civillikums, darba likums, reģionālie vai vietējie lēmumi) ir pamats juridiskām tiesībām uz dzimumu līdztiesību. Juridisko principu noformulējums likumos ir svarīgs pats par sevi un apliecina valsts politisko gribu šos principus ievērot. Turklāt likumdošana var pievērst uzmanību noteiktiem jautājumiem (piemēram, dzimumu līdztiesībai) un veicināt tālākas izmaiņas.

Būtisks fakts: dzimumneitrāla (dzimuma aspektus neievērojoša) likumdošana neveicina dzimumu līdztiesību un diskriminācijas novēršanu. Šī iemesla dēļ daudzas valstis ir pieņēmušas likumdošanu, kuras mērķis ir garantēt dzimumu līdztiesību. Bieži dzimumdiskriminācija ir aizliegta konstitūcijā. Tomēr, lai gan konstitūcijas paragrāfs dažkārt kompensē konkrētākas likumdošanas trūkumu, pieredze liecina, ka bieži vien ir nepieciešams skaidri un konkrēti pievērst uzmanību dzimumu līdztiesībai un dzimuma diskriminācijai, lai patiesi aizsargātu juridiski noteiktu dzimumu līdztiesību. Šeit norādīti likumdošanas piemēri, kas pilnīgāk aizsargā juridiskās tiesības uz dzimumu līdztiesību:

- vispārējs pretdiskriminācijas likums (kurā dzimuma diskriminācija ir viens no aspektiem);
- īpaši likumi par diskrimināciju pēc dzimuma;
- vienlīdzīgu iespēju likums vai konkrētāk – vienlīdzīgu nodarbinātības iespēju likums;
- sieviešu tiesību likumi, kas bieži pamatojas uz Konvenciju par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu;
- vietēji rīkojumi, kas īsteno Konvencijas par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu principus.

Visiem šiem likumiem ir atšķirīga virzība, un tie pārstāv dažādas pieejas dzimumu līdztiesības likumam. Ir būtiski, lai valstis pieņemtu modeli, kas ir vispiemērotākais konkrētajām vajadzībām un situācijai.

Nereti pastāv pretrunas starp konstitūcijas postulēto *garantēto* dzimumu līdztiesību un citiem specifiskiem likumiem, kas pievēršas konkrētiem dzimuma diskriminācijas gadījumiem (piemēram, attiecībā uz mantojuma un īpašuma tiesībām). Vēl izplatītāki ir gadījumi, kad daži likumi netieši kavē faktisko dzimumu līdztiesību (piemēram, likumi par bērna kopšanas atvaļinājuma piešķiršanu tikai mātei vai likumi, kas ierobežo sieviešu nodarbinātību). Tādēļ, izstrādājot, pieņemot un labojot likumus, ir nepieciešams analizēt dzimuma aspektus.

Visbeidzot, lai sasniegtu pilnīgu dzimumu līdztiesību, var būt nepieciešami konkrēti likumi par noteiktiem dzimumu līdztiesības jautājumiem. Tā, piemēram, ja likumdošana neparedz sodu par izvarošanu laulībā un vardarbību mājās, rodas grūtības pilnībā aizsargāt cilvēktiesības un tiesības uz dzimumu līdztiesību.

Tādēļ likumdošanas un juridisko tiesību kontekstā dzimumu līdztiesības principa integrēšanas mērķis ir divējāds:

- nodrošināt, lai jebkuri **dzimuma diskriminācijas gadījumi** tiktu **konstatēti un izslēgti** no pastāvošās likumdošanas;
- nodrošināt, lai dzimumu līdztiesības likumdošana **piedāvātu adekvātu aizsardzību** pret diskrimināciju uz dzimuma pamata un **demonstrētu stipru politisko gribu** veicināt līdztiesību.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Juridiskās tiesības neapšaubāmi ir taisnīguma jautājums. Starptautiskie dzimumu līdztiesības cilvēktiesību standarti (piemēram, Konvencija par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu) jāiestrādā nacionālajā likumdošanā, lai nodrošinātu lielākas īstenošanas garantijas.

Pārskats un uzticība. Lai gan konstitūcijas paragrāfs par dzimumu līdztiesību, stingri ņemot, juridiskā ziņā ir pietiekams, konkrētākas likumdošanas trūkums var nozīmēt, ka valdībai nav politiskās gribas uztvert dzimumu līdztiesību nopietni. Konkrētākas likumdošanas par dzimumu līdztiesību nodrošināšana ir cieši saistīta ar valdības uzticamību un tās darba pārskatu.

Produktivitāte. Netieša diskriminācija, kas var rasties attiecīgas likumdošanas trūkuma dēļ, saglabā faktisko dzimumu nelīdztiesību – īpaši darba tirgū un ģimenes dzīvē. Kā parādīts citos dzimumu līdztiesības problēmu pārskatos (skat., piemēram, “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZNIECĪBA**”), nelīdztiesība *de facto* ir būtisks šķērslis pilnvērtīgai nācijas ekonomiskajai un sociālajai izaugsmei.

Dzīves kvalitāte. Juridiskā aizsardzība tieši ietekmē vīriešu un sieviešu spēju pilnvērtīgi piedalīties dzīves ekonomiskajā, sociālajā, politikas un kultūras sfērā.

“Juridiskās tiesības var uzlabot sieviešu dzīves apstākļus, ieviešot likumus pret dzimumaizspriedumiem darba tirgū, pret diskrimināciju samaksas un atvieglojumu ziņā, kā arī pret vardarbību un aizskaršanu. Turklāt juridiskās tiesības var veicināt sieviešu iespējas, nodrošinot viņām īpašuma un mantojuma tiesības, labāku kredīta un citu resursu pieejamību, kā arī augstāku politiskās līdzdalības un pārstāvniecības līmeni.”⁸⁷

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Konstitūcijas pants par dzimumu līdztiesību?	Nacionāls.	Juridiska apņemšanās attiecībā uz dzimumu līdztiesību.	Kā šis pants tiek īstenots vai monitorēts.	Likumdošanas pārskats.

⁸⁷ GDP Learning and Information Pack, 2000.

Konkrētas pretdiskriminācijas un/ vai vienlīdzīgu iespēju likumdošanas pastāvēšana.	Nacionāls (var iekļaut vietējo vai reģiona līmeni).	Politiskās gribas uzrādīšana īstenot Konvenciju par visa veida diskriminācijas izskaušanu pret sievietēm vai konstitūcijā paredzēto attiecībā uz dzimumu līdztiesību.	Īstenošanas efektivitāte vai pakāpe.	Likumdošanas pārskats.
Ja minētā likumdošana ir, iedzīvotāju skaits (%), kas zina, ka tāda ir.	Nacionāls.	Informētības par šādu likumu līmeņa rādītājs. Zems informētības līmenis visdrīzāk nozīmē likuma nepietiekamu īstenošanu.		Iedzīvotāju aptauja.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Likumdošanas dokumentu dzimumu līdztiesības analīze.** Šādam pārskatam (visticamāk, ka to veiks eksperts, kas ir kompetents dzimumu līdztiesības jautājumos) jāietver šādi jautājumi:
 1. **Vai pastāv likumdošana, kas aizsargā cilvēkus pret dzimumdiskrimināciju?**
 2. Vai likumdošanas normās nav vērojama tiešā dzimumdiskriminācija, t.i., vai sievietēm vai vīriešiem netiek liegtas vienlīdzīgas tiesības vai iespējas?
 3. Vai likumā atrodamas par netiešo dzimumdiskrimināciju liecinošas normas, t.i., vai pastāv likumdošanas normas, kuru rezultātā varētu rasties diskriminācija pret vīriešiem vai sievietēm saistībā ar viņu sociālajām lomām un pienākumiem sabiedrībā?

Analizējot iespējamu netiešo diskrimināciju, jāpievērš uzmanība noteiktām sieviešu un vīriešu grupām, kuras var tikt diskriminētas, piemēram, mātes, tēvi, jauni vai veci vīrieši un sievietes, noteiktas profesijas, kurās lielākoties strādā vīrieši vai sievietes utt. Šeit var iekļaut arī īstenošanas mehānismu un praktisko rezultātu efektivitātes analīzi.

- **Par likumdošanu atbildīgo personu kompetences palielināšana.** Lai nodrošinātu atbilstošu pievēršanos dzimumu līdztiesībai, svarīgi ir palielināt kompetenci tām atbildīgajām personām, kas izstrādā, izskata un pieņem likumdošanu. Jāveic izglītojoši pasākumi un jāceļ informētības līmenis īpaši šādās grupās:
 - **parlamenta komisijas** – lai nodrošinātu, ka dzimumu līdztiesība ir pietiekami atspoguļota likumdošanā, ko tās izstrādā vai nosūta parlamentam; lai pievērstu uzmanību trūkumiem, kas saistīti ar dzimuma aspektiem likumdošanas sfērā, par kuru tās atbild; lai varētu ieviest attiecīgu likumdošanu, kas novērstu šos trūkumus;
 - **parlamenta juridiskā nodaļa** – lai izskatītu un koriģētu uz parlamentu nosūtīto likumdošanu, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi;
 - **parlamentārieši** – lai viņi spētu kritiski vērtēt likumdošanu, izmantojot dzimumu līdztiesības analīzi;

- **Tieslietu ministrijas vai Ministru kabineta juridiskās nodaļas darbinieki** – lai varētu integrēt dzimumu līdztiesības principu likumdošanā, ko parlamentam nosūta izpildvaras pārstāvji.
- **Dzimumu līdztiesības analīzes procedūru ieviešana.** Lai integrētu dzimumu līdztiesības principu jebkurā pieņemtajā likumā, var ieviest sistemātiskas dzimumu līdztiesības analīzes izmantošanas procedūras likuma sagatavošanas gaitā. Tās varētu būt šādas:
 - dzimumu līdztiesības speciālista piesaistīšana parlamenta juridiskajā nodaļā, kura pienākums būtu izskatīt visus likumdošanas dokumentus (ieskaitot likumdošanas grozījumus) un sagatavot ziņojumu par likuma ietekmi uz dzimumu līdztiesību;
 - tiem, kas iesniedz likuma projektu parlamentā, būtu jā sagatavo ziņojums par likuma analīzi no dzimumu līdztiesības aspekta kā parlamenta pirmā lasījuma obligātu sastāvdaļu.
- **Atsauce uz Konvencijas par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu rekomendācijām.** Lai papildinātu un uzlabotu likumdošanu, jāizmanto vispārējās rekomendācijas, ko sagatavojuši minētās konvencijas komiteja. Šīs rekomendācijas, kaut arī nav saistošas, piedāvā ieteikumus konvencijas normu ieviešanai nacionālā līmenī, tādēļ to var izmantot, lai uzlabotu pastāvošo likumdošanu vai izstrādātu jaunus dokumentus.

II. TIESU SISTĒMA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Lai gan tiesai būtu jāseko likumu ievērošanai neitrāli un bez aizspriedumiem, tiesneši ir konkrēti cilvēki ar savu vērtību sistēmu un interpretācijām. Turklāt tiesu sistēma pastāvīgi attīstās – nepārtraukti tiek pieņemti jauni likumi un rodas jauni juridiski precedenti.

Attiecībā uz cilvēktiesību likumu ir svarīgi pieminēt, ka daudzas valstis tikai nesen ir ratificējušas cilvēktiesību konvencijas, tādēļ tajās šie svarīgie dokumenti tikai tagad kļūst par cilvēktiesību kultūras sastāvdaļu. Dzimumu līdztiesība, kā tā analizēta Konvencijā par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu, valstu konstitūcijās vai cita likumdošanā, ir īpaši jauna. Tas nozīmē: kaut gan likumi un konvencijas ir noformulēti uz papīra, tiesu sistēmai ir vajadzīgs laiks un atbalsts, lai spētu pilnībā izprast un iekļaut dzimumu līdztiesības principu savos spriedumos. Tādējādi tiesu sistēma ir būtiska dzimumu līdztiesības principa integrēšanas joma.

Turklāt ir vērts analizēt arī **vīriešu un sieviešu vienlīdzīgu pārstāvību** tiesu sistēmā. Tendences dažādās valstīs ne vienmēr ir līdzīgas – piemēram, dažās pārejas valstīs ļoti liela tiesnešu daļa ir sievietes (padomju laikā, kad tiesu sistēmai bija pavisam citāda loma, tas bija zemu apmaksāts un zema prestiža darbs). Citās valstīs tiesu sistēmas augstākajos līmeņos ļoti dominē vīrieši.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas **mērķis** tiesu sistēmā ir divējāds:

- veicināt un nodrošināt sieviešu un vīriešu **vienlīdzīgu pārstāvību** tiesu sistēmā;
- uzlabot tiesnešu **kvalifikāciju**, lai tiesu spriedumos pilnībā un efektīvi varētu **integrēt dzimumu līdztiesības principu**.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Vienlīdzīgas darba iespējas tiesu sistēmā pats par sevi ir taisnīguma jautājums. Taisnīguma vārdā jānovērš jebkuri šķēršļi vīriešu un sieviešu vienlīdzīgai pārstāvībai – neatkarīgi no tā, vai tie ir sistēmas vai dzimumsociālo lomu un stereotipu radīti.

Uzticība un ticamība. Lai tiesu sistēmai uzticētos, tai jāspēj spriest objektīvi un taisnīgi saskaņā ar likuma vārdu. Tomēr taisnīgumu attiecībā uz dzimumu līdztiesību var kavēt informācijas trūkums par dzimumu nelīdztiesību un tradicionālo dzimumsociālo lomu izplatību. Lai garantētu spriedumu ticamību, ir nepieciešama dzimumu līdztiesības jautājumu apzināšanās, iejūtīgums un atbilstoša apmācība.

Dzimumu līdzsvars tiesu sistēmā – īpaši augstākajos amatos – ir arī uzticības jautājums. Tā kā ne sievietēm, ne vīriešiem *dabiski* nepiemīt tiesu sistēmas labākas administrēšanas spēja, nelīdzsvarota dzimumu pārstāvniecība liecina par diskriminācijas radītiem šķēršļiem kādā no līmeņiem, kas samazina uzticību institūcijai.

Produktivitāte. Dzimumu līdztiesība ir cilvēktiesību un taisnīguma jautājums, taču tā ir arī priekšnoteikums pilnvērtīgai sociālai un ekonomiskai izaugsmei. Tādēļ labi apmācīta, darboties spējīga tiesu sistēma, kas var efektīvi realizēt dzimumu līdztiesības juridiskos principus, ir būtisks faktors nācijas attīstībā.

Partnerattiecības. Likumdošanas varas pastāvēšana valstī ir priekšnosacījums valsts uzņemšanai starptautiskās savienībās un organizācijās. Tiesu sistēmu, kas vēlas realizēt dažus taisnīguma principus, bet citus ne – kā, piemēram, dzimumu līdztiesības principu – nevar uzskatīt par tādu, kas pilnībā pakļaujas likuma vārdam.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība tiesas locekļu vidū.	Nacionāls, reģionāls.	Dzimumu līdzsvars tiesu sistēmā. Lielas atšķirības liecinās par šķēršļu vai diskriminācijas pastāvēšanu kādā no sistēmas daļām.	Cik lielā mērā tiesā strādājošās sievietes vai vīrieši ir spējīgi adekvāti realizēt dzimumu līdztiesības principu. Kādi tieši šķēršļi pastāv vienam dzimumam.	Pētījums.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība valsts augstākajā tiesu institūcijā (piemēram, Augstākajā tiesā).	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars šajā institūcijā. Līdzsvara trūkums liecina par diskrimināciju no augstākās valsts varas puses, tā kā šie amati bieži tiek politiski nozīmēti.	Cik lielā mērā tiesā strādājošās sievietes vai vīrieši ir spējīgi adekvāti realizēt dzimumu līdztiesības principu. Kādi tieši šķēršļi pastāv vienam dzimumam.	Pētījums.

Vīriešu un sieviešu skaita attiecība tiesu apmācības vai kvalifikācijas celšanas programmu dalībnieku vidū.	Programmas līmenis.	Vai programmas tikušas vienlīdzīgi vērstas uz vīriešiem un sievietēm un vai viņi ir vienlīdzīgi saņēmēji.		Programmas monitoringa un novērtēšanas dokumenti.
---	---------------------	---	--	---

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Tiesu sistēmas kompetences pārbaude.** Var pasūtīt īpašu pētījumu (vai arī to var veikt, piemēram, Tieslietu ministrija), lai novērtētu tiesu sistēmas kompetenci dzimumu līdztiesības jautājumos. Tiesnešus (vai juristus, vai juridiskās fakultātes beidzējus) var intervēt vai lūgt viņiem aizpildīt aptauju, kas vērtētu, ko viņi zina par Konvenciju par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu un likumdošanas par dzimumu līdztiesību precedentiem, kā arī noskaidrotu, vai viņi vēlētos papildu apmācības. Atcerieties, ka nepieciešams izveidot īpašu metodoloģiju!
- **Dzimumu līdztiesības principa integrēšana tiesnešu izglītības procesā.** Tiesnešu kompetenci uzlabos viņu izglītošana par Konvenciju par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu, par dzimumu līdztiesības principu konstitūcijā un citiem likumiem, kas attiecas uz dzimumu līdztiesību. Lieti noder piemēri par to, kā citas valstis efektīvi izmantojušas minēto konvenciju, interpretējot nacionālos likumus. Tā, piemēram, citu valstu pieredze liecina, ka neskaidras vai nepietiekamas konstitucionālas garantijas var uzlabot, atsaucoties uz Konvenciju.⁸⁸ Šāda izglītošana var notikt dažādos veidos:
 - tiesu sistēmā **strādājošo izglītošana** (kursi, semināri, konferences, darba un mācību braucieni, līdzdalība nacionāla līmeņa pasākumos par dzimumu līdztiesību un likumdošanu);
 - iekļaušana **juridisko fakultāšu programmās** (kursi par dzimumu līdztiesību, dzimumu līdztiesības jautājumu integrēšana citosursos).

III. STARPTAUTISKO CILVĒKTIESĪBU SAISTĪBAS – MONITORINGS UN PĀRSKATS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Daudzām valstīm kā starptautisko cilvēktiesību kopienas daļai ir formālas saistības veicināt un aizsargāt cilvēktiesības, kas saistītas ar dzimumu līdztiesību. Konvencija par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu bieži tiek minēta kā konkrētākais un skaidrākais starptautiskais dokuments.

Tomēr pasaules pieredze liecina, ka līguma ratifikācija vēl nenozīmē, ka tās principi tiks pārņemti nacionālajā likumdošanā vai īstenoti *de facto*. Šī iemesla dēļ ir nepieciešams izveidot efektīvus īstenošanas un monitoringa mehānismus. Regulāri pārskati starptautisko konvenciju komitejām ir viens no veidiem, kā uzraudzīt apņemšanās īstenošanu, taču šo komiteju lielā noslogotība var nozīmēt, ka mehānismiem ir vairāk formāla, nevis praktiska loma. Tomēr valstu izveidotiem monitoringa un pārskata mehānismiem var būt liela papildu vērtība nacionālajā līmenī.

⁸⁸ “Bringing Equality Home”, ed. I. Landsberg-Lewis, UNIFEM.

Turklāt konvenciju īstenošanas monitorings un pārskati reti ir *integrēti* – Konvencijas par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu komitejai iesniegts pārskats pašsaprotami pievērsīsies dzimumu līdztiesībai, bet ziņojumi citām komitejām (piemēram, Bērna tiesību konvencijas komitejai) bieži vien nemaz nepievēršas dzimumu līdztiesības jautājumiem. Pārskatiem *sieviešu konvencijas* un citu konvenciju komitejām jāklūst ne tikai par formāliem pārskatiem par likumdošanu, bet par ziņojumiem, kas atspoguļo arī apņemšanās izpildi *de facto*.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas mērķis šajā sfērā ir šāds:

- nodrošināt ar dzimumu līdztiesību saistītu jautājumu sistemātisku un pilnīgu integrēšanu monitoringa un pārskata mehānismos par visām starptautisko cilvēktiesību saistībām.

ARGUMENTI

Produktivitāte. *Sieviešu konvencijas* īstenošana un monitorings kļūst produktīvāks, ja no paša sākuma ir skaidri redzama saistība starp tās prasībām un citu konvenciju prasībām.

Monitoringa un pārskata mehānismi koncentrējas uz atbildību par sociālās sistēmas trūkumiem (šajā gadījumā – nespēju nodrošināt dzimumu līdztiesību). Tas nozīmē, ka “tiesību aizsardzības” mērķis un “tautas attīstības” mērķis ir savstarpēji saistīti, un uzmanības pievēršana tiesībām faktiski veicina sociālo un ekonomisko izaugsmi.⁸⁹

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Konvenciju pārskati (%), kas pievērs uzmanību dzimumu līdztiesībai.	Nacionāls.	Cik lielā mērā ir pieņemta dzimumu līdztiesības principa integrēšana.		Pārskati.
Valdības piešķirtie resursi (cilvēkresursi, laika un finansiālie resursi) pārskata sagatavošanai par Konvenciju par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu salīdzinājumā ar pārskatiem par citām ANO konvencijām.	Nacionāls.	Pārskata par <i>sieviešu konvenciju</i> prioritāte salīdzinājumā ar citām konvencijām.	Pārskata kvalitāte.	Pārskata par konvenciju izpildi procesa pārbaude. (PIEZĪME: Ja valdība sniedz atbalstu nevalstiskajām organizācijām alternatīvu ziņojumu sagatavošanai, jāiekļauj arī tas.)

IETEICAMIE PASĀKUMI

⁸⁹ UNDP Human Development Report, 2000, p. 21.

- Dzimuma aspekta integrēšana pārskatos par visām konvencijām – ne tikai par *sieviešu konvenciju*. To var īstenot, uzaicinot dzimumu līdztiesības ekspertu vai nevalstisko organizāciju pārstāvjus, kas komentētu vai iesaistītos pārskatu izstrādē par dzimumu līdztiesības integrēšanu. To var sasniegt ar šādu līdzekļu palīdzību:
 - dažādu nozaru dzimumu līdztiesības analīzes darba grupu izveidošana, lai pārskatu sagatavošanas procesā būtu lielāka caurredzamība un informācijas izplatīšana;
 - datu bāzes izveidošana, uz kuru var atsaukties jautājumos, kas attiecas vairāk nekā uz vienu konvenciju – piemēram, dzimumu līdztiesību!
- Iebildumu izskatīšana. Valdībām jāizskata visi formālie iebildumi, ko tās ir izvirzījušas Konvencijai par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu vai citām konvencijām, lai nodrošinātu:
 - ka šie iebildumi nav nesavienojami ar konvencijas priekšmetu un mērķi;
 - ka var veikt atbilstošus pasākumus, lai tos atceltu, ja tie tikuši izvirzīti nepietiekamas likumdošanas vai rīcībpolitikas dēļ.
- Atbalsts nevalstiskajam sektoram alternatīvu ziņojumu sagatavošanai ANO komitejām. Alternatīvus ziņojumus konvenciju komitejām bieži sagatavo nevalstiskās organizācijas (NVO), jo tās var uzskatīt, ka oficiālie valdības ziņojumi neadekvāti vai neprecīzi atspoguļo situāciju. Rīcībpolitikas veidotājiem tas nav jāuztver kā drauds, bet gan kā pamats augstai līdzdalības pakāpei pārvaldībā un sekmīgam dialogam ar NVO sektoru. Valdības var atbalstīt šīs aktivitātes, pēc pieprasījuma nodrošinot visu nepieciešamo informāciju un dokumentus, piekrītot intervijām utt. Šāda sadarbība uzlabos arī alternatīvo ziņojumu ticamību un kvalitāti.

IV. AIZSARDZĪBAS UN SŪDZĪBU MEHĀNISMS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Kad ir paaugstinājies informētības līmenis par juridiskajām tiesībām uz dzimumu līdztiesību, var rasties jauna problēma: cilvēki vairāk zina par savām tiesībām, taču viņi var nezināt, kā tās praktiski realizēt. Tādēļ ir jānodrošina informācija par sūdzību iespējām, tajā pašā laikā stiprinot sūdzību izskatīšanas procesu tā, lai tie varētu apmierināt augošo pieprasījumu.

Parasti mandāti pieņemt sūdzības par dzimuma diskrimināciju tiek doti šāda tipa iestādēm:

- tiesībsargs jeb ombuds (vai nu par visiem jautājumiem, vai arī īpašs dzimumu līdztiesības jautājumu tiesībsargs);
- Valsts Cilvēktiesību birojs;
- tiesu sistēma (vietējā, rajona, federālā vai konstitucionālā tiesa).

Tomēr, izmantojot šīs metodes un iestādes, var rasties noteiktas grūtības:

- Šādu iestāžu un mehānismu darbības spēja var būt ierobežota, un tādēļ *nopietnākas* vai *augstākas prioritātes* sūdzības var tikt izskatītas vispirms. Tā kā cilvēki ir slikti informēti par pārkāpumu, kas saistīti ar dzimumu, raksturu vai sekām, šo pārkāpumu nopietnība var netikt atzīta. Cilvēktiesību iestāžu darbinieki var neuztvert nopietni ar dzimumu saistītus pārkāpumus pret vīriešiem;
- Sievietēm vai vīriešiem var būt laika vai finansiālie ierobežojumi, kas attur viņus no sūdzības iesniegšanas. Pat ja pakalpojumi ir bez maksas (bet ne visi ir tādi), par kavējošiem faktoriem var kļūt transporta izmaksas, bērna pieskatīšanas problēma un laika izbrīvēšana darbā;
- Sievietes un vīrieši var izjust atšķirīgas psiholoģiskās barjeras, kas kavē iesniegt sūdzību. Tā, piemēram, šaubas par panākumu iespējām var radīt neveiksme iepriekšējās sūdzības reizē vai precedentu trūkums ar dzimumu līdztiesību saistītajās prāvās;

- Sievietes un vīrieši var baidīties no dzīvesbiedra, ģimenes, draugu, paziņu un darba devēju iespējamās atreibības. Viņi var uzskatīt, ka tiešie ieguvumi nav riska vērti.

Tādēļ aizsardzības un sūdzību mehānismu ziņā ir šādi mērķi:

- nodrošināt cilvēktiesību aizsardzības iestāžu pilnvaras un atbilstošu rīcībbspēju risināt dzimumu līdztiesības problēmas;
- nodrošināt aizsardzības un sūdzību mehānismu un iestāžu vienlīdzīgu pieejamību vīriešiem un sievietēm.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Jāgarantē vienlīdzīga aizsardzības un sūdzību mehānismu pieejamība vīriešiem un sievietēm, kā arī dažādu cilvēktiesību pārkāpumu upuriem. Citādi pati tiesību aizsardzības sistēma var kļūt par cilvēka pamattiesību pārkāpēju.

Ticamība un pārskats. Ja netiek nodrošināti iedarbīgi un auglīgi līdzekļi aizsardzībai pret cilvēktiesību pārkāpumiem, rodas pamats nopietni apšaubīt valdības apņemšanās ticamību cilvēktiesību jomā. Bez šādiem pieejamiem mehānismiem pārkāpējus nevar saukt pie atbildības. Tas arī liek apšaubīt valsts apņemšanās ticamību aizsargāt cilvēktiesības.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Ar dzimuma diskrimināciju saistītu sūdzību skaits (%), kas saņemts Valsts cilvēktiesību birojā (vai ombudā utt.).*	Nacionāls.	Var liecināt par: <ul style="list-style-type: none"> - informētības līmeni par sūdzību procesu; - uzticības līmeni sistēmai un tās efektivitātei. 	Visticamāk nesniegs patiesus rādītājus par faktisko pārkāpumu skaitu.	Reģistrētās sūdzības.
Vidējais laiks un izmaksas personai, kas vēlas iesniegt sūdzību, izmantojot pastāvošās iespējas, - sadalīts pēc dzimuma.	Nacionāls.	Cik pieejama ir sistēma, parādot atšķirības starp vīriešiem un sievietēm.	Neliecina par konkrētiem pieejamības šķēršļiem.	Aptauja.

*Jāformulē konkrēti kritēriji, lai varētu objektīvi noteikt dzimuma diskriminācijas gadījumus.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Izglītības veicināšana tiesību jomā.** Jāveic dažādi pasākumi, lai nodrošinātu to, ka visu sabiedrības daļu vīrieši un sievietes ir informēti par savām tiesībām un pienākumiem un ka viņi zina par mehānismiem, kas ir domāti šo tiesību aizsardzībai. Šajā informācijā jābūt konkrētām norādēm par sūdzību iesniegšanas vai konsultāciju procedūrām un mehānismiem. Konkrēti pasākumi varētu būt:
 - Informētības līmeņa celšanas kampaņas “Zini savas tiesības” – lai pievērstu uzmanību dažādiem

cilvēktiesību un dzimumu līdztiesības aspektiem, kampaņās iesaista radio un televīziju, kā arī izplata īpašus bukletus un brošūras;

- Cilvēktiesību izglītības integrēšana skolās (pilsoniskās izglītības, sociālo zinātņu un politoloģijas nodarbībās).

- **Visu cilvēktiesību aizsardzības iestāžu darbinieku izglītošana par dzimuma aspektiem.** Nav pieņemams, ka ir tikai viens “dzimumu līdztiesības tiesību speciālists”, kas strādā tādās iestādēs kā cilvēktiesību birojs vai tiesībsargs (ombuds). Cilvēki, kas iesniedz sūdzības, visticamāk vispirms tiks *filtrēti* caur citiem iestādes darbiniekiem – tiem, kas atbild uz telefona zvaniem, reģistratoru, asistentu utt. Tādēļ ir ļoti būtiski, lai visi darbinieki uzskatītu par svarīgu un saprastu dzimumu līdztiesības jautājumus – šādā gadījumā cilvēkiem ar sūdzībām par pārkāpumiem, kas saistīti ar dzimumu, ir pieejams viss process.

Zinātne, pētījumi, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT)

Pamatotas rīcībpolitikas bāze ir pamatoti pētījumi, dati un analīze. Jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) straujā attīstība maina veidu, kādā tiek veikts ikdienas darbs valdībā, privātajā sektorā un pilsoniskajā sabiedrībā. Zinātne, pētījumi un IKT bieži vien tiek uzskatīti par ļoti tehniskiem jautājumiem (kurus labāk atstāt ekspertiem), taču faktiski tie ietekmē sabiedriskās politikas (tātad arī sieviešu un vīriešu dzīves) pamataspektus. Šis pārskats pievēršas veidiem, kā integrēt dzimumu līdztiesības principu šajās jomās.

I. DZIMUMS KĀ ZINĀTNISKA KATEGORIJA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Nesen izteiktas būtiskas kritiskas iebildes par dažādiem dzimumaizspriedumiem pētījumos – gan sociālajās, gan dabas zinātnēs.⁹⁰ Šie aizspriedumi bieži rodas tādēļ, ka dzimums netiek skatīts kā svarīgs zinātnisks mainīgais lielums. Šādu aizspriedumu rezultātā rodas ne tikai nepilnīgi pētījumi, bet arī neefektīvi pasākumi, kas tiek plānoti, balstoties uz šādiem pētījumiem. Aizspriedumi var izpausties vairākos veidos:

- **dabas zinātnēs** dzimuma aspekta neiekļaušana pētījuma plānā nozīmē, ka netiek saskatītas atšķirības starp pētītajiem vīriešiem un sievietēm. Tā, piemēram, pašlaik tiek pārskatīts pētījums farmācijas jomā, kas apliecināja, ka noteiktas zāles var droši lietot sievietes, bet pārbaudes tika veiktas tikai vīriešiem.⁹¹

- **sociālajās zinātnēs** aizspriedumaina dzimumsociālo lomu un pienākumu izpratne rada aizspriedumus arī pētījumu projektu plānos un to rezultātos.

Tā kā rīcībpolitika un programmas tiek izstrādātas, balstoties uz pētījumiem, šie aspekti jāņem vērā rīcībpolitikas veidotājiem. Viņiem jābūt spējīgiem novērtēt iesniegto pētījumu ticamību un precizitāti. Turklāt valdība ar dažādu zinātnes un pētījumu padomju starpniecību finansē vērā ņemamu veikto pētījumu daudzumu. Jāveic pasākumi, lai, vērtējot pētījumu piedāvājumus, tiktu ņemts vērā arī dzimums kā zinātnisks mainīgais lielums.

Tādējādi gala **mērķis** ir šāds:

- nodrošināt dzimuma kā zinātniska mainīgā lieluma iekļaušanu kā **kritēriju**, vērtējot

⁹⁰ Skat., piemēram, *Feminism and Science* (1996, eds. Evelyn Fox Keller and Helen Longino) un *Missing Links: Gender Equity in Science and Technology for Development* (1995, UN Commission on Science and Technology for Development).

⁹¹ Soon-Young Yoon (1995), p. 135.

pētījumu piedāvājumu un pētījumu projektu pamatotību.

ARGUMENTI

Ticamība.

Zinātne, kas ņem vērā gan vīriešu, gan sieviešu skatījumus, ir labāka zinātne. Zinātniska analīze vai pētījumi, kuros sastopami dzimumaizspriedumi, uzdodot pētījuma jautājumu vai iegūstot un interpretējot datus, galu galā ir kļūdaini – tādējādi tā nav ticama zinātne.

Pārskats. Tiem, kas veic vai pasūta valdības finansētu pētījumu, jāsniedz pārskats par izlietotajiem valsts naudas līdzekļiem. Veicot pasākumus, kas novērš dzimumaizspriedumus, tiek papildus nodrošināta pētījuma ticamība, efektivitāte un galu galā lietderīgums *visiem* iedzīvotājiem – t.i., gan vīriešiem, gan sievietēm.

Produktivitāte un dzīves kvalitāte. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana zinātnē palīdz izvairīties no dārgiem rīcībpolitikas pasākumiem, kas balstīti uz nepietiekamiem (dzimumaizspriedumainiem) pētījumiem. Turklāt zinātne, kas atzīst un analizē vīriešu un sieviešu atšķirīgās vajadzības un apstākļus, neapšaubāmi uzlabos dzīves kvalitāti abiem dzimumiem, jo šie pasākumi būs mērķtiecīgāki un tādēļ efektīvāki.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Valsts finansētu pētījumu projektu daudzums (%), kas sniedz datus, kuri ir sadalīti pēc dzimuma.	Nacionāls.	Cik lielā mērā dzimums kā zinātnisks mainīgais lielums tiek ņemts vērā, apstiprinot pētījuma projektus.		Dokumentu pārskats.
Vīriešu un sieviešu attiecība Nacionālajā Pētījumu padomē (vai līdzīgā iestādē).	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars piedāvājumu vērtēšanā un grantu piešķiršanā.	Sievietes ne vienmēr spēs analizēt dzimuma aspektus.	Padomes protokoli.
Budžeta izdevumi (%) valsts finansētiem projektiem, kas: - skaidri to formulējot, pievērsās dzimuma aspektu analīzei; - iekļāva dzimuma aspektu.	Nacionāls.	Finansiāla apņemšanās uzlabot pētījumu un informācijas bāzi par jautājumiem, kas saistīti ar dzimumu.	Atbalstīto pētījumu kvalitāte.	Pētījumu un budžetu pārskats.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Dzimuma aspektu ekspertīzes izmantošana.** Dzimuma aspektu ekspertam jābūt visās valdēs vai komisijās, kas vērtē pētījumu projektus un lemj par grantiem. Šāds eksperts var pievērst jūsu uzmanību potenciālajiem dzimumaizspriedumiem, kas pastāv projektu piedāvājumos vai var rasties pētījumu rezultātos. Šāda ekspertīze uzlabos arī citu komisijas locekļu spēju integrēt dzimuma aspektu.
- **Dažādu pētījuma metožu izmantošana.** Ja, vācot un analizējot datus, tiek izmantotas dažādas metodes, pastāv vairāk iespēju atklāt aizspriedumus (ieskaitot dzimumaizspriedumus), kas piemīt metodei vai pētījuma līdzekļiem. Tā, piemēram, papildinot kvantitatīvos datus, kas iegūti aptaujas rezultātā, ar kvalitatīviem datiem, kas iegūti daļēji strukturētās fokusgrupu intervijās, var atklāt pētījuma jautājuma dažādus aspektus. Tādēļ, lai kontrolētu un sabalansētu pētījuma procesu, gan pētījuma veicējiem, gan pasūtītājiem jāņem vērā pētījuma metožu daudzveidība.
- **Dažādu dalībnieku iesaistīšana.** Nodrošinot dzimumu līdzsvaru un dažādu iesaistīto personu klātbūtni pētījuma izstrādē, var konstatēt aizspriedumus piedāvātā pētījuma konceptuālā līmenī. Līdzīgā veidā daudzu iesaistīto personu veikta datu analīze radīs viedokļu dažādību, kas palīdzēs izvairīties no aizspriedumiem pētījuma rezultātu interpretācijā.

II. STATISTIKA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Statistika ir pētījuma procesa neatņemama daļa. Lai gan statistika nekad nevar pilnībā parādīt situācijas ainu, tā ir nenovērtējama, tādēļ ka sniedz kvantificējamus datus, pēc kuriem var veikt salīdzinājumus gan iedzīvotāju grupu vidū, gan laika gaitā. Saistībā ar dzimumu līdztiesību statistika, kas ir sadalīta pēc dzimuma, skaidri norāda uz būtiskām atšķirībām, kas pastāv starp sievietes un vīriešu situāciju, un ļauj izsekot pārmaiņām šajās atšķirībās.

Tomēr statistika – tas ir kaut kas vairāk nekā tikai skaitļi. Konceptuālas kategorijas, kas izmantotas, iegūstot statistikas datus, noteiks, kāda aina no skaitļiem izveidosies. Tā, piemēram, tautas skaitīšanas un nacionālā mēroga ienākumu uzskaites metodoloģija lielākoties ignorē produkciju, kas netiek pārdota formālajā tirgū – tādējādi sievietes saražotās preces ģimenes vajadzībām vai neformālai tirdzniecībai bieži netiek ņemtas vērā.⁹² Rezultātā pēc statistikas datiem ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū sievietes ir ievērojamā mazākumā. Turklāt dažas datu vākšanas metodes neļauj iegūt pilnīgu informāciju ne no vīriešiem, ne sievietēm. Tā, piemēram, sievietes bieži vien negribīgi sniedz informāciju par vardarbību mājās, izņemot padziļināto interviju laikā, kurās tiek nodibinātas uzticības un konfidencialitātes attiecības, un vietā, kur ģimenes locekļi nevar nejauši sadzirdēt runāto.

Dzimumaizspriedumi ir iespējami arī statistisko datu interpretācijā, kas var apgrūtināt ticamu secinājumu izdarīšanu. Tā, piemēram, augstākus novēršamu slimību rādītājus neprecējušos vīriešu vidū, kas vecāki par 40 gadiem, var interpretēt kā vīriešu nevērību pret savu veselību – tas ir pieņēmums, kas balstās uz stereotipu, ka vīrieši par sevi nerūpējas. No cita viedokļa, dati var atspoguļot dzimumaizspriedumus veselības aprūpes sistēmā, kas profilaktiskās aprūpes ziņā vairāk pievēršas šāda vecuma sievietēm, nesniedzot pietiekamu informāciju vīriešiem.

Līdz ar to rīcībpolitikas veidotāju **mērķim** jābūt šādam:

⁹² Alison Evans (1992), p. 12-13.

- visi iegūtie statistikas dati **jāsadala pēc dzimuma**, kam jābūt vienai no kategorijām citu vidū (lauku/ pilsētas, sociālekonomiskā situācija), un tas atsevišķi jāuzrāda;
- datu iegūšanas procesā **izmantotajās konceptuālajās metodēs jāizmanto dzimumu līdztiesības analīze**, lai novērstu dzimumaizspriedumu iestrādāšanu tajās;
- jātestē **datu iegūšanas metodoloģija**, lai nodrošinātu dzimumu līdztiesības principa ievērošanu datu iegūšanas procesā;
- lai novērstu aizspriedumus, dzimumu līdztiesības analīze jāizmanto arī datu **interpretācijā**.

ARGUMENTI

Argumenti par labu dzimumu līdztiesības principa integrēšanai statistikas datu iegūšanas un analīzes procesā līdzinās tiem, kas izmantoti dzimuma aspekta integrēšanas pamatošanai pētījumos plašākā nozīmē (skat. **“I. Dzimums kā zinātniska kategorija”**) – dati, kas nav sadalīti pēc dzimuma, nav ticami, tādējādi jebkura aktivitāte vai rīcībpolitika, kas balstās uz šādiem datiem, neizmanto resursus efektīvi un var izrādīties nederīga paredzētajai mērķa grupai.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Statistikas dati (%), kas nacionālajās statistikas gadagrāmatās ir sadalīti pēc dzimuma.	Nacionāls.	Valsts statistikas biroja centieni piedāvāt statistiku, kas sadalīta pēc dzimuma.	Sadalījums pēc dzimuma datu <i>vākšanas</i> procesā.	Dokumentu pārskats.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Valsts statistikas biroja publikāciju dzimumu līdztiesības analīze.** Dati, ko regulāri nodrošina valsts statistikas birojs, ir jāpārlūko, pievēršot uzmanību, cik lielā mērā statistika ir sadalīta pēc dzimuma. Ja nepieciešams, iesniedziet prasību, lai visi dati tiktu sadalīti pēc dzimuma.
- **Dzimuma aspektu ekspertīzes iekļaušana.** Lielu statistisku projektu (piemēram, laika izmantojuma pētījums, darbaspēka apsekojums, dzīves apstākļu pētījums) komandas sastāvā jābūt ekspertam dzimumu līdztiesības jautājumos. Iespējams, jūs varat palīdzēt izstrādāt darba aprakstu vai pieaicināt atbilstošu ekspertu.
- **Apmācība.** Var organizēt apmācības statistiķu grupas darbiniekiem, lai attīstītu viņu spēju integrēt dzimumu līdztiesības principu statistikas datu iegūšanas un analīzes procesā.

III. INFORMĀCIJAS UN KOMUNIKĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR JAUTĀJUMS?

Arvien pieaugošas globalizācijas apstākļos daudzi eksperti ir uzsvēruši jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) revolucionāro potenciālu. Daži salīdzina komunikācijas revolūciju ar industriālo revolūciju un īpaši izceļ interneta iespējas. Ņemot vērā tehnoloģiju attīstības nozīmi, ir acīmredzams, ka daudz zaudē tie, kuriem šīs iespējas nav pieejamas.

Diemžēl rādītāji visā pasaulē liecina par satraucošām atšķirībām interneta lietotāju vidū dzimuma ziņā: piemēram, nacionālie interneta pētījumi 1998. un 1999. gadā parādīja, ka interneta lietotāju vidū ASV tikai 38 % ir sievietes, savukārt Krievijā – tikai 16 %.⁹³

Taču te jārunā par kaut ko vairāk nekā tikai dzimumu līdzsvara nepieciešamību IKT lietotāju vidū. Tehnoloģijas nav mērķis pats par sevi, bet gan svarīgs līdzeklis un atslēga, kas var atslēgt daudzas durvis, piemēram – noteiktām darba tirgus daļām, jaunas informācijas saņemšanai, izglītības iespējām un spējai kontaktēties un sazināties ar visu pasauli. Tādēļ rīcībpolitikas veidotājiem jānodrošina, lai šis līdzeklis būtu vienlīdz pieejams vīriešiem un sievietēm.

Tajā pašā laikā ir nepieciešams atcerēties, ka IKT nav vis autonomas, bet tās spēj funkcionēt tikai pastāvošajās sociālajās, ekonomiskajās un politiskajās sistēmās. Tautas attīstības veicināšanas aspektā jaunās IKT kā līdzeklis ir tikai tik efektīvas, kādā veidā tās tiek izmantotas un cik daudz cilvēku to dara. Tā kā pētījumi parādījuši IKT atšķirīgo ietekmi uz noteiktām iedzīvotāju grupām⁹⁴, svarīgi atcerēties, ka dzimumu līdztiesības analīze ir nepieciešama arī IKT nozarē valdošo vērtību un principu izvērtēšanā.

Tā, piemēram, pētījumi liecina, ka IKT kompānijās strādājošām sievietēm maksā mazāk, viņām ir zemāks statuss un viņas strādā daudz zemākos amatos nekā vīrieši. Tādējādi sievietes lielā mērā tiek izslēgtas no lēmumu pieņemšanas par to, kādā veidā un kā interesēs attīstīsies šī industrija. Diemžēl arī pieredze liecina, ka IKT darbavietas nav labvēlīgas sievietēm: nodarbinātības prakse nav vienlīdzīga, dominējošās vērtības nostūm sievietes perifērijā, radot IKT darbos daudz lielāka kadru mainību sieviešu vidū, salīdzinot ar vīriešiem. Tādēļ, lai radītu IKT sektoru, kas ir vienādi labvēlīgs gan pret vīriešiem, gan sievietēm, jāattīsta atbilstoša rīcībpolitika un citi pasākumi.

Mērķi šajā apakšsektorā ir šādi:

- **vienlīdzīgu iespēju** nodrošināšana vīriešiem un sievietēm iegūt un izmantot iemaņas, kas saistītas ar IKT;
- rīcībpolitikas attīstīšana, kas nodrošinātu to, ka **IKT apakšsektora attīstības** pamatā ir sociālā taisnīguma un dzimumu līdztiesības principi.

ARGUMENTI

Produktivitāte. IKT piedāvā daudz iespēju, kā padarīt mūsu dzīvi produktīvāku un tādējādi veicināt nācīgas uzplaukumu. Tomēr, ja tehnoloģiju attīstība nenotiek pēc dzimumu līdzsvara principa, pastāvošās “plaisas” starp dzimumiem nabadzības vai darba tirgus pieejamības ziņā var kļūt plašākas. Savukārt šie šķēršļi var kavēt visas nācīgas attīstību un uzplaukumu, jo netiks pilnībā realizēts iedzīvotāju produktivitātes potenciāls.

Ķēdes reakcija. IKT piedāvā jaunu darījumu veikšanas veidu. Elastīgs darba režīms un “telekomunikācijas” iespējas (darbs mājās, izmantojot elektronisko komunikāciju) sievietēm un vīriešiem paver jaunas iespējas līdzsvarot mājas aprūpes un algoto darbu. Tas nozīmē izvēles iespēju palielināšanos attiecībā uz darbu dalīšanas sarežģīto jautājumu. Rezultātā varētu rasties lielāka dzimumu līdztiesība mājas aprūpes darbā un algota darba tirgū.

_ Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**DARBS**”.

Turklāt IKT piedāvā jaunas iespējas ekonomikas atjaunošanai mazattīstītos valsts reģionos – piemēram, lauku reģionos, kuriem smagi klājas lauksaimniecības reformas gaitā. Tomēr arī te

⁹³ Human Development Report, 1999, UNDP, p. 62.

⁹⁴ G. M. Marcelle. “Transforming Information and Communication Technologies for Gender Equality.” UNDP Gender and Development Monograph Series No. 9, UNDP, 2000.

jārūpējas, lai šajās aktivitātēs tiktu ņemti vērā dzimuma aspekti, lai “plaisas” starp dzimumiem bezdarba un nabadzības rādītājos netiktu palielinātas.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība interneta lietotāju vidū.	Nacionāls.	Atšķirības starp dzimumiem interneta lietotāju vidū.	Atšķirību cēlonis: pieejamība, prasmes vai interese?	Aptauja.
Studentu un studenšu attiecība IKT fakultātēs vai profesionālajās skolās uzņemto studentu vidū.	Nacionāls.	Atšķirības starp dzimumiem IKT profesionālajā izglītībā.	Atšķirību cēlonis.	Uzņemšanas saraksti.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība valsts, pašvaldību vai organizāciju finansēto IKT potenciāla palielināšanas projektu saņēmēju vidū.	Nacionāls.	Vai vīrieši un sievietes ir vienlīdzīgi ieguvēji no IKT prasmju līmeņa palielināšanas programmām.	Atšķirību cēlonis.	Protokoli.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība IKT nozarē nodarbināto vidū.	Nozares.	Atšķirība starp dzimumiem IKT profesijās.	Atšķirības cēlonis. Vertikālā segregācija starp vīriešiem un sievietēm IKT sektorā (t.i., vadītāji attiecībā pret asistentiem un tehnisko personālu).	Darbaspēka apsekojums.
Atšķirība starp vīriešu un sieviešu kadru mainības rādītājiem vadības vidējā un augstākajā līmenī.	Nozares.	Norāda, cik lielā mērā IKT nozare nodrošina atbilstošus darba apstākļus vīriešiem un sievietēm, un var liecināt par darba vidi, kurā netiek ievērots dzimums.	Konkrēti aiziešanas iemesli (tie var būt pozitīvi, piemēram, labāks darbs, un negatīvi, piemēram, seksuāla aizskaršana darbavietā).	IKT nozares pētījumi.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **IKT rīcībpolitikas dzimuma aspektu analīze.** Jāveic IKT nozares rīcībpolitikas analīze, kas var uzrādīt: (1) šķēršļus dzimumu līdztiesības sasniegšanai IKT nozarē; (2) iespējamus pasākumus dzimumu līdztiesības veicināšanai. Jāpievērš uzmanība arī tam, cik lielā mērā sociālā taisnīguma apsvērumi, ietverot dzimumu līdztiesības jautājumus, tiek integrēti rīcībpolitikā, kas regulē visas nozares attīstību. Lai veiktu šo uzdevumu, var pieaicināt ekspertu dzimumu līdztiesības un IKT jautājumos.
- **Pieejamības uzlabošana.** Ja dati liecina, ka interneta lietotāju vidū pastāv lielas atšķirības starp dzimumiem vai ka šībrīža rīcībpolitikas rezultātā rodas slēpta diskriminācija pret vīriešiem vai sievietēm (pakalpojumu maksas, atrašanās vietas un bezmaksas vai lēta interneta pieejas trūkuma dēļ), jāattīsta rīcībpolitika, kas veicina vienlīdzīgāku pieejamību.
- **Informētības līmeņa celšanas kampaņas.** Jauno IKT problēma zināmā mērā saistās ar to, ka daudziem cilvēkiem pret tām ir milzīga psiholoģiska barjera, īpaši vecāku cilvēku vidū. Tādēļ IKT rīcībpolitikai jāiekļauj informācijas kampaņas, kas vienkāršā valodā iepazīstina ar tām auditoriju, kura vilcinās tās izmantot. Turklāt šīm grupām ir nepieciešams izveidot speciālas mācību programmas.
- **Izglītības un apmācības iespēju paplašināšana.** Jāpiedāvā izglītības un mācību programmas, kas domātas īpaši tiem iedzīvotājiem, kas līdz šim negribīgi izmantojuši IKT. Šādām programmām jāuzsver IKT līdzekļu praktiskais izmantojums. Tas ir sasniedzams, integrējot IKT citos apmācību veidos, lai tās nekļūtu par pašmērķi. Tie var būt: internets darījumu kontaktiem; interneta lapu dizains NVO aktivitāšu veicināšanai; e-komercija vietējo preču reklamēšanai un pārdošanai utt.
- **Vairāk pētījumu par IKT nozari, kas ņem vērā dzimuma aspektu.** Lai uzzinātu kaut ko vairāk par IKT nozares dzimuma aspektiem, ministrijām un departamentiem jāsadarbojas ar pētniekiem. Tas ļaus iegūt precīzākus kvantitatīvos datus par vīriešu un sieviešu skaitu, kas strādā šīs industrijas dažādos sektoros un dažādos līmeņos, ieteicamas arī socioloģiskās aptaujas par vīriešu pieredzi, strādājot šajā nozarē, salīdzinot ar sieviešu pieredzi. Var analizēt sektora nodarbinātības praksi un rīcībpolitiku un to atšķirīgo ietekmi uz vīriešiem un sievietēm. Šādu pētījumu rezultāti jāieestrādā rīcībpolitikas stratēģijās, kas mēģina risināt dzimumu līdztiesības jautājumu.

IV. KARJERA ZINĀTNĒ UN TEHNOLOĢIJĀ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Dažādās pasaules valstīs iegūtie dati liecina, ka zinātnes un tehnoloģijas sfērā, īpaši prestižos amatos, konsekventi ir nodarbināts zemāks sieviešu skaits. Zems strādājošo sieviešu skaits zinātnes un tehnoloģijas jomā acīmredzami ir saistīts ar izglītību un apmācību, ko viņas iegūst pirms ienākšanas darba tirgū. Kultūras noteikti stereotipi par *sieviešu* un *vīriešu* profesijām vai piemērotām darbības jomām var veicināt diskrimināciju pret sievietēm, kas mēģina sākt darbu zinātnes un tehnoloģijas jomā. Turklāt sieviešu ieguldījums un spējas var kļūt “neredzamas” šajā nozarē strādājošo vīriešu aizspriedumu dēļ.

*Līdz 1990. gadu sākumam tikai 9 sievietes ir ieguvušas Nobela Miera prēmiju zinātnē, bet vīriešu vidū tādu ir vairāk nekā 300. Savukārt 1993. gadā Amerikas Nacionālajā zinātņu akadēmijā bija 1750 biedri, no kuriem tikai 70 bija sievietes. Attīstības valstu rādītāji liecina par vēl lielāku sieviešu izslēgšanas pakāpi.*⁹⁵

Tādējādi pastāv divējāds **mērķis**:

- ar rīcībpolitikas un citu pasākumu palīdzību veicināt **dzimumu līdzsvaru** karjeras iespēju ziņā zinātnes un tehnoloģijas jomā;

⁹⁵ E. Rathgeber. “Schooling of What?” (1995).

- vienlīdzīgi vērtēt vīriešu un sieviešu ieguldījumu šajā nozarē.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Svarīgs, bet reti minēts arguments sieviešu plašākai iesaistīšanai zinātnes un tehnoloģiju jomā ir fakts, ka zinātne bieži vien *attiecas* tieši uz sievietēm (piemēram, jauno reproduktīvo tehnoloģiju jomā, ieskaitot kontracepciju un grūtniecības saglabāšanu). Tas ir ētikas jautājums – iesaistīt sievietes un ļaut viņām daļēji kontrolēt tehnoloģiju, kuras ļoti ietekmē viņu dzīvi, attīstību un izmantojumu. Ja sievietes ir zinātniska pētījuma objekts, viņām jābūt arī tā subjektam, kas iesaistās pētījuma veikšanā.

Ticamība. Lielāka sieviešu skaita iesaistīšanās zinātnes un tehnoloģijas jomā veicinās *labākas* zinātnes veidošanu, tādēļ ka *viedokļu daudzveidība* (šajā gadījumā gan vīriešu, gan sieviešu viedokļu) var kalpot par pārbaudes un sabalansēšanas sistēmu attiecībā uz subjektīviem viedokļiem un vērtībām, kurām neizbēgami ir loma visos zinātniskos pētījumos.

Produktivitāte. Paverot karjeras iespējas sievietēm zinātnes un tehnoloģiju jomā, var novērst profesiju segregāciju tajā, tādējādi radot produktīvāku darba tirgu (skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**DARBS: Profesiju segregācija**”).

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība nodarbināto vidū zinātnes un tehnoloģijas profesijās (piemēram, inženierzinātne).	Nacionāls.	Atšķirība starp dzimumiem nodarbinātības līmeņos zinātnes un tehnoloģiju jomā.	Līmeņa, statusa un apmaksas atšķirības vīriešu un sieviešu vidū.	Darbspēka apsekojums.
Studentu un studenšu skaita attiecība universitāšu vai profesionālo skolu zinātnes un tehnoloģiju fakultātēs uzņemto vidū.	Nacionāls.	Atšķirība starp dzimumiem profesionālās izglītības ziņā darbam zinātnes un tehnoloģiju jomā.	Atšķirības cēlonis.	Uzņemšanas saraksti.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Pasākumi izglītības sistēmā.** Jāveic pasākumi, lai veicinātu dzimumu līdzsvaru zinātnes un tehnoloģijas profesionālās izglītības jomā. Tas nozīmē aktīvi iedrošināt meitenes apgūt zinātnes un tehnoloģiju, izskaužot dzimumsociālos stereotipus klasē un mācot skolotājus būt jūtīgākiem pret šādiem jautājumiem. Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**IZGLĪTĪBA**”, lai iegūtu sīkāku informāciju.

Informētības līmeņa celšanas kampaņas. Jāakcentē sieviešu sasniegumi zinātnes un tehnoloģijas jomā, piemēram, ar īpašu kampaņu vai goda nosaukumu un prēmiju palīdzību. To var organizēt

sadarbībā ar sieviešu un zinātnes NVO, Zinātņu akadēmiju vai citām pilsoniskās sabiedrības grupām.

Plašsaziņas līdzekļi

Šis dzimumu līdztiesības problēmu pārskats aplūko dzimumu līdztiesības principa integrēšanas lietderību attiecībā uz drukātiem plašsaziņas līdzekļiem, radio un televīziju.

Lai gan mediji nevar būt atbildīgi par atsevišķu cilvēku darbību, attieksmi vai uzvedību, plašsaziņas līdzekļiem neapšaubāmi ir ietekme sabiedrības viedokļa veidošanā, jaunu problēmu vai perspektīvu izgaismošanā un sabiedriskās diskusijas telpas robežu noteikšanā. Lai gan demokrātijā rīcībpolitikas veidotāji nekontrolē (un tiem nevajadzētu kontrolēt) plašsaziņas līdzekļus, taču viņi var veikt pasākumus, lai veicinātu dzimumu līdztiesības principa integrēšanu medijos. Tas nozīmē pievērst uzmanību dzimumsociālo lomu un stereotipu attēlošanai, kā arī pieejamības un struktūras jautājumiem mediju tirgū un kompānijās – piemēram, vīriešu un sieviešu līdzdalībai, cenzūrai un licencēšanai.

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**ZINĀTNE, PĒTĪJUMI, INFORMĀCIJAS UN KOMUNIKĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS (IKT)**”, kur atrodama dzimumu līdztiesības principa integrēšanas un interneta mediju (jauno informācijas tehnoloģiju) analīze.

I. DZIMUMSOCIĀLO LOMU UN STEREOTIPU ATTĒLOJUMS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Plašsaziņas līdzekļiem ir būtiska nozīme **dzimumsociālo lomu un stereotipu attēlošanā** – tas, iespējams, ir svarīgākais pamatojums dzimumu līdztiesības principa integrēšanai šajā sektorā. Negatīvu vai stereotipisku vīriešu un sieviešu tēlu izplatīšana, īpaši medijos, “rada neadekvātu jeb nereālistisku ainu par sieviešu un vīriešu dažādajām lomām pasaulē un viņu devumu pasaules pārveidē”, tāpēc sabiedrības stereotipu izskaušana ir “sevišķi svarīga dzimumu līdztiesības sasniegšanai”.⁹⁶ Tas ir tādēļ, ka dzimumsociālie stereotipi var ierobežot sociālās, politiskās un ekonomiskās iespējas vīriešiem un sievietēm. Šis jautājums attiecas gan uz plašsaziņas līdzekļu satura **veidotājiem**, gan uz to **lietotājiem**.

Plašsaziņas līdzekļu satura veidotāji

Plašsaziņas līdzekļu veidotāji var kontrolēt to, kā medijos attēlo vīriešus un sievietes – šis atainojums var vai nu stiprināt negatīvus dzimumstereotipus vai mainīt tos. Tā, piemēram, pazīstami politiķi un politiķes bieži vien tiek atspoguļoti ļoti atšķirīgos veidos. Agresīva politikas taktika no vīriešu puses var būt aprakstīta kā “mērķtiecīga” un tāda, kas “parāda spēcīga līdera raksturu”, bet tāda pati sieviešu uzvedība bieži tiek raksturota kā nepiedienīga. Turklāt medijiem ir tendence ļoti koncentrēties uz sieviešu kārtas politiķu izskatu un personisko dzīvi.

Lai gan cenzūra neapšaubāmi ir vārda brīvības tiesību pārkāpums (skat. šī pārskata II daļu “*Mediju kontrole, līdzdalība un pieejamība*” tālāk tekstā), **satura regulēšana ir redakcijas politikas jautājums**. Redaktoriem ir vara un liela ietekme, nosakot, kāda “ievirze” vai perspektīva tiks

⁹⁶ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, “Towards a Community Framework Strategy on Gender Equality, 2001-2005” (2000/0143(CNS)).

izmantota mediju materiālos. Viņi nosaka arī problēmas svarīgumu. Šos jautājumus bieži vien ietekmē neformāla vai formāla redakcijas politika. Diemžēl šāda politika reti ietver apņemšanos veicināt dzimumu līdztiesību un izskaust negatīvus dzimumstereotipus, un pieredze liecina, ka bez skaidras apņemšanās veicināt dzimumu līdztiesību to reti izdodas mainīt. Vēl viens aspekts, ko var regulēt redakcijas politika, ir no dzimumaizspriedumiem brīvas valodas lietošana.

Negatīvu dzimumsociālo stereotipu izplatīšanos var ietekmēt arī **žurnālista ētika**. Tas, kā žurnālisti atspoguļo tādu jautājumus kā vardarbība mājās un seksuāla uzmākšanās, var radīt mītus – piemēram, ka sievietes pati ir vainīgas pret viņu vērstajā vardarbībā. Šo problēmu jārisina ne tikai žurnālista profesijas ietvaros, bet jau žurnālista izglītības procesā (t.i., universitātēs).

Ar līdzīgiem jautājumiem ir saistīta **reklāmas regulēšana**. Redakciju valdes bieži vien ir akceptējušas politiku, kas nosaka reklāmas veidu robežas (ieskaitot klasificētas reklāmas) savā medijā. Arī valdības var noteikt reklāmu ierobežojumus – piemēram, dažas valdības sabiedrības veselības vārdā ir noteikušas, kur un kā var reklamēt cigaretes vai alkoholu. Līdzīgas pieejas var izmantot, veicinot dzimumu līdztiesību.

Arī **reklāmu aģentūrām** ir vērā ņemama ietekme, stiprinot vai apšaubot dzimumstereotipus. Diemžēl pašlaik reklāmdevēji, šķiet, vairāk stiprina stereotipus nekā tos lauž. Tā, piemēram, reklamējot mājsaimniecības produktus, tiks parādītas sievietes, bet biznesa un finanšu pakalpojumu reklāmās ir redzami vīrieši.

Plašsaziņas līdzekļu lietotāji

Lai gan lielāko daļu lēmumu par to, kā tiek attēloti dzimumi, pieņem mediju veidotāji, šim jautājumam jāpievēršas arī cilvēkiem, kas izmanto medijus, lai izteiktu savu viedokli vai sniegtu informāciju. Tādēļ īpaši valdībām jāapzinās tas, kādā veidā tās veicina vai stiprina dzimumstereotipus ar **informācijas starpniecību, ko tās izplata ar mediju palīdzību vai sniedz tiem**. Tas attiecas uz sabiedrisko pakalpojumu paziņojumiem, informācijas kampaņām, politiskajām kampaņām un uz valdības rīcībpolitikas un darbības atspoguļojumu mediju relīzēs un preses konferencēs. Tā, piemēram, uzsverot sieviešu politiķu būtisko lomu finanšu, ekonomikas un daudzpusēju diplomātisku pārrunu jomā, var novērst pastāvošos stereotipus.

Svarīga loma, nosakot un sekojot dzimumsociālajiem stereotipiem un diskriminācijai medijos, kā arī valodas lietojumam bez dzimumaizspriedumiem, var būt arī valdības nozīmētām struktūrām, kas **uzrauga plašsaziņas līdzekļus** (lai nodrošinātu mediju noteikumu un standartu īstenošanu).

Attiecībā uz dzimumsociālajām lomām un stereotipiem plašsaziņas līdzekļos **mērķis** ir šāds:

- veicināt **dzimumu līdztiesības principa integrēšanu** plašsaziņas līdzekļu **veidošanā** un **lietošanā**, lai sasniegtu šādu galamērķi:
- **izskaust dzimumstereotipus** kā **šķērslī** vīriešu un sieviešu **pilnvērtīgai līdzdalībai** visos ekonomiskās, politiskās, sociālās un kultūras dzīves aspektos.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Negatīvu dzimumsociālo stereotipu izskausana ir cilvēktiesību saistības – Konvencijas par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskausšanu 5. paragrāfs rosina iesaistītās valstis veikt attiecīgus pasākumus, lai izskaustu aizspriedumus un praksi, kas balstās uz sieviešu un vīriešu stereotipiskām lomām.

Uzticība. Ja mediju veidotāji aktīvi neveicina dzimumu līdztiesību (t.i., neatzīst to kā savas politikas sastāvdaļu), var teikt, ka viņi faktiski veicina dzimuma diskrimināciju. Uzticamāki ir tie mediju veidotāji, kas skaidri norāda savu attieksmi un rīcībpolitiku šajā jautājumā.

Produktivitāte. Dzimumu līdztiesība ir nācīgas pilnvērtīgas sociālās un ekonomiskās attīstības stūrakmens, un mediji var būt ļoti produktīvs līdzeklis dzimumu līdztiesības stiprināšanā un sociālās un ekonomiskās attīstības veicināšanā.

Partnerattiecības. Valstīm, kas vēlas kļūt par Eiropas Savienības locekļiem, jāievēro, ka Dzimumu līdztiesības veicināšanas komisijas darbībā viens no pieciem stratēģiskajiem mērķiem ir dzimumsociālo lomu un stereotipu maiņas veicināšana, un mediji tiek minēti kā viena no šādu aktivitāšu sfērām.⁹⁷

Ķēdes reakcija. Tā kā plašsaziņas līdzekļi pievērš sabiedrības uzmanību noteiktām problēmām un bieži nosaka sabiedrības diskusiju robežas, tie var būt noderīgs līdzeklis, risinot dažādas ar dzimumu līdztiesību saistītas problēmas daudzās nozarē un rīcībpolitikas sfērās. Tādēļ ir ārkārtīgi svarīgi ieviest mediju pasniegtās informācijas dzimumu līdztiesības analīzi.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Lielākajos laikrakstos publicēto rakstu skaits, kas skaidri pievēršas dzimumu līdztiesības jautājumiem.*	Nacionāls vai vietējs. Analizē gada, mēneša vai nedēļas periodā un salīdzina laika gaitā. Pieaugums liecina par panākumiem.	Redakcijas un žurnālistu pievērsta uzmanība dzimumu līdztiesības jautājumiem (laikrakstos).	Dzimumu līdztiesības jautājumu atspoguļošanas kvalitāte.	Lielāko laikrakstu kontentanalīze.**
Lielākajos laikrakstos publicēto rakstu skaits, kuros parādās acīmredzami dzimumstereotipi.*	Nacionāls vai vietējs. Analizē gada ietvaros un salīdzina laika gaitā. Kritums liecina par panākumiem.	Redakcijas politikas panākumi dzimumu līdztiesības jautājumu ziņā. Longitudināls pētījums var liecināt par sabiedriskās domas maiņu attiecībā uz dzimumstereotipiem.		Lielāko laikrakstu (vai žurnālu, TV ziņu programmu) kontentanalīze.

⁹⁷ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, "Towards a Community Framework Strategy on Gender Equality, 2001-2005" (2000/0143 (CNS))

Mediju redakcijas kolēģiju skaits, kas redakcijas politikā iekļauj dzimumu līdztiesības jautājumus.	Nacionāls. Salīdzina skaitu laika gaitā. Pieaugums liecina par panākumiem.	Redakcijas kolēģiju politikā griba un apņemšanās veicināt dzimumu līdztiesību. Var liecināt par valdības vai NVO kampaņu panākumiem, lai mediji izveido šādu politiku.	Šādas politikas īstenošanas apmērs un efektivitāte.	Mediju veidotāju pētījums.
Mediju redakcijas kolēģiju skaits, kas iekļauj dzimumu līdztiesības prasību reklāmu standartos.	Nacionāls. Salīdzina laika gaitā. Pieaugums liecina par panākumiem.	Redakcijas kolēģiju politikā griba un apņemšanās veicināt dzimumu līdztiesību. Var liecināt par valdības vai NVO kampaņu panākumiem, lai mediji izveido šādu politiku.	Šādas politikas īstenošanas apmērs un efektivitāte.	Pētījums.
* Šādas informācijas iegūšanai ar kontentanalīzes palīdzību ir jāizveido īpaša metodoloģija. Skat. "Ieteicamos pasākumus" tālāk tekstā. ** To var veikt sadarbībā ar universitāti, NVO vai mediju ekspertu. Skat. "Ieteicamos pasākumus" tālāk tekstā.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Dzimumu līdztiesības jautājumu integrēšana mediju politikā.** Rīcībpolitikas veidotājiem jārosina mediju veidotāji iekļaut dzimumu līdztiesības principu redakcijas politikā, ētikas kodeksos un reklāmas politikā. Rīcībpolitikas veidotāji varētu, piemēram, izstrādāt rīcībpolitikas paraugu visiem mediju ražotājiem un rosināt viņus piemērot un pieņemt šādu politiku. Rīcībpolitikas dokumenta paraugam jāiekļauj prasība par dzimumu stereotipu neizplatīšanu un valodas lietošanu bez dzimumaizspriedumiem.
- **Dzimumu līdztiesības jautājumu speciālista iekļaušana mediju regulēšanas un uzraudzības grupā.** Dzimumu līdztiesības jautājumu speciālists šādā grupā vai komisijā var būtiski veicināt dzimumu stereotipu monitoringu plašsaziņas līdzekļos. Šis speciālists var palielināt arī dzimuma aspekta ievērošanas spēju šo grupu darbībā. Citos gadījumos dzimumu stereotipu un diskriminācijas monitorings medijos ir skaidri jāformulē šādu grupu darba aprakstos.
- **Kontentanalīze.** Ar kontentanalīzes palīdzību var sistemātiski analizēt, kā medijos tiek attēlots dzimums. Atsevišķu analīzi var veikt par drukātajiem medijiem, radio, televīziju utt. Valdības var sadarboties ar žurnālistikas fakultātēm universitātēs vai nevalstiskajām organizācijām, kas faktiski var veikt šādu analīzi. Citos gadījumos var uzaicināt plašsaziņas līdzekļu ekspertu. Šāda analīze sniegs būtiskus datus panākumu noteikšanai (skat. indikatorus iepriekš). Tomēr uzticamu un salīdzināmu datu iegūšanai jāizstrādā īpaša metodoloģija, kas norāda skaidrus kritērijus, lai noteiktu, kas ir "dzimumu līdztiesības jautājums" un kas ir "dzimumsociālais stereotips" (to var interpretēt subjektīvi). Var veikt arī reklāmu kontentanalīzi, taču metodoloģijai jābūt sīki izstrādātai, jo grūtības var radīt precīzs nošķirums starp ironiju vai satīru kā reklāmas paņēmieni un stereotipu neapzinātu izmantošanu.

- **Pārskats un analīze par to, kā valdība izmanto medijus.** Var pasūtīt pētījumu, kas analizē uzmanības daudzumu, kas pievērsta dzimumu līdztiesības jautājumiem un dzimumsociālo stereotipu izplatīšanai/ mainīšanai valdības paziņojumos par sabiedriskiem pakalpojumiem, informācijas kampaņās, politiskajās kampaņās, plašsaziņas līdzekļu relīzēs utt. Šāda pētījuma rezultātiem jākalpo par pamatu valdības sabiedrisko attiecību un mediju speciālistu izglītošanai (skat. "Izglītošana" tālāk tekstā).
- **Izglītošana par dzimuma aspektiem un informētības līmeņa celšana.** Izglītojošus pasākumus ar mērķi uzlabot dzimumu līdztiesības jautājumu un stereotipu aplūkojumu plašsaziņas līdzekļos var organizēt dažādos līmeņos un dažādās auditorijās. Šādu izglītojošu pasākumu piemēri:
 - **Redakcijas kolēģijas locekļu informētības palielināšana.** Starp aplūkojamajiem jautājumiem jāskata, kā noteikt negatīvus dzimumstereotipus un to ietekmi. Noderīga ir arī apmācība, kā attīstīt un īstenot redakcijas un reklāmu politiku, kas ievēro dzimuma aspektu. Tā, piemēram, dažos izdevumos blakus privātām reklāmām un iepazīšanās sludinājumiem ir sleja ar *drošības padomiem*. Līdzīgus brīdinājumus un konkrētus padomus kā profilakses līdzekli pret sieviešu tirdzniecību var izvietot blakus sludinājumiem, kas reklamē darba un studiju iespējas ārzemēs.
 - **Valdības preses sekretāru un darbinieku izglītošana, kas atbildīgi par sakariem ar presi.** Valdības darbinieki, kas sniedz informāciju presei, jāizglīto, kā noteikt dzimumstereotipus un kā piedāvāt presei konkrētus piemērus negatīvu stereotipu mainīšanā.
 - **Reklāmdevēju kompetences palielināšana.** Reklāmas aģentūras jārosina radoši mainīt dzimumstereotipus tādā veidā, kas izdevīgs gan viņiem, gan klientam. Šajā gadījumā jāceļ arī informētības līmenis par dzimumsociālo stereotipu noteikšanu un to negatīvo ietekmi.
- **Dzimumu līdztiesību veicinošo iestāžu darbinieku izglītība mediju jomā.** Nacionālajās dzimumu līdztiesības veicināšanas struktūrās, iestādēs, kas nodarbojas ar dzimumu līdztiesības jautājumiem, kā arī personām, kas valdībā ir atbildīgas par šo problēmu, jāorganizē izglītojoši pasākumi, kā efektīvi izmantot medijus, lai mainītu dzimumstereotipus. Līdzīgus izglītojošus pasākumus var organizēt svarīgākajās nevalstiskajās organizācijās.

II. PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻU KONTROLE, PIEEJAMĪBA UN LĪDZDALĪBA TAJOS

"Ir viegli paredzēt, ka nākamajā gadsimtā komunikācijas tiesības būs tikpat svarīgas kā izglītības tiesības šajā gadsimtā."

Sallija Bērča (Sally Burch), AWID foruma paneļa diskusija par komunikācijas dzimuma aspektiem trešajā tūkstošgadē, 1996.

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Vīriešu un sieviešu līdzdalība mediju profesijā ir svarīgs plašsaziņas līdzekļu pieejamības un kontroles jautājums. Lai gan žurnālistikā bieži strādā daudz sieviešu, augsta līmeņa redaktoru amatos, īpaši lielajos plašsaziņas līdzekļos, bieži vien dominē vīrieši. Kaut arī nevar droši apgalvot, ka sievietes pievēršīsies dzimumu līdztiesības jautājumiem vairāk nekā vīrieši, tomēr vienādas iespējas ieņemt redakcijas vadošos amatus vismaz veicinās viedokļu dažādību redakcijas kolēģijā, tādējādi sekmējot mediju satura daudzveidību. Tajā pašā laikā jāpievēršas šķēršļiem, kas traucē sievietēm ieņemt augstākus amatus saistībā ar diskrimināciju darba tirgū (skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu "DARBS", lai iegūtu sīkāku informāciju).

Plašsaziņas līdzekļu licencēšanā (t.i., licences izsniegšana un raidīšanas kanālu piešķiršana mediju veidotājiem) arī var izmantot dzimumu līdztiesības analīzi. Šādu licenču iegāde dažkārt ir atkarīga

no pretendenta finansēm, un, tā kā kopumā daudzās sabiedrībās sievietes ekonomiskajā ziņā ir sliktākā situācijā nekā vīrieši, viņām var rasties licenču iegādes grūtības.

Arī mediju cenzūras izpētē var izmantot dzimumu līdztiesības analīzi. Pārmērīga mediju ietekmēšana un kontrole no politisko spēku puses ir nopietns šķērslis runas brīvībai un atšķirīgu viedokļu atspoguļošanai. Faktiski šāda cenzūra nozīmē pilsoniskās sabiedrības (tās plašākajā nozīmē) “apklusināšanu”. Var novērot ciešu saikni starp politiskās cenzūras pastāvēšanu un plaši izplatītu šķēršļu pastāvēšanu dzimumu līdztiesībai. Lai gan ir nepieciešama šīs saiknes dziļāka analīze konkrētos kontekstos, visticamāk, ka saistība starp vēlmi kontrolēt runas brīvību medijos un kontrolēt dzimumsociālās lomas un uzvedību nav nejauša .

Tādējādi rūpes par cenzūras atcelšanu un centieni stiprināt dzimumu līdztiesību var papildināt viens otru.

Saistībā ar plašsaziņas līdzekļu pieejamību, kontroli un līdzdalību jāizvirza šādi **mērķi**:

- nodrošināt, lai vīriešiem un sievietēm ir **vienlīdzīga pieeja lēmumu pieņemšanas pozīcijām** plašsaziņas līdzekļos;
- brīvu un neatkarīgu mediju **cenzūras atcelšana**, jo tā ir saistīta ar šķēršļiem dzimumu līdztiesības veicināšanai.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Tā kā cilvēka tiesības paredz vienlīdzīgas iespējas darba tirgū, arī vīriešu un sieviešu vienlīdzīgas iespējas darboties mediju veidošanā ir cilvēktiesību un taisnīguma jautājums.

Uzticība. Patiesa demokrātija ir cieši saistīta ar neatkarīgiem un daudzveidīgiem medijiem, un patiesi daudzveidīgi mediji pārstāv skatījumu dažādību – ieskaitot gan vīriešu, gan sieviešu viedokļus. Mediju vide, kas nav pieejama visiem sabiedrībā valdošajiem uzskatiem, nav uzticama.

Dzīves kvalitāte. Ja pastāv nozīmīga atšķirība starp vīriešu un sieviešu skaitu, kuri strādā par žurnālistiem, un tiem, kas ieņem augsta līmeņa redaktoru posteņus, tas acīmredzami veicina nevienlīdzīgas ekonomiskās iespējas, tā kā algas (un prestižs) abos līmeņos ļoti atšķiras.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība redakcijas augstākajos amatos lielākajos drukātajos medijos, radio un televīzijā.	Nacionāls, reģionāls, vietējs.	Dzimumu līdzsvars lēmumu pieņemšanas amatos, kas atbild par mediju saturu.	Vīriešu vai sieviešu apņemšanās pakāpe atspoguļot dzimumu līdztiesības jautājumus.	Plašsaziņas līdzekļu pētījums.

Vīriešu un sieviešu skaita attiecība žurnālistu vidū lielākajos drukātajos medijos, radio un televīzijā.	Nacionāls, reģionāls, vietējs. Noderīgi salīdzināt ar dzimumu līdzsvaru redaktoru amatos.	Dzimumu līdzsvars žurnālista profesijā.	Vīriešu vai sieviešu apņemšanās pakāpe atspoguļot dzimumu līdztiesības jautājumus.	Plašsaziņas līdzekļu pētījums.
--	---	---	--	--------------------------------

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Cenzūras atcelšana.** Izskatiet valdības likumdošanu un rīcībpolitiku attiecībā uz medijiem un atceliet jebkurus šķēršļus, ja tādi ir, neatkarīgu un daudzveidīgu mediju darbībai.
- **Mediju licencēšanas procedūru izskatīšana.** Mediju licenču piešķiršanas procedūras analīze un vērtējums par to, kam tās tiek piešķirtas, atklās šajā jomā pastāvošās atšķirības starp dzimumiem. Ja tiek atklātas lielas atšķirības starp dzimumiem, jāveic pasākumi, lai šo situāciju risinātu – piemēram, jāizstrādā un jāievieš licencēšanas rīcībpolitika, kas ņem vērā dzimuma aspektu.

Vienlīdzīgu iespēju rīcībpolitikas ieviešana medijos. Rīcībpolitikas veidotāji var rosināt mediju ražotājus ieviest konkrētu nediskriminācijas un vienlīdzīgu iespēju rīcībpolitiku darbā pieņemšanas un paaugstināšanas procesā. Var izstrādāt rīcībpolitikas paraugdokumentu, ko var izplatīt mediju ražotājiem adaptēšanai un pieņemšanai.

Vide un ilgtspējīga attīstība

Šis pārskats aplūko attiecības starp ilgtspējīgu attīstību, vidi un dzimumu. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana mudina šos jautājumus aplūkot no diviem savstarpēji saistītiem skata punktiem. No vienas puses, dzimumsociālās attiecības un dzimumu līdztiesības pakāpe var ietekmēt vidi. No otras puses, vides situācijai var būt atšķirīga ietekme uz vīriešiem un sievietēm.

Saikne starp dzimumu un vidi

Tāpat kā dzimumu līdztiesības jautājumi, arī vides problēmas attiecas uz visām sfērām. Tas nozīmē, ka vides ietekme, tāpat kā dzimumu līdztiesības ietekme, jāizvērtē saistībā ar visas sabiedriskās politikas attīstību. Dzimumu līdztiesībā nozīmīgi rīcībpolitikas veidošanas aspekti, ir svarīgi arī vides attīstībai, piemēram:

- lēmumu pieņemšana uz līdzdalības principa pamata un partneru iesaistīšana;
- kritēriju pārskatīšana, pēc kuriem tiek vērtēta laba rīcībpolitika.

I. ILGTSPĒJĪGA GLOBĀLA VIDE UN PIEEJAS ATTĪSTĪBAI

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Daži eksperti ir apgalvojuši, ka saikne starp ilgtspējīgu attīstību un dzimumu darbojas galvenokārt tradicionālo agrāro attiecību kontekstā un vietējā līmenī, bet lielākiem (globāliem) ekoloģiskiem draudiem ir maza saistība ar attiecībām starp dzimumiem un līdztiesību.⁹⁸ Tomēr šis apgalvojums

⁹⁸ Skat. Martine and Villarreal, 1997.

daļēji var rasties tādēļ, ka trūkst pētījumu un datu par saikni starp dzimumu līdztiesību un ilgtspējīgu attīstību globālā līmenī.

Tā, piemēram, divi no šī brīža aktuālākajiem ekoloģiskajiem draudiem ir ozona slāņa noārdīšanās un klimatiskās izmaiņas. Abus šos draudus lielā mērā izraisa patērēšanas un ražošanas modeļi, kas saistīti ar industrializāciju un ekonomiskās globalizācijas dominējošajiem procesiem.⁹⁹ Pārmaiņu dēļ nepieciešams pārskatīt tirdzniecības, rūpniecības, attīstības un citu ekonomikas politikas stratēģiju realizēšanas veidus. Šajā nozīmē globāli ekoloģiskie draudi ir makroekonomikas politikas un pārvaldības jautājums.

Skat. dzimumu līdztiesības problēmu pārskatu “**MAKROEKONOMIKA UN TIRDZniecība**” un “**Pārvaldība un līdzdalība**”.

Citi dzimumu līdztiesības problēmu pārskati ir parādījuši, ka uzmanības pievēršana dzimumu līdztiesībai radīs lielāku atbildību un koncentrēšanos uz sociālo taisnīgumu. Lai gan ir nepieciešams vairāk pētījumu, lai noteiktu šīs saiknes patieso nozīmi, var apgalvot, ka lielāka dzimumu līdztiesība lēmumu pieņemšanas pozīcijās un sociālā taisnīguma kritēriju pieņemšana makroekonomikas politikā pievērsīs uzmanību arī ilgtspējīgai attīstībai, ieskaitot ilgtspējīgu globālu vidi.

Tomēr citus lielus ekoloģiskos draudus, piemēram, bioloģiskās daudzveidības izzušanu, var aplūkot vietējā līmenī. Tā kā vīrieši un sievietes bieži atšķirīgos veidos apstrādā un izmanto zemi, viņiem ir atšķirīgas zināšanas par to, kā var veicināt bioloģisko daudzveidību. Pētījumi liecina, ka atšķirīgas vīriešu un sieviešu lomas (piemēram, ražas novākšana pārdošanai vai ēdiena gatavošanai) nozīmē, ka viņiem, iespējams, ir atšķirīgas prasības, piemēram, attiecībā uz augu un ražas kvalitāti.¹⁰⁰

Saistībā ar ilgtspējīgu attīstību un tautas attīstības rīcībpolitiku jāizvirza šāds **mērķis**:

- sīkāk **izpētīt** saiknes starp rīcībpolitiku, kas veicina ilgtspējīgu vides attīstību, un rīcībpolitiku, kas veicina dzimumu līdztiesību;
- izmantot šīs saiknes kā pamatu, lai **nodrošinātu ilgtspējīgāku tautas attīstību** gan cilvēciskā, gan vides ziņā.

Tuvošanos minētajiem mērķiem var sekmēt:

- vīriešu un sieviešu **vienlīdzīgas līdzdalības veicināšana** vides, makroekonomikas un tautas attīstības rīcībpolitikas veidošanas augstākajos amatos.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Vienlīdzīga vīriešu un sieviešu līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā saistās ar vienlīdzīgām tiesībām un pienākumiem: ņemot vērā globālu ekoloģisko problēmu ietekmi uz visu cilvēku dzīvi un nākamajām paaudzēm, tiesības un pienākumi noteikt vides prioritātes un rast ekoloģiski ilgtspējīgus tautas attīstības risinājumus jāauztic gan sievietēm, gan vīriešiem.

Ticamība un pārskats. Lai gan būtu problemātiski apgalvot, ka sievietēm no dabas ir lielāka tendence nekā vīriešiem lemt par labu vides aizsardzībai¹⁰¹, lielāka sieviešu klātbūtne lēmumu

⁹⁹ Martine and Villarreal.

¹⁰⁰ B. Woroniuk and J. Schalwyk.

¹⁰¹ Daži uzskata, ka sievietes ir dabiski “tuvākas dabai” (bērnu dzemdēšanas un citu “reproduktīvā darba” funkciju dēļ) un tādēļ viņām ir lielāka tieksme aizsargāt dabu. Tomēr, kā norādījuši Martins un Villerreala (1997), tas drīzāk ir “izpratnes, nevis fakta” jautājums. Tikai tas, ka sabiedrības *asociē* sievietes ar “dabu”, nenozīmē, ka viņu uzvedība veicinās ilgtspējīgas vides pastāvēšanu. Šāda “bioloģiskā determinisma” pieeja pieņem kļūdaino “dabisko” dalījumu, kurā vīrieši ir atbildīgi par produkciju, bet sievietes – par reprodukciju.

pieņemšanā radīs augstāku pārskata līmeni un detalizētāku procesu izpēti. Ja ne vairāk, tad vismaz tiks radīta telpa caurredzamākai un kritiskākai diskusijai par ilgtspējīgu vidi.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība augstākajos politiskajos amatos, kur notiek lēmumu pieņemšana par vidi (piemēram, Vides ministrija, vides padomes vai tamlīdzīgi).	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars lēmumu pieņemšanas pozīcijās.	Šajos amatos esošo vīriešu vai sieviešu apņemšanās vai izpratne par dzimumu līdztiesību un vides jautājumiem.	Pētījums.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība vides aizsardzības NVO aktīvistu vidū.	Nacionāls.	Liela atšķirība var nozīmēt, ka dzimuma aspekts nav iekļauts vides lobija dienaskārtībā.		Pētījums.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Nozīmīguma pētīšana.** Kā minēts iepriekš, nav pietiekami daudz pētījumu, kas analizētu dzimumu līdztiesības nozīmīgumu (īpaši pārvaldībā un lēmumu pieņemšanā) ekoloģiski ilgtspējīgai makroekonomikas un attīstības rīcībpolitikai. Šādi pētījumi jāveic gan globālā (salīdzinošā), gan nacionālā līmenī.
- **Institucionālā analīze (“Kas ir lēmumu pieņēmēji? Kādi ir viņu priekšstati?”).** Lēmumu pieņēmēju un viņu viedokļu pētījums var novērtēt dzimumu līdztiesībai piešķirto nozīmi ilgtspējīgā attīstībā. Jāpasūta socioloģiska aptauja (intervijas), kas īpaši aplūko un analizē dzimumu līdztiesības nozīmi ilgtspējīgas attīstības problēmās politiskajā dienaskārtībā.
- **Darba grupas “Dzimums un vide” izveidošana.** Jāizveido starpministriju darba grupa vai komisija, lai “korigētu” visus rīcībpolitikas dokumentus no dzimumu līdztiesības un ekoloģiskās ietekmes analīzes pozīcijām. Īpaši jāpievēršas rīcībpolitikai tirdzniecības, ekonomiskās attīstības, ienākumu iegūšanas un veselības jomā, jo visām šīm politikas sfērām ir izteikti dzimumu līdztiesības un vides aspekti. Tas nenozīmē, ka integrēšanas uzdevums jāveic tikai šai grupai – par integrēšanu jābūt atbildīgiem visiem cilvēkiem visos līmeņos. Šīs grupas uzdevums būtu nodrošināt, lai tas tiek paveikts, un novērtēt izdarīto.

II. DZIMUMSOCIĀLĀS LOMAS UN VIDES AIZSARDZĪBA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Tā kā vīriešiem un sievietēm lielākoties ir atšķirīgas lomas ģimenē, sabiedrībā un darbaspēkā, viņiem visticamāk būs atšķirīgas personiskās prioritātes attiecībā uz vides aizsardzību vietējā līmenī. Vīrieši un sievietes lielākoties arī atšķirīgi mijiedarbojas ar vidi, kas katram dzimumam paver atšķirīgas iespējas to aizsargāt. Turklāt visticamāk sievietēm un vīriešiem ir atšķirīgas stratēģijas un zināšanas par vides aizsardzību.

Daži no šādu atšķirību piemēriem.

- Sievietes ar dubultām un trejādām lomām – maizes pelnītāja, mājsaimniece un vietējās sabiedriskās dzīves organizētāja – laika trūkuma dēļ mājsaimniecībā var būt spiestas rīkoties videi nelabvēlīgi, piemēram, **atbrīvojoties no atkritumiem, tos nešķirojot**. Noslogotības dēļ daudzas sievietes par galveno prioritāti uzskatīs ierīces, kas ietaupa laiku, pat ja tad netiek efektīvi izmantoti dabiskie resursi.
- Tradicionālo uzskatu par *īstu vīrieti* dēļ vīrieši var negribīgi iesaistīties videi draudzīgā praksē, piemēram, izmantojot **motorizētos transporta līdzekļus** (automašīna var būt statusa simbols vīrieša profesionālajā dzīvē).
- Tā kā sievietes biežāk nekā vīrieši izmanto **sabiedrisko transportu**, viņām ir svarīgas zināšanas par kustību grafiku, maršrutiem un ceļu piemērotību. Tās jāizmanto sabiedriskā transporta grafiku un maršrutu plānošanas procesā.
- Sieviešu pienākumi mājās (piemēram, sagādājot **degvielu un ūdeni**) var nozīmēt, ka viņas rīkojas videi nelabvēlīgi, jo šie resursi sarūk.
- Tā kā sievietēm bieži vien vietējā sabiedrībā ir *aprūpētājas* un *ārstētājas* loma, viņām var būt zināšanas par ekoloģiski ilgtspējīgu darbību, piemēram, par **ārstniecisko augu un citu meža produktu** (izņemot koksni) izmantošanu.

Jāievēro, ka ne vīriešiem, ne sievietēm tendence aizsargāt vidi nav iedzimta. Viņu lomu modeļi sabiedrībā var nozīmēt to, ka vides aizsardzības veicināšanas stratēģijām vietējā līmenī jānodala sievietes un vīrieši kā atšķirīgas mērķa grupas.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas **mērķis** vides aizsardzībā ir šāds:

- attīstot vides politiku, izskatīt un izmantot **atšķirīgās** vīriešu un sieviešu **pozīcijas un zināšanas** par vidi;
- **izplatīt informāciju** par **vides aizsardzību** veidos, kas atzīst **vīriešu un sieviešu atšķirīgās lomas un prioritātes** saistībā ar vidi.

ARGUMENTI

Produktivitāte un ilgtspēja. Mērķtiecīga rīcībpolitika (t.i., tāda, kas īpaši ņem vērā dažādu sieviešu un vīriešu grupu vajadzības, prioritātes un viedokļus) ir efektīvāka – tas nozīmē resursu produktīvāku izmantojumu, lai īstenotu šo rīcībpolitiku.

Turklāt, ja rīcībpolitikai nav noteiktas mērķa grupas, tā nav efektīva un vide netiek atbilstoši aizsargāta. Galu galā tas negatīvi ietekmē vides ilgtspēju.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība augstākā līmeņa lēmumu pieņēmēju vidū par vides jautājumiem.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars lēmumu pieņemšanas amatos.	Vīriešu vai sieviešu informētība par dzimumu līdztiesības jautājumiem un apņemšanās tos ņemt vērā.	Pētījums.

Vīriešu un sieviešu informētības līmenis par vides problēmām, kas mērīts pirms un pēc pasākumiem (t.i., informēšanas kampaņām utt.).*	Nacionāls, reģionāls, vietējs (atkarīgs no pasākuma).	Atšķirības izmaiņu līmenī starp vīriešiem un sievietēm norāda, cik labi kampaņas tikušas mērķētas uz vīriešiem vai sievietēm.		Socioloģiska aptauja.
* Jāizstrādā īpaša metodoloģija, lai šos mērījumus varētu atkārtot un salīdzināt laika gaitā.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

Vispirms ir nepieciešams iegūt un izanalizēt informāciju, ar kuras palīdzību var noteikt, kā un kur izplatīt vides aizsardzības informāciju. Iespējamās aktivitātes:

- **mājsaimniecību pētījumi.** Ar socioloģisku mājsaimniecību aptauju palīdzību rīcībpolitikas veidotāji var noteikt, kādas atšķirīgas lomas vīriešiem un sievietēm ir to mājsaimniecības vadīšanā, kas ietekmē vidi. Tā, piemēram, aptaujā jāiekļauj jautājums par atkritumu savākšanu (kas ir atbildīgs par atbrīvošanos no atkritumiem? Kādi materiāli tiek izmantoti otrreiz vai pārstrādāti?), ģimenes transportlīdzekļa izmantošanu, ūdens tērēšanu un saglabāšanu, enerģijas un degvielas izmantojumu utt.
- **apdzīvotas vietas un darbavietas pētījumi.** Līdzīgi iepriekšminētajam aptaujas par vides praksi un prioritātēm apdzīvotā vietā un darbavietā palīdzēs noteikt atšķirīgu vīriešu un sieviešu rīcību, skata punktus un vajadzības.
- **dabisko resursu izmantošanas rīcībpolitikas pārskats.** Jāveic vispusīga dzimuma aspektu analīze, izskatot rīcībpolitiku un praksi attiecībā uz enerģiju, ūdeni, atbrīvošanos no cietajiem atkritumiem un citiem ar vidi saistītiem jautājumiem. Šāda pārskata mērķis būtu noteikt veidus, kādos šī rīcībpolitika var ietekmēt vīriešus un sievietes, ņemot vērā viņu atšķirīgās lomas vietējā līmenī. Tā, piemēram, ja pārstrādes punkti atrodas tālu un līdz tiem var nokļūt tikai ar automašīnu, sievietēm, kas, iespējams, ir atbildīgas par atbrīvošanos no atkritumiem mājās, bet kurām ir maz laika un nav pieejams transporta līdzeklis, var būt maza motivācija pārstrādāt atkritumus.

Kad ir noteiktas vīriešu un sieviešu atšķirīgās zināšanas un situācijas, jādefinē iespējamās stratēģijas, kas var veicināt vides aizsardzību. Tās ir šādas.

- **Uz noteiktām mērķa grupām vērsta informācijas kampaņas.** Jebkurai labai informācijas kampaņai ir precīzi noteikta mērķauditorija. Kampaņām un citiem pasākumiem, kas ceļ informētības līmeni, jānodrošina pievēršanās vīriešiem un sievietēm atbilstoši viņu prioritātēm un vajadzībām.
- **Dzimumu līdztiesību veicinošu alternatīvu veidošana.** Ja vīriešu un sieviešu lomas un pienākumi liek viņiem darboties videi nelabvēlīgi, jāmeģina veidot rīcībpolitika, kas veicina alternatīvu rīcību.

III. VIDES PROBLĒMU UN TĀS ATJAUNOŠANAS IETEKME UZ DZIMUMU LĪDZTIESĪBU

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Vietējas un reģionālas vides problēmas sievietes un vīriešus bieži vien ietekmē atšķirīgi, jo abu dzimumu uzdevumi un darba modeļi (gan darbavietā, gan mājās) lielākoties atšķiras. Tā, piemēram, vīrieši bieži vien vairāk cieš no apkārtējās vides riska, kas saistīts ar viņu darbu (piemēram, braucot uz darbu, strādājot derīgo izrakteņu ieguvē vai citā potenciāli bīstamā rūpniecības nozarē, vai

piedaloties bruņotos konfliktos), turpretim sievietes vairāk cieš no vides riska mājās (piemēram, gāzes vai ar malku kurināmas krāsns tuvumā).

Vides problēmu saasināšanās var rosināt īstenot tādu vides aizsardzības politiku, kas var jūtami ietekmēt cilvēku dzīvi (turklāt ietekme uz sievietēm un vīriešiem bieži vien ir atšķirīga). Tā, piemēram, vairākās nozarēs ir veiktas radikālas izmaiņas, lai aizsargātu trauslu, ļaunprātīgi izmantotu un izsmeltu dabas vidi. Šīs nozares ir:

- mežkopība,
- derīgo izrakteņu ieguve,
- zivsaimniecība,
- lauksaimniecība.

Daudzās no šīm nozarēm pārsvarā strādā vīrieši, un šādas izmaiņas viņiem var radīt ne tikai ekonomisku, bet arī psiholoģisku krīzi, kas rodas, zaudējot iztikas avotu. Šī krīze var ietekmēt vīriešu attieksmi pret vides aizsardzību kopumā un radīt mazāku atsaucību attiecībā uz vides aizsardzības vai atjaunošanas rīcībpolitiku citās viņu dzīves sfērās.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšanas **mērķis** vides aizsardzības jomā ir šāds:

- nodrošināt, lai vīriešiem un sievietēm ir **vienāda aizsardzība** pret vides radītajām problēmām;
- saistībā ar vides atjaunošanu ņemt vērā vīriešu un sieviešu **daudzveidīgās vajadzības**, kā arī šīs atjaunošanas daudzveidīgo **ietekmi** uz viņiem.

ARGUMENTI

Taisnīgums un uzticība. Sievietēm un vīriešiem ir tiesības uz vienlīdzīgu aizsardzību no vides piesārņojuma un problēmām. Rīcībpolitikas veidotājiem jānodrošina vienlīdzīga cilvēka tiesību aizsardzība saistībā ar vidi. Turklāt, ja valdības tikai “daļēji aizsargā” iedzīvotājus vai viena dzimuma vajadzības neņem vērā, mazinās uzticība tām.

Dzīves kvalitāte un produktivitāte. Piesārņojuma un vides problēmu ietekme uz cilvēku veselību un ekonomisko situāciju ir labi zināma patiesība. Šai ietekmei ir cieša saistība arī ar hronisku nabadzību. Tā rada ne tikai šķēršļus vīriešu, sieviešu un viņu ģimeņu dzīves kvalitātes uzlabošanai, bet arī negatīvi ietekmē nācijai ekonomisko izaugsmi.

Par spēcīgu argumentu var kalpot fakts, ka bieži vien ir lētāk nepieļaut piesārņojumu un citas vides problēmas nekā pēc tam novērst to radītās sekas. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana var precīzāk un rūpīgāk noteikt vides problēmas, kas ietekmē vīriešus un sievietes.

Ķēdes reakcija. Iesaistot vides problēmu izvērtēšanā visus dalībniekus (cenšoties izprast gan vīriešu, gan sieviešu vajadzības vides atjaunošanas programmās), palielināsies uzticība, kas savukārt var radīt iedzīvotāju nopietnāku apņemšanos aizsargāt vidi.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērišanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti

Vīriešu un sieviešu attiecība “pēc nespējas standartizēto mūža gadu” [*] ziņā, kas zaudēti vides piesārņojuma un citu problēmu rezultātā.	Nacionāls.	Var noteikt vides problēmu atšķirīgo ietekmi uz vīriešiem un sievietēm. “Pēc nespējas standartizēto mūža gadu” samazināšanās tikai vienam dzimumam var liecināt par dzimumu līdztiesības trūkumu rīcībpolitikā.		Pētījums.
Vīriešu un sieviešu mirstības attiecība vides problēmu ietekmes rezultātā.	Nacionāls.	Var noteikt vides riska faktoru atšķirīgu ietekmi uz vīriešiem un sievietēm. Mirstības rādītāju samazināšanās tikai vienam dzimumam var liecināt par dzimumu līdztiesības trūkumu rīcībpolitikā.		Medicīnas statistika.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība vides problēmu dēļ darbu zaudējušo cilvēku vidū.	Nacionāls.	Vides problēmu atšķirīga ietekme uz vīriešu un sieviešu dzīvi.		Pētījums.
* Disability-Adjusted Life Years – “pēc nespējas standartizētie mūža gadi” mēra dzīves gadu skaitu, ko cilvēks zaudē sliktas veselības vai invaliditātes dēļ.				

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Pētījumi.** Pētījumi, kas izvērtē vides degradācijas pakāpi, bieži vien neievēro atšķirības vides problēmu ietekmē uz vīriešiem un sievietēm. Pasūtot šādu pētījumu un analīzi, tiks noskaidrots šo atšķirību raksturs un mērogs.

Vides politikas un vides glābšanas akciju ietekmes novērtējums uz dzimuma aspektiem. Pirms tiek īstenota vides politika un programmas, jāveic to ietekmes novērtējums uz dzimuma aspektiem, lai noteiktu, kā tās atšķirīgi ietekmēs vīriešus un sievietes. Tas nekādā ziņā nenozīmē ignorēt vides problēmas gadījumā, ja tām ir atšķirīga ietekme uz dzimumiem – tieši otrādi. Mērķis drīzāk ir pētīt un analizēt vides aizsardzības aktivitāšu ietekmi, lai izveidotu atbilstošu rīcībpolitiku, kas samazinātu negatīvo ietekmi gan uz vīriešu, gan sieviešu dzīvi un labklājību, tajā pašā laikā aizsargājot vides ilgtspēju.

Aizsardzība, bruņots konflikts un miera veicināšana

Šis dzimumu līdztiesības problēmu pārskats aplūko dzimumu līdztiesības principa integrēšanu aizsardzības, bruņotu konfliktu risināšanas un miera veicināšanas kontekstā. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana šajā jomā daudzos gadījumos nozīmē atzīt sieviešu viedokļa respektēšanas nozīmi un pozitīvo ietekmi sfērā, kurā izsenis dominē vīrieši. Tajā pašā laikā šī joma kalpo par īpaši labu piemēru nepieciešamībai pievērst uzmanību vīriešu identitātei un vīriešu vajadzībām rīcībpolitikas stratēģijās.

“Miers ir priekšnosacījums tam, lai sasniegtu dzimumu līdztiesības un sieviešu iespēju palielināšanas mērķi, un daži apgalvotu, ka dzimumu līdztiesība ir nepieciešama patiesa miera (plašā nozīmē) sasniegšanai.”¹⁰²

I. MILITĀRĀS UN AIZSARDZĪBAS INSTITŪCIJAS

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

Militārajās un aizsardzības institūcijās, bruņotajos spēkos un struktūrās lielākoties dominē vīrieši. Tas ir cieši saistīts ar stereotipiem par vīriešu un sieviešu lomām sabiedrībā: parasti tiek uzskatīts, ka vīriešu “uzdevums” ir aizsargāt valsti, kā arī tās sievietes un bērnus. Tā, piemēram, daudzās valstīs obligātais karadienests attiecas tikai uz vīriešiem, bet ne sievietēm.

Ir piedāvāti daudzi argumenti, kādēļ sievietēm nevajadzētu dienēt armijā, lielākā daļa no tiem balstās uz pieņēmumu, ka sievietes ir fiziski vājākas par vīriešiem un neder cīņas situācijām. Tomēr pieredze liecina, ka līdzīga sieviešu apmācība un vienlīdzīga izturēšanās pret viņām var radīt tikpat efektīvu sieviešu militāro personālu.

Turklāt mūsu dienās ir mainījusies “karadarbības” daba, tas nozīmē, ka mainās arī uzdevumi, kas jāpilda militārajās institūcijās, – vairs nepietiek tikai ar muskuļu spēku. Pieņēmums, ka katrs vīrietis automātiski var būt “labs kareivis”, arī ir kļūdains. Šis pieņēmums balstās uz stereotipiem par vīriešiem, kas realitātē var izrādīties nepatiesi. Tādējādi dzimumam nevajadzētu būt izšķirošajam faktoram, nosakot vīriešu un sieviešu vietu militārajās institūcijās.

Izmantojot dzimumu līdztiesības principa integrēšanu, vīriešu dienests armijā jāanalizē vēl arī no cita aspekta. Daudzās pārejas valstīs šiem vīriešiem ir ārkārtīgi zems izglītības līmenis un var būt ļoti slikta veselība (fiziskā un garīgā). Tādēļ vienlīdzīgu sociālo iespēju un aizsardzības nodrošināšanai vīriešiem arī jābūt rīcībpolitikas veidotāju uzmanības centrā.

Tādējādi dzimumu līdztiesības principa integrēšanas **mērķim** militārajās un aizsardzības institūcijās jābūt šādam:

- **diskriminācijas novēršana** uz dzimuma pamata aizsardzības un militārajās institūcijās;
- **dzimumu līdztiesības principa integrēšana** aizsardzības un militāro institūciju pētījumos, rīcībpolitikā un praksē.

ARGUMENTI

Taisnīgums un ticamība. Valsts, kas nediskriminācijas apņemšanos iekļauj konstitūcijā (vai ja tā ir ratificējusi Konvenciju par visa veida diskriminācijas pret sievietēm izskaušanu vai citas cilvēktiesību konvencijas), bet nerealizē šo principu dzīvē, negūst uzticību savai darbībai.

¹⁰² CIDA, 1999.

Diskriminācijas novēršana militārajās institūcijās ir šīs apņemšanās sastāvdaļa. Vienlīdzīgas iespējas vīriešiem un sievietēm, ieskaitot militārās karjeras iespējas, ietilpst cilvēktiesībās.

“Esošo pārvaldības struktūru un procesu leģitimitāte ir jāapšaubā, ja pieņemtajos lēmumos netiek atspoguļotas vairāk nekā puses iedzīvotāju intereses un viedokļi. Šī leģitimitātes krīze ir redzama konflikta dzimuma aspekts; sievietes reti nolemj iesaistīties un iesaistās karā, bet vienmēr cieš no tā sekām.”¹⁰³

Produktivitāte. Dzimumu dažādība militārajās institūcijās var palielināt to produktivitāti. Tā, piemēram, ir ievērots, ka dažas sievietes daudz prasmīgāk nekā vīrieši darbojas ar sarežģītām militārām elektroniskajām ierīcēm. Tas nenozīmē, ka sievietes vispār labāk rīkojas ar elektroniskajām ierīcēm, bet ka, iesaistot šajās institūcijās gan vīriešus, gan sievietes, darba un prasmju spektrs kļūs plašāks un dažādāks – kas galu galā uzlabo produktivitāti.

Atzīstot aizsardzības un militāro institūciju mainījušās lomas, kā arī vīriešu un sieviešu mainīgās lomas sabiedrībā, šajās institūcijās tiek veicināta tāda rīcībpolitika un prakse, kas balstās uz produktivitāti un spējām, nevis uz dzimuma subjektīvā pamata.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība vadošajos amatos militārajās un aizsardzības institūcijās.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars militāro un aizsardzības institūciju pārvaldē.	Cik lielā mērā dzimumu līdztiesības princips ir integrēts rīcībpolitikā un praksē.	Pētījums.
Sūdzību skaits par seksuālo aizskaršanu un uzmācību militārajās un aizsardzības institūcijās.	Nacionāls.	Var liecināt par pretdiskriminācijas rīcībpolitikas efektivitāti šajās institūcijās (vairāk sūdzību = efektīvāka rīcībpolitika un lielāka uzticība sistēmai).	Nemēra aizskaršanas vai uzmācības gadījumu faktiskos rādītājus.	Sūdzību pieraksti.
Seksuālās aizskaršanas un uzmācības gadījumu faktiskie rādītāji militārajās un aizsardzības institūcijās.	Nacionāls.	Faktiskie seksuālās aizskaršanas un uzmācības gadījumu rādītāji.		Dziļās socioloģiskās aptaujas.

IETEICAMIE PASĀKUMI

¹⁰³ G. Ashworth, p. 5.

- **Vienlīdzīgu iespēju veicināšana militārajās un aizsardzības institūcijās.** Valdība un rīcībpolitikas veidotāji var ieviest "pozitīvās diskriminācijas" un nediskriminācijas rīcībpolitiku, lai palielinātu šajās institūcijās strādājošo sieviešu skaitu. Šādi pasākumi jāpapildina ar aktīvi īstenojamu rīcībpolitiku attiecībā uz seksuālu aizskaršanu. Lai šāda rīcībpolitika būtu efektīva, ir nepieciešama informētības līmeņa celšana un augstākā ranga amatpersonu un ierēdņu izglītošana.
- **Izpratnes palielināšana par bruņota konflikta un kara ietekmi uz sievietēm.** (skat. šī pārskata II daļu, lai iegūtu sīkāku informāciju par vīriešu un sieviešu lomām konfliktsituācijās). Plašāka informācija un diskusijas veicināšana par vīriešu un sieviešu daudzveidīgajām lomām var radīt šo lomu labāku izpratni, kā arī sekmēt labāku izpratni par to, kā vīrieši un sievietes var sniegt nozīmīgu ieguldījumu militārajās un aizsardzības institūcijās. Tam jārada lielāka iecietība un, cerams, arī aizskaršanas gadījumu mazināšanās šajās institūcijās. Viens no risinājuma veidiem ir palielināt sieviešu skaitu militāro akadēmiju vadošajās pozīcijās un pasniedzēju vidū.
- **Dzimumu līdztiesības analīzes izmantošana pētījumos.** Militārās un aizsardzības iestādes veic arī dažādus pētījumus par aizsardzības un militāriem jautājumiem (piemēram, ar Nacionālās aizsardzības vai militārās akadēmijas palīdzību). Pētījumam par aizsardzības jautājumiem noteikti jāizmanto dzimumu līdztiesības analīze, aplūkojot veidus, kādos karš un bruņots konflikts var atšķirīgi ietekmēt vīriešus un sievietes, kā arī iespējamās vīriešu un sieviešu lomas militārajās un aizsardzības institūcijās.

II. DZIMUMSOCIĀLĀS LOMAS BRUŅOTA KONFLIKTA UN KARA LAIKĀ

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR JAUTĀJUMS?

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana pārvaldības struktūrās dažos gadījumos var palīdzēt izvairīties no bruņota konflikta. Tomēr daži konflikti var būt neizbēgami – šādos gadījumos dzimumu līdztiesības principa integrēšanai var būt liela ietekme uz konflikta gaitas virzību un tā risināšanu, lai nodarītu minimālu ļaunumu vīriešiem un sievietēm un tādējādi sabiedrībai kopumā. Taču, lai integrētu dzimumu līdztiesības principu, nepieciešama vīriešu un sieviešu lomu labāka izpratne bruņota konflikta laikā.

Stereotipi par vīriešu un sieviešu lomām ietekmē to, kāda uzmanība viņiem tiks pievērsta bruņota konflikta situācijās. Tādējādi ir iespējams, ka netiek ņemtas vērā daudzas no dažādajām vīriešu un sieviešu faktiskajām lomām šajās situācijās.

Tā, piemēram, lai gan karš bieži tiek uzskatīts par vīriešu sfēru, **sievietes** vienmēr dažādos veidos ir iesaistījušās karā:

- sievietes kā kareivji,
- sievietes kā kareivju mātes un sievas,
- sievietes kā pilsoņu grupu daļa, uz kuru vērsts bruņotais konflikts;
- sievietes kā izvarošanas un citu kara noziegumu upuri;
- sievietes kā ģimenes apgādnieces un mājāsaimniecību galvas;
- sievietes kā bērnu, vecu cilvēku un ievainoto aprūpētājas,
- sievietes kā sociālu un politisku pasākumu organizētājas;
- sievietes kā uzbrucējas.

Ļoti dažādas ir arī **vīriešu** lomas:

- vīrieši kā kareivji,
- vīrieši kā uzbrukumu un vardarbības upuri,
- vīrieši kā vīri, tēvi un ģimenes apgādnieki, kas nošķirti no ģimenēm,
- vīrieši kā apzinīgi kara pretinieki,
- vīrieši kā sociālu un politisku pasākumu organizētāji,

- vīrieši kā (psiholoģiski un/vai fiziski) ievainotie;
- jauni vīrieši kā bērni-kareivji.

Tādēļ ir ļoti svarīgi aplūkot, kā bruņots konflikts un karš ietekmē vīriešus un **izpratni par vīrišķību**. Daudzi vīrieši paši neizvēlas piedalīties karā, bet ir spiesti to darīt vai nu saskaņā ar likumu, vai pakļaujoties citiem piespiedu līdzekļiem. Šādā situācijā vājums, emocijas un jūtīgums bieži vien tiek izsmiets un sodīts, tādējādi uzspiežot stereotipus par vīriešiem un radot viņiem smagas psiholoģiskas traumas.

Lai gan konflikts un karš stiprina dzimumsociālās lomas un stereotipus, tomēr radikālu sociālu pārmaiņu rezultātā tie (paradoksālā kārtā) ļauj rasties **netradicionālām dzimumsociālajām lomām**. Karš pēc definīcijas ir krīzes situācija, taču konflikta ietekmei uz dzimumsociālām lomām sabiedrībā sevišķa uzmanība jāpievērš pēckara perioda stratēģijās (skat. šī pārskata III daļu).

Ar dzimumu saistīta vardarbība. Īpaši jāpiemin ar dzimumpiederību saistīta vardarbība bruņota konflikta laikā. Tā kā sievietes bieži vien tiek uzskatītas par “kultūras glabātājām”, bruņota konflikta laikā viņas ir ārkārtīgi neaizsargātas pret seksuālu vardarbību – izvarošana un piespiedu grūtniecība tiek izmantotas kā kara un genocīda ieroči. Ir ārkārtīgi nozīmīgi, lai:

- militāras institūcijas atzīst, ka formāla vai neformāla izvarošanas vai seksuāla uzbrukuma sankcionēšana ir kara noziegums; tie, kas pavēl, attaisno vai iesaistās šajā praksē, jāso daļa par šo noziegumu;
- bruņota konflikta laikā sievietēm tiek sniegta adekvāta aizsardzība no šādiem noziegumiem. Ja pret sievietēm tiek vērsti šādi noziegumi, ir nepieciešams sniegt viņām palīdzību un rehabilitācijas iespējas.

Kara un bruņota konflikta laikā arī vīrieši var kļūt par seksuālas vardarbības un izvarošanas upuriem. Viņiem jāsaņem aizsardzība un rehabilitācijas pakalpojumi, bet vardarbības veicēji jāso daļa par šiem noziegumiem.

Saistībā ar vīriešu un sieviešu lomu bruņota konflikta laikā **mērķis** ir šāds:

- **atzīt** ārkārtīgi dažādās vīriešu un sieviešu lomas bruņota konflikta laikā un **iestrādāt** šo atziņu jebkurā rīcībpolitikas vai sabiedriskajā stratēģijā.

ARGUMENTI

Taisnīgums. Starptautiskās cilvēktiesību institūcijas tagad ir oficiāli atzinušas izvarošanu par kara noziegumu. Atzīt vīriešus un sievietes par izvarošanas un citas seksuālas vardarbības upuriem saistībā ar karadarbību ir taisnīguma jautājums.

Dzīves kvalitāte. Nav noslēpums, ka bruņotu konfliktu un kara laikā tiek grauta vīriešu un sieviešu dzīves kvalitāte kopumā. Tomēr, neatzīstot sieviešu un vīriešu daudzveidīgās lomas šajos konfliktos, var rasties nopietna nevērība attiecībā uz viņu vajadzībām – tādējādi vēl vairāk pasliktinot viņu dzīves kvalitāti.

Kēdes reakcija. Atzīstot sieviešu un vīriešu daudzveidīgās lomas bruņota konflikta un kara laikā, tiek vairāk ņemtas vērā viņu vajadzības, iespējas un potenciālais ieguldījums miera veicināšanā un saglabāšanā pirms un pēc konflikta. Tam var būt neiedomājama ietekme – ieskaitot bruņota konflikta novēršanu vispār.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
Konflikta un kara būtība nosaka to, ka nav iespējams novērtēt konflikta ietekmi tā laikā. Tomēr ir iespējams izsekot noteiktiem pasākumiem, piemēram, glābšanas pasākumiem un palīdzībai:				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Sievietēm domātu pakalpojumu pieejamība, piemēram, reproduktīvās veselības pakalpojumi bēgļu nometnēs un patversmēs.	Nav zināms.	Uzmanības pievēršana sieviešu vajadzībām bruņota konflikta laikā.		Pārskats par palīdzības sniegšanu.

IETEICAMIE PASĀKUMI

Diemžēl bruņota konflikta un kara būtība nosaka to, ka šajos apstākļos rīcībpolitika un programmas miera laika izpratnē vairs normāli nedarbojas. Tomēr vīriešu un sieviešu daudzveidīgo lomu atzīšana bruņota konflikta laikā ir būtiska dažādu pasākumu īstenošanā.

- **Steidzama palīdzība bēgļiem un pārceļotājiem.** Konflikta rezultātā ļoti daudzi cilvēkiem paliek bez dzīvībai būtiskiem iztikas līdzekļiem – pārtikas un ūdens. Turklāt daudzi cilvēki ir spiesti atstāt savas mājas, vai nu meklējot patvērumu citās valstīs (bēgļi un patvēruma meklētāji) vai savā valstī (iekšējā teritorijā pārvietoti cilvēki). Šiem cilvēkiem ir nepieciešami tūlītēji glābšanas un palīdzības pasākumi (bēgļu un iekšējā teritorijā pārvietotu cilvēku vajadzības ir lielākas nekā tūlītēji glābšanas un palīdzības pasākumi, taču to ir pārāk daudz un tās ir pārāk sarežģītas, lai izskatītu šajā pārskatā).

Palīdzības un glābšanas pasākumu organizēšanā ļoti liela nozīme ir dzimumu līdztiesības analīzes izmantošanai. Viens no jautājumiem šajā sakarā ir palīdzības saņēmēju noteikšana – vai tām jābūt ģimenēm vai atsevišķām personām? Palīdzības sadali var ietekmēt noteikti pieņēmumi par ģimenes attiecību un sadales sistēmas raksturu sociālajā tīklā. Tas var nozīmēt, ka, lai nodrošinātu palīdzību sievietēm un bērniem, nepieciešams koncentrēties atsevišķi uz vīriešu, sieviešu un bērnu vajadzībām mājāsaimniecībā. Tā, piemēram, reproduktīvās un seksuālās veselības pakalpojumi noteikti jāiekļauj tūlītējas palīdzības un glābšanas pasākumos. Palīdzības sniegšanā un glābšanas darbos iesaistīto cilvēku izglītošana par dzimuma aspektiem, kā arī sadarbība ar sieviešu organizācijām ir divi paņēmieni, kā glābšanas un palīdzības sniegšanā nodrošināt pieeju, kas pamatojas uz dzimuma aspektiem.

III. BRUŅOTA KONFLIKTA RISINĀŠANA, MIERA VEICINĀŠANA UN SITUĀCIJA PĒC KONFLIKTA

KAS IR PROBLĒMA? KĀDS IR MĒRĶIS?

“Sievietes (un vīrieši) sniedz fundamentālu ieguldījumu mieru mīlošu sabiedrību veidošanā. Viņu ieguldījums miera saglabāšanā ir jāveicina un jāatbalsta (ņemot vērā sieviešu ekonomisko un politisko marginalizāciju, viņām ne vienmēr ir iespēja ietekmēt situāciju).”¹⁰⁴

¹⁰⁴ CIDA, 1999.

Bruņota konflikta risināšanas un miera sarunu laikā, kā arī pēc aktīva konflikta pārtraukšanas valdībām un sabiedrībām jāpārrunā miera nosacījumi un jāatjauno izpostītā sabiedrība. Šeit jāņem vērā vairāki dzimuma aspekti:

Miera sarunas. Pieredze liecina, ka daudzos konfliktos sievietes drosmīgi iejaukušās kā miera veicinātājas un bieži viņām ir bijuši panākumi. Sieviešu kā miera veicinātāju loma tikusi dažādi skaidrota: daži uzskata, ka sievietēm dabiski ir lielākas alkas pēc miera, bet citi min, ka sieviešu neiesaistīšanās tradicionālajā politikā (kur vislielākā nozīme ir “ego”) ir par iemeslu viņu tieksmei panākt vienošanos. Lai arī kāds būtu iemesls, sieviešu devums miera panākšanā un konfliktu risināšanā ir jāatzīst un jāveicina.

“Pat ja revolūcijas notikušas sociālā taisnīguma vārdā, atjaunošanas procesā pēc konflikta sievietes reti ir ieguvējas.”¹⁰⁵

Atgriezies pie vecā vai pasludināt jauno? Konflikta izraisīto radikālo sociālo pārmaiņu dēļ konflikts bieži – paradoksālā kārtā – kļūst par katalizatoru jaunu dzimumsociālu lomu radīšanai un pastāvēšanai. Tā, piemēram, divu pasaules karu laikā 20. gadsimta pirmajā pusē formālajā darbaspēkā iesaistījās nepieredzēti liels sieviešu skaits. Citās pasaules valstīs sievietes bijušas spēcīgas brīvības cīņas kustību pārstāves. Tomēr lielākoties pēc kaujām un izcīnītās uzvaras jaunradītās līdztiesības aizmetņi tiek apvērsti un notiek mēģinājumi atgriezties pie “normālās lietu kārtības”.

Tādēļ, risinot miera sarunas un dzīvi *sākot no jauna*, ir ārkārtīgi būtiski pievērst uzmanību dzimumu līdztiesībai, lai miera rezultātā ieguvēji būtu gan vīrieši, gan sievietes.

Bijušo kareivju integrēšana sabiedrībā. Ja sievietes ir iesaistījušās cīņā, visticamāk viņas ir pieredzējušas lielāku līdztiesības pakāpi ar vīriešiem, tādēļ viņām var būt grūti atgriezties sabiedrībā, kur dominē tradicionālās dzimumsociālās lomas.¹⁰⁶ Koncentrēt uzmanību uz šo *status quo* pārtraukšanu var, pārlūkojot dzimumstereotipus un lomas, kā arī izmantojot karā iesaistījušās sievietes kā pozitīvu piemēru, kas apliecina dzimumsociālo lomu elastīgumu.

Ar to saistīts jautājums ir sabiedrības grupas, kurās jāintegre atgriezušies kareivji. Konflikts sadzīves līmenī var rasties tad, ja kara laikā sievietes ir pildījušas netradicionālas ģimenes apgādnieka un mājsaimniecības galvas lomas, bet pēc vīriešu atgriešanās no kaujas lauka no viņām tiek sagaidīta atteikšanās no šīm lomām. Radikālu sociālu pārmaiņu dēļ arī vīriešiem būs krīze, un arī viņu vajadzībām jātiek atbilstoši risinātām.

Tādējādi **mērķi** ir šādi:

- veicināt un nodrošināt **dzimumu mieru** miera panākšanas procesa laikā;
- **atzīt vajadzību atšķirību atkarībā no dzimuma** sabiedrības grupām, kas uzņem atgriezušos kareivjus, un arī pašiem bijušajiem kareivjiem.

ARGUMENTI

Ticamība. Ja miera apstākļos netiek atzītas vīriešu un sieviešu vajadzības un tiesības, nav *dzimumu miera* – tādējādi šis miers nav nedz patiesi demokrātisks, nedz ticams. Atbildīgajiem par miera sarunām un pārejas valdības vadīšanu jāsniedz pārskats visiem sabiedrības locekļiem, atzīstot vīriešu un sieviešu ziedošanos miera vārdā.

¹⁰⁵ G. Ashworth, p. 5.

¹⁰⁶ GIDP, 2000.

Dzīves kvalitāte. Vīriešu un sieviešu vajadzību vērtēšana rehabilitācijā pēc bruņota konflikta nodrošinās to, ka visi sabiedrības locekļi produktīvi un efektīvi spēj atjaunot savu dzīvi.

Ķēdes reakcija. Noteikumi, par kuriem notikusi vienošanās miera sarunās, lielā mērā noteiks nācīgas atjaunošanas procesa gaitu. Tādēļ ir nepieciešams ņemt vērā vīriešu un sieviešu tiesības un pienākumus.

PANĀKUMU VĒRTĒŠANA				
INDIKATORS	Mērīšanas līmenis	Ko tas mēra?	Ko tas nemēra?	Informācijas avoti
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība pie miera sarunu galda.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars pārvaldības struktūrās, kas panāk un uztur mieru.	Cik lielā mērā tiks ņemtas vērā dzimumu vajadzības, veidojot “jaunu kārtību”.	Pētījums.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība institūcijās, kurām jāīsteno miers.	Nacionāls.	Dzimumu līdzsvars pārvaldības struktūrās, kas panāk un uztur mieru.	Cik lielā mērā tiks ņemtas vērā dzimumu vajadzības, veidojot “jauno kārtību”.	Pētījums.
Palīdzības organizāciju finansējums (%), kas tiek piešķirts sieviešu vadītām pilsoniskās sabiedrības miera iniciatīvām.	Nacionāls.	Uzmanība, kas pievērsta pozitīvai sieviešu ietekmei uz miera panākšanas un uzturēšanas procesu.		Pārskats par palīdzības organizāciju atbalstu.
Vīriešu un sieviešu skaita attiecība miera izglītības projektu īstenošanā un ieguvēju no tiem vidū.	Nacionāls.	Vai sievietes un vīrieši tiek vienlīdz iesaistīti miera izglītības projektu īstenošanā un vai viņi ir vienlīdz lieli ieguvēji no tiem.	Uzmanība, kas pievērsta dzimuma aspektam šajās programmās.	Šo programmu monitoringa un vērtēšanas dokumenti.

IETEICAMIE PASĀKUMI

- **Izvarošanas kā kara nozieguma atzīšana.** Viena no dzimumu līdztiesības principa integrēšanas miera procesā sastāvdaļām ir taisnīgas tiesas spriešana tiem, kas ir atbildīgi par kara noziegumiem, kuri saistīti ar dzimumpiederību. Šādu cīņas metožu izmantošana jāatzīst par nelikumīgu, un vardarbības veicēji jātiesā un jā sodā.
- **Sieviešu kā miera nodrošinātāju iesaistīšana.** Atbildīgajiem par miera sarunām jāizmanto sieviešu īpašās zināšanas un pieredze un jāiesaista viņas šajās pārrunās. Turklāt visās miera sarunās ir jāpievēršas sieviešu situācijai, un dzimumu līdztiesībai jābūt pamatā jebkurai “jaunai kārtībai”, kas tiek veidota. Tas nozīmē, ka rakstiska apņemšanās veicināt dzimumu līdztiesību jāiekļauj jebkurās vienošanās vai jaunās konstitūcijās, kas tiek izstrādātas.

Dzimuma perspektīvas integrēšana miera izglītībā un iecietības veicināšanas programmās. Jebkurai finansētāju atbalstītai vai nacionālai programmai, kas vērsta uz miera panākšanu un tolerances veicināšanu, jāiekļauj dzimumu līdztiesības analīze. Jāpiesaista dzimumu līdztiesības jautājumu eksperti un aktīvisti kā palīgi šādu iniciatīvu izstrādē un īstenošanā. Sevišķi svarīgs ir darbs ar jauniešiem – tajā ir atklāti jāveicina dzimumu līdztiesība.

Atsauces

Adelstal, Charlotta. "Report: Workshop on Mainstreaming a Gender Equality Perspective into Government Budgets." SIDA, 1998.

Ashworth, G. "Gendered Governance: An Agenda for Change." Gender in Development Monograph Series # 3. UNDP, 1996.

Beall, J. "Urban Governance: Why Gender Matters." Gender in Development Monograph Series # 1. UNDP, 1996.

Beneria, L. and Bisnath, S. "Gender and Poverty: An Analysis for Action." Gender in Development Monograph Series # 2. UNDP, 1996.

Budlender, D., Sharp, R. and Allen, K. How to Do a Gender-Sensitive Budget Analysis: Contemporary Research and Practice. Commonwealth Secretariat. London, 1998.

Carnoy, M. "The Family, Flexible Work and Social Cohesion at Risk." International Labour Review, Vol. 138/4. ILO, 1999.

Catagay, N. "Gender and Poverty." UNDP SEPED Working Paper Series, WP 5. UNDP, 1998.

Catagay, N., Keklik, M., Lal, R., and Lang, J. "Budgets as if People Mattered: Democratizing Macroeconomic Policies." SEPED Conference Paper Series. UNDP, 2000.

CIDA. Gender Equality and Peacebuilding: an Operational Framework. Ottawa: CIDA, 1999.

Claes, M.T. "Women, Men and Management Styles." International Labour Review. Vol. 138/4. ILO, 1999.

Dollar, D. and Gatti, R. "Gender Inequality, Income and Growth: Are Good Times Good for Women?" Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series No. 1. World Bank, 1999.

Dollar, D., Fisman, R., Gatti, R. "Are Women Really the 'Fairer' Sex? Corruption and Women in Government" Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series No. 4. World Bank, 1999.

Elder, S. and Johnson, L. "Sex-specific Labour Market Indicators: What They Show." International Labour Review. Vol. 138/4. ILO, 1999.

European Commission. "Towards a Community Framework Strategy on Gender Equality, 2001-2005" 2000/0143 (CNS).

Evans, Alison. "Statistics." Gender and Development: a Practical Guide. Ed. Lise Ostergaard. Routledge. London, 1992.

Family Care International Briefing Cards on: "The Life Cycle Approach", "Adolescent Sexual and Reproductive Health," 2000.

Keller, Evelyn Fox and Helen Longino, eds. Feminism and Science. Oxford University Press. London, 1996.

Keller, Evelyn Fox. "Feminism and Science." Feminism and Science. Eds. E. Keller and H. Longino. Oxford University Press. London, 1996.

Kofman, Eleonore. "Beyond a Reductionist Analysis of Female Migrants." Gender and Global Restructuring. Eds. M. Marchand and A. Runyan. Routledge. New York, 2000.

Martine, George and Villarreal, Marcela. "Gender and Sustainability: Re-assessing Linkages and Issues." FAO, 1997. (www.fao.org/sd/wpdirect/Wpan0020.htm)

Melkas, H., Anker, R. Gender Equality and Occupational Segregation in Nordic Labour Markets. International Labour Organization. Geneva, 1998.

Mukiibi, B. "Alliances for Gender and Politics: The Uganda Women's Caucus." Women's Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenges. Management Development and Governance Division, Bureau for Development Policy. UNDP, 2000.

OECD. DAC Source Book on Concepts and Approaches Linked to Gender Equality. OECD. Paris, 1998.

OECD/DAC Working Party on Gender Equality. "Reaching the Goals in the 21st Century: Gender Equality and the Environment." (prepared by Sida). DCD/DAC/WID(99)3. February, 1999.

Pankhurst, D. "Mainstreaming Gender in Peacebuilding: A Framework for Action." International Alert. London, 2000.

Plantenga, J. and Hansen, J. "Assessing Equal Opportunities in the European Union." International Labour Review. Vol. 138/4. ILO, 1999.

Rathgeber, Eva M. "Schooling of What?" Missing Links. Ed. UNCSTD. IDRC/Unifem. Ottawa, 1995.

Razavi, S. "Gendered Poverty and Social Change: An Issues Paper." UNRISD Discussion Paper No. 94, 1998.

Reeves, Hazel. "Health Sector Reform, Poverty and Gender Inequality." Development and Gender in Brief. Issue 7: Health and Well-being. Institute of Development Studies, 1998.

Reproductive Health Outlook, 2000. <http://www.rho.org>

Soon-Young, Yoon. "Looking at Health Through Women's Eyes." Missing Links. Ed. UNCSTD. IDRC/Unifem. Ottawa, 1995.

Status of Women – Canada. “Gender-Based Analysis: A Guide for Policy-Making.” 1998.

Tadjbakhsh, S. “Strategy for UNDP Kosovo: Integrating Gender as a Human Development Principle in Rehabilitation and Development Programmes.” UNDP, 2000a.

Tadjbakhsh, S. “Accounting for Good Decision-Making: Budgets-Making Processes.” (draft) UNDP, 2000b.

Tadjbakhsh, S. The Women’s Economic Survey of Tajikistan. Prepared for UNHCR/Relief International, Dushanbe, Tajikistan, 1995.

True, J. “Gendering Post-Socialist Transitions.” Gender and Global Restructuring. Eds. M. Marchand and A.S. Runyan. Routledge. New York, 2000.

UN Commission on Science and Technology for Development. Missing Link: Gender Equity in Science and Technology for Development. International Development Research Centre/Unifem. Ottawa, 1995.

UN Research Institute on Social Development. “Technical Cooperation and Women’s Lives: Integrating Gender into Development Policy.” <http://www.unrisd.org>.

UNDP. Human Development Report 1995. UNDP. New York, 1995.

UNDP. Human Development Report 1999. UNDP. New York, 1999.

UNDP. Human Development Report 2000. UNDP. New York, 2000.

UNDP. Women’s Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenges. Management Development and Governance Division, Bureau for Development Policy. UNDP, 2000.

United Nations. The Report of the Economic and Social Council for 1997. 1997.

WIDE Resources on Gender and Trade: <http://www.eurosur.org/wide/porteng.htm>

Women in Transition. The MONEE Project CEE/CIS/Baltics Regional Monitoring Report No. 6. UNICEF, 1999.

World Bank. Engendering Development. Oxford University Press, 2001.

Woroniuk, B. and Schalkwyk, J. SIDA Equality Prompt # 8: Biodiversity and Equality between Men and Women.

Young, Kate. “Household Resources Management.” Gender and Development:: A Practical Guide. Ed. Lise Ostergaard. Routledge. New York, 1992.